

L  $\frac{87-4}{56}$

*A. Spreslis*

*A. Spreslis*

**LATVIEŠU  
SARKANGVARDI  
CĪNĀ  
PAR PADOMJU VARU  
1917.-1918. GADĀ**

**A. Spreslis**



**LATVIEŠU  
SARKANGVARDI  
CĪŅĀ  
PAR PADOMJU VARU  
1917.-1918. GADĀ**

# LATVIEŠU SARKANGVARDI PADOMJU KRIEVIJAS EIROPAS DAĻĀ 1917. - 1918. gadā



# LATVIEŠU SARKANGVARDI SIBĪRIJĀ 1918. gadā





**A. Spreslis**

**LATVIEŠU  
SARKANGVARDI  
CĪŅĀ  
PAR PADOMJU VARU  
1917.-1918. GADĀ**

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA  
VĒSTURES INSTITŪTS

---

L 87-4  
L 56

16(12)8.20  
01992

L  
63

**A. Spreslis**

---

**LATVIEŠU  
SARKANGVARDI  
CĪŅĀ  
PAR PADOMJU VARU  
1917.-1918. GADĀ**



RĪGA «ZINĀTNE» 1987

00-1020000  
42-1111111

Vīļa Lāča Latv. PSR  
VALSTS BIBLIOTĒKA

87 — *Jd. 018*

0308054802

**Spreslis A. Latviešu sarkangvardi cīņā par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rīga: Zinātne, 1987. — 278 lpp., il., 1 lp. il.**

Monogrāfijā uz plaša vēstures materiāla bāzes atklāta viena no spilgtākajām Latvijas darbaļaužu revolucionārās vēstures lappusēm — latviešu sarkangvardu cīņa par padomju varu Latvijas neokupētajā teritorijā un daudzās Krievijas pilsētās, parādot viņu ciešās saites ar citu tautu proletariātu.

Monogrāfija adresēta vēsturniekiem, propagandistiem, kā arī visiem, kas interesējas par Latvijas revolucionāro pagātni.

Atbildīgais redaktors Latvijas PSR ZA korespondētājloceklis  
A. BIRONŠ

Recenzenti:

vēst. zin. doktors V. RAJEVSKIS,

vēst. zin. kandidāts K. POCS

Izdots saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Redakciju  
un izdevumu padomes 1985. gada 24. oktobra lēmumu



## PRIEKŠVārDS

---

Latvijas darba tautai ir slavēna revolucionārā vēsture, kas jo cieši saistīta ar daudzncāciju Krievijas proletāriešu atbrīvošanās cīņu.

Jau XIX gs. beigās latviešu strādnieki pieteica savu augošo šķirisko spēku un enerģiju. 1905.—1907. gada revolucionārās cīņas pret patvaldību un visiem vecās kārtības spēkiem izvirzīja Latvijas proletariātu pirmajās cīnītāju rindās. Kopš šī laika latviešu strādnieku šķira arvien atradās visas zemes revolucionārās kustības avangardā.

Latvijas proletariāta un tā Sociāldemokrātijas augsto šķirisko apzinīgumu, organizētību, disciplinētību un internacionālismu vairākkārt atzinīgi novērtējis Vladimirs Iljičs Leņins savā rakstā «Cīņas» jubilejas numuram», kas tika publicēts 1910. gadā sakarā ar avīzes simto numuru. Viņš nosauca veselu virkni cēloņu, kas izskaidro Latvijas strādnieku šķiras revolucionāro aktivitāti. Starp tiem pirmajā vietā bija «augstāka kapitalisma attīstība tiklab pilsetā, kā uz laukiem, lielāka skaidrība un noteiktība šķiru pretrunās, to paasināšanās nacionālo spaidu dēļ, latviešu iedzīvotāju koncentrācija un augstāka kulturālās attīstības pakāpe.»<sup>1</sup>

V. I. Leņins uzsvēra, ka augsti organizētais Latvijas proletariāts izveidojis spēcīgu un saliedētu Sociāldemokrātiju, kas stāvēja revolucionārās pozīcijās, prasmīgi un konsekventi īstenoja savu taktisko līniju.<sup>2</sup>

Vispildgtākās Latvijas revolucionārās vēstures lappuses saistītas ar strādnieku un bezzemnieku varonīgo cīņu par padomju varu Oktobra sociālistiskās revolūcijas un Pilsoņu kara laikā. Šajā cīņā piedalījās miljoniem daudzncāciju Krievijas apzinīgo strādnieku un darba zemnieku — krievu, ukraiņu, latviešu, baltkrievu, lietuvišu, igauņu, baškīru, tatāru un citu tautu pārstāvju, kurus

<sup>1</sup> Leņins V. I. «Cīņas» jubilejas numuram. — Raksti, 16. sēj., 231. lpp.

<sup>2</sup> Turpat, 230.—232. lpp.

vienoja kopīgas šķiriskās intereses un Komunistiskās partijas nospraustie dižie mērķi.

Katras lielās vai mazās tautas proletāriešu ieguldījums kopīgajā cīņā bija nozīmīgs un veicināja Oktobra revolūcijas uzvaru un tās iekarojumu nostiprināšanu.

Svarīga loma cīņā par padomju varu Krievijā bija Latvijas darbaļaudīm, īpaši atzīmējami latviešu strēlnieku un sarkangvardu izcilie nopelni.

Latvijas strādnieku un darba zemnieku revolucionārā pagātne ir ne tikai latviešu, bet arī citu padomju tautu mantojums un lepnums. To ar gandarījumu atceras un godina visas mūsu zemes tautas Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 70. gadadienā.

Latvijas darbaļaužu revolucionārās pagātnes izpēte bagātina mūsu vēstures zinātni un kalpo tautu draudzības un savstarpējās saprašanās cēlajiem mērķiem. Katras tautas revolucionāro un kaujas tradīciju pētīšanai ir nepārejoša zinātniskā un politiskā nozīme. Tā dod iespēju dziļāk un vispusīgāk izprast revolucionāros procesus atsevišķos reģionos un visā zemē kopumā.

Latviešu strādnieku un bezzemnieku cīņa par padomju varu mūsu vēsturiskajā literatūrā apgaismota nevienmērīgi. Visvairāk pētīti latviešu strēlnieku varoņdarbi un daži svarīgi revolucionārās cīņas jautājumi Latvijā 1917. gadā.<sup>3</sup> Tomēr nepelnīti novārtā palicis latviešu sarkangvardu ieguldījums Oktobra sociālistiskajā revolūcijā. Latviešu sarkangvardi bija savas strādnieku šķiras revolucionārais kodols. Neokupētajā Latvijas teritorijā pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas viņi bija vietējo padomju balsts un 1918. gada februārī kopā ar latviešu strēlniekiem stājās preti uzbrūkošajam vācu imperiālistu karaspēkam.

Nesalīdzināmi lielāka loma Oktobra cīņās latviešu sarkangvardiem bija Petrogradā, Maskavā, Nižņijnovgorodā, Harkovā, Jekaterinoslavā, Aleksandrovskā, Samarā, Vitebskā, Tverā, Brjanskā, Kostromā, Ufā un vairākās citās Krievijas rūpniecības pilsētās, kurās atradās kopskaitā vairāk nekā 100 tūkst. no Latvijas evakuēto rūpniecību un fabriku strādnieku, kā arī daži simti tūkstoši bēgļu.

Plecu pie pleca ar krievu, ukraiņu, baltkrievu, baškīru un citu tautu apzinīgajiem proletāriešiem latviešu sarkangvardi aktīvi cīnījās par Oktobra revolūcijas uzvaru un padomju varas nostiprināšanu. Vēlāk, 1918. gadā, viņi iekļāvās jaundibinātās Sarkanās Armijas rindās.

Latviešu sarkangvardiem raksturīgs bija revolucionārais apzinīgums, priekšzīmīga disciplinētība un pārliecināts internacionālisms. Tas viss nodrošināja viņiem augstas kaujas spējas.

---

<sup>3</sup> Бирон А. К., Дорошенко В. В. Советская историография Латвии. Рига, 1970, с. 290—354.

Šie Latvijas proletariāta droširdīgie dēli ir pelnījuši, lai viņu cīņu gaitas tiktu pienācīgi apgaismotas un kļūtu par tagadējo un nākamo paudžu mantojumu.

Latviešu sarkangvardu veikuma izpētes politiskā aktualitāte vērtējama arī no mūsdienu ideoloģiskās cīņas viedokļa. Buržuāziski nacionālistiskā emigrācija, kas atrodas Rietumu imperiālistu paspārnē un kalpībā, nebeidz visādi apmelot un sagrozīt latviešu darba tautas revolucionāro pagātņi. Šādas naidīgas ideoloģiskās diversijas nesaudzīgi un prasmīgi jāatmasko.

Grāmatas uzdevums — uz faktiskā materiāla pamata parādīt latviešu sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā.

*Autors*

Šādas grāmatas izpēti ir pelnījuši, lai viņu cīņu gaitas tiktu pienācīgi apgaismotas un kļūtu par tagadējo un nākamo paudžu mantojumu. Latviešu sarkangvardu veikuma izpētes politiskā aktualitāte vērtējama arī no mūsdienu ideoloģiskās cīņas viedokļa. Buržuāziski nacionālistiskā emigrācija, kas atrodas Rietumu imperiālistu paspārnē un kalpībā, nebeidz visādi apmelot un sagrozīt latviešu darba tautas revolucionāro pagātņi. Šādas naidīgas ideoloģiskās diversijas nesaudzīgi un prasmīgi jāatmasko. Grāmatas uzdevums — uz faktiskā materiāla pamata parādīt latviešu sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā.

1. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
2. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
3. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
4. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
5. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
6. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
7. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
8. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
9. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.  
10. Jāzeps V. J. P. — Latvijas sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. — Rēzekne, 1918. g. — 32 lpp.

## LITERATŪRAS UN AVOTU APRAKSTS

---

Sarkanās gvardes vēstures pētīšanas teorētiskais un metodoloģiskais pamats ir marksisma-ļeņinisma klasiķu darbi. Kārlis Markss un Frīdrihs Engelss teorētiski apkopoja buržuāzisko revolūciju un Parīzes Komūnas pieredzi Rietumeiropā. Pēc F. Engelsa domām, Parīzes Komūnas sakāves galvenais cēlonis bija tas, ka pienācīgi netika izmantots bruņotas tautas spēks.<sup>1</sup> Viņš uzsvēra, ka sacēlušās tautas bruņotajos spēkos jāietilpst proletāriešu gvardei pilsētās un zemnieku gvardei laukos, lai nodrošinātu revolucionāro varu iekšzemē, kā arī regulārajām armijām, kas vērstos pret ārējo iebrukumu.<sup>2</sup>

Attīstot tālāk šo K. Marksa un F. Engelsa mācību proletārisko revolūciju apstākļos imperiālisma periodā, V. I. Ļeņins vairākos savos darbos izstrādājis konkrētus uzdevumus proletāriāta bruņoto spēku organizēšanai un cīņas taktikai.<sup>3</sup> Sie norādījumi tika īstenoti 1905.—1907. gada revolūcijas ugunīs Krievijā.

V. I. Ļeņins atkal atgriezās pie proletāriāta militārās programmas pirmā pasaules imperiālistiskā kara laikā, tālredzīgi paredzot, ka šis karš nenovēršami novedīs pie jaunas revolūcijas.

1916. gada septembrī savā rakstā «Proletāriāta revolūcijas kara programma» viņš uzsvēra: «Mūsu lozungam jābūt: proletāriāta apbruņošana, lai uzvarētu, ekspropriētu un atbruņotu buržuāziju.»<sup>4</sup>

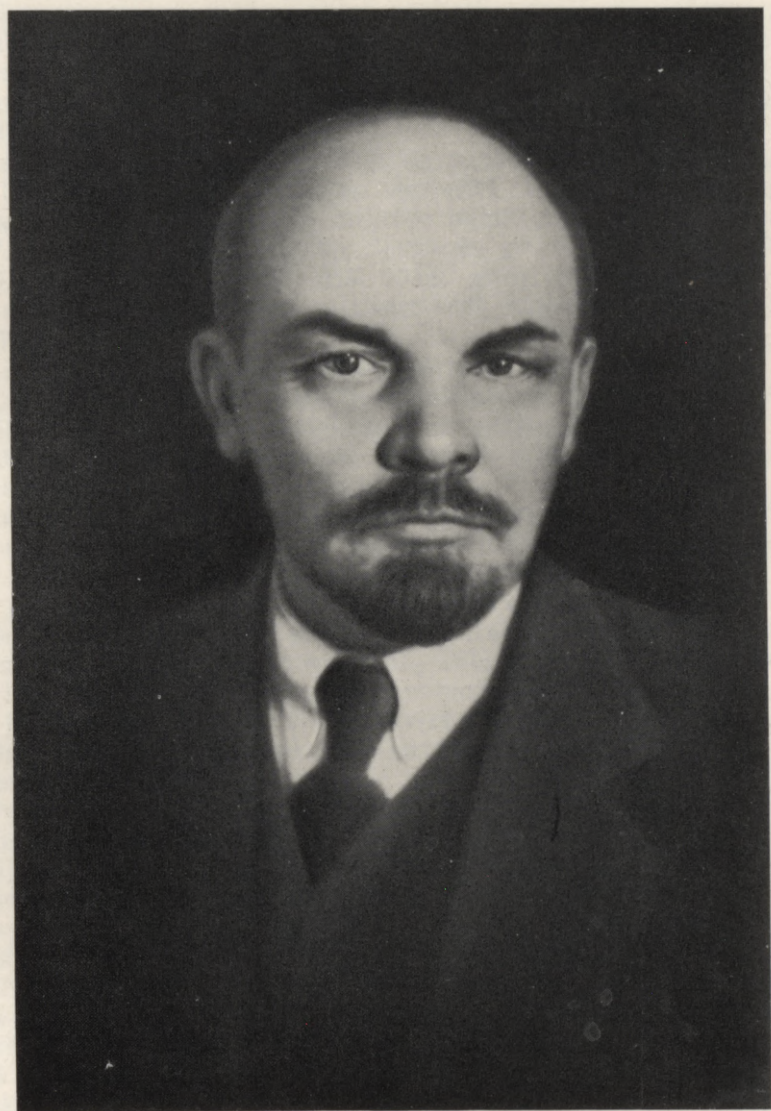
Jau pirmajās dienās pēc 1917. gada Februāra revolūcijas uzvaras V. I. Ļeņins savos rakstos «Vēstules no tālienes», «Proletāriāta uzdevums mūsu revolūcijā», «Par proletārisko miliciju» un citos

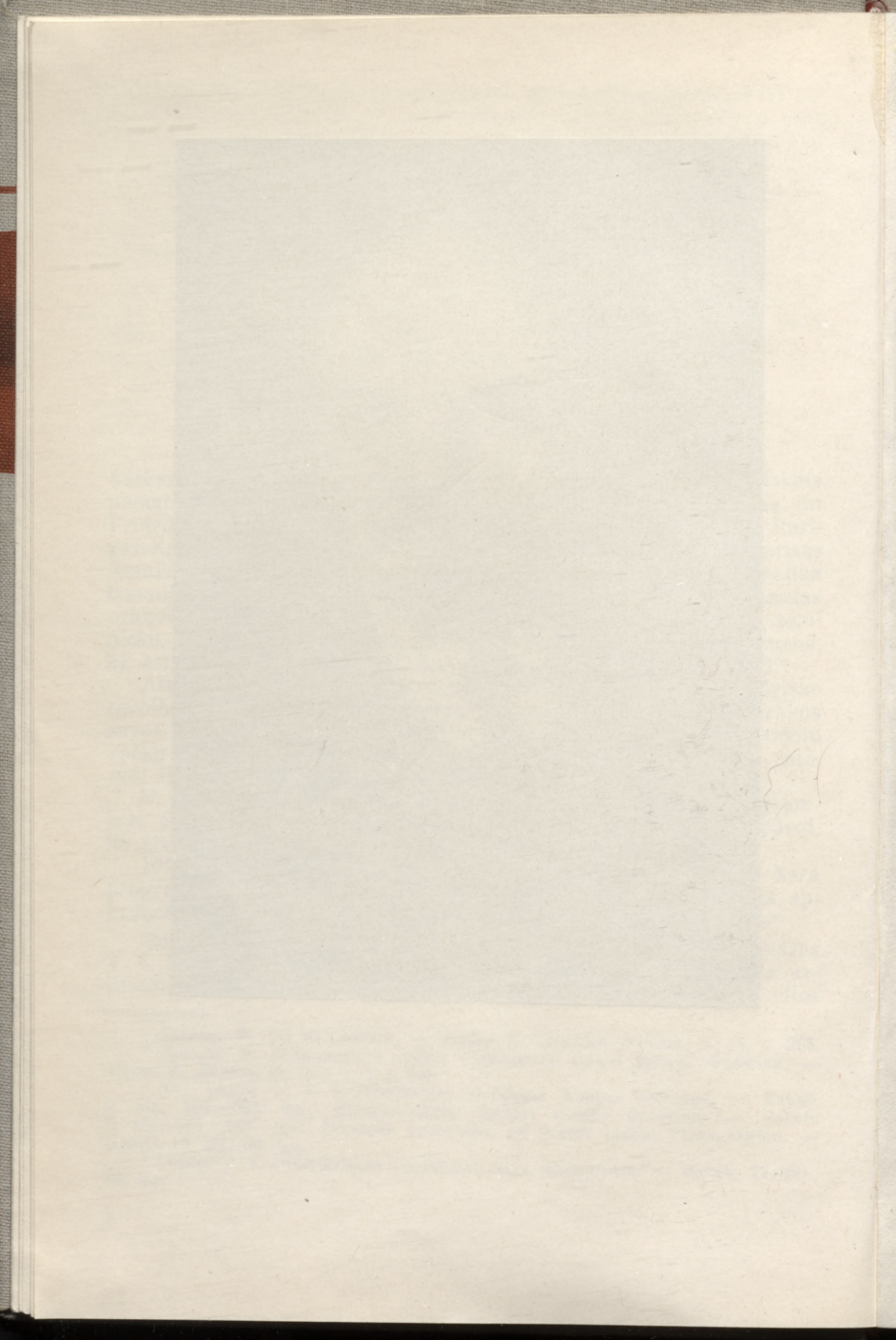
<sup>1</sup> *Энгельс Ф.* Об авторитете. — *Маркс К., Энгельс Ф. Соч.*, т. 18, с. 305.

<sup>2</sup> *Энгельс Ф.* Возможности войны священного союза против Франции. — *Маркс К., Энгельс Ф. Соч.*, т. 7, с. 518.

<sup>3</sup> Sk.: *Ļeņins V. I.* S.-Pēterburgas komitejas Kaujas komitejai. — *Raksti*, 9. sēj., 293.—295. lpp.; *Revolucionārās armijas vienību uzdevumi.* — *Raksti*, 9. sēj., 361.—367. lpp.; *Mirstošā patvaldība un jaunie tautas varas orgāni.* — *Raksti*, 10. sēj., 49. lpp.

<sup>4</sup> *Ļeņins V. I.* Proletāriskās revolūcijas kara programma. — *Raksti*, 23. sēj., 69. lpp.





noteikti izvirzīja jautājumu par proletariāta apbruņošanu, par proletariāta milicijas dibināšanu.<sup>5</sup>

Šī jautājuma risināšanu viņš uzskatīja par nepieciešamu priekšnoteikumu revolūcijas tālākajai attīstībai. Uzsverot proletariāta milicijas dibināšanas nepieciešamību, V. I. Leņins norādīja, ka tās funkcijas arvien paplašināsies un mainīsies revolucionāro masu pašdarbības rezultātā.<sup>6</sup>

Jau 1917. gada aprīlī revolūcijas praksē radās Sarkanā gvarde, kas bija proletāriskās milicijas augstākā forma. Sarkanā gvarde kļuva par boļševiku partijas militāro balstu cīņā par padomju varu.

V. I. Leņins augsti vērtēja Sarkanās gvardes nopelnus Oktobra revolūcijā. Referātā VCIK sēdē 1918. gada 29. aprīlī viņš teica: «. . . revolūcijas varoņi bija sarkangvardi, kas darīja savu lielo vēsturisko darbu.»<sup>7</sup>

Savā darbā «Padomju varas kārtējie uzdevumi», kas iznāca 1918. gada aprīlī, viņš rakstīja: «Militāru pretestību nevar salauzt citādi kā ar militāriem līdzekļiem, un sarkangvardi izdarīja viscil-denāko un vislielāko vēsturisko darbu — atbrivoja darba ļaudis un ekspluatējamos no ekspluatatoru jūga.»<sup>8</sup>

Latviešu sarkangvardu cīņa par padomju varu 1917.—1918. gadā līdz šim izpētīta ļoti vāji un apkopojošu darbu šajā jomā nav. Tomēr atsevišķi materiāli, fakti un vērtējumi par viņiem tika publicēti periodiskajā presē un dažādos izdevumos. Pirmās ziņas par latviešu sarkangvardiem parādījās laikrakstu slejās Maskavā, Petrogradā, Harkovā, Ņižņijnovgorodā, Tverā, Vitebskā, Kostromā, Ufā un citur jau 1917.—1918. gada revolucionāro notikumu laikā. Ipaši šeit jāatzīmē latviešu boļševiku avīzēs «Proletariāta Cīņa» (Petrogradā), «Sociāldemokrāts» (Maskavā), «Cīņa» (Petrogradā, Rīgā) iespiestie materiāli.

Pēc Pilsoņu kara sākās bijušo latviešu sarkangvardu atmiņu publicēšana dažādos krājumos. 1922. gadā Latvijas Komunistiskās partijas CK Ārzemju biroja avīzē «Krievijas Cīņa» (Maskavā) tika iespiestas Jāņa Zariņa atmiņas.<sup>9</sup> Autors bija aktīvs KSDS(b)P Maskavas latviešu sekcijas darbinieks. Oktobra revolūcijas dienās viņš atradās pašā notikumu virpulī, bija Maskavas apvienoto latviešu sekciju izpildkomitejas Sarkanās gvardes vienības štāba loceklis. Jāņa Zariņa atmiņas tika uzrakstītas drīz vien pēc 1917. gada vēsturiskajiem notikumiem un saglabāja to trauksmaino dienu elpu. Viņš sniedza ziņas par evakuētajiem latviešu strādniekiem Maskavā, par viņu partijas organizāciju darbību, Sarkanās gvardes

<sup>5</sup> Sk.: *Leņins V. I.* Vēstules no tālienes. — Raksti, 23. sēj., 287., 307., 308. lpp.

<sup>6</sup> Turpat, 307., 308. lpp.

<sup>7</sup> *Leņins V. I.* VCIK sēde 1918. g. 29. aprīlī. Referāts par padomju varas kārtējiem uzdevumiem. — Raksti, 27. sēj., 264. lpp.

<sup>8</sup> Sk.: *Leņins V. I.* Padomju varas kārtējie uzdevumi. — Raksti, 27. sēj., 212. lpp.

<sup>9</sup> *Zariņš J.* Latviešu strādnieks Oktobra — Novembra dienās Maskavā 1917. gadā (Atmiņas). — Krievijas Cīņa, 1922, 6. novembrī.

vienību dibināšanu un cīņām 1917. gada oktobra beigās un novembra sākumā. Atmiņās stāstīts par latviešu sarkangvardu štāba konkrēto revolucionāro darbu, atzīmēti vairāki štāba locekļi un citi latviešu sekcijas darbinieki. J. Zariņš aprakstījis buržuāzisko avižu tipogrāfiju ieņemšanu un vairākas ielas cīņu epizodes.

Nozīmīgs materiāls par latviešu sarkangvardiem ietverts atmiņu krājumā «Oktobra dienas Maskavā un rajonos (pēc dalībnieku atmiņām)», kas arī iznāca 1922. gadā.<sup>10</sup> Uzmanību pelna Kārļa Ābola raksts «Rūpnīcas Nr. 38 KK(b)P organizācija»<sup>11</sup>. 1917. gadā viņš vadīja boļševiku organizāciju Kara artilērijas rūpnīcā Suščovas-Marjinas rajonā Maskavā un bija viens no tās latviešu Sarkanās gvardes vienības dibinātājiem. Šī uzņēmuma pamatus lika Rīgas elektromehāniskās rūpnīcas VEK (bij. «Unions») cehs, kas tika evakuēts no Rīgas. K. Ābols sniedz datus par rūpnīcas strādnieku skaitu, partijas organizāciju un Sarkanās gvardes vienību. Rakstam pievienots vienas sarkangvardu komandas saraksts, kas parāda tās nacionālo sastāvu.

Krājumā «Oktobris Sarkanajā Presnā. Atmiņas», kas publicēts 1922. gadā, arī ievietoti interesanti materiāli par Kara artilērijas rūpnīcas latviešu sarkangvardiem.<sup>12</sup> Starp tiem atrodamas ziņas par latviešu vienības komandieriem un ierindniekiem, sievietēm — sanitārēm, par teātra «Olimpija» ieņemšanu ielu cīņu sākumā un citām epizodēm.

Dažus faktus par latviešu sarkangvardiem pastāstījis partijas biedrs no 1904. gada ievērojamais partijas darbinieks Jēkabs Peterss rakstā «Oktobra revolūcijas dienas Maskavā», kas ievietots 1924. gadā izdotajā krājumā «25. Oktobris»<sup>13</sup>. Nozīmīgi materiāli par latviešu sarkangvardiem Maskavā ievietoti jubilejas krājumā «Oktobris Sarkanajā Presnā»<sup>14</sup> Starp tiem atrodamas ziņas par Maskavas Pilsētas rajona Sarkanās gvardes komandieri Oto Vērzemnieku, kas krita telefona stacijas ieņemšanas laikā.<sup>15</sup> Tika atzīmēta arī Tušinas latviešu sarkangvardu vienības līdzdalība ielu cīņās Pilsētas rajonā. Šī vienība sastāvēja no gumijas fabrikas «Provodņiks» strādniekiem, kas bija evakuēti no Rīgas 1915. gadā.

Jubilejas krājums «Desmit gadi...» veltīts Petrogradas latviešu boļševiku darbībai.<sup>16</sup> Vairākas grāmatas lappuses ataino latviešu sarkangvardu cīņu par padomju varu.<sup>17</sup> Interesi izraisa Eduarda Zvirgzdiņa atmiņas par fabrikas «Lorenc» sarkangvardiem, kas ap-

<sup>10</sup> Октябрьские дни в Москве и районах (по воспоминаниям участников). М., 1922.

<sup>11</sup> Turpat, 103.—105. lpp.

<sup>12</sup> Октябрь на Красной Пресне. Воспоминания. М., 1922, с. 60—63, 70, 82—84, 90, 91.

<sup>13</sup> Peterss J. Oktobra revolūcijas dienas Maskavā. — Grām.: 25. Oktobris. Ļ., 1924, 34.—39. lpp.

<sup>14</sup> Октябрь на Красной Пресне. Воспоминания к X годовщине. М., 1927.

<sup>15</sup> Turpat, 30., 31. lpp.

<sup>16</sup> Desmit gadi. Ziemeļrietumu apgabala latvji Oktobra revolūcijā. Ļ., 1927.

<sup>17</sup> Turpat, 9.—44. lpp.



sargāja Smoļņiju revolūcijas dienās.<sup>18</sup> Viņu vidū bija daudz latviešu strādnieku.

Oktobra sociālistiskās revolūcijas desmitajā gadadienā avīzes «Krievijas Cīņa» slejās tika iespiestas bijušo latviešu sarkangvardu Kārļa Martinsona<sup>19</sup>, Pētera Svira<sup>20</sup> un citu atmiņas. Tās ietvēra interesantus faktus un cīņu epizodes. Autori uzsver latviešu sarkangvardu drosmi un uzticību dižajām Ļeņina idejām.

Liela nozīme Maskavas Sarkanās gvardes vēstures izpētē ir vērtīgajiem Jāņa Piečes darbiem, kurus izdeva 20. gadu beigās un 30. gadu pirmajā pusē.<sup>21</sup> Autors, partijas biedrs no 1903. gada, bija 1905.—1907. gada revolūcijas dalībnieks Latvijā. 1917.—1918. gadā viņš organizēja Sarkanos gvardi Maskavā un bija tās štāba priekšnieks. J. Piečes darbi ir ne tikai Oktobra revolūcijas aktīva dalībnieka atmiņas, bet arī vēsturiski pētījumi, kuros plaši izmantoti arhīvu dokumenti, prese un izdotā literatūra. Jānis Pieče visai daudz rakstījis arī par latviešu sarkangvardiem, viņu varonīgo cīņu pret junkuriem Maskavas ielās — Zamoskvorečjes, Simonovas, Lefortovas un citos rajonos. Viņš vairākkārt pievērsies Oto Vērzemnieka, Andreja Līdaka un citu latviešu sarkangvardu vienību komandieru darbībai, stāstījis par Podoļskas latviešu sarkangvardiem, kas ieradās palīgā Maskavas strādniekiem. Autors sniedz vērtīgas ziņas par vairākām ielu cīņu epizodēm, kurās piedalījās latviešu sarkangvardi.

Daudz saistošu un interesantu lappušu latviešu sarkangvardiem veltīts krājumā «Maskava 1917. gada Oktobrī. Sarkangvardu atmiņas», kas iznāca 1934. gadā.<sup>22</sup> Partijas biedra no 1905. gada Andreja Līdaka atmiņās «Kā mēs bruņojāmies» sīki aprakstītas Simonovas rajona Sarkanās gvardes cīņu gaitas. Pats autors organizēja kaujas vienību rūpnīcā «AMO», kuras kodolu veidoja bijušie Rīgas metālisti. Andrejs Līdaks nodibināja arī Simonovas rajona Sarkanās gvardes štābu, bija tās loceklis un politiskais vadītājs. No viņa atmiņām uzzinām, ka «AMO» sarkangvardi darbojās kopā ar kaimiņu rūpnīcas «Dinamo» kaujiniekiem, kurus vadīja Mārtiņš Ķimelis. Atmiņās aprakstīta Simonovas patronu un artilērijas lādiņu noliktavas ieņemšana. Andrejs Līdaks tika nozīmēts par tās komandantu un nekavējoties organizēja patronu un lādiņu piegādi Maskavas rajonu sarkangvardu vienībām. Atmiņās pastāstīts arī par citām Simonovas rajona sarkangvardu kaujas operācijām.<sup>23</sup>

<sup>18</sup> Desmit gadi..., 73., 74. lpp.

<sup>19</sup> Miks [K. Martinsons]. Vēsturiskās cīņas. — Krievijas Cīņa, 1927, 10. novembrī.

<sup>20</sup> P. S. [Pēteris Sviris] Oktobra dienas Maskavā (Aprautas piezīmes). — Krievijas Cīņa, 1927, 5. novembrī.

<sup>21</sup> Пече [Пиче] Я. Красная Гвардия в Москве в боях за Октябрь. М.; Л., 1929; Пече [Пиче] Я. Воспоминания об Октябрьской революции в Москве. М., 1932; Пече [Пиче] Я. В боях за Октябрь. М., 1933.

<sup>22</sup> Москва в Октябре 1917 года. Воспоминания красногвардейцев. М., 1934.

<sup>23</sup> Турпат, с. 77—81.

Minētajā krājumā ievietots partijas biedra no 1915. gada Kārļa Koha saturīgais atmiņu stāstījums.<sup>24</sup> Pēc evakuācijas no Rīgas viņš strādāja Kara artilērijas rūpnīcā, bet tika atlaists par streika organizēšanu. 1917. gadā autors nodibināja latviešu un krievu strādnieku sarkangvardu vienību Sokoļņiku vagonu remonta rūpnīcā. Atmiņās aprakstīta šīs vienības līdzdalība kaujās ar junkuriem pilsētas centrā, pie pilsētas priekšnieka pils, Varvarkas ielā un pie galvenā pasta.

Krājumā ietilpst materiāli par Kara artilērijas rūpnīcas un bijušās Rīgas «Kaučuka» rūpnīcas latviešu sarkangvardiem.<sup>25</sup>

Ļoti nozīmīgu ieguldījumu sarkangvardu vēstures pētišanā deva Maskavas izdevniecības «Prometejs» 20.—30. gadu publikācijas par latviešu strēlniekiem.<sup>26</sup> Šajās grāmatās ievietota virkne vērtīgu rakstu un atmiņu par atsevišķu rūpnīcu latviešu strādnieku sarkangvardu vienībām, kas vēlāk ietilpa Latviešu strēlnieku divīzijā. Saturīgu materiālu par latviešu sarkangvardiem Harkovā sniedz Jāņa Siliņa-Birznieka atmiņas.<sup>27</sup> Viņš aprakstījis rūpnīcas VEK strādnieku un to sarkangvardu vienības varonīgo cīņu par padomju varu Harkovā, Donbasā un Rostovā pie Donas. Autors pamatoti uzsver, ka VEK revolucionārie latviešu strādnieki bija boļševiku balsts Harkovā.

Vecais Rīgas Tilava drāšu fabrikas strādnieks Fricis Bērziņš sīki pastāstījis par 1. Aleksandrovskas latviešu sarkangvardu vienības cīņām pret haidamakiem, baltkazakiem un vācu okupantiem.<sup>28</sup>

Bagātīgs materiāls par latviešu sarkangvardiem ietverts plašajās Aleksandra Baloža atmiņās.<sup>29</sup> Autors kopā ar saviem biedriem izgāja ērkšķaino un varonīgo cīņas ceļu Odesā, Krimā, Rostovā pie Donas, Kubanās stepēs, Caricinā, Samarā un citās Pievolgas pilsētās. Viņa stāstījums apliecina latviešu sarkangvardu šķirisko apziņīgumu, pašreizējo cīņu un uzticību padomju varai.

Jāņa Freiberga atmiņas veltītas Odesas latviešu sarkangvardiem.<sup>30</sup> Viņš piedalījās ielu cīņās pret haidamakiem, aizstāvēja pilsētu pret vācu un austriešu iebrucējiem, turpināja cīņu pagrīdē. Atmiņās atzīmēti vairāki latviešu sarkangvardi — boļševiki.

Ufas latviešu sarkangvardu cīņas gaitas apgaismojis Zanis Treija.<sup>31</sup> Viņš pakavējas pie kaujas vienības dibināšanas, apraksta tās cīņu par Samaru un Ufu, atkāpšanos uz Kamas lejesteci un iekļaušanos Voldemāra Āziņa karaspēka daļās, kas vēlāk apvienojās slavenajā 28. divīzijā.

<sup>24</sup> Москва в Октябре 1917 года, с. 73—75.

<sup>25</sup> Turpat, с. 77—81.

<sup>26</sup> Latvju strēlnieku vēsture. M., 1928, 1. sēj., 1., 2. d.; 1934, 2. sēj., 2. d.; Latvju revolucionārais strēlnieks, M., 1934, 1. sēj.; 1935, 2. sēj.

<sup>27</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 322.—329. lpp.

<sup>28</sup> Turpat, 335., 336. lpp.

<sup>29</sup> Turpat, 1. sēj., 213.—224. lpp.

<sup>30</sup> Turpat, 253.—255. lpp.

<sup>31</sup> Turpat, 2. sēj., 340., 341. lpp.

G. Orleāns savās atmiņās aprakstījis VEK sarkangvardu vienības varonīgo cīņu Kizļarā 1918. gada rudenī.<sup>32</sup> VEK sarkangvardu cīņās, viņiem atkāpjoties no Harkovas, saistoši atainojis Jūlijs Mitus.<sup>33</sup> Galveno uzmanību viņš veltījis vienības līdzdalībai Kizļaras aizstāvēšanā. Materiāli par latviešu sarkangvardiem atrodas arī citās 20.—30. gadu publikācijās.<sup>34</sup>

Visumā 20.—30. gados izdotajām atmiņām un rakstiem par latviešu sarkangvardiem ir paliekoša zinātniskā vērtība. Tie lika pamatus Latvijas proletariāta cīņu vēstures pienācīgai izpētei.

20.—30. gados iesāktā latviešu sarkangvardu darbības pētišana turpinājās pēckara gados, it īpaši pēc PSKP XX kongresa, kas pavēra plašu ceļu padomju vēstures zinātnes attīstībai. Sajā laikā liela uzmanība tika veltīta Oktobra revolūcijas problēmu risināšanai vissavienības mērogā, kā arī katrā atsevišķā mūsu zemes reģionā. Visai plaša literatūra veltīta Sarkanās gvardes vēstures jautājumiem. Seit jāatzīmē akadēmiķa Ī. Minca ieguldījums. Viņa fundamentālajā apkopojošajā darbā «Lielā Oktobra vēsture» plaši apgaisimota Sarkanās gvardes loma sociālistiskajā revolūcijā.<sup>35</sup>

Vairākos iznākušajos darbos parādīta arī latviešu sarkangvardu līdzdalība cīņā par padomju varu. T. Logunovas grāmatā par Maskavas Sarkanā gvardi minētas dažas bijušo Rīgas rūpniecības uzņēmumu sarkangvardu vienības un to komandieri.<sup>36</sup>

V. Starcevs savā darbā par Petrogradas sarkangvardiem atzinīgi novērtējis evakuēto latviešu strādnieku Oktobra cīņas galvaspilsētā.<sup>37</sup> Savukārt H. Trukāns grāmatā «Oktobris Centrālajā Krievijā» aprakstījis latviešu sarkangvardus ielu cīņās Maskavā.<sup>38</sup>

Īpaši daudz vērtīga materiāla par latviešu sarkangvardiem savos darbos sniedz G. Cipkins.<sup>39</sup> Viņš parāda vairāku bijušo Rīgas rūpniecību strādnieku līdzdalību Sarkanās gvardes izveidošanā, min veselu virkni latviešu boļševiku — sarkangvardu vienību dibinātāju un komandieru Maskavā, Podoļskā, Tulā, Kalugā, Tverā, Kostromā, Samarā un citās pilsētās.

Bagātīgs materiāls par latviešu strādnieku aktīvo līdzdalību Oktobra sociālistiskās revolūcijas cīņās Maskavā ievietots atmiņu

<sup>32</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 256., 257. lpp.

<sup>33</sup> Митус Юлий. Красногвардейцы (воспоминания о латышском отряде). Харьков, 1934.

<sup>34</sup> Красная биль. Большевики в Витебске. Сб. статей, воспоминаний и материалов. Витебск, 1923; Тверская и Северная группа Московской организации РСДРП. М., 1930; Грунт Я. Коломенская организация РСДРП[б] и Октябрь. — В кн.: Путь к Октябрю. Вып. 3. М., 1933.

<sup>35</sup> Минц И. И. История Великого Октября, в 3-х т. М., 1967, 1968, 1973.

<sup>36</sup> Логунова Т. А. Московская Красная Гвардия в 1917 г. М., 1960.

<sup>37</sup> Старцев В. И. Очерки по истории Петроградской Красной Гвардии и рабочей милиции (март 1917 г. — апрель 1918 г.). М.; Л., 1965.

<sup>38</sup> Трукан Г. А. Октябрь в Центральной России. М., 1967.

<sup>39</sup> Цыпкин Г. А. Красная Гвардия в борьбе за власть Советов. М., 1967; Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции. М., 1977.

krājumā «Oktobris Zamoskvorečjē»<sup>40</sup>. H. Burdenas, I. Aleksandrova, P. Tihomirova un citu atmiņās plaši aprakstīta bijušās Rīgas rūpnīcas «Motors» strādnieku revolucionārā aktivitāte un to sarkangvardu vienības cīņa pret junkuriem 1917. gada oktobra beigās un novembra sākumā, atzīmēti daudzi Sarkanās gvardes kaujinieki un komandieri.

Latviešu strādnieku un sarkangvardu ieguldījums sociālistiskajā revolūcijā Podoļskā, Tušinā, Kolomnā un citur apgaismots trīssējumu fundamentālajā darbā «Piemaskavas pilsētas»<sup>41</sup>.

Rīgas rūpnīcas «Plo» sarkangvardu vienības cīņa pret baltgvardiem plaši aprakstīta atmiņu krājumā «Oktobris Kostromā»<sup>42</sup>. Vienības dalībnieks A. Vītols raksturojis šīs fabrikas sarkangvardus kā Kostromas padomes balstu. 1918. gada jūlijā viņi piedalījās arī Jaroslavljas kontrrevolucionārā dumpja apspiešanā.

Vērtīgas atmiņas par latviešu sarkangvardu cīņu Oktobra revolūcijā ievietotas krājumā «Grūst vecā pasaule...»<sup>43</sup>.

Jānis Zariņš kavējas pie vētrainajiem notikumiem Maskavā 1917. gada oktobrī un novembrī.<sup>44</sup> Viņš saistoši stāsta par latviešu sarkangvardu vienību, kuru dibināja Maskavas apvienoto latviešu sekciju izpildkomiteja un strādnieku klubs «Cīņa» Pokrovkas ielā 41. Rakstā minēts šīs vienības skaitliskais sastāvs, daži štāba darbinieki un ierindas kaujinieki. Autors aprakstījis latviešu sarkangvardu cīņu ar junkuriem Pilsētas rajonā un citās vietās. Atzinīgi novērtēta E. Žandreitera, R. Bauzes, P. Dages, P. Celmiņa un citu latviešu boļševiku līdzdalība sarkangvardu cīņās.

Pēteris Celmiņš savās atmiņās meistariski uzskicējis ielu cīņu atmosfēru Maskavā, viņš raksta par latviešu boļševiku avīzes «Sociāldemokrāts» un Pilsētas rajona Kara revolucionārās komitejas orgāna «Biļetens» izdošanu, kā arī par dažām kaujas epizodēm.<sup>45</sup>

Saturīgas atmiņas par latviešu strādniekiem un sarkangvardiem Nižņijnovgorodā un tās fabriku rajonā Kanavinā sniedz partijas biedre no 1912. gada Z. Stromberga (Ābola).<sup>46</sup> Autore aprakstījusi latviešu evakuēto strādnieku revolucionāro cīņu Oktobra dienās Kanavinā, bijušo Rīgas rūpnīcu «Felzers», «Etna», «O. Erbe» un citu uzņēmumu partijas organizāciju darbību, raksturojusi to vadītājus un aktivistus. Z. Stromberga īpaši pakavējas pie latviešu

<sup>40</sup> Октябрь в Замоскворечье. Сб. воспоминаний активных участников Великой Октябрьской социалистической революции. М., 1957.

<sup>41</sup> Города Подмосковья. Кн. 1—3. М., 1979, 1980, 1981.

<sup>42</sup> Октябрь в Костроме. Сб. воспоминаний участников Октябрьских событий. Кострома, 1957.

<sup>43</sup> Grūst vecā pasaule... (Oktobra revolūcijas dalībnieku atmiņu krājums). R., 1957.

<sup>44</sup> Zariņš J. Trauksmes mirkļos. — Grām.: Grūst vecā pasaule..., 259.—264. lpp.

<sup>45</sup> Celmiņš P. Oktobra revolūcijas dienas Maskavā. — Grām.: Grūst vecā pasaule..., 265.—273. lpp.

<sup>46</sup> Stromberga Z. Revolūcijas saulainās dienas. — Grām.: Grūst vecā pasaule..., 275.—285. lpp.

Sarkanās gvardes dibināšanas un atzīmē tās lomu revolūcijas dienās.

Izdotas interesantas atmiņas par latviešu sarkangvardiem Harkovā,<sup>47</sup> kā arī nozīmīgi materiāli par latviešu izceļotājiem un viņu aktīvo līdzdalību Oktobra cīņās Baškīrijā,<sup>48</sup> kuros atainota Ufas, Arhangeļskas pagasta un citu latviešu sarkangvaru vienību cīņa pret baltgvardiem 1918. gada pavasarī un vasarā. G. Ričkovas darbos aprakstīta latviešu strādnieku un sarkangvaru loma kopīgajā cīņā Urālos.<sup>49</sup> Latvijas rūpnīcu un to strādnieku evakuāciju pirmā pasaules kara laikā nopietni izpētījis J. Ņetjosins.<sup>50</sup>

Pēdējos gados vairāki padomju vēsturnieku darbi veltīti Viskrievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas latviešu sekciju darbībai. Šajā jomā vispirms atzīmējams V. Rajevska ieguldījums.<sup>51</sup> Autors apkopojis ziņas par latviešu partijas organizāciju darbību Petrogradā, Maskavā, Harkovā, Samarā, Arhangeļskā un citur. Taču latviešu sarkangvaru darbība skarta visai epizodiski. Plašāk V. Rajeviski pievērsies šai tēmai rakstā, kas publicēts grāmatā «Oktobra cīņu liesmās».<sup>52</sup> Latviešu sarkangvaru cīņa pret junkuriem Maskavā apgaismota krājumā «Par Oktobra uzvaru» ievietotajā Kārļa Ratnieka un Jāņa Straumiša rakstā.<sup>53</sup> Autori stāsta par Maskavas apvienoto latviešu sekciju izpildkomitejas un kluba «Cīņa» kaujas vienības izveidošanu un tās piedalīšanos ielu cīņās Maskavā. Šajā rakstā atzīmēti vienības štāba locekļi un vairāki ierindas sarkangvardi, aprakstītas dažas kauju epizodes.

Latvijas evakuēto strādnieku līdzdalība Sarkanajā gvardē parādīta Leo Dribina darbos par Petrogradas latviešu boļševiku rajonu «Prometejs».<sup>54</sup> Autors sīki aplūkojis šī rajona partijas organizācijas izveidošanu un attīstību, tās vadītājus un aktīvistus. Vispusīgi apgaismota rajona «Prometejs» darbība, arī Sarkanās gvardes organizēšanas jomā. Latviešu sarkangvaru piedalīšanās Oktobra

<sup>47</sup> Харьков в 1917 году. Воспоминания активных участников Великой Октябрьской социалистической революции. Харьков, 1957.

<sup>48</sup> Аминев З. А. Октябрьская социалистическая революция и Гражданская война в Башкирии. Уфа, 1966.

<sup>49</sup> Рычкова Г. А. Лысьва. Пермь, 1963.

<sup>50</sup> Очерки экономической истории Латвии (1900—1917). Рига, 1968, с. 268—295; Нетесин Ю. И. Промышленный капитал Латвии (1860—1917). Рига, 1980, с. 198—206.

<sup>51</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП[б]. Рига, 1976.

<sup>52</sup> Ражевский В. Латviešu proletariāta piedalīšanās cīņā par padomju varas nodibināšanu Ukrainā un Dienvidkrievijā. — Grām.: Oktobra cīņu liesmās. R., 1977, 188.—203. lpp.

<sup>53</sup> Ratnieks K., Straumītis J. KSDS(b)P Maskavas organizācijas latviešu sekcijas. — Grām.: Par Oktobra uzvaru. Raksti un atmiņas par Latvijas komunistu cīņu Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas un pilsoņu kara laikā (1917—1919). R., 1967, 175.—192. lpp.

<sup>54</sup> Dribins L. KSDS(b)P Petrogradas organizācijas latviešu rajons «Prometejs» Oktobra revolūcijas sagatavošanas un norises laikā. — Grām.: Par Oktobra uzvaru, 152.—174. lpp.; Dribins L. «Prometejs» cīņā. R., 1972.

cīnās gan parādīta tikai vispārīgos vilcienos, galvenokārt sakarā ar līdzdalību Smoļņija apsardzē un Ziemas pils ieņemšanā.

Latviešu boļševiku darbību vairākās Ukrainas pilsētās aprakstījis L. Baums, Samarā — P. Nazarovs un Sibīrijā — A. Beika.<sup>55</sup> Sarkanās gvardes cīņu gaitas viņi skāruši garāmejot.

Pēckara padomju literatūrā tieši latviešu sarkangvardiem veltīti tikai daži darbi. Viens no tiem ir P. Makejeva raksts.<sup>56</sup> Autors mēģinājis apgaismot Sarkanās gvardes izveidošanu Latvijas neokupētajā teritorijā pēc Oktobra revolūcijas uzvaras. Tomēr viņš aprobežojies ar dažu LSD un Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomitejas (Iskolata) attiecīgu rezolūciju izklāstīšanu, ko papildinājis ar visai trūcīgu ilustratīva rakstura materiālu.

M. Mistris rakstā «Latvijas evakuētā proletariāta līdzdalība Liepās Oktobra sociālistiskās revolūcijas sagatavošanā un norisē»<sup>57</sup> sniedz dažas ziņas par latviešu evakuēto strādnieku un bēgļu izvietojumu Iekškrīevijas pilsētās un to cīņu par padomju varu. Galvenā uzmanība tajā veltīta Latvijas boļševiku darbībai, konkrēta materiāla par latviešu sarkangvardiem maz.

Uz latviešu sarkangvardu vēsturi tematiski daļēji attiecas Bruno Tomaņa grāmata.<sup>58</sup> Autors bija izvirzījis par mērķi apgaismot latviešu strēlnieku un sarkangvardu cīņu par padomju varu 1917.—1918. gadā. Tomēr temata apjoms acīmredzot izrādījās pārāk plašs, un visus jautājumus viņam nav izdevies izsmeloši atklāt. Latviešu sarkangvardu cīņu ceļš darbā parādīts visai fragmentāri. Jaunu materiālu par latviešu sarkangvardiem grāmatā gandrīz nav.

Tādējādi redzam, ka pagājušos 70 gados pēc Oktobra revolūcijas padomju vēsturiskajā literatūrā par latviešu sarkangvardiem rakstīts samērā daudz, bet šie materiāli izkaisīti dažādās grāmatās un rakstos. Pienācis laiks visu to apkopot un nopietni novērtēt. Jautājums par latviešu sarkangvardiem buržuāziskajā literatūrā tikpat kā nav skarts. Daži fakti minēti Kristapa Bahmaņa darbā par latviešiem Ukrainā.<sup>59</sup> Autors bija Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas loceklis un tās pārstāvis Ukrainā. Sākot ar 1917. gada beigām, viņš regulāri apmeklēja Kijevu, Harkovu, Jekaterinoslavu, Odesu un citas pilsētas, kur bija apmetušies daudzi Latvijas bēgļi. K. Bahmanis rūpējās par Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas nodaļu dibināšanu

<sup>55</sup> Latvijas Komunistiskās partijas stratēģijas un taktikas problēmas, 1917. gada Oktobris. R., 1977, 67.—152. lpp.

<sup>56</sup> Makejevs P. LSD darbs proletariāta kaujas spēku izveidošanā 1917. gadā. — Grām.: Par Oktobra uzvaru, 235.—246. lpp.

<sup>57</sup> Мистрис М. Участие эвакуированного пролетариата Латвии в подготовке и проведении Великой Октябрьской социалистической революции. — Grām.: Labākas nākotnes vārdā. R., 1970.

<sup>58</sup> Tomanis B. Revolūcijas dēļi. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā. R., 1970; Тoman B. A. За свободную Россию, за свободную Латвию. Латышские стрелки и красногвардейцы в первый год Советской власти. М., 1975.

<sup>59</sup> Bahmanis K. Latvieši Ukrainā 1917.—1919. gados. R., 1926.

un vienlaikus nodarbojās ar nacionālistisku un pretpadomju propagandu bēgļu vidū. Savā grāmatā viņš gan atzīst, ka idejām par latviešu nacionālo vienotību svešumā daudz piekritēju tomēr nebija. Toties bēgļi labprāt uzklausa latviešu sarkangvardus, kas kopā ar padomju karaspēku ieņēma Kijevu 1918. gada janvārī. Autors grāmatā pastāstījis arī par sapulci Tilava drāšu fabrikā Aleksandrovskā 1918. gada 30. aprīlī, kur piedalījās ap 450 latviešu strādnieku<sup>60</sup> un kur pēc K. Bahmaņa runas vairāki klausītāji izteikušies, ka nepiekrīt lektora viedoklim par latviešu nacionālo norobežošanu no citu tautu strādniekiem. Gluži otrādi: visiem strādniekiem esot jāapvienojas pret buržuāziju. K. Bahmanis, protams, savā grāmatā aizmirsis pateikt, ka Tilava drāšu fabrikas latviešu strādnieki bija Aleksandrovskas boļševiku balsts un viņu sarkangvardu vienība aktīvi cīnījās par padomju varu.

Viens no grāmatas «Latviešu sarkangvardi cīņā par padomju varu 1917.—1918. gadā» pamatavotiem ir arhīvu materiāli. To apzināšana un vākšana saistīta ar nopietnām grūtībām, jo dokumenti par Sarkanogvardi atrodas vairākos mūsu zemes arhīvos. Jāņem vērā arī, ka dokumentu un materiālu klāsts šajā jomā ir visai trūcīgs un nepilnīgs. Līdz Oktobra revolūcijai Sarkanās gvardes štābi parasti neieviesa regulāru dokumentāciju. Stāvoklis būtībā neizmainījās arī pēc revolūcijas, līdz pat Sarkanās gvardes iekļaušanai jaundibinātajā Padomju republikas armijā.

Sarkangvardu iestāšanās anketu skaits nav liels. 1917. gada novembrī Maskavas pilsētas un apgabala Sarkanās gvardes Centrālais štābs, gatavojoties savai konferencei, izsūtīja uz vietām prasību sastādīt visu vienību pilnīgus sarakstus, kuros būtu norādīts kaujinieka dzimšanas gads, darbavieta, gads, kad iestājies Sarkanajā gvardē, un partijas piederība. Konference notika 1917. gada decembrī, bet nav zināms, vai no rūpnīcām un rajoniem attiecīgās anketas tika izsūtītas, jo līdz šim vēsturniekiem tās nav izdevies atrast.

Tomēr diezgan daudz dokumentu un materiālu par Sarkanogvardi ir saglabāties fabriku komiteju, padomju, partijas organizāciju un sarkangvardu štābu materiālos. Viss iepriekš teiktais attiecas arī uz latviešu sarkangvardu dokumentāciju, kas atrodas daudzos valsts centrālajos un vietējos arhīvos.

Ipaši daudz nozīmīgu dokumentu par latviešu sarkangvardiem glabājas Maskavas apgabala Centrālajā valsts arhīvā (MACVA).

Šajā grāmatā pirmoreiz apzināti un izmantoti Maskavas apgabala un pilsētas 1905. gada kaujinieku, sarkangvardu un sarkano partizānu komisijas dokumenti par laiku no 1930. līdz 1935. gadam (2169. fonds). Šis komisijas priekšsēdētājs bija Jānis Ūzis, bet sekretāre — Anna Vīgante. Fondā glabājas 744 personas lietas un 237 rajonu komisiju lietas. No 744 personas lietām izmantotas visu latviešu — 1905.—1907. gada revolūcijas dalībnieku, sarkangvardu un sarkano partizānu 92 lietas. Katrā lietā ir anketa ar dzīves datiem

<sup>60</sup> Bahmanis K. Latvieši Ukrainā 1917.—1919. gados. R., 1926, 7. lpp.

(dzimšanas gads un vieta, nodarbošanās, partijas piederība, piedalīšanās konkrētās kaujās), 2—3 rekomendācijām (arī dati par pašiem rekomendētajiem) un biogrāfiju. Vairākos gadījumos atzīmēta ne tikai sarkangvardu vienība un komandieris, bet arī vienības sastāvs. Biogrāfijās parasti diezgan sīki aprakstītas notikušās kaujas. Visumā 92 personas lietas deva iespēju apzināt 193 bijušos latviešu sarkangvardus no Maskavas, Petrogradas, Harkovas, Jekaterinoslavas, Aleksandrovskas, Samaras, Zlatoustas, Irkutskas, Permas, Kolomnas, Podoļskas, Tušinas, Veļikije Lukiem, Vitebskas, Orlas, kā arī no Cēsīm, Valmieras, Valkas, Raunas un citām Latvijas vietām. 237 rajonu komisiju lietas satur ziņas vēl par 479 latviešu sarkangvardiem no Maskavas, Petrogradas, Tušinas, Kolomnas, Tveras, Kostromas, Odesas, Rostovas pie Donas, Voronežas un vairākām citām pilsētām.

Maskavas apgabala Centrālajā Valsts arhīvā izmantotas arī Kolomnas apriņķa izpildkomitejas lietas (665. fonds), Maskavas un apkārtējo pilsētu gumijas rūpnīcu strādnieku arodbiedrības valdes lietas (624. fonds), Maskavas metālstrādnieku arodbiedrības lietas (186. fonds). Šie fondi sniedz interesantus materiālus par evakuētajām Rīgas rūpnīcām un fabrikām, to strādnieku sastāvu, miliču un sarkangvardu vienībām.

PSRS Centrālajā Valsts Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības arhīvā (PSRS CVORA) izmantotas Maskavas Kara revolucionārās komitejas lietas (1. fonds), kurās atrodamas ziņas par Sarkanās gvardes piedalīšanos ielu cīņās 1917. gada Oktobra beigās un novembra sākumā. Vērtīgus materiālus par evakuētajiem Latvijas iedzīvotājiem satur Latviešu nacionālo lietu kolēģijas protokoli (1318. fonds).

Ļeņingradas apgabala Centrālajā Valsts Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības arhīvā (ĻA CVORA) apzinātas un izmantotas Petrogradas pilsētas padomes Strādnieku un zemnieku milicijas pārvaldes lietas (73. fonds), Petrogradas Darba komūnas padomes lietas (144. fonds), Ļeņingradas guberņas izpildkomitejas lietas (1000. fonds), Petrogradas revolucionārās aizsardzības komitejas lietas (2421. fonds) un Ļeņingradas padomes izpildkomitejas lietas (7384. fonds), kas sniedz vērtīgas ziņas par latviešu sarkangvardiem Petrogradā un to piedalīšanos cīņās pret vāciešiem pie Narvas un Pleskavas 1918. gada februārī.

Nozīmīgs dokumentu un materiālu klāsts izmantots Latvijas Komunistiskās partijas CK Partijas vēstures institūta Partijas arhīvā (LKP CK PVI PA) — latviešu strēlnieku kongresu, latviešu strēlnieku apvienoto pulku izpildkomitejas, brigāžu un pulku komiteju protokoli, dokumenti un materiāli (42. fonds), LSD organizācijas komitejas lietas (43. fonds), Latviešu strēlnieku vēstures komisijas lietas (45. fonds), bijušo latviešu strēlnieku biedrības Centrālā biroja lietas (46. fonds). Šie dokumenti un materiāli apgaismo vairāku sarkangvardu vienību darbību pirms iekļaušanās Latviešu strēlnieku padomju divīzijā. Īpaši vērtīgu piesaista atmiņas par Maska-



vas, Penzas, Tambovas, Samaras, Vitebskas, Nižņijnovgorodas, Har-  
kovas, Jekaterinoslavas, Aleksandrovskas, Ufas, Permas un citām  
latviešu sarkangvardu vienībām. LKP CK PVI PA dokumenti pa-  
rāda arī latviešu strēlnieku un sarkangvardu kopīgo cīņu pret kontr-  
revolūciju.

Latvijas PSR Centrālajā Valsts Oktobra revolūcijas un sociālis-  
tiskās celtniecības arhīvā (LPSR CVORA) izmantotas Valmieras  
apriņķa Strādnieku deputātu padomes izpildkomitejas lietas  
(47. fonds), Cēsu apriņķa Strādnieku deputātu padomes izpildkomi-  
tejas lietas (14. fonds), Smiltenes rajona Strādnieku deputātu pa-  
domes izpildkomitejas lietas (629. fonds). Šo fondu savāktie doku-  
menti attiecas uz Sarkanās gvardes dibināšanu un darbību neoku-  
pētajā Latvijas teritorijā.

Igaunijas PSR Centrālajā Valsts Oktobra revolūcijas un sociālis-  
tiskās celtniecības arhīvā (IPSR CVORA) apzināta un izmantota  
Sarkanās Armijas kolekcija (R-1534. fonds) un Narvas Strādnieku,  
kareivju un zemnieku padomes izpildkomitejas materiāli  
(R-1233. fonds), kas apgaismo Jurjevas (Tartu) un Putilova rūpnī-  
cas apvienotās sarkangvardu vienības cīņu Narvas rajonā 1918. gada  
februāra beigās un marta sākumā.

Svarīgs avots, kas ietver ziņas par latviešu evakuēto strādnieku  
un bēgļu piedalīšanos Sarkanajā gvardē, ir arhīvu dokumentu un  
materiālu krājumi, kas izdoti Maskavā, savienotajās un autonoma-  
jās republikās, kā arī vairākos mūsu zemes apgabalos centros galve-  
nokārt 1957. un 1967. gadā sakarā ar Oktobra revolūcijas jubile-  
jām.<sup>61</sup>

Sajos krājumos ievietots prāvs skaits dokumentu par latviešu  
strādnieku piedalīšanos padomēs, arodbiedrībās, strādnieku milicijā  
un Sarkanajā gvardē. Plaši apgaismota latviešu boļševiku darbība  
fabriku, rajonu un pilsētu partijas organizācijās. Daudzajos doku-  
mentos atspoguļojas latviešu sarkangvardu vienību dibināšana, taču  
to konkrētā cīņa par padomju varu parādīta tikai retos gadījumos.

Visvairāk dokumentu un materiālu par latviešu sarkangvardiem  
atrodas krājumos, kas iznākuši Maskavā, Nižņijnovgorodā, Kostromā,

<sup>61</sup> Борьба за Советскую власть в Воронежской губернии 1917—1918 гг. Сб. документов и материалов. Воронеж, 1957; Октябрь в Екатеринославе. Сб. документов и материалов. Днепропетровск, 1957; Московский Военно-революционный Комитет. М., 1965; Подготовка и победа Октябрьской революции в Москве. Документы и материалы. М., 1957; Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалистической революции. Сб. документов и материалов. Харьков, 1957; Октябрь в Туле. Сб. документов и материалов. Тула, 1957; Октябрь на Брянщине. Сб. документов и воспоминаний. Брянск, 1957; Победа Великой Октябрьской социалистической революции в Самарской губернии. Документы и материалы. Куйбышев, 1957; Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии. Сб. документов и материалов. Горький, 1957; Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Башкирии (февраль 1917 г. — июнь 1918 г.). Уфа, 1957; Установление Советской власти в Костроме и Костромской губернии. Сб. документов (март 1917 — сентябрь 1918 гг.). Кострома, 1957; и многие другие.

Jekaterinoslavā, Samarā, Ufā, Jaroslavļā, Tulā, Brjanskā un dažās citās pilsētās.

Viens no latviešu Sarkanās gvardes vēstures pētīšanas avotiem ir komunistiskā prese — un proti: avīzes «Izvestija» (1917—1918, Petrogradā, Maskavā), «Pravda» 1917—1918, Petrogradā, Maskavā), «Social-demokrat» (1917, Maskavā), «Sociāldemokrāts» (1917, Maskavā), «Cīņa» (1917—1918, Petrogradā, Rīgā), «Proletariāta Cīņa», (1918, Petrogradā), «Voroņežskaja pravda» (1917, Voroņežā), «Severnij rabočij» (1917—1918, Kostromā), «Internacional» (1918, Nižņijnovgorodā), «Proletarskaja pravda» (1917—1918, Tulā), «Doņeckij proletarij» (1917, Harkovā), «Zvezda» 1917, Jekaterinoslavā), «Izvestija» (1917, Vitebskā), «Vperjod» (1917, Ufā) un citas.

Avīžu slejās publicētas latviešu strādnieku un sarkangvardu rezolūcijas, ziņojumi par kaujas vienību dibināšanu un to līdzdalību cīņā par padomju varu.

## PIRMĀ NODAĻA

---

# PIRMĀ PASAULES KARA POSTOŠĀS SEKAS LATVIJĀ

Pirmais pasaules karš, kas sākās 1914. gada 19. jūlijā (1. augustā), bija kapitālisma attīstības likumsakarīgs rezultāts imperiālisma laikmetā.

Tas bija karš starp divām imperiālistiskajām savienībām, lai īstenotu savus savtīgos ekonomiskos un politiskos tīkojumus.

V. I. Leņins rakstīja: «Karū ir radījušas imperiālistiskās attiecības starp lielvalstīm, t. i., cīņa par laupījuma sadalīšanu, par to, kurš lai apēd tādas un tādas kolonijas un sīkās valstis, pie kam šajā karā pirmajā vietā ir *divas* sadursmes. Pirmā — starp Angliju un Vāciju. Otrā — starp Vāciju un Krieviju. Šīs trīs lielvalstis, šie trīs liellelceļa laupītāji, ir galvenie spēki pašreizējā karā...»<sup>1</sup>

Pirmajā militāri politiskajā blokā ietilpa Vācija, Austroungārija,

---

<sup>1</sup> Leņins V. I. Par separātu mieru. — Raksti, 23. sēj., 111. lpp.

Turcija un Bulgārija, kas izveidoja tā saukto Četrsvienību. Vadošais spēks šajā savienībā bija Vācija.

Otru grupējumu — Trejsvienību jeb Antanti veidoja Anglija, Francija un Krievija. Šeit dominante piederēja Anglijai.

Kara laikā Antantei pievienojās Serbija, Melnkalne, Beļģija, Japāna, Rumānija, pēc tam arī ASV. Itālija sākumā bija saistīta ar Četrsvienību, bet tad pārsviedās pretējā nometnē. Visumā imperiālistiskajā karā tika iesaistītas 34 pasaules valstis, kritušo skaits sasniedza ap 10 milj. cilvēku, bet ievainoto un sakropļoto — 17 miljoni.

Cariskā Krievija salīdzinājumā ar citām vadošajām lielvalstīm izrādījās visvājāk sagatavota ilgstošam karam. Tās milzīgā armija bija slikti apbruņota un apgādāta. Miljoniem iesaukto rezervistu trūka pat šauteņu. Pretiniekam bija ievērojams pārsvars artilērijā, īpaši smagajā. Jau pēc dažiem kara mēnešiem cariskā armija sāka izjust trūkumu municijas — sevišķi artilērijas lādiņu piegādē. Arvien pieaugošo kara slodzi neizturēja transports.

Krievijas armijā bija daudz talantīgu oficeru un ģenerāļu, bet armijas Galvenajā mītnē un augstākajos štābos — daudz neļēgu kara lietās. Viņu militāro karjeru nodrošināja nevis talants un uzcītība, bet muižnieciskā izcelsme un uzticība cara galmam.

Krievijas impērijas ekonomiskajā un militārajā atpalicībā vispirms bija vainojama pastāvošā satrunējusī buržuāziski monarhistiskā sistēma.

Neraugoties uz milzīgajiem upuriem un kareivju pašaieliedzību, cariskā armija bija lemta neveiksmēm un sakāvei.

Latvijas teritorija, it īpaši Kurzeme, no pirmajām kara dienām kļuva par piefrontes joslu ar visām tai raksturīgajām sekām: militāro iestāžu patvaļu, pastiprinātām mobilizācijām un rekvizīcijām, sējumu postīšanu utt.

1914. gada rudenī un 1915. gada sākumā, kamēr krievu armijas mēģinājums ielauzties Austrumprūsijā bija nesekmīgs, tiešu draudu no ienaidnieka Kurzemei un pārējai Latvijas teritorijai vēl nebija. Bet stāvoklis krasi izmainījās 1915. gada pavasarī, kad Vācijas un Austroungārijas armijas izvērta ģenerālužbrukumu Austrumu frontē.

Aprīļa vidū vācu divīzijas devās uzbrukumā Kauņas un Grodņas virzienā pret X armiju, kas tika novājināta ziemas kaujās Austrumprūsijā un vēl pilnā mērā nebija atjaunojusi savus spēkus. Pretiniekam izdevās ielauzties šīs armijas labajā flangā, ieņemt Telšus, Mažeļķus, Šauļus un ātri pavirzīties tālāk uz Kurzemi. 19. aprīlī vācu kavalērija uz īsu laiku iegāja Jelgavā, bet prettriecienā tika atsviesta atpakaļ.

25. aprīlī pēc nelielas kaujas krita Liepāja. Vācu uzbrukums Kurzemē apsīka pie Pāvilostas, Aizputes, Skrundas un tālāk rajonā gar Ventas augšteci. Ziemeļlietuvā krievu karaspēks uz laiku atbrīvoja Mažeļķus, Joniņķus un Šauļus.



Vācu karaspēks Liepājā 1915. gada aprīlī

Saņēmušas papildspēkus, vācu divīzijas jūlija sākumā atkal devās plašā uzbrukumā Kurzemē. Visai viegli pārrāvušas vēl nenostiprināto fronti, tās bez nopietnām kaujām ieņēma Saldu, Ventspili, Dobeli, Kuldīgu, Talsus, bet 18. jūlijā arī Bausku un nākamajā dienā Jelgavu.

Lietuvā vācu karaspēks jūlijā atkal atguva Šauļus, Mažeikšus un Joniškus, pēc tam ieņēma Biržus.

Ievērojamus panākumus vācu armija guva arī citos Austrumu frontes virzienos. Aprīlī tika ieņemta Galīcija, bet jūlijā — Polija ar Varšavu. 9. augustā krita Kauņas cietoksnis. Pēc tam vācu divīzijas izvērta uzbrukumus Lietuvas centrālajos un austrumu rajonos. 5. septembrī tika atstāta Viļņa. Jau augusta vidū krievu karaspēks bija spiests atkāpties arī Kurzemes guberņas austrumu daļā. Līdz septembra sākumam vācieši sasniedza Daugavu visā garumā no Ikšķiles līdz Ilūkstei. Vācu karaspēks triecienā mēģināja izlauzties arī uz Daugavpili, bet oktobrī tika apturēts pie Sventes ezera. Līdz 1915. gada oktobrim frontes līnija Latvijā nostabilizējās 20—30 km attālumā no Rīgas, proti, puslokā Ķemeri—Olaive—Ķekava un tālāk gar Daugavu līdz Ilūkstei. Krievu karaspēks saglabāja nelielus placdarmus iepretī Ikšķilei un pie Jēkabpils.

Rīgas virzienā cīnījās XII krievu armija, Jēkabpils — I armija un Daugavpils — V armija. Tā, 1915. gada pavasarī un vasarā vācu armija Austrumu frontē guva ievērojamus panākumus, ieņemot Galīciju, Poliju, daļu Baltkrievijas, gandrīz visu Lietuvu un Latvijas rietumu un dienvidu teritoriju. Cara armija, ciešot smagu sakāvi, zaudēja simtiem tūkstošu kritušo, ievainoto, kā arī tūkstošiem ložmetēju un lielgabalu, daudz krievu kareivju tika saņemts gūstā. 1915. gada smagās sakāves frontē spilgti liecināja par carisma nespēju sekmīgi turpināt iesākto imperiālistisko karu, kas nesa tautai un



Vācu karaspēka kolonna Kurzemes ceļos 1915. gada aprīlī

valstij milzīgus upurus, postu un sabrukumu. Karš un vācu karaspēka iebrukums Latvijas rietumu un dienvidu rajonos izraisīja smagas sekas.

Valsts iestādes un Ziemeļrietumu frontes pavēlniecība izturējās bezrūpīgi attiecībā uz varbūtēju ienaidnieka iebrukumu dziļi Krievijas teritorijā. Savlaicīgi netika plānota rūpnīcu un strādnieku evakuācija no apdraudētajiem apgabaliem. Par bēgļiem vispār neviens nopietni nedomāja. Tāpēc 1915. gada pavasara un vasaras katastrofālie notikumi frontē pārsteidza Baltijas un Polijas iedzīvotājus pilnīgi nesagatavotus evakuācijai.

Militārās un valsts iestādes nebūt nesacēla trauksmi pat pēc vācu karaspēka panākumiem aprīlī. Ar novēlošanos tās beidzot sāka rīkoties tikai jūnija beigās, kad ienaidnieks jau dziļi bija iebrucis Baltijas un Polijas teritorijā. Tika izdots rīkojums Kurzemes guberņas lauku iedzīvotājiem novākt vai iznīcināt visus labības un kartupeļu laukus, atstājot savā patēriņā pārtiku vienam mēnesim. Lopus vajadzēja nodot rekvizīcijas komisijām. Viriešiem no 18 līdz 45 gadiem lika atstāt guberņas teritoriju, pretējā gadījumā draudēja obligātā mobilizācija militārajās darba komandās.

Pēc šī bargā rīkojuma savas dzimtās vietas atstāja simtiem tūkstošu Kurzemes iedzīvotāju, galvenokārt zemnieki. Ja zemnieki labprātīgi nevēlējās doties bēgļu gaitās, bieži vien iejaucās cara varas orgāni, izmantojot karaspēku. Masveidīgu Kurzemes iedzīvotāju aiziešanu no dzimtajām vietām veicināja arī oficiālā šovinistiskā propaganda, kas uzkurināja latviešu tautas senso noaidu pret vācu «melno bruņinieku» atkalatnākšanu.

Pirmā bēgļu straume sāka plūst no Liepājas, Priekules, Embūtes, Nīgrandes un citām Rietumkurzemes vietām jau 1915. gada 21. aprīlī. Bēgļi sasniedza tikai Valtaiķu, Laides un Skrundas mežus. 25. aprīlī vācu kavalērijas apakšvienības uz īsu laiku ieņēma Kuldīgu un nogrieza bēgļiem ceļu uz austrumiem. Pēc dažām dienām bēgļu lielākā daļa atgriezās mājās.

Masveidīga Kurzemes iedzīvotāju bēgšana sākās jūlija pirmajās dienās. Dzimtās vietas pameta Pampāļu, Ezeres, Auces, Talsu, Sabiles, Kandavas, Tukuma, Dobeles, Bauskas un citu pagastu un pilsētu iedzīvotāji.

Viena bēgļu daļa virzījās caur Bausku uz Jaunjelgavu un Jēkabpili, otra — caur Dzelzavu uz Rīgu, trešā — pa Tukuma—Rīgas šoseju arī uz Rīgu.

Bēgļi parasti devās projām ar mantu vezumiem, līdzī dzina arī mājlopus. Dažu dienu laikā visi ceļi uz Rīgu, Jaunjelgavu un Jēkabpili kļuva pārblīvēti. Vairāku desmitu kilometru garas rindas izveidojās pie Jaunjelgavas un Jēkabpils pārbrauktuves. Ceļā bēgļi tika pamesti savā vaļā: neviens nerūpējās par viņu likteņiem. Labākajā gadījumā vietējās iestādes pēc iespējas ātrāk gribēja tikt no viņiem vaļā un sūtīja tālāk — uz austrumiem vai uz Igaunijas pusi. Īpaši varas iestādes nevēlējās bēgļu pieplūdi lielās stacijās un pilsētās, kas atradās frontes tuvumā. Lielākā Kurzemes bēgļu daļa tomēr apmetās Vidzemē, daži Latgalē. Pārējie devās tālāk uz Iekškrīeviju un Igauniju. Viena bēgļu straume no Kurzemes virzījās caur Pleskavu uz Petrogradu, Ribinsku, Jaroslavļu, Kostromu un citām Krievijas ziemeļrietumu un ziemeļu pilsētām, otra — Maskavas virzienā uz valsts centrālajiem rūpniecības centriem, trešā — uz Ukrainu, bet ceturtā — uz Pievolgu un Urāliem. Neliela bēgļu daļa sasniedza pat Sibīriju un Tālos Austrumus.

Vācu karaspēka iebrukums Kurzemē un Jelgavas krišana radīja tiešus draudus vienam no Krievijas svarīgākajiem lielrūpniecības un tirdzniecības centriem — Rīgai.

Cara valdības iestādes savlaicīgi neparūpējās par Rīgas rūpniecības varbūtējo evakuāciju. Nekas netika darīts šajā jomā arī pēc tam, kad krita Liepāja, kur vācu rokās palika praktiski visi uzņēmumi ar izejvielu krājumiem. Tikai jūnija sākumā militārās iestādes beidzot sāka rīkoties. Bet pagāja vēl gandrīz pusotra mēneša, kamēr izdevās pārvarēt vietējo lielrūpnieku sabotāžu, kas savtīgu interešu dēļ negribēja evakuēt savus uzņēmumus. Rūpniekus atbalstīja Baltijas ģenerālgubernators P. Kurlovs, kas bija cieši saistīts ar vācu buržuāziju un muižniecību. Kad ģenerālgubernatoram tika atņemtas tiesības iejaukties rūpniecības evakuācijas lietās, tās pilnīgi pārgāja kara resoru rokās.<sup>2</sup>

Uzņēmumu iekārtu demontāža, to iekraušana vagonos un pārvešana uz Iekškrīeviju prasīja ievērojamus līdzekļus. Sākumā rūpnie-

<sup>2</sup> *Нетесин Ю. Н.* Промышленный капитал Латвии (1860—1917), с. 198—200.

cības evakuācijas vajadzībām militārās iestādes saņēma 50 milj. rubļu lielu kredītu.<sup>3</sup> Vēlāk tika izsniegti jauni kredīti.

Nopietnas grūtības radās ar dzelzceļa transportu, jo tikai Rīgas rūpniecības rajonam vien vajadzēja 30 tūkstošus vagonu.<sup>4</sup>

Evakuācijai tika pakļauti ne tikai lielrūpniecības uzņēmumi ar militāru nozīmi, bet arī vidējas un pat sīkas fabrikas un darbnīcas. Šādai rīcībai nebija nekādas praktiskas nozīmes, tieši otrādi — drīz vien pēc masveidīgas evakuācijas fronte nostabilizējās uz ilgstošu laiku, bet uz vietas vairs nepalika neviena uzņēmuma, kas kalpotu armijas un iedzīvotāju vajadzībām.

Rīgas un apkārtējo pilsētu rūpniecības evakuācija sākās 1915. gada jūlija vidū un intensīvi turpinājās dažus mēnešus. Tā notika haotiski, bez konkrēti izstrādāta plāna un nepieciešamās kontroles no valsts un militāro iestāžu puses. Tūkstošiem ešelonu ar uzņēmumu iekārtām un materiāliem tika sūtīti uz Maskavu, kur noteica galīgos maršrūtus. Lielākā daļa evakuēto Rīgas uzņēmumu palika Centrāl-krievijas rajonā, pārējie tika nosūtīti uz Petrogradu, Pievolgu, Ukrainu un pat Urāliem. Ne mazums ešelonu vienkārši pazuda ceļā un nenonāca līdz nozīmētajai pilsētai. Bieži vien vērtīga iekārta un darbgaldi nonāca noliktavās un nogulēja tur līdz pat Oktobra revolūcijai.

Rīgas rūpnīcu un fabriku evakuācija kļuva par iedzīvošanās objektu Krievijas monopoliem. Maskavas, Petrogradas un citu pilsētu rūpnieki un fabrikanti piesavinājās sev veselus uzņēmumus vai ceļus. Desmitiem bijušo Rīgas rūpnīcu un fabriku vispār pārstāja eksistēt.

Līdz ar Rīgas rūpniecības evakuāciju nācās risināt jautājumu par tās strādnieku izvietojumu. 1915. gada jūlijā ģenerāļa Zaļubovska vadītā evakuācijas komisija izstrādāja plānu, saskaņā ar kuru svarīgāko uzņēmumu strādniekiem, kalpotājiem un viņu ģimenēm vajadzēja izbraukt kopā ar savām rūpnīcām un fabrikām. Tika paredzēta arī strādnieku brīva evakuācija ar bēgļu tiesībām. Evakuētajiem strādniekiem un to ģimenes locekļiem pienācās naudas kompensācija par divām nedēļām, kā arī iekārtošanās nauda: pieaugušiem — 20 rbļ., viņu sievām — 10 rbļ., nepilngadīgiem strādniekiem — 10 rbļ., bērniem — 5 rbļ.<sup>5</sup>

Evakuācijas komisija apsolīja strādniekiem vēl divu trīs nedēļu algu pēc pārbraukšanas jaunajā vietā, bet bieži vien to saņemt neizdevās. Strādniekiem tika garantēts bezmaksas ceļš no Rīgas līdz nozīmētajai pilsētai, bet mēbeles un citus smagus mājas piederumus nevarēja ņemt līdzi. Tādējādi jaunajā dzīvesvietā evakuētajiem vajadzēja visu iedzīvi iegādāties no jauna. Pārceļšanās turpinājās divas trīs nedēļas, bet dažkārt arī ilgāk. Evakuētie brauca preču vagonos,

<sup>3</sup> Сидоров А. Л. Эвакуация русской промышленности во время первой мировой войны. — Вопр. истории, 1947, № 6, с. 6.

<sup>4</sup> Негесин Ю. Н. Промышленный капитал Латвии (1860—1917), с. 206.

<sup>5</sup> Turpat, 202. lpp.



nesaņemot pārtiku un medicīnisko palīdzību. Ceļā daudzi saslima, nereti bija arī miršanas gadījumi. Grūtāk klājās mazāk nozīmīgo uzņēmumu strādniekiem ar ģimenēm, jo viņiem bieži vien nācās doties ceļā pašiem uz savu roku. Īpaši smags un sūrs liktenis piemeklēja simtiem tūkstošu bēgļu, par kuriem vispār neviens nerūpējās.

Līdz ar Rīgas rūpniecības evakuāciju 1915. gada augustā sākās arī Daugavpils, Līvānu, Rēzeknes un dažu citu Latgales pilsētu uzņēmumu izvešana uz austrumiem.

Rudenī rūpniecības evakuācija no Latvijas bija visumā pabeigta. Apsīka arī bēgļu straume, jo frontes līnija nostabilizējās un kara darbībai bija pozicionāls raksturs. Turpmākajos gados masveidīga Latvijas iedzīvotāju evakuācija vairs nenotika.

Tātad pirmā pasaules kara laikā milzīgas Latvijas iedzīvotāju masas pameta savu dzimteni un devās uz Krievijas iekšieni. Pilnīgu datu par evakuēto un bēgļu skaitu trūkst, bet daži statistiskie materiāli tomēr saglabājušies. 1914. gada 1. janvārī Rīgā bija 520 tūkst. iedzīvotāju.<sup>6</sup> Līdz 1916. gada sākumam no pilsētas evakuējās vai devās bēgļu gaitās 75 tūkst. fabriku un rūpniecību strādnieku un vairāk nekā 125 tūkst. viņu ģimenes locekļu, kopā apmēram 200 tūkst. cilvēku.<sup>7</sup> Bez tam no Rīgas izbrauca vēl ap 100 tūkst. sīkrūpniecības un tirdzniecības strādnieku, celtnieku un transportstrādnieku, kalpotāju, brīvo profesiju un buržuāzijas pārstāvju. Aptuveni 30 tūkst. ridzīnieku — trešā daļa no visiem Vidzemes guberņas mobilizētajiem tika iesaukti armijā.<sup>8</sup>

1916. gada sākumā Rīgā atradās ne vairāk kā 180—185 tūkst. bijušo pamatiedzīvotāju. Uz laiku pilsētā apmetās vēl daži desmiti tūkstoši Kurzemes bēgļu. 1916. gada jūlijā viņu skaits sasniedza 66 042.<sup>9</sup> Lielākā daļa jauno darbaspējīgo bēgļu tika mobilizēta militārās hidrotehniskās un tranšeju komandās. 1917. gada jūlijā Rīgā iedzīvotāju skaits kopā ar bēgļiem sasniedza 224 297.<sup>10</sup>

Kurzemes guberņā 1914. gada 1. janvārī dzīvoja 798 300 cilvēku.<sup>11</sup> Pēc iedzīvotāju skaitīšanas, ko veica vācu okupācijas varas iestādes 1915. gada 30. septembrī, Kurzemē uz dzīvi bija palikuši tikai 230 tūkst. cilvēku.<sup>12</sup>

Tātad guberņas teritoriju bija atstājuši 568 300 iedzīvotāju. No šī skaita apmēram 50—55 tūkst. vīriešu tika iesaukti armijā, bet pārējie devās bēgļu gaitās. Vitebskas guberņas trijos Latgales apriņķos 1914. gada 1. janvārī skaitījās 646 100 iedzīvotāju.<sup>13</sup>

<sup>6</sup> Latvijas statistiskā gadagrāmata, 1921. R., 1922, 1. lpp.

<sup>7</sup> Очерки экономической истории Латвии (1900—1917), с. 290, 291.

<sup>8</sup> Россия в мировой войне 1914—1918 гг. (в цифрах). М., 1925, с. 4, 5.

<sup>9</sup> Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas «Ziņojums» (turpmāk Ziņojums), 1916, 4. augustā, Nr. 31.

<sup>10</sup> Социалистическая Советская республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы в 2-х т. Рига, т. 1, 1959, с. 359.

<sup>11</sup> Latvijas statistiskā gadagrāmata, 1920, R., 1921, 1. lpp.

<sup>12</sup> Latvija desmit gados, 1918—1928. R., 1928, 10. lpp.

<sup>13</sup> Latvijas statistiskā gadagrāmata, 1920, 1. lpp.

1915. gadā no Daugavpils evakuējās 5069 fabriku un rūpnīcu strādnieki,<sup>14</sup> no Rēzeknes, Livāniem un citām vietām arī izbrauca vairāk nekā 1200 strādnieku. Kopskaitā Daugavpils apriņķi pameta 75 tūkst. iedzīvotāju, bet Rēzeknes — ap 20 tūkstošiem.<sup>15</sup> Ludzas apriņķis atradās tālāk no frontes, un iedzīvotāji tur palika uz vietas. No visiem Vitebskas guberņas armijā iesauktajiem viena trešdaļa bija Latgales iedzīvotāji (60 tūkst. no 178,6 tūkstošiem).<sup>16</sup>

Tādējādi pirmā pasaules kara laikā Latvijā savas dzimtas vietas pameta simtiem tūkstošu cilvēku. Bez tam apmēram 140 tūkst. darbaspējīgu cilvēku tika mobilizēti armijā cariskajā Krievijā.

Valsts iestādes oficiāli nenodarbojās ar evakuēto un bēgļu reģistrāciju. Šī lieta tika nodota labdarības organizācijas — tā sauktās Lielknazes Tatjanas komitejas rīcībā. Kara laikā komiteja izvērta rosīgu darbību, nodibinot desmitiem nodaļu Krievijas lielākajās pilsētās. Tatjanas komitejas rīcībā sākumā bija tikai līdzekļi no privātiem ziedojumiem. Vēlāk tika saņemtas prāvas summas no valsts, lai organizētu bēgļu reģistrāciju un sniegtu tiem palīdzību. Miljoņiem bēgļu šī izdaudzinātā palīdzība maz ko deva, toties cara galms un impērijas augstākā sabiedrība uz labdarības rēķina plūca dāsnus laurus un ne tikai politiskajā laukā vien. Līdz ar Tatjanas komiteju kara laikā tika dibinātas vairākas nacionālās sabiedriskās organizācijas palīdzības sniegšanai bēgļiem, to vidū arī Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja. Šīs organizācijas atradās buržuāzijas rokās un kalpoja viņu interesēm.

Bēgļu apgādībai valsts atvēlēja visai pieticīgus līdzekļus, ar kuriem nevarēja sniegt minimālu palīdzību pat nelielai daļai no 3,3 milj. cilvēku, kas pameta savu dzimteni un svešumā nonāca galīgā trūkumā un postā.<sup>17</sup>

Tatjanas komiteja un nacionālās sabiedriskās organizācijas atvēra Krievijas lielākajās pilsētās savas nodaļas vai aģentūras, kas reģistrēja bēgļus un sadalīja pabalstus vislielākā trūkumā nonākušajiem. Minēto organizāciju vadītāji vairākkārt atzinās, ka bēgļu reģistrācija tika izdarīta nepilnīgi un praktiski neaptvēra visus evakuētos strādniekus un viņu ģimenes locekļus.<sup>18</sup>

Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja tika dibināta 1915. gada augusta beigās Petrogradā. To vadīja V. Olavs, J. Čakste, A. Bergs, V. Skubiņš, J. Goldmanis, P. Zālītis un citi latviešu nacionālās buržuāzijas pārstāvji. Organizējot palīdzību bēgļiem, viņi uzdevās par simtiem tūkstošu Latvijas iedzīvotāju aizstāvjiem un apgādātājiem.

<sup>14</sup> Очерки экономической истории Латвии (1900—1917), с. 290.

<sup>15</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 31, 4. augustā.

<sup>16</sup> Россия в мировой войне 1914—1918 гг. (в цифрах), с. 4—6.

<sup>17</sup> Известия Комитета Ея Императорского Высочества Великой княгини Татьяны Николаевны (далее Известия Комитета княгини Татьяны), 1916, 15 октября.

<sup>18</sup> Turpat, 1. maijā, 1. augustā, 15. oktobrī u. c.; Ziņojums, 1916, Nr. 21, 26. maijā; Nr. 28, 14. jūnijā; Nr. 31, 4. augustā; Nr. 46, 17. novembrī; Nr. 50, 15. decembrī.

Turpmāk šie darboņi loloja cerības kļūt par visas Latvijas tautas vadoņiem.

Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja izveidoja visai plašu nodaļu tīklu. Latvijas neokupētājā teritorijā darbojās Rīgas latviešu palīdzības biedrība un Baltijas latviešu palīdzības komiteja ar to nodaļām Cēsīs, Valkā, Raunā, Rēzeknē, Kārsavā, Daugavpilī un citās vietās. Vairākas Baltijas latviešu palīdzības komitejas nodaļas tika nodibinātas Igaunijā — Tallinā, Jurjevā (Tartu), Elvē, Narvā. Iekškrīvijā Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja organizēja 71 nodaļu, Sibīrijā — 4, Vidusāzijā un Aizkaukāzā — pa vienai, kopā — 77 nodaļas.<sup>19</sup> Pirmais valsts pabalsts šai komitejai kopā ar privātajiem ziedojumiem sasniedza 300 tūkst. rubļu. 1916. gada janvārī Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas budžets sasniedza 1,75 milj. rubļ., bet 1917. gada janvārī — 14,87 milj. rubļu.<sup>20</sup>

Regulāra bēgļu reģistrācija sākās 1916. gada janvārī. Gada laikā centrālkomiteja savā orgānā «Ziņojums» publicēja plašus statistiskus un citus materiālus par bēgļu apmešanās vietām un to stāvokli. 1916. gada nogalē «Ziņojumā» tika ievietotas divas apkopojošas statistiskās tabulas par Latvijas bēgļiem.<sup>21</sup> Visai plašu informāciju sniedza arī Tatjanas komitejas izdevums — «Izvestija komiteta kņagiņi Tatjani». Šo abu izdevumu statistiskās ziņas bieži vien sakrita, bet dažreiz arī būtiski atšķīrās. Tāpēc lietderīgi tās salīdzināt, lai iespējami precīzāk noskaidrotu patieso stāvokli.

Pēc Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas un tā sauktās Lielkņazes Tatjanas komitejas ziņām, 1916. gadā Latvijas bēgļi apmetās šādos valsts reģionos (autora statistisko materiālu apkopojums un aprēķini):<sup>22</sup>

Baltija	276 378
Baltkrievija	11 748
Krievijas ziemeļrietumu guberņas	66 967
Centrālkrīevijas ekonomiskais rajons	79 259
Valsts dienvidi	31 507
Pievoolgas guberņas	7 547
Urāli	12 667
Ziemeļu guberņas	3 794
Sibīrija un Tālie Austrumi	3 208
Kopā:	492 954

<sup>19</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 31, 4. augustā; Nr. 32, 11. augustā.

<sup>20</sup> Latvija desmit gados, 1918.—1928., 10., 11. lpp.

<sup>21</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 46, 17. novembrī; Nr. 50, 15. decembrī.

<sup>22</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 2, 14. janvārī; Nr. 20, 19. maijā; Nr. 21, 26. maijā; Nr. 22, 2. jūnijā; Nr. 23, 9. jūnijā; Nr. 25, 23. jūnijā; Nr. 26, 30. jūnijā; Nr. 28, 14. jūlijā; Nr. 30, 28. jūlijā; Nr. 31, 4. augustā; Nr. 32, 11. augustā; Nr. 34, 25. augustā; Nr. 36, 8. septembrī; Nr. 46, 17. novembrī; Nr. 50, 15. decembrī; 1917, Nr. 60, 23. februārī; Известия Комитета княгини Татьяны, 1916, 15 мая, 1 октября, 15 октября, 1 ноября.

Tātad 1916. gadā Krievijas dažādos reģionos tika oficiāli reģistrēti ap 500 tūkst. Latvijas bēgļu. Neregistrēti palika vēl vismaz 200 tūkst. bēgļu, kas bija nokļuvuši attālākās vietās un dažādu apstākļu dēļ nevarēja pieteikties attiecīgajās apgādāšanas komitejas nodaļās. Reģistrācijai netika pakļauta arī daļa bēgļu, kas ātri iekārtojās darbā.

Visvairāk bēgļu apmetās Latvijas neokupētajā teritorijā: Rīgā — 66 042, Vidzemē — 177 958, Latgalē — 13 439.

Igaunijā pagaidu dzīvesvietu atrada 18 939 Latvijas bēgļi: Jurjevā — 7617, Tallinā — 5272, Narvā — 2879, Elvā — 1477, Viru — 897, Hāpsalā — 797.

Baltkrievijā no 11 748 bēgļiem 9105 atradās Vitebskas guberņā un 2010 — Mogiļovas guberņā.

Ziemeļrietumu apgabalā no 66 937 bēgļiem 44 979 atradās Petrogradas guberņā, 13 646 — Pleskavas guberņā.

Dienvidos no 31 507 bēgļiem Harkovas guberņā bija reģistrēti 13 256, Jekaterinoslavas — 8062, Donas apgabalā — 4676.

Centrālkrēvijas ekonomiskā rajona 13 guberņās no 72 259 Latvijas bēgļiem 40 tūkst. apmetās Maskavas guberņā. Maskavas pilsētā skaitījās 29 120 bēgļu, bet faktiski to bija daudz vairāk. Tveras guberņā tika reģistrēti 7969 bēgļi, Jaroslavas — 7653, Nižņijnovgorodas — 6424, Tulas — 3244, Orlas — 2494 utt.

Parasti bēgļi apmetās guberņu centros vai rūpniecības pilsētās, kur vieglāk bija atrast dzīvokli un darbu.

Pēc Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas ziņām pabalstus vai cita veida palīdzību saņēma tikai daļa reģistrēto bēgļu. 1916. gada 1. augustā no 334 651 uzskaitē esošajiem bēgļa pabalstu saņēma 138 207.<sup>23</sup> Pabalsts bija neliels un neapmierināja trūcumā nonākušo cilvēku pat minimālās vajadzības. Īpaši grūtā stāvoklī atradās darba nespējīgie, kam nebija apgādnieku.

Rīgas rūpniecības uzņēmumi pēc evakuācijas bija izkaisīti daudzās Krievijas pilsētās. No 417 evakuētajām rūpniecām un fabrikām tikai 267 bija Īpašās Valsts aizsardzības komisijas uzskaitē, un tādēļ to atrašanās vietu un tālāko likteni var puslīdz izsekot. Sīkie uzņēmumi netika pakļauti šīs komisijas uzskaitē un pa lielākajai daļai vai nu saplūda ar vietējām rūpniecām un fabrikām, vai vispār pārstāja eksistēt.

Pēc Latvijas ekonomikas vēsturnieka J. Netjosina datiem no 267 uzskaitē esošajiem Rīgas uzņēmumiem 152 rūpniecības un fabrikas atradās Centrālkrēvijas ekonomiskajā rajonā, to skaitā 127 — Maskavā un tās apkārtnē. Gumijas fabrikas «Provodņiks» viena daļa izvietojās Tušinā, otra — Maskavas pilsētas Lefortovas rajonā. Maskavā palika gumijas fabrika «Kaučuks», metālapstrādāšanas rūpniecības «Motors» un «Pirvics», lielākā daļa ķīmisko fabriku, rūpniecība «L. Kasela un K°», gandrīz visas Rīgas ādu fabrikas un

<sup>23</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 31, 4. augustā.

tekstilfabrikas. Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca evakuējās uz Tveru. Uz Rībinsku aizbrauca vairāki vagonu rūpnīcas «Fēnikss» cehi.

Nižņijnovgorodā atradās 8 Rīgas uzņēmumi: «Felzers», «Etna», «Oto Erbe» un citi. Vairāki uzņēmumi tika evakuēti uz Kostromu, Voronežu, Brjansku, Bežicu, Velikije Lukiem, Rževu un citām Centrālkrīevijas ekonomiskā rajona pilsētām. Kopskaitā uz šo reģionu ar saviem uzņēmumiem izbrauca ap 30 tūkst. Rīgas strādnieku un ap 50 tūkst. viņu ģimenes locekļu.

Otrais pēc lieluma Rīgas uzņēmumu un to strādnieku izvietošanas rajons bija ziemeļrietumu guberņas ar Petrogradu priekšgalā. Tikai Petrogradā vien apmetās ap 11 tūkst. Rīgas fabriku strādnieku.<sup>24</sup> Lielākā daļa no viņiem iekārtojās vietējos uzņēmumos, jo gandrīz visas evakuētās Rīgas fabrikas un rūpnīcas šeit patstāvīgu darbību neatjaunoja. Uzņēmums bija VEK cehs ar 550 strādniekiem, kas Petrogradā atradās līdz 1916. gada augustam un tad pārcēlās uz Harkovu, kur apvienojās ar savu uzņēmumu. Patstāvīgi darbojās bijušās Rīgas optiskās rūpnīcas «Herc» un «K. Ceiss», kā arī Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas motoru cehs, kas kļuva par patstāvīgu uzņēmumu.

Petrogradas cauruļu rūpnīcā «Promet» un ķīmiskajā fabrikā «Treugolņik» tika nodarbināti pa tūkstotim latviešu strādnieku, bet metālapstrādāšanas rūpnīcās «Aivaz», «Erikson», «Russkij Reno», «Zimin-Zeļenov», «Sīmens-Sukert», «Diflon-Deke», «Vulkan» un citās — vairāki simti katrā.

Līdz ar Rīgas fabriku un rūpnīcu strādniekiem Petrogradas uzņēmumos darbu dabūja arī ap 10 tūkst. bēgļu. Tātad 1917. gada sākumā Petrogradas rūpniecībā tika nodarbināts kopskaitā ap 21 tūkst. latviešu strādnieku.

Pēc nozīmīguma trešais Rīgas evakuēto uzņēmumu un strādnieku izvietošanas rajons bija Krievijas dienvidi. Uz turieni pārcēlās 32 fabrikas un rūpnīcas, galvenokārt metālapstrādāšanas un mašīnbūves uzņēmumi. Gandrīz visi evakuējās kopā ar saviem strādniekiem un īsā laikā atjaunoja darbu. Visvairāk latviešu strādnieku apmetās Harkovā, kur sāka darboties VEK, «Leitners» un citas lielas rūpnīcas.

Jekaterinoslavā (tag. Dņepropetrovska) tika izvietotas 4 lielas Rīgas rūpnīcas, bet Aleksandrovskā (tag. Zaporožje), Kramatorskā, Slavjanskā — pa vienai. Daudz evakuēto latviešu strādnieku dabūja darbu Kijevā, Odesā, Bahmutā, Mariupolē, Nikolajevā, Rostovā pie Donas un citur.

Kopskaitā Ukrainā un Donas apgabalā, Kubaņā un Aizkaukāzā kara laikā ieradās ap 15 tūkst. latviešu fabriku un rūpnīcu strādnieku. Arī vismaz 8—9 tūkst. bēgļu iesaistījās vietējās rūpniecības uzņēmumos. Pievolgā visvairāk latviešu strādnieku apmetās Samarā,

<sup>24</sup> Cīņa, 1917, Nr. 23, 7. aprīlī; Nr. 31, 16. aprīlī; Nr. 36, 23. aprīlī; Proletariāta Cīņa, 1917, Nr. 143, 1. septembrī; Jaunais Vārds, Nr. 112, 17. jūnijā; Dribīns L. «Prometejs» cīņā, 17., 18. lpp.; u. c.

arī Saratovā, Kazaņā, Caricinā un citās pilsētās. Kopā uz Pievolgu aizbrauca ap 6 tūkst. Rīgas fabriku un rūpniecību strādnieku. Bez tam tur vietējā rūpniecībā darbu atrada vismaz 3 tūkst. bēgļu.

Urālos atsevišķi Rīgas uzņēmumi atradās Zlatoustā, Orenburgā, Permā. Daudz latviešu strādnieku un bēgļu sāka strādāt Ufas, Ceļabinskas, Verhņaja Turas un citu Urālu pilsētu uzņēmumos.

Vairāki tūkstoši Rīgas strādnieku aizbrauca uz ziemeļu pilsētām — Arhangeļsku, Vologdu, Vjatzku un citām vietām, vairāki simti iekārtojās Sibīrijas pilsētās Omskā, Krasnojarskā, Novonikolajevskā, Tomskā, Irkutskā.

Tāpat pirmā imperiālistiskā kara laikā Latvijā dzīvesvietas atstāja 700 tūkst. bēgļu, 250 tūkst. evakuēto pilsētu strādnieku kopā ar ģimenēm un ap 50 tūkst. inteligences un buržuāzijas pārstāvju. Kopā bēgļu un evakuēto skaits pārsniedza 1 milj. cilvēku jeb 40% no visiem iedzīvotājiem, 257 tūkst. no tiem apmetās neokupētajā Latvijā, bet pārējie 743 tūkst. izklīda pa visu plašo Krievijas teritoriju.

No Latvijas tika izvestas gandrīz visas rūpnīcas kopā ar strādniekiem. Tas radikāli izmainīja vietējos sociāli ekonomiskos apstākļus un krasi novājināja tautas revolucionāros spēkus.

Bet simtiem tūkstošu Latvijas proletāriešu ar savu slaveno un kaujās rūdīto fabrikas strādniecību priekšgalā revolūcijai nebija zuduši. Aizbraucot uz Krievijas dažādām pilsētām un apgabaliem, tie iekļāvās vietējās strādniecības rindās un turpināja kopīgo revolucionāro cīņu.

Līdz pirmajam pasaules karam dažādos Krievijas apgabalos atradās jau liels skaits latviešu ieceļotāju. Viņi sāka tur apmesties kopš 19. gs. sākuma, kad uz Toboļskas guberņu Rietumsibīrijā cara valdība izsūtīja daudz aktīvo Kauguru zemnieku sacelšanās dalībnieku. Viņus apmetināja Rižkovas ciematā.<sup>25</sup> Vēlāk, pēc 1841. gada kartupeļu nemieriem Vidzemē, turpat nometināja arī jaunus trimdniekus. 1860. gadā Rižkovas tuvumā latviešu politiskie izsūtītie nodibināja apdzīvotas vietas — Bajarku, Pudeni un Vecrīgu, kuras ar laiku apvienojās ar igauņu un somu trimdnieku sādžām lielā ciematā — Jalankā. 1917. gadā tur bija 2358 iedzīvotāji, to vidū 600 latviešu ģimeņu. 80. gados Toboļskas guberņā latviešu politiskie trimdnieki nodibināja vēl vairākas apdzīvotās vietas.

XIX gs. 50. gadu beigās latviešu izsūtīto kolonijas radās arī Jeņisejas guberņā. Lielākā no tām bija Lejasbulanka, kas atradās 80 km dienvidos no Minusinskas. 1917. gadā tur bija 253 latviešu sētas ar vairāk nekā 1000 iedzīvotājiem.

Pagājušā gadsimta beigās cara valdība atļāva izsūtīto kolonijās apmesties arī viņu tuviniekiem un parastiem izceļotājiem.

Latviešu trimdnieku kolonijas atšķīrās ar savu sociālo sastāvu un iedzīvotāju brīvdomības un nepakļāvības garu. Tas saglabājās līdz pat Oktobra revolūcijai. Cara iestādes pēc tradīcijas uzskatīja

<sup>25</sup> Špilfers K. Latkoloniju vēsture. M., 1928, 15. lpp.

šīs kolonijas par revolūcijas perēkļiem un ar neuzticību izturējās pat pret tiem dažiem kolonistiem, kas bija kļuvuši turīgi.

Brīva latviešu zemnieku izceļošana no Latvijas sākās jau XIX gs. 40. gados. Daudz zemnieku cerēja atbrīvoties no baronu jūga, saņemt savu zemes stūrīti un iekārtot patstāvīgu saimniecību. Šādas cerības parasti piepildījās tikai nelielai daļai latviešu bezzemnieku.

40. gados zemnieku iespējas izbaukt no sava pagasta, aprīnča un guberņas bija stipri ierobežotas. Stāvoklis krasi mainījās pēc 60. gadu pasu reformas, kas zemniekiem deva iespēju brīvi izbaukt no savas dzīvesvietas un pat no guberņas. Šādos apstākļos izceļošanas kustība ieguva masveidīgu raksturu. Sākumā latviešu zemnieki mēģināja apmesties Latvijai tuvākajās guberņās, kur bija daudz samērā lētas zemes.

1897. gadā Pleskavas guberņā jau bija 12 latviešu apdzīvotas vietas ar 11 tūkst. iedzīvotāju.<sup>26</sup>

Zemnieku izceļošanu uz Novgorodas guberņu veicināja progresīvais sabiedriskais darbinieks Krišjānis Valdemārs, kas 1863.—1864. gadā nopirka tur divas muižas, lai tās sadalītu tautiešiem. 1897. gadā šajā guberņā bija 78 latviešu kolonijas ar 6,3 tūkst. izceļotāju, bet Pēterburgas guberņā — 38 kolonijas ar 10,3 tūkst. cilvēku.<sup>27</sup>

Vitebskas guberņā latviešu izceļotāji apmetās Veližas, Lepeļas, Vitebskas un citos aprīnčos.<sup>28</sup> Kopskaitā Vitebskas guberņā atradās 46 latviešu apdzīvotās vietas ar 1189 sētām, Mogiļovas guberņā — 16 ar 494 sētām un Minskas guberņā — 2 ar dažiem desmitiem sētu.<sup>29</sup> Smoļenskas guberņā līdz pasaules karam bija 59 latviešu kolonijas ar 958 sētām.<sup>30</sup>

XIX gs. otrajā pusē un XX gs. sākumā izceļotāji no Latvijas apmetās Jeiskā pie Azovas jūras un Simbirskas guberņā. 1883. gadā latviešu zemnieki no Dzērbenes nodibināja koloniju Austrumciems Ufas guberņā, pēc tam izveidojās vēl vairākas latviešu apdzīvotās vietas — Baltijas ciems, Baložciems un Ozolciems. 1891. gadā tika nodibinātas Arhangelas un Bakaldinas latviešu kolonijas. 1897. gadā Ufas guberņā jau skaitījās 3873 izceļotāji no Latvijas.<sup>31</sup> Līdz pirmajam pasaules karam izceļotāju skaits turpināja augt, bet kara laikā klāt nāca arī daudz bēgļu. 1917. gadā, piemēram, Arhangeļskas pagastā no 17 092 iedzīvotājiem latviešu bija 2960, baškīru — 4248, krievu — 9054 un ukraiņu — 840.<sup>32</sup>

<sup>26</sup> Desmit gadi ... 63.—65. lpp.

<sup>27</sup> Turpat.

<sup>28</sup> *Šķilters K.* Latvju zemnieks Baltkrievijā pirms un pēc Oktobra revolūcijas. Minska, 1935, 22.—29. lpp.

<sup>29</sup> Turpat, 30.—36. lpp.

<sup>30</sup> Turpat.

<sup>31</sup> Latviešu konversācijas vārdnīca, 9. sēj., 17118. sl.

<sup>32</sup> Октябрь в Башкирии (октябрь 1917 — май 1918). Сб. документов и материалов. Под ред. В. П. Чемериса. Уфа, 1979, с. 126.

Atsevišķas latviešu kolonijas izveidojās Kostromas, Voronežas, Tambovas, Kalugas, Tveras, Orlas, Vologdas un citās gubernās. Kopskaitā Krievijas Eiropas daļā (ārpus Latvijas), pēc 1897. gada tautas skaitīšanas datiem, dzīvoja 60,3 tūkst. latviešu.<sup>33</sup>

Kopš pagājušā gadsimta 90. gadiem lielākā daļa izceļotāju no Latvijas devās uz Sibīriju. Tie apmetās ap Transsibīrijas dzelzceļa maģistrāli, kuru būvēja caur Čelabinsku, Omsku, Krasnojarsku, Irkutsku un tālāk uz austrumiem.

Toboļskas gubernā no XIX gs. 90. gadiem līdz pirmajam pasaules karam tika nodibinātas 53 latviešu kolonijas. Starp tām bija Latiševa, Ozolaine (Dubrovka), Kurzeme, Augšbeбри un citas. Latviešu koloniju centri šajā gubernā bija Korņilova un Tara.

Līdz ar Transsibīrijas dzelzceļa maģistrāles būvi latviešu kolonijas izveidojās arī Tomskas gubernā. Līdz 1915. gadam tur tika nodibinātas 83 apdzīvotas vietas. Viens no šo koloniju centriem bija Taiga, kur apmetās aptuveni 300 izceļotāju no Latvijas, Jeņisejas gubernā līdz 1915. gadam bija nodibinātas 76 latviešu kolonijas.<sup>34</sup> Lielākā no tām bija Kļukvennaja (1917. gadā apmēram 900 latviešu), Jara (apmērm 100 latviešu), Lejasbulanka (Nižņaja Bulanka), Krāslava, Aglūna, Maļinovka un citas. Dažas latviešu kolonijas nodibinājās arī Tātajos Austrumos. Pēc Viskrievijas tautas skaitīšanas datiem, 1897. gadā Sibīrijā dzīvoja 6,7 tūkst. latviešu (nav ieskaitīti 3—4 tūkst. izceļotāju no Latgales).<sup>35</sup> Līdz pirmajam pasaules karam izceļošana no Latvijas uz Sibīriju notika īpaši intensīvi. 1914. gadā tur laukos atradās jau 65 tūkst. latviešu, bet pilsētās — 2,5 tūkstoši. Politisko izsūtīto un nometināto bija 2,5 tūkstoši.<sup>36</sup>

Kara laikā Sibīrijā ieradās vēl apmēram 4 tūkst. Latvijas bēgļu. Kopā Krievijas teritorijā Latvijas izceļotāju daudzums sasniedza apmēram 140 tūkstošus.

Tātad 1917. gada sākumā visā Krievijā atradās vairāk nekā 883 tūkst. Latvijas bēgļu, evakuēto un izceļotāju. Izkaisīti pa vairākiem valsts reģioniem un pilsētām, viņi tomēr dzīvoja kompaktās masās, saglabājot savu nacionālo un šķirisko piederību. Ieradušies svešumā, viņi atnesa sev līdzīgu seniedibinātas un cīņā rūdītas revolucionārās un internacionālās tradīcijas. Tās noteica viņu lielo un svarīgo lomu Krievijas politiskajā dzīvē tās vēsturiskā lūzuma laikmetā.

<sup>33</sup> Всеобщая перепись населения 17 декабря 1926. Краткие сводки. Вып. 4. Народность и родной язык населения СССР. М., 1928, с. XXIV—XXV; табл. № 1.

<sup>34</sup> Latviešu konversācijas vārdnīca, 9. sēj., 17119.—17142. sl.

<sup>35</sup> Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. Краткие сводки. Вып. 4. Народность и родной язык населения СССР, с. XXIV—XXV; табл. № 1.

<sup>36</sup> Latviešu konversācijas vārdnīca, 19. sēj., 38520. sl.



## OTRĀ NODAĻA

---

# LATVIEŠU STRĀDNIKI SARKANĀS GVARDES RINDĀS PETROGRADĀ

V. I. Ļeņina izstrādātajā proletāriskās revolūcijas teorijā svarīga vieta ir kara programmai. No tās izriet, ka revolūcijas uzvarai nepieciešama revolucionāra kara organizācija, kas darbojas Komunistiskās partijas vadībā. Ļeņins uzsvēra, ka proletāriskās revolūcijas uzvara nav iespējama bez revolucionārās armijas.<sup>1</sup>

Revolucionārās armijas jēdzienā viņš ietvēra plašu saturu. Vispirms — tā ir nevis tautas vispār, bet revolucionārās tautas militārais spēks. Tas sastāv no apbruņota proletariāta un zemniecības, no šo šķiru organizētiem priekšpulkiem, kā arī no vecās armijas daļām, kas gatavas pāriet revolucionārās tautas pusē.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Sk.: Ļeņins V. I. «Iskras» taktikas pēdējais vārds. — Raksti, 9. sēj., 314. lpp.

<sup>2</sup> Turpat, 313. lpp.

Pēc V. I. Ļeņina idejas revolūcijas militārā spēka kodolu veido strādnieki, kam ir augsta šķiriskā apziņa, stipra disciplīna, organizētība un morālais gars.

Ļeņina izstrādātās kara programmas pirmā praktiskā pārbaude bija 1905.—1907. gada Krievijas revolūcija, kad boļševiki cīņai pret patvaldību dibināja bruņotas nodaļas un dražīnas.

Pēc 1917. gada Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvaras boļševiki pārgāja pie jaunās, vēl augstākās strādnieku un zemnieku kara organizācijas formas — Sarkanās gvardes izveidošanas. Sarkanās gvardes dibināšana un vecās armijas vairākuma pāriešana revolucionārās tautas pusē bija nepieciešams priekšnoteikums sociālistiskās revolūcijas sagatavošanai un norisei.

Tūlīt pēc Februāra revolūcijas V. I. Ļeņins savās «Vēstulēs no tālienes» izvirzīja jautājumu par proletariāta milicijas organizēšanu, kā arī par visas tautas apbruņošanu.<sup>3</sup>

Ļeņina norādījumi par proletārisko bruņoto spēku dibināšanu vispirms tika īstenoti Petrogradā, kas bija ne tikai valsts galvaspilsēta, bet arī visas Krievijas revolucionārais centrs.

1917. gada sākumā Petrograda bija valsts lielākā pilsēta un tās iedzīvotāju skaits sasniedza 2,5 milj. cilvēku.<sup>4</sup> Sajā laikā galvaspilsētā skaitījās ap 400 tūkst. fabriku un rūpnīcu strādnieku, no tiem 56,5% metālistu. Petrogradā vēl bija ap 100 tūkst. dažādu nozaru strādnieku — transportnieku, celtnieku u. c.

Pirmā pasaules kara laikā fabriku un rūpnīcu strādnieku skaits pieauga vēl par 150 tūkstošiem.<sup>5</sup> Daļēji tie nāca no pilsētas iedzīvotājiem, bet lielākoties no apkārtējām gubernām.

Visaugstāk kvalificēto rūpniecības strādnieku papildinājums pieņāca no Rīgas. Evakuēto latviešu strādnieku skaits pārsniedza 11 tūkst. cilvēku. Tie bija galvenokārt metālisti no vairākiem lieliem Rīgas uzņēmumiem. 1917. gadā viņi tika nodarbināti 41 Petrogradas fabrikā un rūpnīcā.<sup>6</sup> Galvaspilsētas rūpniecībā iesaistījās bez tam vēl vairāk nekā 10 tūkst. bēgļu. Tikpat daudz bēgļu tika nodarbināts arī dažādās darbnīcās, transportā, celtniecībā, tirdzniecības palīgdarbos utt. Pēc latviešu sociāldemokrātiskās preses ziņām 1917. gada aprīlī—maijā Petrogradā atradās 60 tūkst. Latvijas evakuēto un bēgļu.<sup>7</sup> Ar īpašu šķirisko apziņu un organizētību izcēlās Rīgas fabrika un rūpnīcu strādnieki, kam bija jau bagāta cīņas pieredze.

Kopā ar evakuētajiem strādniekiem un bēgļiem uz Petrogradu atbrauca daudz aktīvo Latvijas Sociāldemokrātijas biedru. Seit viņi sastapa jau visai stipro sociāldemokrātisko organizāciju «Pometejs», kura tika nodibināta 1914. gada rudenī.<sup>8</sup> No 1915. gada augusta tā

<sup>3</sup> Sk.: *Ļeņins V. I. Vēstules no tālienes.* — Raksti, 23. sēj., 296., 308. lpp.

<sup>4</sup> Революционный Петроград. Год 1917. Л., 1977, с. 9.

<sup>5</sup> Turpat, 12. lpp.

<sup>6</sup> Cīņa, 1917, Nr. 22.

<sup>7</sup> Ziņotājs, 1917, Nr. 39; Sociāldemokrāts, 1917, Nr. 27, 13. maijā.

<sup>8</sup> Desmit gadi ..., 7.—13. lpp.; *Dribins L.* «Prometejs» cīņā, 25.—34. lpp.



Mārtiņš Lācis (Jānis Sudrabs)

ietilpa Petrogradas boļševistiskajā organizācijā ar latviešu rajona tiesībām.

Vispār pastāvēja deviņi pilsētas un trīs piepilsētas rajoni, kurus vadīja Pēterburgas boļševiku partijas komiteja. Šī komiteja saglabāja savu veco nosaukumu, kaut gan jau 1914. gada 18. augustā, karam sākoties, Pēterburga tika pārdēvēta par Petrogradu. Galvaspilsētā atradās KSDS(b)P CK Krievijas birojs. Līdz 1917. gada Februāra revolūcijai Pēterburgas komitejas un Krievijas biroja sastāvs bieži vien mainījās arestu dēļ.

Pēterburgas boļševiku komiteja tika izveidota no partijas rajonu pārstāvjiem, kas ievēlēja izpildkomiteju operatīvai praktiskai vadībai. Tajā kopš 1915. gada augusta ietilpa arī latviešu rajona «Prometejs» pārstāvji. Līdz Februāra revolūcijai dažādos laikos Pēterburgas komitejā «Prometeju» pārstāvēja Pēteris Ķīmenis, Kārlis Pētersons, Hermanis Vilks, Ernests Eizenšmits, bet 1913.—1914. gadā Pēterburgas komitejas locekļi bija arī Rūdolfs Eglītis un Jānis Ģipslis (Emīls Pētersons). Februāra revolūcijas laikā Viborgas boļševiku rajona komitejā ietilpa Mārtiņš Lācis (Jānis Sudrabs, «Djadja»), bet Narvas — Jānis Ģipslis. Abi viņi partijas rindās darbojās kopš 1905. gada, bija pieredzējuši pagrīdnieki un nelokāmi ļeņinieši.

Evakuētie strādnieki un latviešu boļševiki ātri iekļāvās kopīgajā cīņā un kļuva par Februāra revolūcijas aktīviem dalībniekiem.

Partijas rajons «Prometejs» rosīgi piedalījās 1917. gada 9. janvāra masu politiskajā akcijā Petrogradā, kas bija veltīta Asiņainās

svētdienas atcerei.<sup>9</sup> Pēc tam šī rajona partijas biedri organizēja latviešu strādniekus 14. februāra politiskajam streikam un demonstrācijai.

Svarīga loma bija prometejiešiem un Narvas—Pēterhofas rajona boļševiku komitejas vadītājam Jānim Ģipslim Putilova rūpnīcas streika organizēšanā 18. februārī — nozīmīgā revolūcijas attīstības posmā.

Latvijas rajona «Prometejs» pārstāvji īpaši aktīvi darbojās evakuēto Rīgas strādnieku vidū pilsētas Viborgas un Petrogradas rajonos. 23. februārī viņi izveda kopējā demonstrācijā strādniekus metālistus no «Aivaz», «Novij Lesner» un citām rajona rūpnīcām.<sup>10</sup>

Pilsētas Petrogradas rajonā uz demonstrāciju pirmie izgāja rūpnīcu «Diflon-Deke», «Langenzippen» strādnieki, kuru vidū bija daži simti latviešu. Rūpnīcas «Langenzippen» kolonnu vadīja viens no šī rajona boļševiku komitejas locekļiem Jānis Lepse.<sup>11</sup>

Masu streiki un demonstrācijas, kas sākās 23. februārī, turpinājās arī nākamajā dienā. 25. februārī tās izvērtās ģenerālstreikā, kurā piedalījās pāri par 250 tūkst. strādnieku. Ģenerālstreiks pēc tam pārauga revolūcijā. Ielās notika streiku dalībnieku sadursmes ar policiju un žandarmiem. Pēterpils boļševiku komiteja nosūtīja savus labākos biedrus strādnieku un zaldātu brāļošanās organizēšanai. Šajā izšķirošajā brīdī viss latviešu partijas rajona «Prometejs» sastāvs un strādnieku aktīvs atradās uz ielām. Pēterburgas boļševiku komitejas loceklis Ernests Eizenšmits 25. februārī mēģināja sasaukt «Prometeja» vadību, bet tas izrādījās neiespējami.<sup>12</sup>

26. februārī policija Samsona prospektā konspiratīvajā dzīvoklī arestēja vairākus Pēterburgas boļševiku komitejas locekļus, to vidū arī Ernestu Eizenšmitu. Šajā brīdī pēc KSDS(b)P CK Krievijas biroja priekšlikuma revolucionārās cīņas vadību galvaspilsētā uzņēmās Viborgas rajona boļševiku komiteja, kuru vadīja I. Čugurins, M. Lācis, N. Svešņikovs un citi.

Naktī no 26. uz 27. februāri Viborgas rajona komiteja un daži brīvībā palikušie Pēterburgas komitejas locekļi deva direktīvu sākt bruņotu sacelšanos. Partijas biedriem uzdeva sadabūt ieročus un apbruņot strādniekus.<sup>13</sup>

27. februārī Viborgas, Petrogradas, Narvas un citos pilsētas rajonos sākās kaujas dražīnu dibināšana. Viena no pirmajām dražīnām Viborgas rajonā radās mašīnbūves rūpnīcā «Aivaz», kur tika nodarbināti 300 latviešu strādnieki.<sup>14</sup> Starp viņiem atradās vairāki boļševiki — Mārtiņš Sieks, Pēteris Ķimenis, Mārtiņš Cinis, Jēkabs Eniņš, Mārtiņš Amoliņš, Jēkabs Spēks un citi. Viņu vadībā rūpnīcā tika

<sup>9</sup> Пролетарская революция, 1923, № 1, с. 265.

<sup>10</sup> Desmit gadi ... 8. lpp.

<sup>11</sup> Петроградские большевики в трех революциях. Л., 1966, с. 159.

<sup>12</sup> Desmit gadi ... 8. lpp.

<sup>13</sup> Минц И. И. История Великого Октября. М., 1967, т. 1, с. 531.

<sup>14</sup> Сіпа, 1917, Nr. 31, 16. argilī.



Jānis Lepse

organizēta kaujas vienība, kurā ietilpa daži desmiti aktīvāko strādnieku, lielākoties evakuētie rīdzinieki.

Mašīnbūves rūpnīcā «Russkij Reno» arī strādāja vairāk nekā 320 latviešu, kuru vidū bija grupa partijas biedru. 27. februārī tā nodibināja uzņēmumā kaujas vienību ar Jāni Barbaru un Rudolfu Bērziņu (Hermani) priekšgalā.<sup>15</sup> Vienība sastāvēja gandrīz tikai no latviešu strādniekiem. Cauruļu rūpnīcā «Promet» tika nodarbināts 1000 Rīgas strādnieku (1/3 no kopskaita).<sup>16</sup> 27. februārī viņi noorganizēja savu kaujas vienību. Strādnieku dražīnas radās arī citos Viborgas rajona uzņēmumos. Sākumā kaujiniekiem trūka ieroču. 27. februārī visas rajona bruņotās dražīnas apvienojās un triecienā ieņēma Kara medicīnas akadēmijas feldšeru skolu, kur izdevās iegūt diezgan daudz ieroču. Pēc tam rūpnīcu «Russkij Reno» un «Aivaz» kaujinieki Jāņa Barbara vadībā ieņēma riteņbraucēju pulka kazarmas Serdoboļskas ielā.<sup>17</sup> Sajā kaujā tika ievainots rūpnīcas «Aivaz» kaujinieks Mārtiņš Cinis.<sup>18</sup> Pēc kazarmas ieņemšanas viss Viborgas rajons atradās bruņotās sacelšanās dalībnieku rokās.

<sup>15</sup> Jaunais Vārds, 1916, Nr. 112, 17. maijā.

<sup>16</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 415. l., 8. lp.

<sup>17</sup> История пролетариата. М.; Л., 1932, сб. 11, с. 100, 101.

<sup>18</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 670. l., 5. lp.



Jānis Bērziņš (Pēteris Ķuzis, Pāvuls)

Pilsētas Petrogradas rajonā revolūcijā aktīvi piedalījās mehāniskās rūpnīcas «Vulkan» strādnieki, kuru rindās atradās vairāk nekā 330 latviešu. Arī šeit darbojās partijas rajona «Prometejs» šūniņa, kura 27. februārī nodibināja kaujas vienību. Rūpnīcas kaujinieki piedalījās sadursmēs ar policistiem un žandarmiem.

2. Pilsētas rajonā ielu cīņās iesaistījās latviešu kaujinieku grupa no rūpnīcas «Ressor», kuru vadīja boļševiks Voldemārs Auziņš.

27.—28. februārī vairākās ielu kaujās izcēlās Ventspils—Rībīniskas dzelzceļa latviešu strādnieku drauzīna Alfrēda Lāča vadībā. Šajā drauzīnā bija apmēram 40 labi apbruņotu cīnītāju.<sup>19</sup>

Liels sacelšanās panākums 27. februārī bija Arsenāla ieņemšana, kurā piedalījās desmitiem tūkstošu strādnieku, to skaitā arī vairāki simti kaujinieku. Lidz 27. februāra vakaram gandrīz visa Petrograda jau bija sacelšanās dalībnieku rokās. Revolūcijas pusē pārgāja arī pilsētas garnizona lielākā daļa.

Nākamajā dienā apbruņotie strādnieki un zaldāti atbrīvoja no cietumiem politieslodzītos. Starp atbrīvotajiem bija arī Ernests Eizenšmits, Rūdolfs Salna un citi latviešu boļševiki. Narvas—Pēterhofas rajona boļševiku vadītāju Jāni Ģipsli no bēdīgi slavenā Krestu cietuma atbrīvoja Putilova rūpnīcas strādnieki. 1917. gada 28. februārī buržuāziski demokrātiskā revolūcija Petrogradā bija uzvarējusi, pēc dažām dienām cars Nikolajs II atteicās no troņa.

Revolūcijas gaitā tika nodibināta Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padome, kas bija proletariāta un zemniecības revo-

<sup>19</sup> Dribins L. «Prometejs» cīņā, 72. lpp.



Pēteris Stučka

lucionāri demokrātiskās diktatūras orgāns. Sakarā ar strādnieku un zemnieku politiskās pieredzes trūkumu Petrogradas padome sākmā nokļuva eseru un meņševiku rokās. Petrogradas padomei pieredēja reāla vara, kas balstījās uz apbruņotu tautu. Tomēr meņševiki un eseri pasteidzās varu nodot buržuāzijai, vienojoties ar to par Pagaidu valdības nodibināšanu. Tādējādi Petrogradā un pēc tam arī visā Krievijā izveidojās divvaldība.

1. martā no paša rīta notika latviešu partijas rajona «Prometejs» locekļu sapulce, kurā ieradās 80 cilvēku. Sanākušie partijas biedri atzīmēja, ka galvaspilsētas latviešu strādnieki aktīvi piedalījušies revolūcijā, ielu cīņās. Tika nolemts nogaidoši izturēties pret buržuāzisko Pagaidu valdību un turpināt cīņu, lai revolucionāro kustību pilnīgi pārņemtu savās rokās, izmantojot visus savā rīcībā esošos līdzekļus. Viens no galvenajiem cīņas lozungiem bija «Nost ar imperialistisko karu!».<sup>20</sup> Sajā pašā dienā partijas rajons «Prometejs» sasauca otru savu biedru sapulci. Soreiz ieradās 141 partijas biedrs. Sapulce pārvēlēja rajona komiteju, kas sastāvēja no 12 cilvēkiem. Viņu vidū bija Jānis Bērziņš (Pāvuls), Ernests Eizenšmits (Mākonis), Hermanis Vilks (Līdums), Rūdolfs Salna (Zviedris), Eduards Vilsons (Onkulītis), Mārtiņš Amoliņš, Arturs Kaktiņš.<sup>21</sup> Pēterburgas KSD(b)P komitejā ievēlēja E. Eizenšmitu un J. Bērziņu, divus «Prometeja» biedrus ievēlēja arī Petrogradas padomes sastāvā. Tika nolemts nodibināt milicijas komisiju no

<sup>20</sup> Desmit gadi ..., 9. lpp.

<sup>21</sup> Turpat; *Dribins L.* «Prometejs» cīņā, 81. lpp.

5 locekļiem. Pēc sapulces «Prometejs» nosūtīja uz pilsētas Petrogradas rajona milicijas komisariātu Hermani Vilku.

2. martā atsāka legālo darbību Petrogradas boļševiku komiteja, kuras sastāvā bija arī Pēteris Stučka, Ernests Eizenšmits un Jānis Bērziņš. No 1917. gada maija Pēterpils KSD(b)P komitejas izpildkomisijā ietilpa Mārtiņš Lācis. «Prometeja» pārstāvis tur bija Pēteris Žumburs, bet vēlāk rudenī — Amālija Auziņa (Taiga). Bez tam galvaspilsētas boļševiku partijas komitejā Maskavas rajonu pārstāvēja Rūdolfs Eglītis, bet Roždestvenskas rajonu — Jānis Linde.

Vairāki latviešu boļševiki tika ievēlēti rajonu komitejās: Viborgas rajonā — Mārtiņš Lācis un E. Liepiņa (J. Jegorova), Petrogradas — Jānis Lepse, Narvas — Jānis Ģipslis, Maskavas — Georgs Lizdiņš un Hermanis Vēveris, Roždestvenskas — Jānis Linde.<sup>22</sup>

Latviešu partijas rajons «Prometejs» pēc Februāra revolūcijas lielu uzmanību veltīja strādnieku milicijas organizēšanai. 1. martā ievēlētā milicijas komisija divu dienu laikā nodibināja milicijas vienību no partijas biedriem.<sup>23</sup> Tajā ietilpa pilsētas Petrogradas rajona strādnieku milicija. Vienības komandieris bija H. Vilks, pēc tam K. Baumanis. Aprīlī vienībā bija 100 cilvēku.<sup>24</sup>

Pēc Februāra revolūcijas lielākā daļa rūpniecību kaujas vienību turpināja pastāvēt. Dažas no tām tika pārformētas par strādnieku milicijas vienībām, bet citas palika savos uzņēmumos. Vēlāk aprīlī—maijā tās kļuva par Sarkanās gvardes vienībām.

Dibinot strādnieku miliciju, boļševiki gribēja pārvērst to par Padomes bruņoto balstu. Buržuāzijas Dome ar samiernieciskās Petrogradas padomes atbalstu centās bremzēt strādnieku milicijas dibināšanu. Pretstatā tai marta sākumā tika organizēta pilsētas milicija, kas bija pakļauta Domei.<sup>25</sup> Pēc tam, 1917. gada 7. martā, Petrogradas padomes izpildkomiteja pieņēma lēmumu par strādnieku un pilsētas miliciju apvienošanu. Praktiski šī apvienošana gan nenotika: centrā pastāvēja pilsētas, bet nomalēs — strādnieku milicija. Kopskaitā Petrogradā pilsētas milicijā skaitījās 20 tūkst. cilvēku, no tiem 10—12 tūkst. strādnieku miliču.<sup>26</sup>

Galvenais milicijas uzdevums bija sabiedriskās kārtības sargāšana, un tāpēc tā tikai daļēji varēja būt par revolūcijas bruņoto spēku. Negatīva loma bija arī formālajai strādnieku un pilsētas miliciju apvienošanai. 27. martā pirmā Viskrievijas legālā partijas darbinieku apspriede Petrogradā izskatīja jautājumu par proletariāta bruņoto spēku organizēšanu un secināja, ka šāds spēks var būt Sarkanā gvarde. Pēc apspriedes Petrogradā sākās pirmo Sarkanās

<sup>22</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия. М., 1977, с. 57—119, 290, 291, 301, 350, 351.

<sup>23</sup> Desmit gadi ..., 9. lpp.

<sup>24</sup> LKP CK PVI PA, 1. t., 1. apr., 2. l., 27. lp.

<sup>25</sup> Революционный Петроград. Год 1917, с. 68.

<sup>26</sup> Старцев В. И. Очерки по истории Петроградской Красной Гвардии и рабочей милиции (март 1917 — апрель 1918). Л., 1965, с. 116—122.



gvardes vienību dibināšana. Sākumā šis svarīgais darbs risinājās visai gausi. Bet 1917. gada 20.—21. aprīļa politiskā demonstrācija parādīja, ka Sarkanās gvardes organizēšanai jāveltī vislielākā uzmanība. Demonstrācijas laikā strādniekiem vairākās vietās uzbruka kontrrevolucionāri, bet demonstranti nebija pienācīgi sagatavoti aizstāvēties. Tāpēc jau 23. aprīlī boļševiku sasauktā apspriede nolēma paātrināt Sarkanās gvardes dibināšanu un pieņēma tās statūtus. Šajā dokumentā bija teikts, ka Sarkanā gварde pastāv revolūcijas iekarojumam aizstāvēšanai un cīņai pret kontrrevolūciju.<sup>27</sup>

28. aprīlī Petrogradā sanāca Sarkanās gvardes dibināšanas konference, bet Petrogradas padomes izpildkomitejas meņševiki un eseri to izjauca. Tātad mēģinājums radīt pilsētas Sarkanās gvardes organizatorisko centru cieta neveiksmi. Tomēr boļševiki turpināja dibināt Sarkanās gvardes vienības pilsētas rajonos.<sup>28</sup> Līdz 1917. gada jūlija beigām Petrogradā sarkangvardu vienības pastāvēja vairākos Viborgas, Petrogradas, Vasilija salas, Narvas un citos rajonos. Jūlija demonstrācijas laikā sarkangvardi apsargāja strādniekus no kontrrevolucionāro elementu uzbrukumiem.<sup>29</sup>

Ar kontrrevolūcijas pāriešanu uzbrukumā sākās represijas pret Sarkano gvardi. Līdz ar to vienību, kā arī to dalībnieku skaits samazinājās. Jaunajos apstākļos boļševiki Sarkanās gvardes vienības organizēja tieši rūpnīcās un fabrikās.

Pēc KSDS(b)P VI kongresa ar Sarkanās gvardes vienību atjaunošanu nodarbojās īpaša boļševiku iniciatīvas grupa.

Lūzums sarkangvardu vienību dibināšanā notika ģenerāļa Korņilova dumpja laikā. Augusta beigās pēc boļševiku aicinājuma Petrogradā tika nodibināts desmitiem jaunu sarkangvardu vienību, kurās pieteicās vairāki tūkstoši strādnieku.<sup>30</sup>

Meņševiku un eseru Centrālā izpildkomiteja (CIK) bija spiesta samierināties ar Sarkanās gvardes organizēšanu, bet mēģināja to pārņemt savā kontrolē. Tā tika izdots «Likums par strādnieku miliciju», saskaņā ar kuru Sarkanās gvardes uzdevumi aprobežojās tikai ar apsardzes dienestu tādās vietās, kur pilsētas milicijas nebija. Ne-raugoties uz šiem samierinātāju manevriem, Sarkanās gvardes formēšanas process vērsās plašumā. 13. septembrī pēc boļševiku ierosmes tika nodibināta Sarkanās gvardes centrālā komandantūra. Septembra beigās pie Petrogradas padomes izpildkomitejas bija izveidota strādnieku gvardes nodaļa ar K. Jureņevu priekšgalā. Tā kopā ar centrālo komandantūru uzņēmās galvaspilsētas Sarkanās gvardes vadību.<sup>31</sup>

<sup>27</sup> Известия Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов, 1917, 28 апреля.

<sup>28</sup> Старцев В. И. Очерки по истории Петроградской Красной Гвардии и рабочей милиции..., с. 116—122.

<sup>29</sup> Ленинградские рабочие в борьбе за власть Советов, 1917. М., 1924, с. 68.

<sup>30</sup> Революционный Петроград. Год 1917, с. 281.

<sup>31</sup> Старцев В. И. Очерки по истории Красной Гвардии и рабочей милиции..., с. 141—159.

Sarkangvardu vienības sastāvēja galvenokārt no boļševiku partijas biedriem vai to piekritējiem strādniekiem. Visai liels kaujinieku skaits bija jaunieši.

Partijas rajons «Prometejs» 1917. gada 30. augustā aicināja visus savus biedrus un latviešu strādniekus aktīvi piedalīties Petrogradas aizstāvēšanā pret korņiloviešiem. Apakšrajoniem tika uzdots cieši sadarboties ar teritoriālajiem partijas rajoniem, nekavējoties apbruņot savus biedrus un nodibināt uzņēmumos kauju друžinas.<sup>32</sup> Partijas rajons «Prometejs» deva rīkojumu vispirms sapulcēties latviešu strādnieku miličiem, lai izveidotu kaujas vienību.<sup>33</sup> Līdz šim vairākas nedēļas miliči bija spiesti pārtraukt savu darbību un paslēpt ieročus. Bet ar pirmo partijas rajona aicinājumu tie pilnā skaitā ieradās Lahtu ielā 22. Saformētās vienības vadību uzņēmās Osvalds Dzenis un Ernests Eizenšmits.<sup>34</sup> Šī latviešu strādnieku miliču nodaļa kļuva par Sarkanās gvardes vienību. Tā uzņēmās apargāt «Prometeja» telpas un patrulēt Petrogradas rajona ielās. Daļa latviešu sarkangvardu devās uz Viborgas rajona Tautas namu, kur pulcējās Sarkanās gvardes vienības, lai dotos pret korņiloviešiem.

Sarkanās gvardes dibināšanu Viborgas rajonā vadīja M. Lācis, I. Gordijenko, E. Liepiņa (J. Jegorova) un citi.<sup>35</sup> Lielu palīdzību viņiem sniedza Viborgas latviešu apakšrajona vadītāji P. Ķīmenis, J. Bērziņš, M. Amoliņš. Viborgas pusē aktīvi Sarkanās gvardes dibināšanā piedalījās mašīnbūves rūpnīcas «Aivaz» strādnieki. Sarkangvardu vienība tur tika nodibināta jau aprīlī. Tās kodolu sastādīja Februāra revolūcijas dienās organizētā kaujas друžina. Sarkangvardus apmācīja M. Cinis.<sup>36</sup> Pēc jūlija dienām vienība turpināja pastāvēt, kaut arī strādniekiem nācās paslēpt ieročus un ievērot konspirāciju. Korņilova dumpja laikā rūpnīcas «Aivaz» sarkangvardu vienība ievērojami palielināja savas rindas. Oktobrī tajā jau bija 350 cilvēku A. Janova, partijas biedra no 1910. gada, vadībā.<sup>37</sup> Šajā sarkangvardu vienībā ietilpa latviešu rota ar 100 kaujiniekiem, ko komandēja Muceniņš.<sup>38</sup>

Arī mašīnbūves rūpnīcā «Russkij Reno» latviešu strādnieki aktīvi piedalījās Sarkanās gvardes veidošanā. Aprīlī pēc Kārļa Mihelsoņa, partijas biedra no 1905. gada, un «Prometeja» darbinieka Jāņa Barbara ierosmes tur tika nodibināta sarkangvardu vienība. Tās kodolu veidoja latviešu kaujinieku друžina, kas Februāra revolūcijas dienās cīnījās pilsētas ielās. Rūpnīcas «Russkij Reno» Sarkanās gvardes vienība saglabājās arī jūlija dienās, bet ģenerāļa Kor-

<sup>32</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, Nr. 141, 30. septembrī.

<sup>33</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 670. l., 3., 4. lp.

<sup>34</sup> Turpat, 2. lp.

<sup>35</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 119.

<sup>36</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 670. l., 3., 4. lp.

<sup>37</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 38.

<sup>38</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 670. l., 3., 4. lp.



Ella Liepiņa (J. Jegorova)

ņilova dumpja laikā atkal tika sakārtota kaujas gatavībā. Oktobrī vienībā skaitījās vairāk nekā 400 sarkangvardu, no tiem ap 220 latviešu strādnieku. Vienības komandieris bija J. Barbars.<sup>39</sup>

Cauruļu rūpnīcā «Promet» pēc Februāra revolūcijas latviešu družīna turpināja pastāvēt, un aprīlī uz tās bāzes tika izveidota strādnieku milicija. Jūnijā šo vienību nosauca par Sarkanu gvardi. Oktobrī «Prometā» jau bija ap 1000 sarkangvardu,<sup>40</sup> vairāk nekā puse no tiem — latviešu strādnieki.

Mašīnbūves rūpnīcā «Nobel» no 1600 strādniekiem 180 bija latvieši, arī šeit viņi aktīvi piedalījās milicijas un sarkangvardu vienības dibināšanā. Korņilova dumpja laikā rūpnīcas vienībā ietilpa 350 kaujinieku.<sup>41</sup> Latviešu strādnieku rotā bija 90 sarkangvardu.

Kaimiņos Rīgas optiskajā rūpnīcā «Ceiss» no 300 strādniekiem Sarkanās gvardes vienībā iestājās 40.<sup>42</sup>

Evakuētie latviešu strādnieki bija Sarkanās gvardes vienības dibinātāji mehāniskajā rūpnīcā «Zimin-Zeļenov». Februāra revolūcijas dienās tur nodibinājās latviešu kaujas družīna, kura vēlāk tika pārveidota par Sarkanu gvardi. Korņilova dumpja laikā pēc partijas šūniņas aicinājuma vienībā iestājās daudz strādnieku. Līdz Oktobra revolūcijai sarkangvardu skaits rūpnīcā sasniedza 180, no tiem apmēram puse bija rīdzinieki.

<sup>39</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 415. l., 5.—8. lр.

<sup>40</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 487.

<sup>41</sup> Turpat, 394. lрр.

<sup>42</sup> Dribins L. «Prometejs» cīņā, 201. lрр.

Mehāniskajā rūpnīcā «Starij Lesner» latviešu kaujas družina tika nodibināta Februāra revolūcijas laikā.<sup>43</sup> Vēlāk to pārformēja par Sarkanās gvardes vienību. Jūlija dienās sarkangvardi bija spiesti noslēpt ieročus rūpnīcas cehos, bet augusta beigās tie atkal atklāti sapulcējās un gatavojās cīņai pret korņiloviešiem. Oktobra revolūcijas laikā rūpnīcā «Starij Lesner» bija vairāk nekā 200 sarkangvardu, no tiem ap 70 latviešu strādnieku.

Evakuēto Rīgas strādnieku aktīvā piedalīšanās Sarkanajā gvardē Viborgas pusē tika atzīmēta uzņēmumu pārstāvju sanāksmē, kuru sasauca «Prometeja» 1. apakšrajons 1917. gada 8. septembrī, drīz vien pēc Korņilova dumpja neveiksmes. Ziņojumi no vietām liecināja, ka augusta beigās un septembra sākumā uzņēmumos «Zimin-Zeļenov», «Promet», «Starij Lesner», «Nobel», «Russkij Reno», «Vulkan» (atradās pilsētas Petrogradas rajonā) Sarkanās gvardes rindās iestājās latviešu strādnieku lielākā daļa.<sup>44</sup>

Pēc latviešu boļševiku preses ziņām, bijušo sarkangvardu atmiņām un arhīvu dokumentiem minētajās rūpnīcās 1917. gadā tika nodarbināti vismaz 2 tūkst. latviešu strādnieku.<sup>45</sup> Tātad droši var pieņemt, ka šajos uzņēmumos līdz septembra sākumam Sarkanajā gvardē iestājās ne mazāk kā 1500 evakuēto Rīgas strādnieku.

Pilsētas Petrogradas rajonā Sarkanā gvardi organizēja boļševiku komiteja Jāņa Lepses vadībā. Komitejai aktīvu palīdzību sniedza latviešu partijas rajons «Prometejs», it īpaši tā vadītāji P. Zumburs, E. Eizenšmits, A. Kaktiņš un citi, kas nodarbojās ar Sarkanās gvardes organizēšanas jautājumiem. Rosīgs šajā jomā bija arī latviešu strādnieku klubs «Kultūra», kuru atjaunoja 1917. gada aprīlī. Klubā notika sarkangvardu reģistrācija un sanāksmes.

Petrogradas pusē pirmās Sarkanās gvardes vienības nodibinājās 1917. gada aprīlī—maijā. Augusta beigās šeit jau bija 1,6 tūkst. sarkangvardu, bet oktobrī — 3 tūkstoši.

Vieni no pirmajiem savu kaujas vienību organizēja mehāniskās rūpnīcas «Vulkan» strādnieki, kuru skaits jūnijā sasniedza 2 tūkst. cilvēku, no tiem apm. 350—400 evakuēto rīdzinieku.

Sarkangvardu vienības dibinātājs rūpnīcā bija partijas biedrs no 1905. gada Kārlis Folkmanis. Maija beigās rūpnīcas strādnieki izvēlēja viņu par Petrogradas padomes deputātu.<sup>46</sup> Sarkangvardu vienībā rūpnīcā «Vulkan» sākumā bija 200 cilvēku, bet augusta beigās cīnītāju skaits dubultojās. Sava komandiera K. Folkmaņa un viņa vietnieka A. Silmanoviča vadībā šī vienība kopā ar citu uzņēmumu sarkangvardiem devās aizstāvēt pilsētu no korņiloviešiem. Oktobra revolūcijas priekšvakarā rūpnīcas «Vulkan» Sarkanajā gvardē skaitījās jau 500 cilvēku.<sup>47</sup> Vienības kaujinieku lielākā daļa bija latviešu strādnieki. Vasilija salas rajonā evakuētie Rīgas strādnieki aktīvi

<sup>43</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr. 603. 1., 2., 3. lp.

<sup>44</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, Nr. 154, 16. septembrī.

<sup>45</sup> To liecina arī vēsturnieka L. Dribina aprēķini grāmatā ««Prometejs» cīņā», 160. lpp.

<sup>46</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, Nr. 69, 3. jūnijā.

piedalījās Sarkanās gvardes organizēšanā mašīnbūves rūpnīcā «Sīmens-Sukert». Seit kaujas vienība tika nodibināta maijā. Augusta beigās tā apvienoja ap 200 sarkangvardu, bet oktobrī — 250. Kopš augusta viens no šīs vienības vadītājiem bija Rūdolfs Krumovics, partijas biedrs no 1906. gada, kas strādāja šajā rūpnīcā no 1915. gada. Viņš bija latviešu rajona «Prometejs» aktīvs darbinieks, tika arestēts un ieslodzīts Krestu cietumā, pēc tam tika pārsūtīts uz Novgorodas cietumu. No turienes R. Krumovicam izdevās izbēgt un ar citu uzvārdu (Leimanis), aizbraukt uz Harkovu, kur viņš turpināja revolucionāro darbību. Februāra revolūcijas laikā R. Krumovics (Leimanis) atradās Rostovā pie Donas, tika ievēlēts Rostovas un Nahičevanņas padomē un boļševiku komitejā.<sup>48</sup> Viņš bija arī viens no vietējās latviešu boļševiku sekcijas vadītājiem. Pagaidu valdības varas orgāni gribēja šo aktīvo cīnītāju nosūtīt uz turku fronti. Drīz R. Krumovics tomēr atgriezās Rostovā pie Donas, bet no turienes devās uz KSDS(b)P latviešu sekciju konferenci Maskavā. Augustā viņš ieradās Petrogradā un sāka strādāt savā vecajā darbavietā — rūpnīcā «Sīmens-Sukert». R. Krumovics tika ievēlēts Petrogradas padomē un Vasilija salas metālistu arodbiedrības valdē, pēc tam arī rajona un pilsētas partijas komitejās.<sup>49</sup> Oktobra revolūcijas priekšvakarā viņš bija rūpnīcas «Sīmens-Sukert» sarkangvardu vienības komandiera vietnieks.<sup>50</sup> Šajā laikā vienība sastāvēja no apmēram 75 latviešu strādniekiem.

Posela kara pakavu rūpnīcā tika nodarbināti vairāk nekā 200 latviešu strādnieku, kas aktīvi piedalījās Februāra revolūcijā, bet pēc tam atbalstīja boļševiku aicinājumu par Sarkanās gvardes dibināšanu. Kaujas vienība rūpnīcā tika organizēta aprīļa beigās. Korņilova dumpja dienās tā jau apvienoja apmēram 220 sarkangvardu, no tiem ap 70 latviešu. Vienības komandieris bija Vasilija salas boļševiku komitejas loceklis Hermanis Vēveris.

Baltijas kuģubūves un mehāniskajā rūpnīcā aprīlī tika nodibināta strādnieku milicija, kuru Oktobra revolūcijas priekšvakarā pārveidoja par Sarkanā gvardi. Vienība sastāvēja no 400 cīnītājiem. viņu rīcībā bija daži ložmetēji un divas bruņumašīnas. Rūpnīcas sarkangvardu organizētājs un komandieris bija partijas biedrs no 1903. gada rūpnīcas boļševiku komitejas pirmais priekšsēdētājs Petrogradas padomes deputāts no Vasilija salas KSDS(b)P komitejas loceklis Georgs Lizdiņš.<sup>51</sup> Sarkangvardos iestājās arī aptuveni 60 latviešu strādnieku, kas apvienojās rotā.

Liela loma Sarkanās gvardes veidošanā bija ķīmiskās rūpnīcas «Treugoļņik» latviešu strādniekiem, kuru skaits sasniedza ap 1000

<sup>47</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 114.

<sup>48</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 317. л., 8., 9. лр.

<sup>49</sup> Турпат, 9. лр.

<sup>50</sup> Турпат, 3. лр.

<sup>51</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 57.

cilvēku (strādnieku kopskaits 2,5 tūkst.).<sup>52</sup> Sarkangvardu vienība šeit tika nodibināta augusta beigās. Oktobrī rūpnīcā bija jau 250 sarkangvardu, no tiem ap 160 latviešu strādnieku.

Cauruļu fabrikā Vasilija salas rajonā Sarkano gvardi organizēja maijā. To vadīja partijs biedrs no 1905. gada N. Kronbergs. Oktobra dienās vienībā skaitījās apmēram 180 cīnītāju, to vidū 40 latviešu strādnieku.

Maskavas rajonā viens no aktīvākajiem Sarkanās gvardes dibinātājiem bija šī rajona un pilsētas boļševiku komitejas loceklis Rūdolfs Eglītis.

Artilērijas un mīnu rūpnīcā «Dinamo», kuru izveidoja kara laikā, 1917. gadā skaitījās vairāk nekā 2600 strādnieku, no tiem apmēram 300 evakuēto rīdzinieku. Rūpnīcas boļševiku komiteju vadīja partijas biedrs no 1912. gada Roberts Legzdiņš. Pirms Oktobra revolūcijas «Dinamo» bija divas sarkangvardu vienības — artilērijas cehā ar 70 un mīnu cehā ar 110 kaujiniekiem. Abas vienības organizēja un vadīja R. Legzdiņš.

Āpavu fabrikā «Skorohod» starp 350 sarkangvardiem bija arī latviešu rota.

Roždestvenskas rajonā atradās divi evakuētie Rīgas uzņēmumi — optiskā rūpnīca «Herc» ar 300 strādniekiem un Krievu-Baltijas motoru rūpnīca ar vairāk nekā 200 evakuētajiem Rīgas strādniekiem.<sup>53</sup> Kopā šajā rajonā līdz 1917. gada septembrim atradās ap 900 latviešu strādnieku.<sup>54</sup>

Rūpnīcā «Herc» sarkangvardu vienība nodibinājās aprīlī ar 40—50 cīnītājiem. Vēlāk, augusta beigās, šis skaits pieauga līdz 80. Vienības komandieris bija Rudzis.<sup>55</sup> Krievu-Baltijas motoru rūpnīcā jau martā radās strādnieku milicija, kuru augustā pārformēja par sarkangvardu vienību. Oktobra revolūcijas priekšvakarā abas vienības apvienojās. 120 sarkangvardu komandieris kļuva Rudzis.<sup>56</sup>

Narvas—Pēterhofas rajona Putilova rūpnīcā 1917. gadā tika nodarbināti 470 evakuētie latviešu strādnieki.<sup>57</sup> Viņu vidū bija vairāk nekā 100 partijas biedru, kas izveidoja «Prometeja» apakšrajonu. Maija sākumā Putilova rūpnīcas latviešu strādnieki un šīs partijas apakšrajons nodibināja strādnieku politisko klubu. To vadīja A. Bērups, J. Zaļmeža, H. Zeltiņš, R. Krastiņš un citi.

Latviešu strādnieku mīlīču družīna nodibinājās pēc Februāra revolūcijas. Jūlija dienās tās dalībniekiem nācās aiziet pagrīdē, bet augusta beigās viņi izveidoja latviešu sarkangvardu vienību, kas bija latviešu apakšrajona un strādnieku politiskā kluba rīcībā. Vienībā iestājās ap 70 strādnieku. Stābs atradās kluba telpās.

Vienlaikus Putilova rūpnīcas latviešu strādnieki piedalījās Sar-

<sup>52</sup> Cīņa, 1917, Nr. 35, 22. aprīlī.

<sup>53</sup> Turpat, Nr. 23, 7. aprīlī.

<sup>54</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, Nr. 143, 1. septembrī.

<sup>55</sup> MACVA, 2169. f., 1. ar., 670. l., 2.—4. lp.

<sup>56</sup> Turpat; История пролетариата, сб. 11, с. 103.

<sup>57</sup> Cīņa, 1917, Nr. 36, 23. aprīlī.

kanās gvardes veidošanā arī savā darbavietā, Korņilova dumpja laikā tur tika nodibinātas 10 kaujas vienības, artilērijas divīzions, bruņumašīnu vienība, sanitārā vienība. Rūpnīcā strādnieki izgatavoja Sarkanajai gvardei ap 100 lielgabalu.<sup>58</sup> Vienu no rūpnīcas sarkangvardu vienībām veidoja latviešu strādnieki, kopskaitā 110 cilvēku. Viņiem pievienojās arī Narvas rajona latviešu politiskā kluba sarkangvardi.

Putilova rūpnīcā bija izstrādāti Narvas—Pēterhofas rajona Sarkanās gvardes statūti. 3—5 reizes nedēļā notika sarkangvardu apmācības. Bruņotie strādnieki tika sadalīti simt cilvēku grupās, pastāvēja ložmetēju, sakaru, sanitārā un pārtikas komanda. Artilērijas divīzionam bija automobiļi ar uzstādītiem lielgabaliem un ložmetējiem. Putilova rūpnīcas Sarkanās gvardes štāba locekļi bija S. Krauze, T. Baranovskis, M. Voicehovskis.

Nevas rajona Obuhova tēraudlietuves rūpnīcā arī tika nodarbināti 300 latviešu strādnieki.<sup>59</sup> Apmēram 60 no tiem iestājās sarkangvardu vienībās.

1. Pilsētas rajona Sarkanās gvardes dibināšanas centrs bija Artilērijas rūpnīca ar apmēram 3 tūkst. strādnieku, no tiem vairāk nekā 320 evakuēto rīdzinieku. Aprīlī rūpnīcā partijas biedra no 1908. gada Eižena Smita-Kalniņa vadībā nodibinājās sarkangvardu vienība.<sup>60</sup> Sākumā tā apvienoja ap 90 cīnītāju, bet pirms Oktobra revolūcijas jau pāri par 250. Latviešu strādnieku rotā bija 80 cilvēku. Pēc Korņilova dumpja apspiešanas Petrogradas boļševiku organizācija arvien vairāk uzmanības veltīja Sarkanās gvardes izveidošanai un nostiprināšanai. To labvēlīgi ietekmēja galvaspilsētas padomes pārņemšana boļševiku pusē 1917. gada 31. augustā.

Jautājums par Sarkanā gvardi tika speciāli apspriests Petrogradas KSDS(b)P komitejā 24. septembrī. Referēja M. Lācis. Sēdē piedalījās no partijas rajona «Prometejs» A. Auziņa, J. Bērziņš, P. Žumburs, E. Vilsons. Savā referātā M. Lācis atzīmēja, ka partijai jāmobilizē visi spēki Sarkanās gvardes nostiprināšanai. Bruņotās vienības jādibina uzņēmumos, tajās jāiesaista partijas biedri un apzinīgākie strādnieki. Par Sarkanās gvardes vadītāju jābūt boļševiku partijai. Īpaši liela vēriba jāvelta sarkangvardu apmācībai. Referents uzsvēra, ka tuvojas laiks, kad Sarkanajai gvardei «vajadzēs būt galvenokārt kaujas spēkam».<sup>61</sup>

Pēc šīs apspriedes latviešu partijas rajons «Prometejs» vēl aktīvāk nodevās Sarkanās gvardes organizēšanai un apmācīšanai. Kaujinieku apmācības parasti notika aiz pilsētas 2—3 reizes nedēļā pēc darba un svētdienās. Par instruktoriem tika izmantoti karavīri vai apakšvirsnieki.

<sup>58</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 490—493.

<sup>59</sup> Сіпа, 1917, Nr. 31, 16. aprīlī.

<sup>60</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 709. л., 3. лр.

<sup>61</sup> Первый легальный Петербургский комитет большевиков в 1917 г. М.: Л., 1927, с. 280—285.



Amālija Auziņa

Līdz Oktobra revolūcijai «Prometeja» rindās bija 2000 cilvēku,<sup>62</sup> 4% no 50 tūkst. lielās boļševiku partijas Petrogradas organizācijas. No nacionālajiem partijas rajoniem vai apakšrajoniem «Prometejs» skaitījās visspēcīgākais kā skaitliski, tā arī pēc ietekmes masās. Sevišķi liels «Prometeja» biedru īpatsvars bija latviešu sarkangvardu vidū. Oktobra revolūcijas sākumā Petrogradā Sarkanajā gvardē skaitījās 20—22 tūkst. cilvēku.<sup>63</sup> Pēc «Prometeja» dokumentiem, arhīva materiāliem un atmiņām, latviešu sarkangvardu skaits šajā laikā sasniedza apmēram 2,5 tūkst. jeb 11,36% no kopskaita. Jāņem vērā, ka partijas biedriem faktiski obligāti vajadzēja sastāvēt Sarkanajā gvardē un izņēmumu bija samērā maz. Tātad Oktobra dienās latviešu sarkangvardu vidū aptuveni 1900 bija partijas biedru, bet pārējie — apzinīgie strādnieki, kas atbalstīja boļševikus.

23. oktobrī beidza savu divu nedēļu darbu pilsētas Sarkanās gvardes konference. Tā apstiprināja kopīgus statūtus un izvēlēja Centrālo komandantūru (štābu).

Sarkanās gvardes komandantūras pastāvēja visos Petrogradas rajonos. Vairākās no tām darbojās arī latviešu strādnieki. Vasilija salas komandantūrā darbojās rūpnīcas «Sīmens-Sukert» strādnieks Rūdolfs Krumovics.<sup>64</sup> Maskavas rajona Sarkanās gvardes komandants bija Eduards Bērziņš-Jandalovs, 38. divīzijas kareivis, atbraucis no Daugavpils uz galvaspilsētu kā frontinieku pārstāvis, lai

<sup>62</sup> Dribins L. «Prometejs» cīņā, 186. lpp.

<sup>63</sup> Ерикалов Е. Ф. Октябрьское вооруженное восстание в Петрограде. Л., 1966, с. 219; Революционный Петроград. Год 1917, с. 353.

<sup>64</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 317. l., 9. lp.



apmeklētu rūpnīcas.<sup>65</sup> Šajā komandantūrā darbojās arī Roberts Legzdiņš, Alberts Josts un citi latviešu boļševiki.<sup>66</sup>

Ņevas rajona komandantūru vadīja J. Dunkens, bet 2. Pilsētas rajona Sarkanās gvardes štāba loceklis bija V. Auziņš.<sup>67</sup> Sarkanās gvardes Centrālā un rajonu komandantūras atradās boļševiku rokās.

10. oktobrī KSDS(b)P Centrālās Komitejas paplašinātā plēnumā tika izveidots CK Kara revolucionārais centrs, kura locekļi bija J. Sverdlovs, A. Bubnovs, F. Dzeržinskis, M. Urickis un citi. Pēc tam tika nodibināti arī pilsētas un rajonu partijas centri sacelšanās vadībai. Pilsētas centra sastāvā ietilpa M. Lācis, G. Bokijs un I. Moskvins.<sup>68</sup>

M. Lācis un E. Liepiņa bija Viborgas rajona partijas štābā, J. Lepse— Petrogradas rajona, bet J. Ģipslis — Narvas—Pēterhofas rajona štābā.<sup>69</sup> 15. oktobrī notika Pēterpils boļševiku komitejas sēde, kurā rajonu pārstāvji ziņoja par gatavību sākt bruņoto sacelšanos. Pilsētas komitejas locekle no «Prometeja» A. Auziņa uzsvēra, ka latviešu partijas rajons ar saviem apakšrajoniem gatavs pēc pirmā signāla doties cīņā par padomju varu.<sup>70</sup> No 20. līdz 22. oktobrim notika visu «Prometeja» biedru sapulces arī apakšrajonos, kur apsprieda politisko stāvokli valstī un pieņēma lēmumus par gatavību izšķirošām cīņām. Latviešu sarkangvardiem tika norādīts visās darbavietās izpildīt vietējo partijas un revolucionāro orgānu rīkojumus.

22. oktobrī «Kultūras» klubā notika latviešu strādnieku mītiņš, kurā uzstājās Pēteris Stučka un daži «Prometeja» vadošie darbinieki. Viņi aicināja mītiņa dalībniekus un visus Petrogradas latviešu proletāriešus būt kaujas gatavībā.<sup>71</sup> Šajā dienā «Prometeja» orgāns «Proletariāta Cīņa» ievietoja J. Bērziņa rakstu «Esiet gatavi», kur bija teikts, ka «. . . izšķirošā kauja tuvojas un šai kaujai jāmobilizē viss, kas vien ir mobilizējams, visi spēki jānovērtē un jāsadala, jārada kaujas aparāts, jo jautājumu par varu izšķirs tikai ieroči»<sup>72</sup>. Raksts beidzās ar aicinājumu būt gataviem ar ieročiem rokā aizstāvēt revolūciju un tās iekarojumus.

Pēc 12. oktobra Petrogradas padomes izpildkomitejas lēmuma tika nodibināts bruņotās sacelšanās militārās vadības orgāns — Kara revolucionārā komiteja. 16. oktobrī tās sastāvu apstiprināja Petrogradas padomes plenārsēde. Petrogradas KRK locekļi bija boļševiki V. Antonovs-Ovsejenko, N. Podvoiskis, N. Kriļenko, M. Lācis, A. Sadovskis, N. Skripņiks, P. Stučka un citi, kā arī divi eseri. Par pirmo šīs komitejas priekšsēdētāju kļuva P. Lazimirs, toreiz kreisais

<sup>65</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 350, 351.

<sup>66</sup> LKP CK PVI PA, 46. f., 1. apr., 39. l., 152. lp.

<sup>67</sup> Par Oktobra uzvaru, 167. lpp.

<sup>68</sup> Октябрь в Петрограде. Сб. статей под ред. О. А. Лидака, с. 235.

<sup>69</sup> Петроградские большевики в Октябрьской революции. М., 1957, с. 352, 353.

<sup>70</sup> Первый легальный ПК большевиков в 1917 году, с. 315.

<sup>71</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, Nr. 184, 20. oktobrī; Nr. 185, 22. oktobrī.

<sup>72</sup> Turpat, Nr. 185, 22. oktobrī.

eseris, kas vēlāk, 1918. gadā, iestājās boļševiku partijā. Par sekretāru tika izvirzīts V. Antonovs-Ovsejenko, kas bruņotās sacelšanās laikā faktiski vadīja Petrogradas KRK darbību.

Pirmā KRK sēde notika 20. oktobrī. Nākamajā dienā tā izvēlēja savu operatīvo biroju. Tika nozīmēti KRK komisāri pilsētas garnizona karaspēka daļās. Starp pirmajiem komisāriem bija arī Osvalds Dzenis, kuru 23. oktobrī nosūtīja uz Pāvila gvardes pulku.<sup>73</sup> Kara jūrnieks Kārlis Ziediņš kļuva par komisāru Admiralitātē, kur atradās Baltijas flotes 2. ekipāža.<sup>74</sup> Par jūrnieku gvardes kursu komisāru bija nozīmēts Jānis Eglītis.<sup>75</sup>

22. oktobrī Petrogradas KRK nolēma nomainīt un pastiprināt Smoļnija apsardzi. Tās sastāvu papildināja ar ložmetēju komandu un dažām Sarkanās gvardes vienībām, arī latviešu sarkangvardiem.<sup>76</sup> Saņēmis KRK pavēli, «Prometejs» nolēma nosūtīt uz Smoļniju no savas kaujas vienības 30 latviešu sarkangvardu, kuri ieradās nozīmētajā vietā 23. oktobra vakarā. Naktī no 23. uz 24. oktobra Smoļnija apsardze atradās pilnīgā kaujas gatavībā sakarā ar to, ka Pagaidu valdība bija devusi pavēli junkuriem nekavējoties sākt uzbrukumu revolūcijas spēkiem. Atbildot uz to, Petrogradas KRK 24. oktobra rītā sāka rīkoties. Sākumā Smoļnija apsardze tika nostiprināta ar Pāvila gvardes pulka divām rotām un ložmetēju komandu. Ap pusdienas laiku pienāca vairāki simti sarkangvardu, starp tiem arī no Putilova rūpnīcas. Viņu vidū bija Narvas rajona latviešu kluba 50 kaujinieku Romāna Krastiņa vadībā.<sup>77</sup> Drīzumā pienāca 6. sapieru rezerves bataljona kareivju nodaļa. Revolūcijas štābs pārvērtās par īstu cietoksni, pie ieejas un mājas bēniņos tika nostādīti ložmetēji, sarkangvardi bija kaujas gatavībā.

Bet šajā laikā Smoļnijā jau sāka pulcēties II Viskrievijas Padomju kongresa un Petrogradas padomes deputāti. Ap pulksten 3 junkuri sāka pacelt Ļiteiniņa, Troicas un citus Ņevas tiltus, lai nogrieztu pilsētas centru no strādnieku rajoniem. Šo nodomu izjauca sarkangvardi un revolucionārie zaldāti.<sup>78</sup>

24. oktobra vakarā visi tilti, izņemot Nikolaja un Dvorcovija tiltu, bija KRK spēku rokās. Ņevas tiltu ieņemšanas operācijā piedalījās «Russkij Reno», «Aivaz», «Fēnikss», «Promet» un citu rūpnīcu sarkangvardu vienības, kuru kodols bija latviešu strādnieki.<sup>79</sup> «Vulkāna» 500 sarkangvardi K. Folkmaņa un A. Silmanoviča vadībā ieņēma svarīgo Troicas tiltu un organizēja tā apsardzi.<sup>80</sup> Rūp-

<sup>73</sup> Донесения комиссаров Петроградского ВПК. М., 1957, с. 98—104.

<sup>74</sup> Петроградский Военно-Революционный комитет. Документы и материалы. М., 1966, т. 1, с. 434.

<sup>75</sup> Turpat, 504. lpp.

<sup>76</sup> Революционный Петроград. Год 1917, с. 353.

<sup>77</sup> Par Oktobra uzvaru, 168., 169. lpp.

<sup>78</sup> Октябрьское вооруженное восстание в Петрограде. Документы и материалы. М., 1957, с. 332.

<sup>79</sup> МАСВА, 2169. f., 1. arg., 415. l., 5.—9. lpp.

<sup>80</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 455.

nīcas «Sīmens-Šukert» sarkangvardi ar R. Krumovicu priekšgalā un Posela kara pakavu rūpnīcas H. Vēvera vienība ieņēma tiltus, kas savienoja Vasilija salu ar centru un Petrogradas pusi.<sup>81</sup> Šajā operācijā piedalījās arī «Dimo», «Simens-Halske» un citu rūpnieciskās sarkangvardi. Baltijas kuģubūves rūpnīcas Sarkanā gvarde ar Georgu Lizdiņu priekšgalā piedalījās Galvenā telegrāfa, Biržas un Tučkova tiltu ieņemšanā, kā arī Vasilija salas rajona apsardzē. Artilērijas un mīnu rūpnīcas «Dinamo» sarkangvardu vienība Roberta Legzdiņa vadībā piedalījās pasta nodaļu ieņemšanā, Maskavas rajona apsardzē un kazaku neitralizācijā.<sup>82</sup> Maskavas rajona sarkangvardi E. Bērziņa-Jandalova vadībā ieņēma Nikolaja karaskolu, Varšavas staciju un Pilsētas domi.

Bruņotās sacelšanās laikā Putilova rūpnīcas Sarkanā gvarde nodrošināja savā rajonā visu svarīgo objektu ieņemšanu un apsardzi. Pastiprinātas sarkangvardu patruļas tika izsūtītas uz Varšavas un Baltijas dzelzceļu, lai neļautu ešeloniem ar kontrrevolucionāru karaspēku iebrukt pilsētā. Tika nobloķēta arī Pēterhofas šoseja. Kopā ar Maskavas rajona sarkangvardiem putilovieši neitralizēja Nikolaja karaskolu. Viena Putilova rūpnīcas kaujas vienība devās uz Marsa laukumu, kur pulcējās revolucionārie spēki.

Aktīvi cīnījās rūpnīcas «Herc» un Krievu-Baltijas motoru rūpnīcas apvienotā sarkangvardu vienība, ieņemot savā rajonā vairākus svarīgus objektus.<sup>83</sup>

Vienlaikus ar pilsētas tiltu un stratēģisko objektu ieņemšanu 24. oktobrī Smoļnijā turpināja koncentrēt sarkangvardu un kareivju vienības. Pavisam kopā tur atradās ap 1500 sarkangvardu un vairāki simti kareivju. Līdz ar to sacelšanās štāba apsardze bija nodrošināta.

24. oktobrī līdz plkst. 18 pilsētas ielās vēl viss bija ārēji mierīgi: darbojās veikali un satiksme, Ņevas prospektā bija daudz cilvēku. Bet izšķirošais cīņas brīdis jau tuvojās. Tās pašas dienas vakarā V. I. Ļeņins, kas atradās M. Fofanovas konspiratīvajā dzīvoklī Viborgas rajonā Serdoboļskas ielā, uzrakstīja savu vēsturisko «Vēstuli CK locekļiem», kurā kategoriski pieprasīja nekādā ziņā neatstāt Kerenskim varu līdz 25. oktobrim un bruņoto sacelšanos novest līdz galam jau 24. oktobra vakarā vai naktī.<sup>84</sup> M. Fofanova šo vēstuli nodeva Viborgas boļševiku komitejas sekretārei E. Liepiņai (Jegorovai), kas to pavairoja uz rakstammašīnas un izsūtīja visiem Petrogradas partijas rajoniem.<sup>85</sup> Pēc tam M. Fofanova aiznesa vēstuli uz Smoļniju un nogādāja atpakaļ V. I. Ļeņinam atbildi. Acīmredzot šī atbilde neapmierināja Vladimiru Iljiču, un viņš nosūtīja M. Fofanovu uz Smoļniju ar jaunu vēstuli, bet vēlā vakarā vēl ar trešo.

<sup>81</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 81; МАСВА, 2169. f., 1. arg., 317. l., 8., 9. lp.

<sup>82</sup> Турпат, 165. lpp.

<sup>83</sup> История пролетариата, сб. 11, с. 103.

<sup>84</sup> Sk.: Ļeņins V. I. Vēstule CK locekļiem. — Raksti, 26. sēj., 199., 200. lpp.

<sup>85</sup> Воспоминания о Владимире Ильиче Ленине. М., 1959, т. 3, с. 435, 436.

V. I. Ļeņina neatlaidībai bija savs pamats. Petrogradas padomes priekšsēdētājs L. Trockis šajā izšķirošajā brīdī gribēja panākt, lai varas saņemšanu savās rokās atliktu līdz II Viskrievijas Padomju kongresa atklāšanai. Pēc viņa domām, visu vajadzēja izšķirt ar balsošanu kongresā. V. I. Ļeņins turpretim kategoriski pieprasīja novest iesāktos sacelšanos līdz Pagaidu valdības gāšanai un tās locekļu arestam.

24. oktobrī pēc plkst. 21 viņš Eino Rahjas pavadībā atstāja konspiratīvo dzīvokli Serdoboļskas ielā un devās uz Smoļniju. Ierodoties revolūcijas štābā, V. I. Ļeņins nekavējoties tikās ar boļševiku partijas CK un Kara revolucionārās komitejas locekļiem un deva viņiem rīkojumu sākt izšķirošo uzbrukumu Pagaidu valdībai. Līdz ar to revolūcijas spēki sāka enerģiski rīkoties. Tika nodibināta kontrole pār visām pilsētas dzelzceļa stacijām, centrālo pastu, centrālo elektrisko staciju.

25. oktobrī plkst. 3.30 kreiseris «Aurora» noenkurojās pie Nikolaja tilta un apgaismoja to ar starmešiem. Junkuri aizbēga, un tilts ātri tika savienots. Pēc tam no Vasilija salas uz cetnru pārgāja sarkangvardu vienība. Ap plkst. 7 no rīta bija ieņemta centrālā telefonu stacija. Līdz ar to Ziemas pils un Petrogradas kara apgabala telefoni tika atslēgti. Naktī no 24. uz 25. oktobrī arī latviešu sarkangvardi aktīvi piedalījās vairāku pilsētas objektu ieņemšanā. Dzelzceļnieki kopā ar 1. Pilsētas rajona sarkangvardiem ieņēma Maskavas—Ventspils—Ribinskas dzelzceļa preču staciju un garāžas ar 30 automašīnām.<sup>86</sup> No 1. Pilsētas rajona šajā operācijā piedalījās Artilērijas rūpnīcas vienība Eižena Šmita-Kalniņa vadībā.<sup>87</sup>

«Prometeja» sarkangvardu vienība, kas atradās Smoļnijā, saņēma pavēli nodibināt kontroli pār Lauksaimniecības ministriju un to apsargāt. 25. oktobrī šo vienību nomainīja un tā atgriezās Smoļnijā. Pēc tam latviešu vienība devās uz Marsa laukumu, kur pulcējās sarkangvardi Ziemas pils sturmēšanai.<sup>88</sup> Rūpnīcas «Diflon-Deke» latviešu sarkangvardi Hermana Jaunsleiņa vadībā ieņēma pozīcijas Katrīnas kanāla malā ceļā uz Pils laukumu.<sup>89</sup>

Rūpnīcas «Herc» un Krievu-Baltijas motoru rūpnīcas apvienotā sarkangvardu vienība sagatavojās Ziemas pils sturmēšanai pie galvenā pasta ēkas.<sup>90</sup> Pie Ziemas pils pienāca arī Alfrēda Lāča latviešu sarkangvardu un citas vienības. Tomēr pils milzīgā ēka nebija pilnīgi aplenkta līdz pat 25. oktobra dienas vidum. To izmantoja Pagaidu valdības galva A. Kerenskis, kas ap plkst. 11 amerikāņu sūtniecības automašīnā aizbrauca no Ziemas pils uz Gatčinu.

Bet Smoļnijā pēc V. I. Ļeņina un boļševiku partijas CK priekšlikuma tika izveidots KRK lauka štābs bruņotās sacelšanās opera-

<sup>86</sup> *Dribins L.* «Prometejs» cīņā, 199. lpp.

<sup>87</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 709. l., 2., 3. lp.

<sup>88</sup> Par Oktobra uzvaru, 170. lpp.

<sup>89</sup> Turpat.

<sup>90</sup> История пролетариата, сб. 11, с. 103.

tīvai vadībai. Štābā ietilpa V. Antonovs-Ovsejenko, N. Podvoiskis, A. Bubnovs, G. Čudnovskis un K. Jeremejevs. To vadīja V. Antonovs-Ovsejenko. V. I. Leņins, saņēmis ziņas par pilsētas galveno objektu ieņemšanu, 25. oktobrī no rīta uzrakstīja vēsturisko uzsaukumu «Krievijas pilsoņiem», kurā tika paziņots par Pagaidu valdības gāšanu un visas varas pāreju Petrogradas padomes KRK rokās. So uzsaukumu tūlīt pārdrūkāja dažās tipogrāfijās un izplatīja pilsētā. Vienlaikus V. I. Leņins deva rīkojumu KRK ieņemt visus pārējos objektus, kas vēl atradās junkuru rokās, un arestēt Pagaidu valdību. Izpildot šo pavēli, sarkangvardu un revolucionāro kareivju vienības pilnīgi aplenca Ziemas pili un kara apgabala ēku. Lai neuztrauktu mierīgos iedzīvotājus, tramvaju satiksme caur centru nebija pārtraukta.

Revolūcijas triecienspēki Ziemas pils ieņemšanai bija Pāvila gvardes pulks, Viborgas un Petrogradas rajonu sarkangvardu vienības, Kēksholmas pulks, Kronštates jūrnieku apvienotā vienība, 2. Baltijas jūras ekipāžas vienība un Vasilija salas sarkangvardi.<sup>91</sup>

Viborgas rajons Ziemas pils sturmēšanā nosūtīja rūpnīcu «Promet», «Erikson», «Aivaz», «Fēnikss», «Russkij Reno», «Novij Lesner», «Nobel», «Zimin-Zelenov», «Starij Lesner», «Novij Parviainen» un dažu citu uzņēmumu sarkangvardu vienības. Pārējie rajona sarkangvardi apsargāja tiltus un svarīgus objektus, Somijas staciju, avīzes «Rabočij putj» tipogrāfiju, kā arī nodrošināja pilsētu no ziemeļiem.

Viborgas rajonā sacelšanās laikā bija ap 10 tūkst. sarkangvardu, no tiem puse tika nosūtīta uz centru. Viņu rindās bija vismaz 1200 latviešu sarkangvardu.

Petrogradas rajons izšķirošajam uzbrukumam pilsētas centrā nosūtīja lielāko daļu no saviem Sarkanās gvardes spēkiem. To vidū bija rūpnīcas «Vulkan» 500 cilvēku liela kaujas vienība Kārļa Folkmaņa vadībā, 70 «Prometeja» rajona cinītāju un sanitārā nodaļa. Daļa sarkangvardu palika apsargāt savu rajonu un tiltus.

No Vasilija salas rajona uz Ziemas pili devās Baltijas kuģubūves rūpnīcas, Posela kara pakavu rūpnīcas, «Dimo», «Sīmens-Sukert», «Sīmens-Hālske» un citu uzņēmumu sarkangvardu vienības. Arī viņu vidū bija simtiem latviešu strādnieku.

25. oktobrī pēc plkst. 11 Ņevā iebrauca Kronštates karakuģi un izcēla 3200 cilvēku lielu desantu pie Nikolaja tilta. Jūrnieki apcietināja jūras kara lietu ģenerālo štābu.<sup>92</sup> Tad tika ieņemta Marijas pils. Pagaidu valdības rokās vēl palika Ziemas pils un kara apgabala štābs.

Plkst. 14.30 Smoļnijā sākās Petrogradas padomes sēde, kur uzstājās V. I. Leņins, sagaidīts ar vētraiņiem aplausiem. Delegātu absolūtais vairākums pieņēma V. I. Leņina rezolūciju, kas apsveica uzvarējušo proletārisko revolūciju.

<sup>91</sup> Революционный Петроград. Год 1917, с. 396.

<sup>92</sup> Большевики Петрограда в 1917 году. Хроника революционных событий, с. 693.

Pēcpusdienā Pētera un Pāvila cietoksnī notika KRK lauka štāba sēde, kur apsprieda Ziemas pils ieņemšanas plānu. Ap plkst. 18 Pils laukums jau bija pilnīgi aplenkts, un pēc divām stundām kara apgabala štābs kapitulēja. Palika tikai Ziemas pils, kur atradās Pagaidu valdība. Tad nograndēja signāla lielgabala šāvieni no Pētera un Pāvila cietokšņa, uz kuru nekavējoties atbildēja kreisera «Aurora» lielgabals. Tomēr kādu laiku Ziemas pils sturmēšana vēl nesākās.

25. oktobrī plkst. 22.45 Smoļnijā tika atklāts II Viskrievijas Padomju kongress. Meņševiki un labējie eseri, redzot, ka viņi ir mazākumā, atstāja kongresa sēdes zāli. Tādējādi pirmā kongresa sēde bija izjaukta. Tika pasludināts pārtraukums, lai apspriestu rezolūcijas katrā frakcijā.

Ap plkst. 23 pie Ziemas pils apšaude atjaunojās, bet no Pētera un Pāvila cietokšņa uz pili tika izdarīti daži lielgabalu šāvieni. Pēc tam Ziemas pili sāka apšaudīt arī jūrnieki no Alekseja ravelīna. Tiešā pils sturmēšana sākās 26. oktobrī plkst. 1.30, kad V. Antonova-Ovsejenko un G. Čudnovska vadībā sarkangvardi, jūrnieki un revolucionārie kareivji devās kopīgā uzbrukumā. Viņi ātri tika pāri Pils laukumam zem visai vājas ložmetēju un šauteņu uguns un pārvarēja barikādi, kuru pameta tās aizstāvji.

Ziemas pils ieņemšanā piedalījās arī ap 1500 latviešu sarkangvardu no Viborgas, Petrogradas, Vasilija salas, Maskavas, Narvas—Pēterhofas un citiem pilsētas rajoniem. Sarkangvardu komandieru vidū bija J. Barbars, K. Mihelsons, R. Krumovics, K. Folkmanis, A. Lācis, R. Krastņš, G. Lizdiņš, H. Vēveris, R. Legzdiņš, E. Bērziņš-Jandalovs, H. Jaunsleinis un vairāki citi.<sup>93</sup>

26. oktobrī plkst. 1.50 Ziemas pils tika ieņemta un Pagaidu valdības locekļi apcietināti. Pēc V. Antonova-Ovsejenko pavēles pili norīkoja apsardzi, bet apcietinātos ministrus nosūtīja uz Pētera un Pāvila cietoksnī.<sup>94</sup> Tos pavadīja arī A. Lāča latviešu sarkangvardi — dzelzeļnieki.

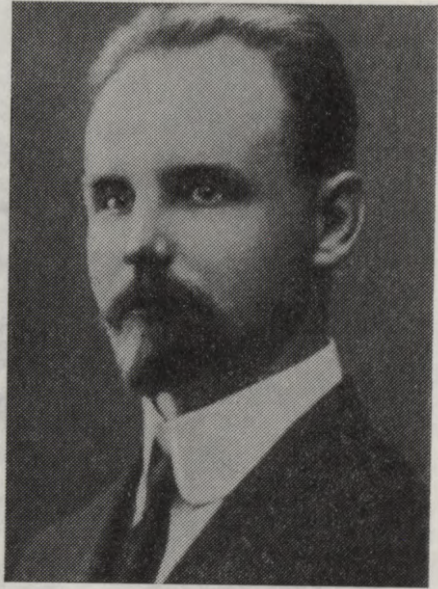
Ziņa par Ziemas pils ieņemšanu ātri nonāca Smoļnijā, kur 26. oktobrī plkst. 3.10 atsākās kongresa darbība. A. Lunačarskis sēdē nolasīja V. I. Ļeņina rakstīto uzsaukumu «Strādniekiem, zaldātiem un zemniekiem!», kurā tika pasludināts, ka kongress saņem visu valsts varu savās rokās.<sup>95</sup>

26. oktobrī no rīta notika kongresa otrā un pēdējā sēde, kurā pieņēma vēsturiskos dekrētus par mieru un zemi. Pēc tam tika izvei-

<sup>93</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 251. l., 1.—4. lp.; 252. l., 5.—7. lp.; 317. l., 3.—9. lp.; 351. l., 5. lp.; 415. l., 4.—9. lp.; 610. l., 2. lp.; 670. l., 2.—11. lp.; 710. l., 2.—5. lp. u. c.; Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 38, 57, 81, 114, 119, 165, 330, 350, 351, 364, 378, 379, 386, 454, 455, 487, 990 и др.; *Dribins L.* «Prometejs» ciņā, 194.—202. lpp.; Par Oktobra uzvaru, 167.—170. lpp.

<sup>94</sup> Правда, 1917, 27 октября; Октябрьское вооруженное восстание в Петрограде. Воспоминания активных участников революции, с. 106—107.

<sup>95</sup> Sk.: *Ļeņins V. I.* Strādniekiem, zaldātiem un zemniekiem! — Raksti, 26. sēj., 211., 212. lpp.



Jānis Bērziņš (Ziemeļis)

dota Padomju valdība — Tautas Komisāru Padome ar V. I. Leņinu priekšgalā. VCIK sastāvā bija 100 kongresa deputātu, tās locekļu vidū — P. Stučka, J. Bērziņš (Ziemeļis), K. Pētersons, J. Peterss, bet kandidāti — M. Lācis (Sudrabs) un A. Auziņa. 1917. gada novembrī Pēteris Stučka kļuva par tieslietu tautas komisāru. 27. oktobrī no rīta II Viskrievijas Padomju kongress noslēdza savu darbību. Sākās jauns vēsturiskais posms Krievijas dzīvē.

Dažas dienas pēc Oktobra bruņotās sacelšanās uzvaras Petrogradā Sarkanajai gvardei kopā ar revolucionārajiem kareivjiem un jūrniekiem nācās ar ieročiem rokās aizstāvēt sociālistisko revolūciju. Pagaidu valdības galva A. Kerenskis, kas bija aizbēdzis no Ziemas pils, kopā ar ģenerāli Krasnovu 27. oktobrī sāka uzbrukumu Petrogradai. Viņiem izdevās savākt kopā vairākus kazaku pulkus un iesaistīt tos bruņotā cīņā pret padomju varu. Naktī no 27. uz 28. oktobri KSDS(b)P CK un Tautas Komisāru Padome Petrogradas aizstāvēšanai nodibināja speciālu komisiju ar V. I. Leņinu priekšgalā. 28. oktobrī baltkazaki ieņēma Carskoje Selo. Šajā laikā Petrogradā notika kontrrevolucionārās «dzimtenes un revolūcijas glābšanas komitejas» sēde, kurā nolēma 30. oktobrī sarīkot pretpadomju dumpi.

Petrogradas KRK pēdējā brīdī gan uzzināja par kontrrevolucionāru plāniem, tomēr nepaspēja izdarīt enerģiskus pretpasākumus. Sākumā kontrrevolucionāri domāja sākt dumpi, līdzko Krasnova karaspēks pienāks tuvāk Petrogradai. Tas tiešām visai viegli ieņēma Gatčinu un Carskoje Selo, bet tālāk par Pulkovas augstieni netika. Tur iedegās ilgstošas kaujas ar revolucionāro karaspēku, kas arvien



Augusts Mieziš (no kreisās) un Osvalds Dzenis

pieņēmas spēkā. Toties kazaki, kurus ar viltu ievilka pretpadomju avantūrā, sāka svārstīties.

29. oktobrī pēc V. I. Ļeņina rīkojuma tika izveidots Petrogradas aizstāvēšanas štābs, kas deva pavēli pret Kerenska un Krasnova karaspēku nosūtīt arī Sarkanās gvardes vienības.

Taču kontrrevolūcija nesnauda — «dzimtenes un revolūcijas glābšanas komiteja» uzzināja, ka viņu plāni atklāti, un nolēma pretpadomju dumpi sākt nekavējoties. 29. oktobrī agri no rīta junkuri ieņēma Mihaila manēžu un aizdzina dažas bruņumašīnas. Junkuru un virsnieku apvienotā nodaļa devās uz centrālo telefona staciju, kuru bez cīņas ieņēma, ar viltu dabūjuši zināt paroli. Smolnija, Pētera un Pāvila cietokšņa un Ziemas pils telefoni tika atslēgti.<sup>96</sup>

V. I. Ļeņina vadībā galvaspilsētas boļševiku organizācija kopā ar KRK ātri mobilizēja sarkangvardus un revolucionāros jūrniekus un karēivjus cīņā pret dumpiniekiem.

Putilova rūpnīca nosūtīja pret junkuriem vairākas sarkangvardu vienības, kurās bija arī daudz latviešu strādnieku. Putilovieši piedalījās Vladimira un Pāvila karaskolu, Inženieru pils un Mihaila

<sup>96</sup> Известия ЦИК и Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов, 1917, № 212, 31 октября.





Eduards Zvirgzdiņš ar dzīvesbiedri Petrogradā

artilērijas skolas ieņemšanā.<sup>97</sup> «Russkij Reno» sarkangvardi Jāņa Barbara un Kārļa Mihelzona vadībā piedalījās Mihaila artilērijas skolas sturmēšanā.<sup>98</sup> Rūpnīcas «Vulkan» Kārļa Folkmaņa latviešu vienība gāja pirmajās rindās uzbrukumā pret Vladimira un Pāvila karaskolām.<sup>99</sup> E. Smita-Kalniņa latviešu vienība no 1. Pilsētas rajona Artilērijas rūpnīcas sekmīgi cīnījās Pāvila karaskolas ieņemšanas laikā.<sup>100</sup>

To cīnītāju vidū, kas uzbruka Vladimira skolai, bija Alfrēda Lāča latviešu sarkangvardi — dzelzceļnieki. Junkuru dumpja laikā Smoļņija apsardzē piedalījās apmēram 100 latviešu sarkangvardu no «Prometeja» un Narvas strādnieku kluba, rūpnīcas «Lorenc» un citām vienībām. Rūpnīcas «Lorenc» sarkangvardi Eduards Zvirgzdiņš un Eduards Jurgaitis apsargāja V. I. Ļeņina kabinetu. Vēlāk, 20. gados, E. Zvirgzdiņš par to rakstīja savās atmiņās.<sup>101</sup>

<sup>97</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 490—492.

<sup>98</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 415. л., 6. лр.

<sup>99</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 454, 455.

<sup>100</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 709. л., 3. лр.

<sup>101</sup> Desmit gadi ..., 10. lpp.

Junkuru dumpja apspiešana turpinājās līdz 29. oktobra pēcpusdienai. Sākumā sarkangvardi un revolucionārie kareivji ar kauju ieņēma telefona centrāli un Pāvila karaskolu.

Ipaši sīksti pretojās Vladimira karaskola, kuru aplenca vairākas Sarkanās gvardes un kareivju vienības. Nācās laist darbā lielgabalus, tikai tad junkuri padevās.<sup>102</sup> Pēc visu junkuru atbalstpunktu ieņemšanas un atbruņoto dumpinieku nosūtīšanas uz Kronštati Petrogradas KRK un pilsētas aizstāvēšanas štābs nosūtīja labākās sarkangvardu vienības uz Pulkovu un Gatčinu, kur notika sīvas cīņas ar kazakiem.

Bruņotās sacelšanās kaujās Petrogradā, junkuru dumpja apspiešanā un cīņā pret Kerenska—Krasnova karaspēku aktīvi piedalījās Kronštates kara jūrnieki, kuru vidū bija daudz latviešu. Starp Kronštates boļševiku organizācijas vadītājiem bija Eižens Bergs, partijas biedrs no 1905. gada, un Kārlis Ziediņš, partijas biedrs no 1904. gada. E. Bergs vadīja līnijkuģu grupu, un kara jūrnieki ar viņu priekšgalā piedalījās vairāku objektu ieņemšanā un Ziemas pils sturmēšanā. K. Ziediņam Kerenska—Krasnova pretpadomju dumpja laikā tika uzticēta karakuģu iznīcinātāju «Zabijaka», «Pobeditel», «Metkij» un «Dejatelnij» vadība. Sie kuģi pa Ņevas upi aizbrauca līdz Ribackojes ciematam un ieņēma tur pozīcijas, lai ar lielgabalu uguni atbalstītu Petrogradas aizstāvjus. Kronštates jūrnieku apvienotās vienības komandieris bija Baltijas flotes Centrālās komitejas (Centrobalt) priekšsēdētājs Pāvels Dibenko. Par vienu no pilsētas aizstāvēšanas sektora štāba locekļiem tika nozīmēts Osvalds Dzenis.<sup>103</sup>

30. oktobrī Kerenska—Krasnova karaspēks pārgāja izšķirošā uzbrukumā Reholas—Suzi—Aleksandrovskas—Kuzminas virzienā. Sarkanās gvardes vienības kopā ar kara jūrniekiem un revolucionārajiem kareivjiem atsita visus ienaidnieka mēģinājumus ieņemt Pulkovas virsotnes, bet pēc tam prettriecienā ielauzās Carskoje Selo.

31. oktobrī padomju karaspēks, pārejot vispārējā uzbrukumā, sakāva pie Pulkovas virsotnēm Kerenska—Krasnova pulkus. Pēc Krasnoje Selo ieņemšanas tas uzsāka kauju Gatčīnā. Kontrrevolucionārā Kerenska—Krasnova karaspēka sakāvē aktīvi piedalījās arī latviešu sarkangvardi. Kuplā skaitā tie ietilpa Putilova rūpnīcas apvienotajā nodaļā, kuru atbalstīja dažas baterijas un bruņuvilciens.

Rūpnīcas «Sīmens-Sukert» krievu-latviešu vienība Rūdolfā Krumovica vadībā sekmīgi cīnījās ar kazakiem pie Aleksandrovskas stacijas un pie Gatčīnas. Kaujās pie Detskoje Selo izcēlās rūpnīcas «Russkij Reno» krievu-latviešu sarkangvardu vienība J. Barbara un K. Mihelona vadībā.<sup>104</sup>

<sup>102</sup> Известия ЦИК и Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов, 1917, № 112, 31 октября; Из истории Всероссийской Чрезвычайной комиссии, 1917—1921 гг. М. 1958, с. 22, 23.

<sup>103</sup> Герои Октября. Л., 1967, т. 1, с. 329.

<sup>104</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 317. l., 3. lp.; 415. l., 6. lp.

Pie Pulkovas cīnijās 1. Pilsētas rajona Artilērijas rūpnīcas latviešu vienība Eižena Šmita-Kalniņa vadībā.<sup>105</sup>

Maskavas rajona sarkangvardi, kurus komandēja Eduards Bērziņš-Jandalovs, ieņēma pozīcijas pilsētas nomalē pie Gatčinas šosejas, pārējie cīnijās pie Pulkovas virsotnēm.<sup>106</sup> Pēc Gatčinas ieņemšanas tika apcietināts viens no pretpadomju dumpja vadītājiem ģenerālis Krasnovs kopā ar savu štābu. A. Kerenskis turpretim aizbēga, cerēdams turpināt cīņu pret padomju varu.

Neraugoties uz sarežģīto stāvokli, revolucionārā Petrograda pēc V. L. Ļeņina rīkojuma sniedza palīdzību arī citu pilsētu strādniekiem cīņā par padomju varu. 29. oktobra vakarā, pēc junkuru dumpja apspiešanas, uz Maskavu steidzīgi izbrauca Kronštates kara jūrnieku vienība 500 cilvēku sastāvā. Viens no šīs vienības vadītājiem bija Eižens Bergs.<sup>107</sup> Kopā ar jūrniekiem uz Maskavu devās arī Alfrēda Lāča latviešu dzelzceļnieku vienība.<sup>108</sup> Ešelons ar jūrniekiem un sarkangvardiem pienāca Maskavā 30. oktobrī un tūdaļ iesaistījās ielu cīņās.

6. novembrī sakarā ar kontrrevolūcijas aktivizēšanos V. I. Ļeņins lika priekšā izsaukt no XII armijas latviešu strēlniekus.<sup>109</sup> Tajā pašā dienā Petrogradas kara apgabala pavēlnieks V. Antonovs-Ovsejenko nosūtīja Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes izpildkomitejai (Iskolastrelam) attiecīgu rīkojumu.<sup>110</sup>

8. novembrī Iskolastrels pieņēma lēmumu nosūtīt uz Petrogradu 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulku, kas 25. novembrī 2500 strēlnieku sastāvā ieradās galvaspilsētā. Nākamajā dienā Petrogradā iebrauca arī latviešu strēlnieku izlases rota — 258 cilvēki Jāņa Pētersona vadībā, kas uzņēmās Smoļnija apsardzi, nomainot sarkangvardus. Apvienotā rota pastāvīgi papildināja savu sastāvu no latviešu strēlnieku pulkiem: 1917. gada decembrī tajā bija 350 cilvēku, bet 1918. gada februārī — jau 509.<sup>111</sup>

Latviešu Smoļnija rotas un 6. Tukuma pulka strēlnieki ātri nodibināja sakarus ar klubu «Kultūra» un citiem latviešu strādnieku klubiem. Tur bieži notika strēlnieku tikšanās ar latviešu strādniekiem, sarkangvardiem un bēgļiem, Savukārt strēlnieki no dienesta brīvajos brīžos organizēja atpūtas vakarus, kurus kuplā skaitā apmeklēja evakuētie Rīgas strādnieki un Kurzemes bēgļi.

Petrogradā latviešu strēlnieki izpildīja svarīgus valdības un revolucionāro organizāciju uzdevumus cīņā pret kontrrevolūciju. Daudzas kauju operācijas notika kopā ar latviešu sarkangvardiem.

<sup>105</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 709. l., 3. lp.

<sup>106</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 350, 351.

<sup>107</sup> Социал-демократ, 1917, № 198, 2 ноября.

<sup>108</sup> Par Oktobra uzvaru, 173. lpp.

<sup>109</sup> Ļeņins Latvijas revolucionāru atmiņās. R., 1969, 106. lpp.

<sup>110</sup> LKP CK PVI PA, 42. f., 1. apr., 7. l., 36. lp.

<sup>111</sup> Turpat, 45. f., 2. apr., 258. l., 1. lp.



Jānis Pētersons

1917. gada novembra beigās un decembrī latviešu strādnieki un sarkangvardi aktīvi piedalījās cīņā pret viņu noliktavu grautiņiem, kurus izraisīja kontrrevolucionārā pagrīde.<sup>112</sup> Dažās operācijās tika sūtītas Sarkanās gvardes labākās vienības, to vidū sarkangvardi no rūpnīcām «Herc», «Aivaz», «Promet», «Diflon-Deke», no Putilova rūpnīcas, partijas rajona «Prometejs».

Latviešu sarkangvardi un strēlnieki piedalījās 28 pilsētas banku un to nodaļu ieņemšanā, kas notika naktī no 13 uz 14. decembrī.<sup>113</sup>

Petrogradas Sarkanā garde tika mobilizēta palīgā revolucionārajam garnizona karaspēkam Satversmes sapulces atklāšanas dienā 1918. gada 5. janvārī. Taurijas pils ārējo un daļēji iekšējo apsardzi nodrošināja 6. latviešu pulka strēlnieki.<sup>114</sup> Šajā dienā kontrrevolucionāri mēģināja organizēt ielās pretpadomju demonstrāciju, kuras izklīdināšanā piedalījās latviešu strēlnieki, revolucionārais Somijas pulks, Artilērijas rūpnīcas latviešu sarkangvardi E. Smita-Kalniņa vadībā un dažu rajonu sarkangvardu vienības.<sup>115</sup>

Viborgas, Petrogradas, Roždestvenskas un dažos citos rajonos kontrrevolucionārie elementi mēģināja izprovocēt sadursmes ar sarkangvardu vienībām, bet saņēma enerģisku pretsparu un tika izklīdināti.

<sup>112</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 5. apr., 4. l., 9. lp.; ĻA CVORA, 73. f., 2. apr., 3. l., 82. lp.; MACVA 2169. f., 1. apr., 6709. l., 9., 10. lp.

<sup>113</sup> Бонч-Бруевич В. Д. Избр. соч. М., 1963, т. 3, с. 119, 120; Правда, 1917, № 215, 15 декабря.

<sup>114</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 308. lpp.

<sup>115</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 709. l., 4. lp.

Tūlīt pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas Petrogradā un visā Krievijā kontrrevolūcija izraisīja zemē Pilsoņu karu. Pirmais mēģinājums gāzt Padomju valdību bija Kerenska—Krasnova dumpis, kuru ātri likvidēja Sarkanā gvarde un revolucionārais karaspēks. Tomēr kontrrevolūcija turpināja realizēt savus plānus, organizējot pretpadomju dumpjus un sacelšanās Krievijas nomalēs — Donas apgabālā, Kubaņā, Orenburgas stepēs un citur.

Bīstams kontrrevolūcijas perēklis izveidojās 1917. gada novembrī Donas apgabālā, kur pretpadomju dumpi izraisīja kazaku ģenerālis Kaļedins. Viņam izdevās cīņā pret padomju varu iesaistīt bagāto kazaku slāņus. Aktīvu atbalstu kaļediniešiem sniedza buržuāziski nacionālistiskā Ukrainas Centrālā rada.

25. novembrī Tautas Komisāru Padome izsludināja ģenerāli Kaļedinu par padomju varas ienaidnieku. Donas apgabālā tika pasludināts aplenkuma stāvoklis.<sup>116</sup> Cīņā pret Kaļedinu no Petrogradas, Maskavas un citiem proletāriskiem centriem nosūtīja Sarkanos gvardi un revolucionāro karaspēku. Ukrainas Centrālās radas vadītāji 2. decembrī paziņoja, ka nelaidīs padomju karaspēka ešelonus uz Donu. Tautas Komisāru Padome mēģināja nokārtot konfliktu miera ceļā, bet bez panākumiem. 5. decembrī Padomju valdība paziņoja, ka atrodas kara stāvoklī ar Ukrainas Centrālo radu.<sup>117</sup>

8. decembrī V. I. Leņins Tautas Komisāru Padomes vārdā pilnvaroja V. Antonovu-Ovsejenko vadīt padomju karaspēka operācijas pret Kaļedinu un Ukrainas Centrālo radu. Šajā pašā dienā Harkovā ieradās Baltijas jūrnieku vienība, kas devās uz Kaļedina fronti.<sup>118</sup> Baltijas jūrniekiem sekoja vairākas Sarkanās gvardes vienības. Viborgas rajona Sarkanās gvardes 1. kaujas ešelona sastāvā atradās optiskās rūpnīcas «Herc» latviešu vienība ar 100 sarkangvardiem un dažiem ložmetējiem.<sup>119</sup> Ar otru kaujas ešelonu izbrauca «Russkij Reno» latviešu vienība, kurā bija 80 cilvēku un vairāki ložmetēji. Tās komandieris bija Kārlis Mihelsons.<sup>120</sup>

No Putilova rūpnīcas uz Ukrainu izbrauca Romāna Krastiņa latviešu vienība ar 120 sarkangvardiem un 4 ložmetējiem. Vienībā bija arī Narvas latviešu kluba sarkangvardi. Putilovieši devās cīņā pret Ukrainas Centrālo radu un Kaļedinu kopā ar 176. pulka apakšvienībām.<sup>121</sup>

Decembrī armijas virspavēlnieka N. Kriļenko rīcībā no Petrogradas uz Mogiļovu izbrauca Roberta Legzdiņa vadītā latviešu vienība no artilērijas un mīnu rūpnīcas «Dinamo».<sup>122</sup> Latviešu sarkangvardi atradās arī dažās citās Petrogradas rūpnīcu kaujas vienībās, kuras

<sup>116</sup> Декреты Советской власти. М., 1957, т. 1, с. 147—150.

<sup>117</sup> Борьба за установление и упрочение Советской власти. Хроника событий. 26 октября 1917 г. — 10 января 1918 г. М., 1962, с. 393.

<sup>118</sup> Турпат, 425. lpp.

<sup>119</sup> Par Oktobra uzvaru, 173. lpp.

<sup>120</sup> МАСВА, 2169. f., 1. arģ., 415. l., 6., 7. lp.

<sup>121</sup> Октябрь и Гражданская война в СССР. М., 1966, с. 135.

<sup>122</sup> LA CVORA, 5297. f., 4. arģ., 46. l., 1.—3. lp.



Putilova rūpnīcas latviešu sarkangvardu grupa pie Smolnija 1917. gada oktobrī

tika nosūtītas uz Donas apgabalu un Ukrainu. Kaujas vienību sūtīšanā cīņai pret kontrrevolūciju Donas apgabalā un Ukrainā aktīvi piedalījās Petrogradas Sarkanās gvardes Centrālais štābs ar Jāni Barbaru priekšgalā. Sajā amatā «Russkij Reno» sarkangvardu komandieris tika izvirzīts novembra beigās.

1918. gada februāra trauksmainajās dienās, kad vācu imperiālisti uzbruka Padomju republikai un ieņēma Baltiju, Petrogradu aizstāvēt devās arī simtiem latviešu sarkangvardu.

22. februārī pēc Tautas Komisāru Padomes uzsaukuma «Sociālistiskā Tēvija briesmās!» partijas rajons «Prometejs» aicināja evakuētos latviešu strādniekus stāties Sarkanās gvardes un jaunformētās Sarkanās Armijas rindās. Nekavējoties tika atjaunota šī rajona Sarkanās gvardes vienība, kurā ietilpa 150 cīnītāju Voldemāra Silkalna vadībā. Sarkangvardu vidū bija arī Sociālistiskās Jaunatnes Savienības latviešu rajona pusrota.<sup>123</sup>

Maskavas un Ņevas latviešu partijas apakšrajons nodibināja kavalērijas eskadronu no 60 cīnītājiem.<sup>124</sup> Tika saformēts vēl viens kavalērijas eskadrons F. Elerta vadībā.<sup>125</sup> Narvas partijas apakšra-

<sup>123</sup> Красная газета, 1918, № 27, 26 февраля.

<sup>124</sup> LA SVORA, 5297. f., 4. apr., 46. l., 3. lpr.; 4898. f., 1. apr., 351. l., 1. lpr.

<sup>125</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 444. l., 8. lpr.

jonā izveidoja latviešu vienību 1. Padomes nama («Astorijas» viesnīcā) apsargāšanai.<sup>125</sup>

23.—25. februārī Putilova rūpnīcā tika formēta apvienota Sarkanās gvardes vienība, kurai bija jānodas uz Narvu pretī vācu karaspēkam. Vienībā iestājās 300 strādnieku, to skaitā ap 120 latviešu. 25. februārī viņiem pievienojās 200 latviešu rezerves pulka strēlnieku, kas atkāpās no Jurjevas (Tartu).<sup>127</sup> Tad pienāca vēl ap 100 Cēsu, Valmieras un Raunas sarkangvardu vienību cīnītāju, kas atbrauca ar ešelonu no Pleskavas.<sup>128</sup> Bez tam vienībā ietilpa liels skaits Jurjevas padomes darbinieku un aktīvistu, kā arī igauņu boļševiku. Apvienoto sarkangvardu vienību nosauca par Jurjevas-Putilova vienību. Tās rindās bija vairāk nekā 700 sarkangvardu, ložmetēju, sakaru un jātnieku izlūku komandu.<sup>129</sup> Par vienības komandieri tika nozīmēts latviešu rezerves pulka štāba kapteinis Aleksandrs Janovskis.<sup>130</sup> Ložmetēju komandas priekšnieks bija Kalniņš, viņa vietnieks — Aleksandrs Ozoliņš, sakaru komandas priekšnieks — Gulbis, bet jātnieku izlūku komandas komandieris — A. Ozoliņš.<sup>131</sup>

Jurjevas-Putilova sarkangvardu vienībā atradās daudz partijas biedru, viņu vidū Arturs Virbulis, Jēkabs Vīgants, Anna Vīgante, Jānis Riekstiņš, Augusts Andersons, Jūlijs Kļaviņš, Kārlis Upmalis, Mārtiņš Karro un citi.<sup>132</sup>

26. februārī Jurjevas-Putilova sarkangvardu vienība ieradās Narvā. Pilsētas aizsardzības kara komiteju vadīja Narvas padomes priekšsēdētājs Ansis Daumanis.<sup>133</sup>

27. februārī viņš deva Jurjevas-Putilova vienības komandierim A. Janovskim un Narvas igauņu sarkangvardu vadītājam J. Tinisonam pavēli izsūtīt izlūkus uz Kivkili un Rakveres staciju pusi, lai novērotu vācu karaspēka pārvietošanu. Izlūku grupā bija 18 latviešu un igauņu sarkangvardu. 28. februārī viņi uzdrūās uz vācu ešelonu ar avangarda apakšnodeļām. Izlūki pieņēma nevienlīdzīgo kauju. No astoņpadsmit sarkangvardiem dzīvi palika divi, četri krita kaujā, bet pārējie ievainoti nokļuva gūstā, tika aizvesti uz Rakveri un nošauti.<sup>134</sup>

Jurjevas-Putilova sarkangvardu vienība ieradās vēlāk un nekavējoties uzbruka vācu avangardam. Sarkangvardus atbalstīja Putilova rūpnīcā izveidots vilciens, kas sastāvēja no dzelzceļa platformām, kuras bija nostiprinātas ar smilšu maisiem. Platformās tika uzstādīti daži lielgabali un ložmetēji. Šādus bruņuvilcienus bieži vien izman-

<sup>126</sup> Dribins L. «Prometejs» cīņā, 226. lpp.

<sup>127</sup> LKP GK PVI PA, 305. f., 1. apr., 2. l., 308. lp.

<sup>128</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 100. l., 3.—5. lp.; 101. l., 2.—10. lp.; 103. l., 2., 3. lp.; 251. l., 1.—4. lp.

<sup>129</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 99. l., 3.—6. lp.; 100. l., 3.—6. lp.; 101. l., 3.—10. lp.; 103. l., 3. lp.; 444. l., 7., 8. lp.

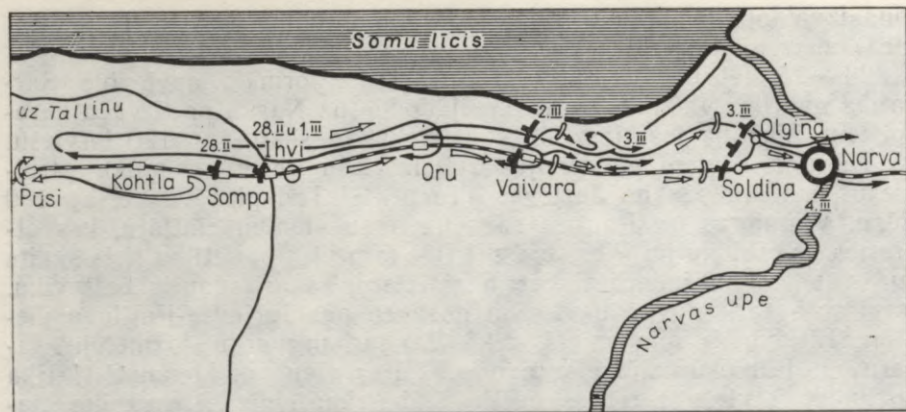
<sup>130</sup> Turpat, 103. l., 3. lp.

<sup>131</sup> Turpat, 444. l., 6.—8., 15. lp.

<sup>132</sup> Turpat, 99. l., 1.—6. lp.; 100. l., 1.—9. lp.; 101. l., 1.—7. lp.; 103. l., 1.—9. lp.

<sup>133</sup> IPSR CVORA, 1233—R f., 1. apr., 11. l., 19. lp.

<sup>134</sup> Тиннер И. В огне революции. Таллин, 1964, с. 72.



Latviešu sarkangvardu līdzdalība Narvas aizstāvēšanā 1918. gada februāra beigās un marta sākumā (shēma)

toja Pilsoņu kara laikā. Pēc nelielas kaujas vācu avangards tika iztriekts no Kohtlas (tag. Kohtla-Jarve) stacijas.<sup>135</sup> Bet drīz vāciešiem pienāca galvenie spēki — un Jurjevas-Putilova vienība bija spiesta atkāpties uz Narvu. 1. martā vācieši ar kauju ieņēma Vaivaras staciju.<sup>136</sup> 3. martā no rīta ciņa iedegās rietumos no Narvas. Sajā laikā tika izveidots Narvas aizstāvēšanas sektors bijušā ģenerāļa D. Parska vadībā. Par tā komisāru nozīmēja VCIK locekli Kārli Pētersonu, bet par viņa vietnieku O. Priedi. No Petrogradas atsūtīja arī Revolūcijas aizsardzības komitejas pilnvaroto Ārnoldu Neibutu. Pilsētu aizstāvēja vairākas sarkangvardu un revolucionāro kareivju vienības. Par to skaitu un sastāvu var spriest pēc K. Pētersona piezīmju grāmatiņas ieraksta, kuru viņš izdarījis tūlīt pēc atkāšanās no pilsētas. Sajā ierakstā atzīmēta Jurjevas-Putilova sarkangvardu vienība (500 cilv.), Godļevska nodaļa (500 cilv.), P. Dibenko jūrnieku nodaļa (300 cilv.), Rakveres igauņu sarkangvardu vienība (250 cilv.), A. Kļavs-Kļaviņa nodaļa (246 cilv.), Novikova nodaļa (100 cilv. un 2 ložmetēji), Naumova nodaļa (162 cilv. un 4 ložmetēji).<sup>137</sup> Tātad no Narvas atkāpās kopā 2058 sarkangvardi un kareivji. Aizsardzības sektora komisāra Kārļa Pētersona skaitļi neapšaubāmi ir ļoti tuvi īstenībai. Bet jāņem vērā, ka ciņu par Narvu padomju sarkangvardu un kareivju vienības iesāka ievērojami lielākā skaitā. Kaujas gaitā pilsētas aizstāvji cieta smagus zaudējumus — 250 kritušo un vēl lielāks skaits ievainoto.<sup>138</sup> Iznāk, ka 3. martā Narvu aizstāvēja pāri par 2500 sarkangvardu un revolucionāro kareivju. Precīzu ziņu par vācu karaspēku trūkst. Tomēr pēc I. Tīpnera,

<sup>135</sup> Черепанов А. И. Под Псковом и Нарвой. М., 1967, с. 135.

<sup>136</sup> Turpat, 136. lpp.

<sup>137</sup> ЛКР СК ПВИ РА, 305. ф., 1. ар., 2. л., 308. лр.

<sup>138</sup> Черепанов А. И. Под Псковом и Нарвой, с. 136, 137.



A. Čerepanova un citu padomju vēsturnieku darbiem varam spriest, ka tas bija ievērojami lielāks par padomju karaspēku. Vāciešiem bija kaujās pieredzējuši, labi apbruņoti pulki, kurus atbalstīja daudz lielgabalu. Viņiem pretī stājās pa lielākajai daļai sarkangvardi, vāji apbruņoti un bez jebkādas kaujas pieredzes. Jūrnieku, latviešu strēlnieku un citu revolucionāro kareivju skaits nepārsniedza 750 cilvēku. Padomju karaspēks ieņēma pozīcijas uz rietumiem no Narvas, starp Vaivaras un Soldinas stacijām. Vācu daļas uzbruka divās kolonnās — gar šoseju un dzelzceļa līniju. Pirmo uzbrukumu gar dzelzceļu jūrnieki un sarkangvardi atsita ar putiloviešu apbruņotā vilciena artilērijas baterijas atbalstu.<sup>139</sup> Bet vāciešu ķēdes lielgabalu un ložmetēju uguns aizsegā sāka apiet padomju vienības no ziemeļiem. Ciešot lielus zaudējumus, sarkangvardi un revolucionārie kareivji bija spiesti atkāpties uz pilsētu. Pēc smagas kaujas padomju karaspēks atstāja Narvu un ešelons devās uz Jamburgu. 4. martā plkst. 12.20 vācieši ieņēma Narvu, bet tālāk par Narvas upi negāja.<sup>140</sup>

Jamburgā tajā brīdī izveidojās visai kritisks stāvoklis, jo P. Dibenko jūrnieku, kareivju un sarkangvardu vienības bija devušās uz Gatčinu un Jamburgā palikusi tikai Jurjevas-Putilova vienība A. Janovska un P. Bruņinieka vadībā. Naktī no 5. uz 6. martu padomju vienības pēc Petrogradas aizsardzības komitejas pavēles atgriezās Jamburgā. Sakarā ar to, ka jau 3. martā tika noslēgts Brestas miera līgums, gar Narvas upi izveidoja demarkācijas līniju, kuru sākumā apsargāja Jurjevas-Putilova, Rakveres un citas sarkangvardu vienības. Kādu laiku Narvas sektorā atradās F. Elerta latviešu eskadrons un 1. latviešu kavalērijas eskadrons.

1918. gada pavasarī sarkangvardus pakāpeniski aizstāja ar jaunformētajām Sarkanās Armijas daļām. Pēc atgriešanās Petrogradā daudz Jurjevas-Putilova un A. Kļavs-Kļaviņa krievu un latviešu vienību sarkangvardu iestājās Sarkanajā Armijā. F. Elerta latviešu eskadrons tika nosūtīts uz Karēlijas pussalu Somijas robežas apsardzē. Vēlāk tas bija 1. Petrogradas kavalērijas pulka 6. eskadrons.<sup>141</sup> 1. latviešu kavalērijas eskadrons 1918. gada vasarā tika nosūtīts uz Austrumu fronti. Jurjevas-Putilova sarkangvardu vienības komandieris Aleksandrs Janovskis turpināja dienēt Sarkanajā Armijā. Par sarkanajiem komandieriem kļuva Ansis Daumanis un Augusts Kļavs-Kļaviņš, Voldemāra Silkalna «Prometeja» rajona sarkangvardu vienība februāra beigās ieradās Gdovas rajonā, kur piedalījās dažās sadursmēs ar vācu apakšvienībām.<sup>142</sup>

Pēc Brestas miera noslēgšanas daļa sarkangvardu atgriezās Petrogradā, bet pārējie apsargāja demarkācijas līniju Torošinas rajonā. 25. februārī no Petrogradas uz Pleskavu devās ešelons ar

<sup>139</sup> Черепанов А. И. Под Псковом и Нарвой, с. 136, 137.

<sup>140</sup> LA CVORA, 1000. f., 45. apr., 1. l., 44. lp.

<sup>141</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 444. l., 8. lp.

<sup>142</sup> Dribins L. «Prometejs» ciņā, 227. lpp.

6. latviešu pulka 200 strēlniekiem, 4 ložmetējiem, 2 lielgabaliem un 1 mīnmetēju.<sup>143</sup> Vienību vadīja K. Hercbergs, J. Laube un R. Kirhenšteins. Strēlnieki sākumā atradās Lugas rajonā, bet pēc tam tika nosūtīti uz Torošinu. 1918. gada pavasarī un vasarā šo latviešu strēlnieku vienību pārformēja par pulku un nosauca par Torošinas pulku.<sup>144</sup> Tā rindās iestājās arī Petrogradas latviešu apakšrajona Sociālistiskās Jaunatnes Savienības vienība, kas ieradās Torošinā februāra beigās.

\*

\* \* \*

Latviešu sarkangvardi Petrogradā 1917.—1918. gadā deva nozīmīgu ieguldījumu Oktobra sociālistiskajā revolūcijā un tās iekarojumu aizstāvēšanā padomju varas pirmajos mēnešos.

Rīgas strādnieki organizēja četras patstāvīgas kaujas vienības un ietilpa vairāk nekā 30 kopējās rajonu vai rūpnīcu sarkangvardu vienībās, kur parasti izveidoja savas rotas, pusrotas un družīnas. Vairākos Petrogradas uzņēmumos latviešu strādnieki bija Sarkanās gvardes dibinātāji. Pēc Oktobra bruņotās sacelšanās uzvaras latviešu sarkangvardi aktīvi piedalījās junkuru dumpja apspiešanā un cīņā pret Kerenska—Krasnova kontrrevolucionāro karaspēku. 1917. gada beigās un 1918. gada sākumā latviešu sarkangvardi ņēma daļību cīņā pret kontrrevolūciju Petrogradā, bet 1918. gada februāra beigās devās uz Narvu un Pleskavu aizstāvēt republiku no vācu imperiālistu karaspēka uzbrukuma. Vairāki simti latviešu sarkangvardu aizbrauca uz Donu un Ukrainu, lai cīnītos pret Kaļedīnu un Ukrainas buržuāzisko Centrālo radu. 1918. gada ziemā un pavasarī lielākā daļa Petrogradas latviešu sarkangvardu iestājās Sarkanajā Armijā. Daudzi no latviešu Sarkanās gvardes dibinātājiem un vadītājiem kļuva par redzamiem Sarkanās Armijas komandieriem. Viņu vidū bija Jānis Barbars, Rūdolfs Krumovics, Kārlis Folkmanis, Mārtiņš Činis, Alfrēds Lācis un daudzi citi.

<sup>143</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 157. l., 73. lp.

<sup>144</sup> Turpat, 158. l., 128. lp.

## TREŠĀ NODAĻA

---

# LATVIEŠU SARKANGVARDU CĪŅA PAR PADOMJU VARU LATVIJĀ UN BALTĶRIEVIJĀ

Sarkanās gvardes izveidošana Latvijas neokupētajā teritorijā (Vidzemē un Latgalē) atšķirībā no vairākiem citiem valsts reģioniem sākas tikai pēc padomju varas nodibināšanās 1917. gada novembrī. Šādai parādībai bija savi cēloņi, kurus nosacīja vietējie specifiskie apstākļi. Svarīgākais no tiem — gandrīz visu rūpniecības uzņēmumu evakuācija kopā ar strādniekiem. Līdz ar to Latvijas pilsētu proletariāts tika stipri novājināts.

Tomēr Latvijas revolucionārais potenciāls saglabājās un jaunajos apstākļos smēla spēkus galvenokārt lauku proletariātā un bezzemnieku masās.

Saglabājās arī Latvijas Sociāldemokrātijas noteicošā ietekme darbaļaužu masās, tās kauju un internacionālistiskās tradīcijas. Ne-raugoties uz būtiskajām pārmaiņām iedzīvotāju sociālajā sastāvā, meņševiku un eseru ietekme pilsētu un lauku proletariātā, kā arī bezzemnieku masās joprojām palika niecīga. Tādēļ neokupētās Latvijas

centrālajos un ziemeļu rajonos — Vidzemē pēc Februāra revolūcijas sīkburžuāziskā stihija neierāva savā varā iedzīvotāju vairākumu. Tā kļuva par dominējošo tikai Latgalē, kur nebija spēcīga un organizēta pilsētu un lauku proletariāta.

Rīgas Strādnieku deputātu padome, ko izvēlēja 1917. gada marta pirmajās dienās, no paša sākuma pilnīgi bija revolucionārās Latvijas Sociāldemokrātijas (LSD) rokās.<sup>1</sup>

Pēc V. I. Ļeņina Aprīļa tēžu galīgās pieņemšanas 24.—29. aprīlī KSDS(b)P 7. konferencē Rīgas padome 11. maijā arī paziņoja par neuzticību buržuāziskajai Pagaidu valdībai.<sup>2</sup>

Valmierā, Rūjienā, Mazsalacā, Limbažos, Alūksnē, Smiltenē, Raunā, Gulbenē un citur martā—aprīlī tika izvēlētas strādnieku un bezzemnieku padomes, kas darbojās LSD vadībā. Valkā un Cēsīs nodibināja strādnieku un kareivju padomes. Sakarā ar vietējo strādnieku mazo skaitu tur pārsvaru guva kareivju pārstāvji, kas atbalstīja eserus un meņševikus. Martā—maijā visos 239 Vidzemes pagastos bija ievēlētas bezzemnieku padomes. Pēc tam sekoja Vidzemes apriņķu padomju dibināšana. Valmieras apriņķī tā tika izvēlēta 1917. gada 27. maijā, Rīgas apriņķī — 2. jūlijā, Cēsu un Valkas apriņķī — 16. jūlijā.<sup>3</sup> Apriņķu strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes darbojās LSD vadībā.

Latgales trīs apriņķos visas padomes bija eseru un meņševiku ietekmes lokā. Līdz jūlija beigām par Vidzemes padomes centru skaitījās Rīgas Strādnieku padome.

29.—30. jūlijā notika Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes plenārsēde. Demokrātiskā ceļā ievēlētie deputāti pārstāvēja ap 750 tūkst. Vidzemes un Kurzemes strādnieku, bezzemnieku, sīko un vidējo zemnieku, kā arī latviešu strēlniekus. Šajā skaitā ietilpa 500 tūkst. Vidzemes iedzīvotāju, 210 tūkst. Kurzemes bēgļu un 40 tūkst. latviešu strēlnieku no visiem Latvijas apgabaliem. Apmēram 200 tūkst. Vidzemes iedzīvotāju — pilsētu un lauku buržuāzijas pārstāvju, to skaitā 50 tūkst. Kurzemes bēgļu, delegātu vēlēšanās nepiedalījās.

Sakarā ar to, ka Latgale ietilpa Vitebskas guberņā, tās 500 tūkst. strādnieku, bezzemnieku, sīko un vidējo zemnieku savus pārstāvjus uz Latvijas padomi nevarēja sūtīt. Izņēmums bija ap 10 tūkst. latgaliešu kareivju, kas dienēja latviešu pulkos un piedalījās vēlēšanās.

Jāņem vērā, ka padomē netika pārstāvēti 883 tūkst. bijušo Latvijas iedzīvotāju — evakuēto un bēgļu, kas atradās dažādos Iekš-krievijas reģionos un Igaunijā.

Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes sēdē piedalījās 69 delegāti, to vidū 62 boļševiki, 5 meņševiki internacionā-

<sup>1</sup> Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 1917. Dokumenti un materiāli. R., 1957, 23. lpp.; Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.). R., 1973, 7., 8. lpp.; Oktobra cīņu liesmās. Rakstu krājums. R., 1977, 87. lp.

<sup>2</sup> Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 85., 86. lpp.

<sup>3</sup> Oktobra cīņu liesmās, 109. lpp.



Alfreds Spalva

listi, kas arī bija LSD biedri, un 2 eseri.<sup>4</sup> Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomitejā (Iskolatā) tika ievēlēti 23 boļševiki un 4 meņševiki internacionālisti.<sup>5</sup> Par Iskolata priekšsēdētāju kļuva boļševiks Oto Kārklīšs.

Tātad Latvijas centrālajā un ziemeļu apgabalā — Vidzemē jau vairākus mēnešus līdz Oktobra revolūcijai Centrālā padome un vietējās padomes darbojās LSD vadībā. Boļševikus atbalstīja vietējo iedzīvotāju un Kurzemes bēgļu vairākums (ap 70%). Latgalē līdz Oktobra revolūcijai padomēs bija jūtama eseru un meņševiku ietekme, bet iedzīvotāju masās valdīja sīkburžuāziska stihija.

1917. gadā Rīgas padome nodibināja tautas miliciju. To vadīja boļševiks Jēkabs Goba, viņa vietnieks bija LSD biedrs Alfreds Spalva. Toties par Rīgas prefektu nozīmēja buržuāzisko advokātu Jāni Dambekalnu, bet par viņa vietnieku — boļševiku Robertu Franci.<sup>6</sup> Komplektējot pilsētas miliciju, Rīgas Strādnieku padome sadūrās ar vairākām grūtībām, galvenokārt ar fabriku un rūpniecību organizētu strādnieku trūkumu. Parasti tautas miliči rekrutējās no bezdarbiniekiem vai sīko darbinieku strādniekiem. Bez tam buržuāziskā Pilsētas dome kopā ar garnizona reakcionāro pavēlniecību un eseru un meņševiku vadīto XII armijas Kareivju deputātu padomes izpildkomiteju (Iskosolu XII) visādi centās aizkavēt demokrātiskās

<sup>4</sup> Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.), 10., 21. lpp.

<sup>5</sup> Turpat, 11., 31. lpp.

<sup>6</sup> Oktobra cīņu liesmās, 91. lpp.; Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. R., 1958, 56. lpp.

tautas milicijas izveidošanu. Tika nodibināta sabiedriskā komisija milicijas kontrolei, kur pārsvarā bija buržuāzijas pārstāvji.<sup>7</sup> Tā iejaucās milicijas komplektēšanas jautājumos, ar ko nodarbojās Rīgas Strādnieku deputātu padome vai miliču kopsapulces. No miliču saraksta tika izslēgti daudz revolucionāri noskaņotu strādnieku un bezdarbnieku, bet viņu vietā pieņemti šaubīgi elementi.

1917. gada martā Pagaidu valdības Vidzemes guberņas komisārs reakcionārs A. Krastkalns mēģināja nodibināt savu miliciju no bijušajiem policistiem. Rīgas Strādnieku deputātu padome nolēma šo reakcionāru atbrīvot no guberņas komisāra amata. Naktī uz 4. aprīli tautas miliču grupa kopā ar latviešu strēlniekiem apcietināja A. Krastkalnu un nogādāja Petrogradas padomes rīcībā ar noteikumu, ka viņš nedrīkst atgriezties Rīgā līdz kara beigām un Satversmes sapulces vēlēšanām.<sup>8</sup> A. Krastkalna vietā par Vidzemes guberņas komisāru Rīgas padome un LSD rekomendēja sociāldemokrātu un bijušo Valsts domes deputātu Andreju Priedkalnu, pēc profesijas ārstu. Pagaidu valdība bija spiesta šo kandidatūru apstiprināt.

Tautas milicija tika nodibināta arī apriņķu centros un citās pilsētās un miestos. Skaitliskā ziņā tā nebija liela. Tautas milicijas funkcijas aprobežojās ar sabiedriskās kārtības sargāšanu, ko tā spēja izpildīt tikai daļēji.

LSD V kongresā, kas notika Rīgā 9.—19. jūlijā, tika atzīmēts, ka tautas milicija varēs pildīt savus pienākumus tikai pēc pilnīgas demokratizācijas.<sup>9</sup> Pieņemtajā lēmumā uzsvērts, ka milicija ir tautas iestāde, kas pamatojas uz vēlēšanu principa un pakļaujas tikai vietējiem pašvaldības orgāniem. Vēlētiem jābūt visiem miličiem, sākot ar ierindniekiem un beidzot ar prefektu. Kongresa lēmumā tika atzīmēts, ka pašvaldības orgāniem miličus jāpieņem ar padomes ziņu un rekomendāciju.

LSD CK un Rīgas komiteja pilnīgi apzinājās, ka tautas milicijas funkcijas ir ierobežotas un tā nekļūs par sociālistiskās revolūcijas bruņotu balstu.

1917. gada 27. maijā LSD Rīgas komiteja izskatīja jautājumu par Sarkanās gvardes dibināšanas iespējām un secināja, ka tas praktiski nav realizējams, jo pilsētā ļoti maz fabriku un rūpnīcu strādnieku. Šādos apstākļos Rīgas komiteja rekomendēja balssties uz armijas revolucionārajām daļām.<sup>10</sup> Konkrēti par tādām LSD izskatīja latviešu strēlniekus, kas ietilpa XII armijas sastāvā un atradās Rīgas frontē Olaines—Slokas iecirknī.

Latviešu strēlnieku bataljonus organizēja 1915. gadā. 1916. gada nogalē tos pārformēja par pulkiem. Pavisam bija 8 latviešu strēlnieku regulārie kaujas pulki un viens rezerves pulks. 1916. gada beigās

<sup>7</sup> Oktobra cīņu liesmās, 92. lpp.

<sup>8</sup> Turpat, 93. lpp.

<sup>9</sup> Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 1917, 193., 194. lpp.

<sup>10</sup> LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 10. lp.



Jānis Vilks

strēlnieku kopskaits sasniedza 37 691 un virsnieku — 747.<sup>11</sup> Aptuveni 80% latviešu strēlnieku bija pilsētu un lauku strādnieki, bezzemnieki un zvejnieki. Latviešu strēlnieki cīnījās Rīgas frontē un cieta smagus zaudējumus 1916. gada Ziemassvētku un 1917. gada Janvāra kaujās. Pēc papildinājumiem 1917. gada pavasarī latviešu pulkos atradās ap 40 tūkst. strēlnieku un virsnieku. So pulku krasi izteiktais proletāriskais sastāvs nodrošināja strēlnieku ātru pāreju sociālistiskās revolūcijas pusē.

1917. gada 17. maijā II Latviešu strēlnieku kongress Rīgā pieņēma rezolūciju par neuzticību buržuāziskajai Pagaidu valdībai un par LSD boļševistiskās līnijas atbalstīšanu.<sup>12</sup> Tātad kopš šī brīža LSD un Latvijas revolucionāro orgānu rīcībā bija 40 tūkst. labi apmācītu, kaujās rūdītu, apbruņotu strādnieku un bezzemnieku, kas pilnīgi atbalstīja sociālistisko revolūciju.

Latviešu strēlnieki bija Rīgas un Valmieras padomes balsts jau kopš to dibināšanas, aktīvi piedalījās Vidzemes Bezzemnieku padomē, kuru izvēlēja aprīlī. Viņi apsargāja Rīgas padomi, LSD CK un Rīgas komiteju. Latviešu rezerves pulka strēlnieki, kas atradās Valmieras tuvumā, piedalījās politiskajā dzīvē ne tikai pašā Valmierā un tās apkārtnē, bet arī Cēsu un Valkas apriņķa pilsētās un pagastos.

1917. gada 19.—21. augustā latviešu strēlnieku 2. brigādes pulki varonīgi cīnījās pie Mazās Juglas, lai neļautu aplenkt XII armijas

<sup>11</sup> Centrālais valsts Kara vēstures arhīvs (CVKVA), 2032. f., 1. apr., 207. l., 45.—57., 160., 161. lp.; 2031. f., 2. apr., 240. l., 93. lp.

<sup>12</sup> LKP CK PVI PA, 42. f., 1. apr., 1. l., 62.—65. lp.

lielāko daļu. Pēc Rīgas krišanas 21. augustā latviešu strēlnieki joprojām palika par visu sociālistiskās revolūcijas spēku balstu neokupētajā Vidzemē.

Līdz ar Oktobra revolūcijas uzvaru Petrogradā viņi nodrošināja ātru padomju varas uzvaru Vidzemē un Dienvidigaunijā. Novembrī padomju vara nostiprinājās arī Latgalē. Līdz ar padomju varas uzvaru Latvijas neokupētajā teritorijā LSD un Iskolatam nācās nekavējoties risināt jautājumu par sociālistiskās revolūcijas bruņoto spēku papildinājumu. Sajos apstākļos latviešu strēlnieku nozīme nesalīdzināmi paplašinājās līdz Viskrievijas mēroga revolucionāro uzdevumu risināšanai. Vajadzēja rēķināties ar to, ka latviešu strēlniekus var nosūtīt uz citām republikas pilsētām vai reģioniem. Tieši tā notika jau 1917. gada novembrī un vēlāk.

8. novembrī, tūlīt pēc tam, kad Valku ieņēma 6. latviešu strēlnieku pulks un 436. Novaja Lādogas pulka bataljons, tur tika sasaukta Iskolata paplašināta sēde, kuru atklāja Jānis Vilks. Tās dalībnieki noklausījās ziņojumus par bruņotās sacelšanās norisi Petrogradā, kā arī informācijas no vietām par notikumiem Latvijā. Tika nolemts izsludināt visā neokupētajā Latvijas teritorijā padomju varu.<sup>13</sup> Iskolats izskatīja vairākus svarīgus jautājumus, kā arī pieņēma lēmumu par Sarkanās gvardes dibināšanu. Rezolūcijā bija teikts: «Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome atzīst par nepieciešamu nekavējoši dibināt uz vietām (pilsētās, miestos un pagastos) Sarkanos gvardi no strādniekiem un revolucionāriem bezzemniekiem un vajadzības gadījumā ar bruņotu spēku aizstāvēt revolūcijas pozīcijas pret uzbrūkošo kontrrevolūciju.»<sup>14</sup> Iskolats deva rīkojumu apriņķu un pilsētu padomēm sākt Sarkanās gvardes formēšanu no bezzemniekiem. Vienību skaita un sastāva noteikšana bija atkarīga no vietējiem apstākļiem un iespējām.

Sarkangvardu apmācību ieteica uzticēt cilvēkiem, kas pārzināja kara lietas, galvenokārt latviešu strēlniekiem. Vienību komandierus lika priekšā ievēlēt demokrātiskā ceļā, bet obligāti no bijušo karavīru vidus. Katrā apriņķī vajadzēja izveidot Sarkanās gvardes štābu bruņoto vienību vadīšanai. Tas tika uzdots apriņķu padomēm. Ieročus Latvijas Sarkanajai gvardei paredzēja saņemt no Petrogradas un Maskavas. Iskolats nolēma griezties šajā jautājumā pie attiecīgajām revolucionārajām iestādēm līdz pat Republikas CIK.<sup>15</sup>

Sarkanās gvardes organizāciju un darbību paredzēja cieši saskaņot ar Petrogradas un Maskavas Sarkanās gvardes vadību, kā arī galvaspilsētas Kara revolucionāro komiteju.<sup>16</sup>

14. novembrī Iskolats pieņēma lēmumu griezties pie CIK pēc naudas līdzekļiem un ieročiem Latvijas Sarkanās gvardes vajadzībām. Analogisku pieprasījumu nosūtīja uz Maskavas Sarkanās gvar-

<sup>13</sup> Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.), 71.—75. lpp.

<sup>14</sup> Turpat, 210. lpp.

<sup>15</sup> Turpat, 211. lpp.

<sup>16</sup> Turpat.





Iskolastrels 1917. gada decembrī

des štābu. Atbilde pienāca ātri. Petrograda apsolīja sākumā izsniegt 1000 šauteņu. Maskavas Sarkanās gvardes štābs paziņoja, ka varēs atsūtīt 20 tūkst. šauteņu, 5 milj. patronu, 100 ložmetēju, 1000 ložmetēju lentu, 10 tūkst. rokas granātu, 1000 revolveru.<sup>17</sup>

Iskolata prezidijs nolēma, ka Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes izpildkomitejai (Iskolastrelam) jākomandē uz Maskavu 30 strēlnieku ieroču un municijas saņemšanai. Kamēr ieroči nebija pienākuši no Maskavas un Petrogradas, Iskolats deva rīkojumu apriņķu padomēm un tikko organizētajiem Sarkanās gvardes štābiem izmantot no muižniekiem un kontrrevolucionāriem konfiscētos ieročus. Sajā jomā lielu palīdzību sniedza Iskolastrels un latviešu strēlnieku rezerves pulks, kas kopš augusta atradās Jurjevā.

Sarkanās gvardes organizēšana pilnā sparā risinājās īpaši pēc Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku II kongresa, kas notika Valmierā 1917. gada 16.—18. decembrī.

Kongress pieņēma plašu lēmumu par padomju varas orgānu struktūru un funkcijām. Augstākais varas orgāns skaitījās Padomju kongress, kuru bija jāsauc ne mazāk kā divas reizes gadā. Starp kongresiem to lēmumus īstenoja dzīvē Latvijas padome, kas sastāvēja no 69 cilvēkiem. Padomes izpildkomitejā (Iskolatā) ietilpa 26 locekļi, bet tās prezidijā — 7.<sup>18</sup> Iskolata prezidija priekšsēdētājs

<sup>17</sup> Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.), 113. lpp.

<sup>18</sup> Turpat, 15. lpp.

bija Fricis Roziņš, viņa vietnieki — Oto Kārklīšs un Kārlis Gailis. Iskolatā ietilpa 15 nodaļas, to skaitā Sarkanās gvardes un tautas milicijas nodaļa, par kuras vadītāju nozīmēja Eduardu Zandreiteru, kas atradās Maskavā.<sup>19</sup>

II Latvijas Padomju kongress pieņēma speciālu rezolūciju par Sarkanā gvardi. Sajā dokumentā tika uzsvērts, ka Sarkanā gварde ir padomju varas bruņotais spēks, kas pakļauts padomēm ar Iskolatu priekšgalā. Sarkanģvardu rindās pieņēma tikai pēc padomes un LSD organizāciju rekomendācijas. Visiem Sarkanās gvardes locekļiem obligāti bija jāpakļaujas revolucionārajai disciplīnai.<sup>20</sup>

1918. gada 2. janvārī Iskolats pieņēma instrukciju par Sarkanās gvardes uzdevumiem, kuru izstrādāja Jānis Krūmiņš (Pilāts).<sup>21</sup> Tā sastāvēja no 3 nodaļām, kurās bija izklāstīti Sarkanās gvardes mērķi un uzdevumi, struktūra un vadības principi. Pēc instrukcijas sarkanģvardos pieņēma abu dzimumu pilsoņus, ne jaunākus par 17 gadiem, kas pilnīgi atbalsta sociālistisko revolūciju un Padomju valdību.<sup>22</sup>

Sarkanģvardu pienākums bija aizstāvēt padomju varu no ienaidnieku uzbrukumiem, kā arī uzturēt kārtību un sargāt tautas īpašumu. Tika paredzēts izveidot Centrālo štābu, kurā ietilps pa vienam pārstāvim no Iskolata, LSD CK, Iskolastrela, aprīņķu padomēm. Par Sarkanās gvardes Centrālā štāba priekšnieku joprojām skaitījās Eduards Zandreiters (Vārpa), bet revolucionārais darbs viņu aizkavēja Maskavā. Tādēļ Iskolats šo amatu uzticēja Jānim Krūmiņam (Pilātam), kas vienlaikus štābā pārstāvēja arī LSD CK.

Centrālā štāba uzdevums bija vadīt Sarkanā gvardi un tās aprīņķu štābu darbību, gādāt par ieročiem un municiju, sagatavot instrukturus.<sup>23</sup>

Pirmās sarkanģvardu vienības Vidzemē tika organizētas Alūksnē, Raunā, Smiltēnē un dažās citās vietās 1917. gada novembra otrajā pusē un decembrī. 1918. gada janvārī izveidoja aprīņķu štābus. Apvienoto Cēsu un Rīgas aprīņķa štābu vadīja Cēsu pilsētas Tautas milicijas priekšnieks Pauls Viksne.<sup>24</sup> Valmieras aprīņķa štāba (kara komisiju) komandants bija Jānis Kozaks, bet Valkas aprīņķa — Jēkabs Leitis.<sup>25</sup> Sarkanās gvardes štābu nodibināja arī XII armijas Tranšeju strādnieku deputātu padomes izpildkomiteja (Iskorads). Par tās priekšnieku kļuva K. Ozols, bet par locekli A. Brums.<sup>26</sup> Sarkanās gvardes jautājums tika apspriests Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes sēdē, kas notika 1918. gada 20.—21. janvārī Valmierā. Iskolata priekšsēdētāja vietnieks Oto Kārklīšs ziņoja,

<sup>19</sup> Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.), 135. lpp.

<sup>20</sup> Turpat, 223., 224. lpp.

<sup>21</sup> Turpat, 151., 160. lpp.

<sup>22</sup> Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 1917, 463. lpp.

<sup>23</sup> Turpat, 464. lpp.

<sup>24</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 99. l., 4. lp.

<sup>25</sup> Turpat, 277. l., 1.—7. lp.; Ciņa, 1918, Nr. 20, 27. janvārī.

<sup>26</sup> Ciņa, 1918, Nr. 20, 27. janvārī; Brīvais Strēlnieks, 1918, Nr. 22, 31. janvārī.



Kārlis Gailis

ka praktiskais darbs Sarkanās gvardes veidošanā notiek rosīgi. Visur tiek dibinātas sarkangvardu vienības, arī XII armijas strādnieku vidū.<sup>27</sup> Iskolats pieņēma un izplatīja instrukciju un gādāja par ieročiem un municiju. 21. janvārī Sarkanās gvardes jautājums tika plaši izklāstīts ziņojumos no vietām un debatēs. J. Krūmiņš (Pilāts) uzsvēra, ka aktīvi Sarkanā gvardi organizē XII armijas tranšeju strādnieki. Iskorads bija sācis dibināt rajonu štābus. Iskorada loceklis Nikolajs Allens ziņoja, ka XII armijā Sarkanās gvardes rindās iestājies jau 1200 cilvēku, kas visi ir apbruņoti.<sup>28</sup>

Valmieras apriņķa padomes sekretārs Jānis Zirnis paziņoja, ka apriņķu sarkangvardu vienības tiek dibinātas pilsētās, miestos un pagastos.<sup>29</sup> Apvienotā Cēsu un Rīgas apriņķa pārstāvis Fricis Silārājs informēja, ka Sarkanās gvardes vienības jau izveidotas visos 100 pagastos. Vidēji katrā pagastā ir 10 sarkangvardu, bet dažos pat 100.<sup>30</sup> No Centrālā štāba saņēma un izdalīja sarkangvardiem 1000 šauteņu. Pārējos ieročus dabūja uz vietas. Valkas apriņķa padomes pārstāvis Oto Līdaks paziņoja, ka Sarkanā gварde izveidota jau visur.

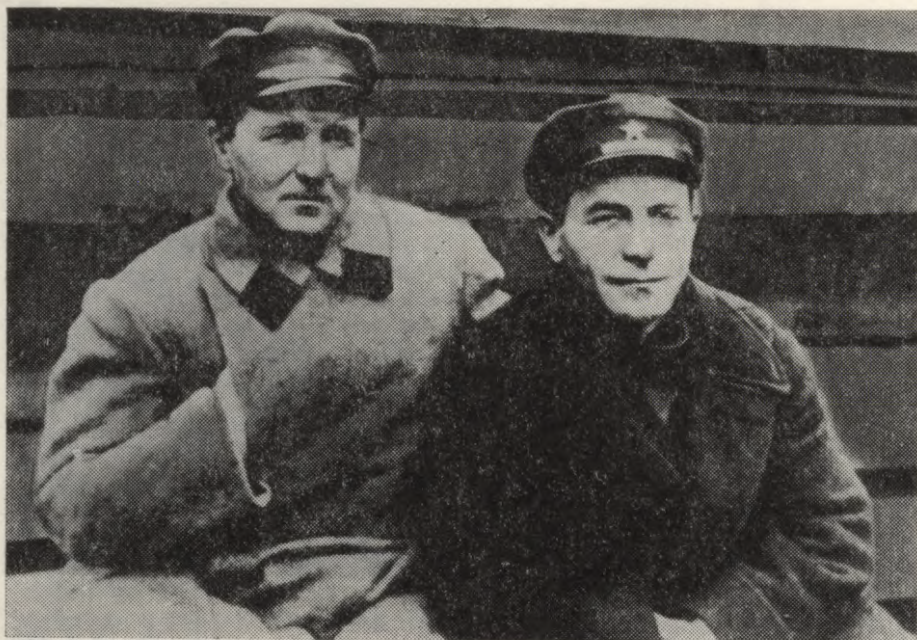
23. janvārī padome pieprasīja no Iskolata 3050 šauteņu un 30 500 patronu. Tajā pašā dienā Iskolata prezidijs nolēma apmierināt šo prasību. Valkas apriņķa Sarkanajai gvardei nodeva daļu ieroču, kurus bija atvedusi no Maskavas latviešu strēlnieku komanda. Ap-

<sup>27</sup> Brīvais Strēlnieks, 1918, Nr. 20, 27. janvārī.

<sup>28</sup> Turpat.

<sup>29</sup> Cīņa, 1918, Nr. 19, 26. janvārī; Brīvais Strēlnieks, 1918, Nr. 20, 27. janvārī.

<sup>30</sup> Cīņa, 1918, Nr. 19, 26. janvārī.



K. Ozols (no kreisās) un J. Birziņš

riņķu centros Cēsīs, Valmierā un Valkā, kā arī citās pilsētās un miestos Sarkanā gvarde komplektējās no vietējiem strādniekiem, Darba jaunatnes savienības locekļiem, XII armijas strādniekiem un bezzemniekiem. Pagastos vienībās iestājās galvenokārt bezzemnieki. 1918. gada februāra pirmajā pusē Cēsīs apriņķa Sarkanās gvardes štāba rīcībā bija 300 cīnītāju, bet XII armijas strādnieku galvenā štāba pakļautībā — 450. Bez tam apvienotā Cēsu un Rīgas apriņķa pagastos skaitījās jau apmēram 1000 sarkangvardu.

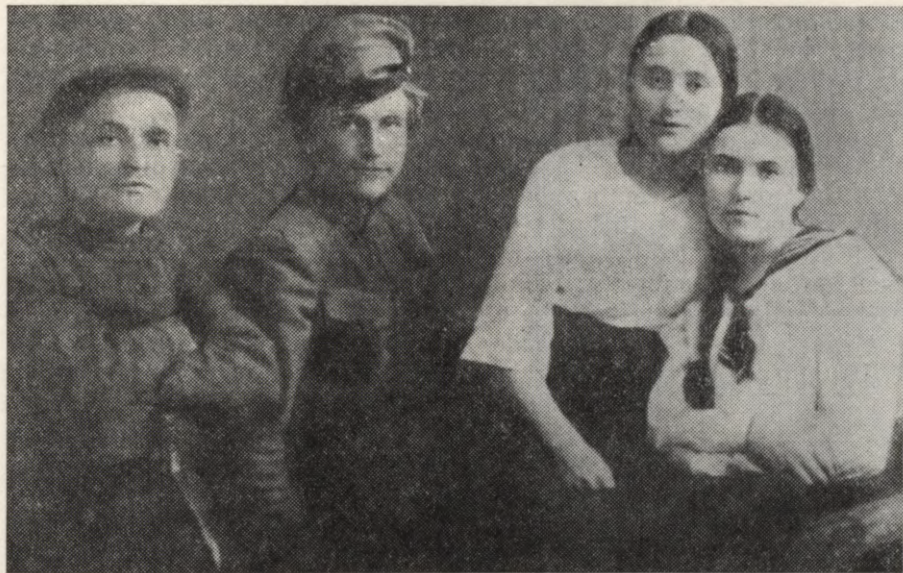
Cēsu apriņķa Raunas miestā sarkangvardu vienība nodibinājās 1917. gada novembrī ar Jēkabu Vīgantu, partijas biedru no 1910. gada, priekšgalā.<sup>31</sup> Vienības nodaļā ietilpa vietējie bolševiki Anna Vīgante-Bārdiņa, Jānis Riekstiņš, Jūlijs Kļaviņš un citi.<sup>32</sup> Sarkanajā gvardē iestājās Darba jaunatnes savienības pulciņa «Jaunais spēks» biedri.<sup>33</sup>

1917. gada beigās un 1918. gada sākumā Rankas sarkangvardu vienība cīnījās pret kontrrevolūciju savā pagastā, piedalījās baronu muižu nacionalizācijā un to apsardzē, kā arī cīnījās pret dažu vecās armijas demoralizēto daļu laupīšanām un varmācībām.

<sup>31</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 100. l., 3., 4. lp.

<sup>32</sup> Turpat, 3.—7. lp.; 101. l., 2.—10. lp.

<sup>33</sup> Turpat, 3.—10. lp.



No kreisās: Jānis Zirnis, Jānis Laroze, Marta Zirnis, Alīda Zirnis 1918. gadā

Sakarā ar draudošo vācu imperiālistu karaspēka uzbrukumu 16. februārī Jēkaba Vīganta Raunas sarkangvardu vienība — 80 kaujinieku — devās uz Cēsīm apriņķa štāba rīcībā.

Cēsu apriņķa Veckalsnavas pagastā sarkangvardu vienība izveidojās 1917. gada decembrī no partijas biedriem un bezzemniekiem — vietējās padomes aktivistiem ar Pēteri Bajāru priekšgalā. 1918. gada janvārī viņi no Cēsu štāba saņēma ieročus. Vienībā bija 20 sarkangvardu.<sup>34</sup> Viņi apsargāja pagasta padomi un nacionalizētās muižas.

Cēsu apriņķa Lubānas pagastā sarkangvardu vienība nodibinājās 1917. gada decembrī ar Ernestu Ceimeru un Rihardu Sprūdi priekšgalā. Tajā iestājās 18 bezzemnieku.

1917. gada decembrī arī Rankas pagastā vietējie partijas biedri noorganizēja Sarkanos gvardi. Sākumā vienībā pierakstījās 15 cilvēku, bet līdz 1918. gada 15. februārim cīnītāju skaits sasniedza 27. Par vienības komandieri tika ievēlēts Nikolajs Cālītis.<sup>35</sup>

Līdzīgi Sarkanās gvardes izveidošana notika arī citos Cēsu un Rīgas apriņķu pagastos un miestos. Valmierā sarkangvardu vienība tika nodibināta 1917. gada decembrī. 1918. gada februāra vidū tās rindās bija 280 cilvēku. Aktīvi vienības organizētāji bija Arturs Dille, Jānis Zirnis, Jānis Laroze, Eduards Ozoliņš, Jānis Rutmanis, Jānis Vintēns un citi. 1917. gada beigās Valmierā nodibināja arī XII armijas strādnieku vienību, kurā dažu nedēļu laikā iestājās ap

<sup>34</sup> LKP CK PVI PA, 35. f., 12. apr., 34. l., 4., 5. lp.

<sup>35</sup> Grūst vecā pasaule . . ., 149. lpp.

300 cilvēku. Limbažos Sarkano gvardi organizēja 1917. gada novembra beigās galvenokārt no tranšeju strādniekiem.<sup>36</sup> Tās dibinātājs bija Ansis Simsons. Līdz 1918. gada 18. februārim pilsētā sarkangvardu skaits sasniedza 70 cilvēku.

Burtnieku pagasta sarkangvardu vienībā iestājās 50 bezzemnieku ar Jāni Salīņu priekšgalā.<sup>37</sup> Rūjienā Sarkano gvardi sāka veidot 1917. gada novembra beigās boļševiki A. Spalva, J. Klucis, A. Kukainis, V. Āboltiņš, J. Plarkšs un citi. Sākumā vienībā iestājās 40 pilsētas strādnieku un Darba jaunatnes savienības biedru. Vācu karaspēka uzbrukuma laikā vienībā bija ap 110 cīnītāju. Viņus apmācīja 7. latviešu pulka 4. rotas strēlnieki.

Mazsalacā Sarkanās gvardes formēšana notika partijas biedra no 1910. gada Pētera Birzgaļa vadībā. Vienībā pierakstījās apmēram 35 jaunieši un bezzemnieki — aktīvisti.

Valmieras apriņķa Sēļu pagastā sarkangvardu vienībā bija 26 cīnītāji, Vecātes pagastā — 25, Pāles — 27, Raiskuma — 18.<sup>38</sup>

1918. gada februāra sākumā Sarkanā gvarde jau pastāvēja visos Valmieras apriņķa 56 pagastos. Vienībās bija no 15 līdz 100 cīnītāju. Visos pagastos kopumā sarkangvardu skaits sasniedza ap 1000 cilvēku. Līdz janvāra beigām viņus apbruņoja, un sākās intensīva apmācība, kurā piedalījās 5., 7. un 8. latviešu pulka strēlnieki.

Valkā Sarkanās gvardes štābs organizēja kaujas vienību 1918. gada janvārī. Tās rindās līdz februāra vidum iestājās ap 220 strādnieku un Darba jaunatnes savienības locekļu. Bez tam 1917. gada decembrī tika saformēta XII armijas strādnieku vienība (250 cilvēku). Līdz 1918. gada februārim Valkas apriņķa pagastos sarkangvardu skaits pārsniedza 700. Viena no pirmajām Sarkanās gvardes vienībām apriņķī tika nodibināta Smiltēnē, kur vēl pirms Oktobra revolūcijas pastāvēja rajona izpildkomiteja, kas apvienoja 12 apkārtējos pagastus.<sup>39</sup> Smiltēnē darbojās liela LSD grupa ar Adolfu Līdi priekšgalā. Vairāki no tās bija latviešu rezerves pulka 2. bataljona strēlnieki, kas atradās miestā līdz 1917. gada augusta beigām. Pēc bataljona pārcelšanas uz Jurjevu grupa partijas biedru palika Smiltēnē, un vairāki no viņiem tika ievēlēti rajona izpildkomitejā. Strēlnieks J. Knope kļuva par tās priekšsēdētāju. 1917. gadā rajona izpildkomiteja nodibināja Sarkanās gvardes štābu, tajā ietilpa E. Ābele, J. Knope un J. Štamers. J. Knopes un J. Štamera atmiņās atzīmēts, ka štābs saformēja no Smiltēnes un apkārtējo pagastu bezzemniekiem sarkangvardu vienību, kas sastāvēja no 60 cilvēkiem.<sup>40</sup> Bez šīs vienības Bilskas, Blomes, Ērgemes, Rauzas, Laukkalnes, Trikātas, Palsmanes, Cērtes, Gaujienas, Aumeisteru un

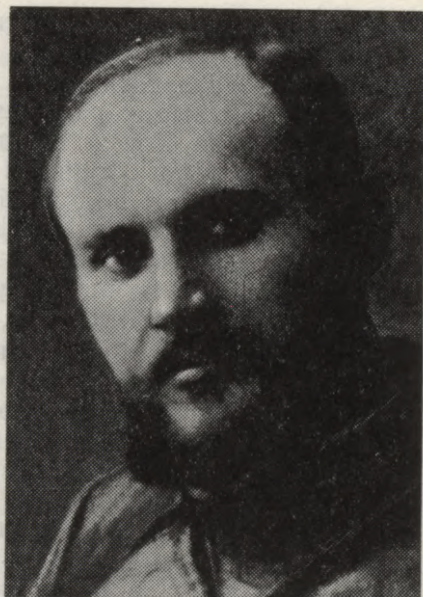
<sup>36</sup> Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas, 1918—1919. R., 1959, 2. d., 138. lpp.

<sup>37</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 553. l., 2.—9. lp.; LKP CK PVI PA, 35. f., 12. apr., 246. l., 10., 11. lp.

<sup>38</sup> LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 91. l., 11. lp.

<sup>39</sup> 1917. gads Latvijā. Revolūcijas dalībnieku atmiņas. R., 1957, 107. lpp.

<sup>40</sup> Turpat, 108. lpp.



Ādolfs Līde

Mēru pagastos 1918. gada janvārī—februārī pastāvēja vēl nelielas vienības ar 8 līdz 15 apbruņotiem cīnītājiem. To kopskaits sasniedza 100—120 cilvēku.

1917. gada decembrī un 1918. gada sākumā Smiltenes rajona sarkangvardi aktīvi piedalījās vietējo muižu nacionalizācijā un to apsargāšanā. Nācās palīdzēt arī nelielajai tautas miliču vienībai cīnīties pret laupītājiem un bandītiem. 1917. gada decembrī šādā cīņā krita Smiltenes milicijas priekšnieks izpildkomitejas loceklis Volde-mārs Likums.<sup>41</sup> Bet tranšeju strādnieku darba alga bija glābta. Revolūcijas pašai izvērsās plašā tautas manifestācijā, kurā piedalījās Smiltenes un apkārtnējo pagastu bezzemnieki.

Adlienas pagastā sarkangvaru vienību nodibināja 1917. gada decembrī no 17 brīvprātīgajiem bezzemniekiem, kurus apstiprināja vietējā padome. Sarkangvaru vidū bija Viktors Krons, Ernests Feldmanis, Oto Zuss, Jānis Melbārds, Jānis Vanags, Miķelis Treilons, Kārlis Skubiņš, Eduards Dekters, Gustavs Strauts, Jānis Kangisers un citi.<sup>42</sup> Par komandieriem tika izvēlēti milicis Jēkabs Auguls un strēlnieks Kārlis Liepiņš. Alūksnē Sarkanās gvardes kodolu veidoja vietējie miliči. Viņiem pievienojās Slosa linu un vilnas vērptuves, kokzāģētavas, Erenburga alus darītavas un vairāku darbnīcu strādnieki. Sarkanās gvardes vienības organizētājs bija partijas biedrs no 1911. gada Jēkabs Zīle, kurš vadīja arī Alūksnes Strādnieku un kareivju padomi.<sup>43</sup>

<sup>41</sup> 1917. gads Latvijā, 112. lpp.

<sup>42</sup> LPSR CVORA, 802. f., 2. apr., 40. l., 21., 22. lp.

<sup>43</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 201. l., 8. lp.

1918. gada februārī Alūksnes vienībā jau bija ap 40 sarkan-  
gvardu.<sup>44</sup> Viņi uzturēja miestā revolucionāro kārtību un apsargāja  
pili, kurā atradās Strādnieku un kareivju padome. Nācās izpildīt  
arī vairākus svarīgus padomes uzdevumus cīņā pret kontrrevolū-  
ciju. Pēc Jēkaba Ziles rīkojuma Alūksnes sarkan-  
gvardu vienība kopā ar 4. latviešu strēlnieku pulka bataljonu atbruņoja ukraiņu  
karaspēka daļu, kas bija nonākusi nacionālistu ietekmē.<sup>45</sup>

Vecgulbenē 1918. gada februārī pagasta padomes rīcībā bija  
Sarkanās gvardes vienība, kas sastāvēja no 30 cilvēkiem.<sup>46</sup> Tās ko-  
mandieri bija P. Lūsis un A. Ceplis, bet sarkan-  
gvardu vidū — J. Kal-  
niņš, S. Imaks, V. Rikveilis, J. Gulbis, P. Bergis, A. Čakste.<sup>47</sup>

Tātad Vidzemes pilsētās, miestīņos un pagastos līdz 1918. gada  
18. februārim Sarkanās gvardes rindās skaitījās apmēram 3700 ap-  
bruņotu cīnītāju. Trešā daļa no tiem bija XII armijas strādnieki, bet  
pārējie — pilsētu un miestu strādnieki, kā arī pagastu bezzemnieki.  
Lielākās vienības atradās Cēsis, Valmierā, Valkā, Rūjienā, Limbažos,  
Raunā un dažās citās vietās. Tomēr vairākums sarkan-  
gvardu bija izkaisīti sīkajās vienībās Vidzemes pagastos.

Pēc Latgales Strādnieku, zemnieku un kareivju deputātu pado-  
mes lēmuma 1918. gada janvārī sākās Sarkanās gvardes organizē-  
šana Rēzeknes, Daugavpils un Ludzas apriņķos. Apriņķu padomes  
izveidoja attiecīgas komisijas, kuras ievadīja organizatorisko darbu.  
Līdz vācu karaspēka uzbrukumam 18. februārī Latgalē jau bija da-  
žas nelielas sarkan-  
gvardu vienības, bet tās vēl nepaspēja nostipri-  
nāties un iziet nepieciešamo apmācību.

1917. gada beigās un 1918. gada sākumā Sarkanajai gvardei  
Vidzemē jau piederēja nozīmīga loma padomju varas nostiprināšanā  
uz vietām, kā arī cīņā pret kontrrevolūciju. Apriņķu un pagastu pa-  
domes plaši izmantoja sarkan-  
gvardus muižu nacionalizācijā un kon-  
fiscēto mantu apsargāšanā. Svarīga loma sarkan-  
gvardiem bija re-  
volucionārās kārtības uzturēšanā.

Tomēr LSD CK un Iskolats ņēma vērā, ka Sarkanā gvarde savā  
izveidošanas periodā vēl nav spējīga nodrošināt padomju varas aiz-  
sardzību no ārējiem ienaidniekiem, vispirms no vācu imperiālistu  
karaspēka varbūtēja uzbrukuma. Šādam uzdevumam bija nepiecie-  
šams skaitliski daudz lielāks, labi apbruņots un apmācīts spēks. Tā  
radišana prasīja ilgāku laika posmu un nopietnu organizatorisku  
darbu.

Padomju vara neokupētajā Latvijas teritorijā jau no pirmajām  
pastāvēšanas dienām nepārtraukti bija vācu armijas pēkšņa uzbru-  
kuma briesmās. Frontes līnija pēc Rīgas krišanas 1917. gada  
21. augustā stiepās no Pabažiem Rīgas līča piekrastē uz Inčukalnu,

<sup>44</sup> Cīņa, 1918, Nr. 5, 9. janvārī.

<sup>45</sup> MĀCVA, 2169. f., 1. apr., 211. l., 1.—6. lp.

<sup>46</sup> Par Padomju Latviju, 154. lpp.

<sup>47</sup> Turpat, 154.—167. lpp.



tad rietumos no Mālpils un Suntažiem un nedaudz uz austrumiem no Ogres līdz Daugavai un tālāk gar to līdz Daugavpilij.<sup>48</sup>

Padomju republikas valdība, īstenojot dzīvē Dekrētu par mieru, 1917. gada 8. novembrī ierosināja visām karojošām valstīm noslēgt frontē pamieru un sākt miera sarunas. Antante uz šo priekšlikumu neatbildēja un visādi centās izjaukt Padomju Krievijas miera iniciatīvu. Tad Tautas Komisāru Padome vienpusējā kārtībā griezās pie tā sauktās Četrsavienības ar miera priekšlikumiem. Vācija un tās sabiedrotie atsaucās, un 24. novembrī tika parakstīts pamiers — sākumā uz 10 dienām, pēc tam vēl uz 28 dienām. 1917. gada 9. decembrī Brestā sākās sarunas par miera noslēgšanu.<sup>49</sup> Vācijai un tās sabiedrotajiem bija labi zināms, ka vecā Krievijas armija stihiski demobilizējas un ar katru dienu zaudē savas kaujas spējas. Tādēļ viņi sarunu laikā ieņēma atklāti agresīvu pozīciju un mēģināja gūt maksimālas priekšrocības.<sup>50</sup> 1918. gada 27. janvārī Četrsavienība izvirzīja savas galīgās prasības Padomju Krievijai, proti, atdalīt no tās Poliju un Lietuvu, kā arī lielu daļu no Latvijas, Igaunijas un Baltkrievijas teritorijas. Tautas Komisāru Padome un boļševiku partijas CK pilnvaroja savu delegāciju vest sarunas ar Vāciju un tās sabiedrotajiem un noslēgt mieru nekavējoties, pat pieņemot bargus noteikumus. Bet delegācijas vadītājs L. Trockis neizpildīja šo direktīvu. Viņš paziņoja, ka izvirzītās prasības ir klaji imperiālistiskas un tādēļ nav pieņemamas. No savas puses Padomju Krievija pārtrauks karu un demobilizēs veco armiju.

Vācijas un Austrijas imperiālistiem šāda nostāja bija izdevīga. 28. janvārī (10. februārī pēc jaunā stila) viņi pārtrauca Brestas miera sarunas un sāka gatavot vispārēju uzbrukumu Austrumu frontē. 16. februārī Četrsavienība paziņoja, ka pēc divām dienām izbeigs pamieru. Jāpiebilst, ka 1917. gada novembrī abas puses bija vienojušās paziņot par pamiera izbeigšanu 7 dienas iepriekš. Protams, vācu imperiālisti un to sabiedrotie aizmirsa par saviem solījumiem.

Tātad Padomju republikai intervencija bija neizbēgama. Vecās armijas sairšanas process šajā laikā sasniedza draudošus apmērus. Frontē cīnītāju rindas ar katru dienu kļuva retākas, jo veseli pulki pameta pozīcijas un devās uz aizmuguri, bet jaunas revolucionāras armijas formēšana uz 1918. gada 15. janvāra Tautas Komisāru Padomes dekrēta pamata tikko sākās. Īpaši draudošs stāvoklis izveidojās Baltijā, kas atradās vistuvāk ceļā uz republikas galvaspilsētu Petrogradu.

Vidzemē un Latgalē dislocētā XII, I un V armija neizbēga no vispārēja sabrukuma. Kareivji masveidīgi pameta savas karaspēka daļas un brauca mājās. Mēģinājumi šo iziršanas procesu apturēt un organizēti veikt demobilizāciju cieta neveiksmi.

<sup>48</sup> Latviešu strēlnieku vēsture (1915.—1920.), 120., 126., 127. lpp.

<sup>49</sup> Мирные переговоры в Брест-Литовске. М., 1920, т. 1, с. 3—9.

<sup>50</sup> Турпат, 33.—40. lpp.



Jānis Alksnis

1918. gada februāra vidū Iskolats un LSD CK, vēl pirms sarunu pārtraukšanas Brestā, spēra dažus piesardzības soļus. 15. februārī Iskolastrelam tika dots rīkojums latviešu strēlnieku pulkus nedemobilizēt vispārējā kārtībā, lai saglabātu tos Padomju republikai.<sup>51</sup> Iskolastrels steidzīgi pārcēlās no Cēsīm uz Valku. Frontes tuvumā, Cēsīs, palika Iskolastrela prezidija locekļi V. Steinharts, A. Ezers un O. Stīga.

16. februārī Iskolastrela paplašinātā sēdē pieņēma lēmumu, ka Latvijas teritorijas okupācijas gadījumā strēlniekiem pilnīgā kārtībā jāatkāpjas uz Padomju Krievijas iekšieni, lai tur iekļautos revolucionārās armijas sastāvā.<sup>52</sup>

XII armijas Iskosols uzdeva latviešu strēlniekiem apsargāt dzelzeļa stacijas un tiltus, kā arī ņemt savā ziņā vecās armijas saurušo daļu ieročus, munīciju, un it īpaši artilēriju. Šis rīkojums bija visai lietderīgs, bet diemžēl izdots pārāk vēlu. Latviešu strēlnieki paspēja pēdējā brīdī pielādēt ar vērtīgajiem kara materiāliem, ieročiem un artilēriju tikai dažus ešelonus un nosūtīt tos uz aizmuguri.

18. februārī, īsi pirms vācu karaspēka vispārējā uzbrukuma, Iskolats un XII armijas Iskosols izsludināja neokupētajā Latvijas teritorijā aplenkuma stāvokli. Aprīņos tika nodibinātas padomju kara revolucionārās komitejas. Bez šo komiteju atļaujas aizliedza visas sapulces un mītiņus.<sup>53</sup> Iskolata prezidijs nolēma «arestēt visus kontr-

<sup>51</sup> LKP CK PVI PA, 42. f., 1. apr., 37. l., 21., 22. lp.; 17. l., 34. lp.

<sup>52</sup> Brīvais Strēlnieks, 1918, Nr. 29, 20. februārī.

<sup>53</sup> Социалистическая Советская республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы в 2-х т. Рига, 1959, т. 1, с. 36—38.



18. februārī vācu karaspēks sāka vispārēju uzbrukumu. Tas virzījās kolonnās pa ziemas ceļiem uz Siguldu, Straupi, gar jūras līci, uz Mālpili, Suntažiem. Sajā pašā dienā XII armijas daļas saņēma pavēli pieņemt kauju ar uzbrūkošo ienaidnieku. Bet karaspēks to neizpildīja un sāka nekārtībā atkāpties, pametot lielgabalus, ložmetējus un munīciju. Vācu pretestību izrādīja arī XII armijas 2. pulka kareivji, kas pēc īsas apšaudes ar vācu arjergardu steigdzīgi atkāpās uz Cēsīm.<sup>59</sup> Daudz nopietnāku pretestību izrādīja sarkangvardu vienības. Cēsu šosejā Raunas vienība apturēja vācu velosipēdistus, kamēr tiem pienāca palīgspēki.<sup>60</sup> Straupes lielceļā pie Inciema sarkangvardi izrādīja īpaši sīkstu pretestību un noturējās dažas stundas.<sup>61</sup> Šo kauju atzīmēja vācu vēsturnieks H. Kaupišs, kas atradās VIII armijas rindās. Vēl nopietnāka kauja iedegās pie Cēsīm 20. februārī. Pilsētu aizstāvēja ap 600 sarkangvardu Jāņa Alkšņa, Pētera Bārdas, Alberta Pētersona un Paula Vīksnes vadībā.<sup>62</sup> Cēsīs atradās arī 8. latviešu strēlnieku pulks, kas 20. februārī saņēma pavēli atkāpties caur Valku uz Pleskavu. Pulka galvenie spēki ešelona devās uz Valku, bet dažas rotas iesaistījās kaujā ar vāciešiem pilsētas nomalē. Vācu karaspēka priekšējās apakšnodaļas tika aizturētas uz vairākām stundām, un tikai vakarā pretinieks piespieda sarkangvardus un latviešu strēlnieku rotas atkāpties. Kauja vēl iedegās pie Cēsu stacijas, pēc tam sarkangvardi nakts tumsā devās uz Valmieru un neliela daļa caur Ranku un Smilteni uz Valku. 8. pulka strēlnieki atkāpās caur Valmieru uz Valku.

20. februārī Valkā notika ārkārtēja Iskolastrela sēde kopā ar Iskolata pārstāvjiem. Tās dalībniekiem bija visai pretrunīgas ziņas par stāvokli frontē. Caur pilsētu nepārtraukti brauca ešelsoni ar XII armijas daļām. Par notikumiem pie Cēsīm nekas nebija noteikti zināms.

Sēdes dalībnieki pēc Iskolata pārstāvja J. Mežiņa priekšlikuma nolēma aizstāvēt Valmieru ar 7. latviešu strēlnieku pulka un sarkangvardu spēkiem.<sup>63</sup> 7. latviešu pulks šo lēmumu nevarēja izpildīt.

Sakarā ar XII armijas sabrukumu un steidzīgu atkāpšanos no Vidzemes 2. Latviešu divīzijas priekšnieks P. Avens 20. februārī deva pavēli 5., 7. un 8. pulkam patstāvīgi doties caur Valku uz Pleskavu. Šāds lēmums bija pareizs, ņemot vērā, ka pārējās XII armijas divīzijas nekārtībā pameta Latvijas teritoriju, nemēģinot pat izrādīt kaut kādu pretestību vāciešiem. Gadījumā, ja četri latviešu pulki un viens bataljons, kas vēl atradās Vidzemē, neatkāptos organizēti, viņus ātri aplenktu un iznīcinātu. Sarkanajai Armijai tas būtu liels

<sup>59</sup> Черепанов А. И. Под Псковом и Нарвой, с. 72—76.

<sup>60</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 100. l., 4.—7. lp.

<sup>61</sup> Kaupisch H. Die Befreiung von Livland und Estland (18 Februar bis 8 März. 1918). Oldenburg, 1918, S. 47.

<sup>62</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 314. l., 1.—7. lp.; 99. l., 4. lp.; 100. l., 4.—7. lp.; 101. l., 2.—6. lp.; 466. l., 2. lp.

<sup>63</sup> LKP CK PVI PA, 42. f., 1. apr., 36. l., 41., 42. lp.



Pauls Viksne

zaudējums. Tādēļ, saņēmis P. Avena pavēli, 7. latviešu pulks Gustava Manguļa vadībā pilnīgā kārtībā kopā ar visu savu saimniecību un 2. Latviešu divīzijas štābu devās no Valmieras uz Valku, kur ieradās 21. februārī. Pulka 4. rota, kas atradās Rūjienā, nevarēja savienoties ar savu karaspēka daļu un 200 cilvēku sastāvā ar vezumiem devās uz Jurjevu. Ceļā strēlniekiem bija dažas sadursmes ar vācu izlūkiem. Pilsētas tuvumā rota pārnakšņoja kādā muižā un tika saņemta gūstā. Strēlniekus vezumos aizveda uz Jurjevu, kas jau atradās vāciešu rokās. Tur gūstekņus bez tiesas nelielās grupās izveda Emajegi upes krastā un apšāva.<sup>64</sup>

8. latviešu pulks pēc divīzijas priekšnieka pavēles 20. februārī atstāja Cēsis kopā ar savu saimniecību. Dažas pulka rotas piedalījās pilsētas aizstāvēšanā. Daļa no strēlniekiem naktī nepaspēja izkļūt no Cēsīm un krita gūstā. Tādējādi Valmieru aizstāvēt nācās tikai 500—550 sarkangvardiem. To vadību pēc XII armijas Iskolastrela lēmuma uzņēmās Alberts Pētersons.<sup>65</sup> Sarkangvardi tika sadalīti dažās rotās, kas ieņēma pozīcijas pilsētas nomalē pie Rīgas—Limbažu šosejas un dzelzceļa stacijas. 20. februāra vakarā sākās kauja ar vācu priekšējām apakšvienībām, kas uzbruka gar ceļiem. Sarkangvardiem izdevās sekmīgi noturēties visu nakti. 21. februārī no rīta vēl pēdējās sadursmes notika pie dzelzceļa stacijas un pilsētas centrā. Vācieši iegāja Valmierā no vairākām pusēm. Daļa sarkangvardu atkāpās caur Strenčiem uz Valku, citi devās

<sup>64</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 157. l., 82. lp.

<sup>65</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 466. l., 5. lp.

caur Smilteni un Gulbeni, Balviem un tālāk caur Kārsavu pa apkārtceļiem nonāja Sebežā un Veļikije Lukos.<sup>66</sup>

Vairāki desmiti sarkangvardu nepaspēja atkāpties un Valmierā izklīda pa mājām. 21. februārī no rīta puses vācu patruļa centrā ap- turēja vienu no Valmieras Sarkanās gvardes dibinātājiem — ap- riņķa izpildkomitejas locekli Arturu Dilli, kas gribēja aizklūt līdz pa- domes ēkai. Viņu pazina un nodeva Kokmuižas viesnīcas krodznieks. Vācieši revolucionāru bez tiesas pakāra pilsētas laukumā.<sup>67</sup>

Tāds pats liktenis piemeklēja sarkangvardu Siksnu un divus viņa dēlus.<sup>68</sup> Pēc aculiecinieku atmiņām, vācieši uz karstām pēdām nošāva vēl 9 sarkangvardus.<sup>69</sup> Ziņu par cīņā kritušajiem un ievaino- tajiem sarkangvardiem trūkst.

21. februārī pēc pusdienas pilsētā ienāca vācu papildspēki un sākās masveidīgas tvarstīšanas un uz vietas palikušo sarkangvardu un padomju aktīvistu aresti.

Nelielās Limbažu pilsētiņas Sarkanās gvardes štābs 19. februārī izsūtīja daļu no savas vienības uz Raganas kroga pusi, kur krusto- jās lielceļi. Sarkangvardi brauca ragavās bez īpašas piesardzības un pēkšņi nokļuva vācu ielenkumā. Atkāpties bija jau par vēlu un nā- cās atdot ieročus. Okupanti nosūtīja gūstekņus sākumā uz savu aiz- muguri, bet tad uz koncentrācijas nometni Austrumprūsijā.<sup>70</sup>

20. februārī vācu apakšvienības bloķēja ceļus un no vairākām pusēm ielauzās pilsētā. Palikušo sarkangvardu bija pārāk maz, lai mēģinātu aizstāvēties. Centrā kāds vietējais tirgotājs izsauca vācu patruļu, lai apcietinātu grupu tranšeju strādnieku, kas bija sapulcē- jušies pie sava kantora ēkas. Daži no viņiem sastāvēja Sarkanajā gvardē, bet bija bez ieročiem. Vācieši apcietināja 10 strādniekus, aizveda tos Mazezera krastā un tur smilšu bedrēs nošāva. Padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs un Sarkanās gvardes organizētājs Ansis Simsons nepaspēja laikus aiziet no pilsētas un slēpās kādā mājā. Tomēr viņu pazina, apcietināja un Mazezera krastā nošāva.<sup>71</sup>

Drabešu pagasta vietējā sarkangvardu vienība — 9 cilvēki — kopš 18. februāra apsargāja padomes namu. Līdz pat 21. februārim apbruņotie kaujinieki nekādus rīkojumus nesaņēma un palika uz vietas. Tad pēkšņi padomes namu aplenca vācieši un piespieda vi- siem sarkangvardiem nodot ieročus. Pēc tam viņus nostādīja pie sienas un nošāva.<sup>72</sup>

Līdz ar Cēsu un Valmieras krišanu padomju varas galvenais balsts Vidzemē palika Valka. Tur atradās Iskolats, LSD CK, Iskola- strels, XII armijas Iskosols, kā arī 2., 5., 7. un 8. latviešu strēlnieku

<sup>66</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 314. l., 2., 3. lp.

<sup>67</sup> 1917. gads Latvijā, 104., 105. lpp.

<sup>68</sup> PSRS CVORA, 1318. f., 1. apr., 620. l., 16.—30. lp.; Par Padomju Latviju, 134. lp.

<sup>69</sup> Социалистическая Советская республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы в 2-х т., т. 1, с. 38.

<sup>70</sup> Par Padomju Latviju, 138., 139. lpp.

<sup>71</sup> Turpat, 139. lpp.

<sup>72</sup> Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 1917, 598. lpp.



Juris Aploks

pulks. 4. pulka 2. bataljons, kas bija izvietots Alūksnē, 21. februārī patstāvīgi devās caur Abreni uz Pleskavu. Pārējie latviešu strēlnieku korpusa pulki cīnījās par padomju varu ārpus Latvijas: 3. pulks — Kaļedina frontē, 6. pulks un Smoļnija bataljons — Petrogradā, 1. pulks un 4. pulka 1. bataljons — Baltkrievijā, bet rezerves pulka neliela daļa — Jurjevā.

1918. gada 20. februārī Valkā tika nodibināts Ārkārtējais štābs cīņai pret vācu interventiem. Tajā ietilpa Iskolata un LSD CK pārstāvis Juris Mežiņš, Iskolastrela pārstāvji Alberts Pētersons, Maksis Dumpis un Jānis Judiņš, XII armijas Iskosola pārstāvis Semjons Nahimsons, sarkanguards Pēteris Bārda. Šī štāba uzdevums bija koncentrēt Valkā latviešu strēlnieku pulkus un Sarkanās gvardes vienības cīņai pret vācu iebrucējiem. Bet jau 21. februārī stāvoklis frontē kļuva katastrofāls. Krita Valmiera, un pienāca ziņa, ka vācieši 18. februārī bez cīņām ieņēmuši Daugavpili, bet 21. februārī — Rēzekni. Vienlaikus 20. februārī interventi no Sāremas salas izcēlās Virtsu apvidū un sāka ātri virzīties uz Pērnavu, Vilandi, Jurjevu un Tallinu.

Šādā situācijā Valkas aizstāvēšana kļuva no militārā viedokļa visai problemātiska, jo latviešu strēlnieki un sarkangvardi varēja tur droši nokļūt aplenkumā un tikt iznīcināti. Tādēļ 21. februārī Ārkārtējais štābs nolēma evakuēt no Valkas Latvijas revolucionārās organizācijas un XII armijas kara materiālus. Pēc tam uz Pleskavu vajadzēja doties latviešu strēlnieku pulkiem un Sarkanās gvardes vienībām.

22. februārī no rīta pēc Ārkārtējā štāba pavēles 2. latviešu pulka komandieris J. Aploks norīkoja vienu rotu un ložmetēju komandu Pļavnieka vadībā nodrošināt pieejas Valkai no dienvidiem un

dienvidrietumiem. Strēlnieki nonāca līdz Lugažiem, bet nesastapa pretinieku un atgriezās pilsētā, kur ieņēma pozīcijas pie Valmieras šosejas un dzelzceļa līnijas.<sup>73</sup> Vienlaikus pilsētu aizstāvēt gatavojās Valkas, Valmieras, Raunas un Smiltenes sarkangvardu vienības.<sup>74</sup> Valkas aizstāvju rindās bija 320 strēlnieku un ložmetējnieku, kā arī ap 450—475 sarkangvardu.

Sarkanās gvardes vienības vadīja Pēteris Bārda, Alberts Pētersons un Jānis Leitis. Pēc pusdienas vācu karaspēka priekšējās apakšvienības pienāca Valkas nomalei, bet tika sagaidītas ar spēcīgu ložmetēju un šauteņu uguni. Iesākās kauja, kas turpinājās līdz vakaram. Pilsētas aizstāvji atsita dažus vāciešu uzbrukumus. Tajā laikā notika intensīva pilsētas un dzelzceļa mezgla evakuācija. Uz Pleskavu ešelonos izbrauca Iskolats, LSD CK locekļi, XII armijas Iskosols, Iskolastrels, 1. un 2. Latviešu divīzijas štābs, 5. latviešu pulks, 2. latviešu pulka divas komandas un 8. pulka daļa. Paspēja izbraukt arī sarkangvardu lielākā daļa, kas piedalījās pilsētas aizstāvēšanā. Pēdējie Valkā palika 2. latviešu pulka 1250 strēlnieki, kas nedabūja ešelonu un devās pārgājienā uz Pleskavu caur Viru kopā ar vezumiem. Pēc kāda laika viņiem sekoja 7. pulka kolonna kopā ar 8. pulka apakšvienībām.

22. februāra vakarā vācu karaspēks ieņēma Valku. Tūlīt pilsētā sākās aresti. Iebrucēji īpaši citīgi meklēja sarkangvardus un padomes darbiniekus, kas nepaspēja evakuēties. Viņu rokās krita daži sarkangvardi un dzelzceļa strādnieki, kuri uz vietas tika nošauti.<sup>75</sup>

22.—23. februārī vācu karaspēks ieņēma pārējo Latvijas teritoriju. Dažās attālākās vietās, piemēram, Vecgulbenē, Vecpiebalgā un citur pagastu padomes pastāvēja vēl vairākas dienas. Vecgulbenē padome un Sarkanās gvardes vienība palika uz vietas līdz 1918. gada februāra beigām.<sup>76</sup>

Latgalē Sarkanā gvarde līdz vācu karaspēka uzbrukumam vēl atradās tapšanas stadijā un tāpēc nevarēja izrādīt kaut cik nopietnu pretestību okupantiem. Tomēr šādi mēģinājumi bija Daugavpilī. V armijas Kareivju deputātu padomes izpildkomiteja (Armiskoms V) un V armijas latviešu kareivju birojs bija saformējis dažas revolucionāro kareivju vienības, kas 18. februārī mēģināja organizēt pilsētas aizstāvēšanu. Bet sapieriem neizdevās uzspridzināt tiltus, un vācieši triecienā ieņēma tos un ielauzās Daugavpils ielās. Revolucionārie kareivji kopā ar dzelzceļa mezgla un Vagonu remonta darbnīcas sarkangvardiem paspēja evakuēt no stacijas vairākus ešelonus ar kara materiāliem.

Rēzeknē Armiskoms V un aprīņķa padome arī mēģināja organizēt pilsētas aizstāvēšanu. Tomēr viņu rīcībā bija tikai dažas nelielas dzelzceļnieku un padomju aktīvistu sarkangvardu vienības. Kopā ar revolucionārajiem kareivjiem sarkangvardi noorganizēja dzelzceļu

<sup>73</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 4. l., 37.—39. lp.

<sup>74</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 20. l., 4. lp.; 101. l., 4.—6. lp.; 466. l., 2. lp.

<sup>75</sup> Par Padomju Latviju, 134. lpp.

<sup>76</sup> Turpat, 153.—161. lpp.



...pārņēma uzbrukumam pieņēma sar-  
 gada 20. februārī Pleskavā Sarkan-  
 450 cilvēku un no tiem divas tre-  
 smēt šis prapolsais spēks nevarēja  
 trizītu, bet pat tekššo revolucionāro  
 a. bet Pleskavu vārda pilnā nozīmē  
 V armijas kateivju masā, kas bija  
 las dzelzceļa stacijas pēc 19. feb-  
 rā ar eseloniem. Izaudētais sastā-  
 temonālisti kateivji sāka lauzīt no-  
 tīvoklis Pleskavas dzelzceļa stacijas  
 ādā ar beamlēm tūkstos armijas  
 stāvēja pirmie ešelonu no Valkas ar  
 ciekāiem, kopā ar tiem bija 5 latviešu  
 il. M. A. Alūksnes pilsēnā



Fricis Markuss

mezglu Rēzekne I un Rēzekne II evakuāciju, nosūtot uz Pleskavu un Ludzas pusi desmitiem ešelonu ar atkāpušos karaspēku un kara materiāliem. 21. februārī stacijā Rēzekne I notika revolucionāro karēivju un sarkangvardu neliela apšaudīšanās ar vācu avangarda apakšvienību. Pēc tam viņi aizbrauca ar ešelonu uz Ludzas un Sebežas pusi.

23. februārī vācu karaspēks triecienā ieņēma Ostrovu un devās uz Pleskavu. Pilsētas aizstāvēšanu uzņēmās Ziemeļrietumu apgabala un Ziemeļu frontes apvienotās padomes izpildkomiteja (Iskoborsevs) ar Frici Markusu priekšgalā, kas līdz 1917. gada decembrim bija XII armijas un Latvijas KRK priekšsēdētāja vietnieks. Šīs izpildkomitejas un Pleskavas padomes rīcībā bija dažas Sarkanās gvardes vienības, kuras vadīja T. Ozols un E. Fasočs.<sup>77</sup> Tās bija nodibinātas vēl ģenerāļa Korņilova dumpja laikā 1917. gada augusta beigās. Sarkanajā gvardē tad iestājās ap 300 vietējo strādnieku, lielākoties latviešu. Vispār Pleskavā 1916. gadā oficiāli tika reģistrēti 3102 bēgļi no Latvijas.<sup>78</sup> Ārpus uzskaites palika vēl vismaz 2 tūkst. cilvēku. Kopā Pleskavas gubernā apmetās 13646 Latvijas bēgļi, no tiem 8714 kurzemnieku un 4932 rīdzinieki.<sup>79</sup>

1917. gadā Pleskavas rūpniecības uzņēmumos un uz dzelzceļa tika nodarbināti ap 3 tūkst. latviešu strādnieku — gandrīz trešdaļa no kopskaita. Viņi aktīvi piedalījās Februāra un Oktobra revolūcijās, pirmie atsaucās uz boļševiku aicinājumu iestāties Sarkanajā gvardē.

<sup>77</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 526. l., 2. lp.

<sup>78</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī.

<sup>79</sup> Turpat, Nr. 46, 17. novembrī.

Pēc Oktobra revolūcijas Iskoborseva rīcībā tika nosūtīti vairāki pieredzējuši Latvijas Sociāldemokrātijas darbinieki. F. Markuss kļuva par šīs izpildkomitejas priekšsēdētāju. Pilsētas Strādnieku un kareivju deputātu padomes sastāvā ienāca jauni latviešu strādnieku pārstāvji. Par Sarkanās gvardes komandieri tika nozīmēts boļševiks frontinieks T. Ozols. Līdz vācu karaspēka uzbrukumam pieauga sarkangvardu vienību skaits. 1918. gada 20. februārī Pleskavā Sarkanajā gvardē jau bija pāri par 450 cilvēku un no tiem divas trešdaļas — latviešu strādnieki. Tomēr šis bruņotais spēks nevarēja nodrošināt ne tikai pilsētas aizsardzību, bet pat iekšējo revolucionāro kārtību. Vietējais garnizons izira, bet Pleskavu vārda pilnā nozīmē applūdināja atkāpušos XII, I un V armijas kareivju masa, kas bija pilnīgi demoralizēta. Abas pilsētas dzelzceļa stacijas pēc 19. februāra tika līdz pēdējam pieblīvētas ar ešeloniem. Izveidojās sastrēgums, kuru grūti bija likvidēt. Demoralizētie kareivji sāka laupīt noliktavas. 20. un 21. februārī stāvoklis Pleskavas dzelzceļa stacijās kļuva vēl ļaunāks. Pilsētā saplūda arī desmitiem tūkstošu armijas vezumu un ragavu. 22. februārī atbrauca pirmie ešeloni no Valkas ar Iskolata, LSD CK un Iskosola locekļiem. Kopā ar tiem bija 5. latviešu strēlnieku pulks un divas 2. pulka komandas. No Alūksnes pienāca 4. pulka 2. bataljons, pēc tam sāka ierasties latviešu sarkangvardu grupas no vairākām Latvijas pilsētām un miestņiem.

Iskolats, LSD CK un XII armijas Iskosols tūlīt sazinājās ar Iskoborseva priekšsēdētāju F. Markusu un vietējo padomi. Tika nolemts nekavējoties sākt organizēt Pleskavas aizsardzību un nodibināt pilsētā revolucionāro kārtību. 22. februārī nodibināja Pleskavas—Novgorodas—Dno un Staraja Rusas rajona aizsardzības štābu ar Pēteri Bārdu priekšgalā.<sup>80</sup> 23. februārī štābā ietilpa arī Alberts Pētersons, kas atbrauca no Valkas ar Valmieras, Valkas, Smiltenes, Raunas un citu pilsētu sarkangvardiem.<sup>81</sup>

Aizsardzības štāba loceklis XII armijas Iskosola priekšsēdētājs Semjons Nahimsons kopā ar Iskolastrelu ņēma savā ziņā latviešu strēlniekus, lai izmantotu tos pilsētas aizstāvēšanā.<sup>82</sup>

23. februārī vācu karaspēka priekšējās apakšnodaļas sāka virzīties no Ostrovas uz Pleskavu.

Aizsardzības štābs nolēma sūtīt tām pretī viņa rīcībā esošās Sarkanās gvardes vienības, to vidū arī tikko no Latvijas pienākušās. Šo vienību komandieri bija T. Ozols, E. Fasočs un A. Pētersons.<sup>83</sup> Viss padomju karaspēks, kas atradās Pleskavas rajonā, bija pakļauts bijušā pulkveža G. Pehļivanova un aizsardzības štāba priekšnieka P. Bārdas vadībai.<sup>84</sup>

<sup>80</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 20. l., 4. lp.

<sup>81</sup> Turpat, 466. l., 5. lp.

<sup>82</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 4. l., 38.—40. lp.

<sup>83</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 526. l., 2., 3. lp.; 466. l., 5. lp.

<sup>84</sup> Centrālais Valsts Padomju Armijas arhīvs (CVPAA), 7150. f., 1. apr., 5. l., 130. lp.; MACVA, 2169. f., 1. apr., 100. l., 4. lp.

Latviešu strēlnieki šajā laikā  
ar ierakumiem uz Bologojas, par 3.  
un izstiepa uguni atvērta izstiepa  
izbrauca no stacijas Pleskava 4.  
pēc visu Latvijas revolucionāro

XII stūmja Iskosla ar S. Nahi  
Torosina, pēc tam uz Luga un sov  
kopā ar 5. latviešu strēlnieku pulku  
gvarda vienība pavadīja Iskosla un  
Turp devās arī Rautos un dažu  
1914.

Pēdējais Sarkanās gvardes  
santi 23. februārī ap plkst.  
nelielam spēkiem, kas novadēja  
Starajā Kūstā un Vēlējā  
7. latviešu pulka ar 8. pulka  
ziemas pargallena planda  
vēlā vakarā. Tiltu pusi  
viru sardze. Pašā  
diem G. Mang  
U, tad izstiepa  
U, tad izstiepa



Semjons Nahimsons

Pretī vāciešiem devās arī 2. sarkanarmiešu pulks, kura rindās bija apmēram 300—500 kareivju ar dažiem ložmetējiem. Tas pievienojās Sarkanajai gvardei un ieņēma pozīcijas uz lielceļa 20 km dienvidos no Pleskavas. Līdzēnā, apsnigušā apvidū sarkangvardi un kareivji uz ātru roku sagatavojās kaujai, taču ierakumus izveidot nepaspēja. Sarkangvardiem nebija arī lāpstīņu, un viņi ierakās sniegā. 23. februārī parādījās vācu karaspēka avangarda priekšējās apakšvienības, kas virzījās pa šoseju ar velosipēdiem un ragavām. Sarkangvardi un 2. sarkanarmiešu pulka kareivji sagaidīja tos ar ložmetēju un šauteņu uguni. Vācieši atvilkās atpakaļ, un sākās ugunskauga, kas turpinājās līdz naktij un atkal iedegās 24. februāra rītā. Pa šo laiku vācieši saņēma papildspēkus, uzbrucēju ķēdes izstiepās šosejas abās pusēs un, spēcīgas ložmetēju uguns atbalstītas, metodiski un neatlaidīgi virzījās uz priekšu. Sarkangvardi un sarkanarmieši sākumā turējās, bet pēc tam sāka atkāpties. Ap pusdienlaiku viņiem palīgā ar automašīnām ieradās 2. latviešu pulka divas rotas un ložmetēju komanda ar 600 strēlniekiem un 12 ložmetējiem. Tas krasi izmainīja kaujas gaitu. Vācu ķēdes neizturēja latviešu strēlnieku spēcīgo ložmetēju uguni un atkāpās.<sup>85</sup> Bet arī vāciešiem pienāca papildspēki ar artilēriju, un tie devās jaunā uzbrukumā, apejot sarkangvardus, 2. sarkanarmiešu pulka kareivjus un latviešu strēlniekus no flangiem. Ap plkst. 16 sarkangvardu vienības kopā ar 2. sarkanarmiešu pulka kareivjiem atkāpās uz Pleskavu latviešu strēlnieku aizsegā. 2. latviešu pulka strēlnieki un ložmetējnieki

<sup>85</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 4. l., 39., 40. lp.



Juris Mežiņš

piespieda uzbrucēju ķēdes ierakties sniegā un automašīnās aizbrauca uz pilsētu, kur stacijā pievienojās savai karaspēka daļai.

Pleskavā 23. un 24. februārī notika intensīva evakuācija. Abās pilsētas stacijās 5. un 2. latviešu pulka strēlnieki nodibināja kārtību un nosūtīja Torošinas un Staraja Rusas virzienos desmitiem ešelonu ar kareivjiem un kara mantām. Tika pārtrauktas noliktavu izlaupišanas. Staciju Pleskava I un II evakuāciju vadīja Juris Mežiņš.<sup>86</sup> Priekšējās vācu karaspēka apakšvienības iegāja Pleskavā 24. februāra vakarā. Tām pretestību izrādīja vairākas latviešu sarkangvardu vienības Veļikije Luku ielā, pie stacijas Pleskava II un citur. Pie stacijas Pleskava II latviešu sarkangvardus un strēlniekus spridzinātājus vadīja J. Mežiņš. Vēl pirms vācu ienākšanas pilsētā viņš ar sapieriem uzspridzināja dažus tiltus dzelzceļa līnijā Pleskava—Daugavpils. Pēc tam J. Mežiņa vienība aizstāvēja staciju Pleskava II, kur uzspridzināja divas piroksilīna noliktavas brīdī, kad tur ielauzās vācieši. Daudz ienaidnieka kareivju tika iznīcināts.<sup>87</sup> Atkāpjoties no Pleskavas uz Lugu, J. Mežiņa latviešu sarkangvardi un strēlnieki vairākās vietās izpostīja dzelzceļa līniju. Pleskavā Veļikije Luku ielā kauju ar vāciešiem iesāka Alberta Pētersona vadītā latviešu sarkangvardu vienība, kas atkāpās kopā ar Aizsardzības štāba locekļiem. Atvairot vācu apakšvienību uzbrukumu, tā atvirzījās līdz Lugas lielceļam. Ielu cīņās piedalījās arī vairākas vietējās sarkangvardu vienības T. Ozola un E. Fasoča vadībā. Tās atkāpās pa Staraja Rusas lielceļu. Daļa sarkangvardu nakts tumsā izklīda pa mājām.

<sup>86</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 396. l., 4. lp.

<sup>87</sup> Turpat; ĻA CVORA, 2421. f., 1. apr., 5. l., 5. lp.

Latviešu strēlnieki ielu cīņās Pleskavā nepiedalījās un aizbrauca ar ešeloniem uz Bologojes pusi. 5. pulka ešelonš vēl ar ložmetēju un šauteņu uguni atvairīja tuvojošās vācu ķēdes un tikai pēc tam izbrauca no stacijas Pleskava II. 2. latviešu pulks ešelonā devās ceļā pēc visu Latvijas revolucionāro organizāciju evakuācijas.

XII armijas Iskosols ar S. Nahimsonu priekšgalā atkāpās uz Torošinu, pēc tam uz Lugu un Novgorodu. Iskolastrels aizbrauca kopā ar 5. latviešu strēlnieku pulku uz Bologoji. Smiltenes sarkangvardu vienība pavadīja Iskolata un LSD CK ešelonu uz Petrogradu. Turp devās arī Raunas un dažu citu sarkangvardu vienību cīnītāji.

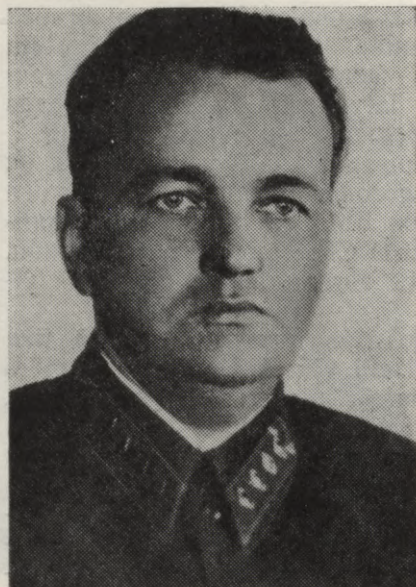
Pēdējie Sarkanās gvardes pretošanās punkti Pleskavā tika ieņemti 25. februārī ap plkst. 2.<sup>89</sup> Pilsētā vācieši iegāja ar samērā nelieliem spēkiem, kas novietojās centrā, pie stacijām, uz Lugas, Staraja Rusas un Veļikije Luku ielām. Šādu situāciju izmantoja 7. latviešu pulks un 8. pulka bataljons, kas pēc divu dienu smaga ziemas pārgājiena pienāca pie Pleskavas no rietumiem 24. februāra vēlā vakarā. Tiltu pāri Veļikajas upei apsargāja neliela vācu karavīru sardze. Pašā pilsētā notika intensīva apšaušana. 7. pulka komandieris G. Mangulis deva pavēli strēlniekiem nogaidīt līdz vēlai naktij, tad izsūtīja spēcīgu izlūku vienību, kas likvidēja vācu sardzi pie tilta. Pēc tam 7. pulks kaujas gatavībā devās caur Pleskavu virzienā uz Lugas šoseju. Pa ceļam strēlnieki izklīdināja vairākus vācu posteņus.<sup>90</sup> Tas sacēla vācu apakšvienībās trauksmi un paniku. 7. un 8. latviešu pulka vadība bija pilnīgā neziņā par stāvokli pilsētā un vācu karaspēka lielumu. Pretējā gadījumā viņu rīcībā esošie 2500 strēlnieki nakts tumsā droši varētu ieņemt pilsētas centru un abas stacijas. Tomēr tas nenotika, un latviešu pulki ar sadursmēm izgāja cauri Pleskavai un devās uz Lugu, bet no turienes — uz Novgorodu. Jāpiebilst, ka latviešu strēlnieku pulki organizēti atkāpās no Latvijas. Viņi neielaidās lielākās kaujās, lai neļautu sevi aplenkt un iznīcināt, jo pārējais XII armijas karaspēks izira un dezorganizēti pameta Vidzemes teritoriju. Tas pats notika arī ar V un I armiju.

Latviešu strēlnieku rīcība bija pareiza, tā atbilda Padomju republikas interesēm. Sarkanajai Armijai tika saglabāti kaujas spējīgi pulki, kas uzreiz stājās padomju varas sardzē.

Cīņā pret vācu imperiālistu uzbrukumu Padomju republikai Latvijas Sarkanā gārde, kas vēl pārdzīvoja tapšanas un nostiprināšanās periodu, deva ievērojamu ieguldījumu. Latviešu sarkangvardi frontes pilnīgas sairšanas apstākļos kopā ar strēlniekiem mēģināja apturēt vācu karaspēku pie Cēsīm, Valmieras, Valkas un Pleskavas. Latvijas teritorijā sarkangvardu vienības neizdevās savākt vienkopus un to spēki bija izkaisīti. Uz Pleskavu no Latvijas atkāpās aptuveni 800 latviešu sarkangvardu, kurus iesaistīja pilsētas aizstāvēšanā. Pleskavas Sarkanās gvardes rindās atradās vēl ap 400 latviešu

<sup>89</sup> LA CVORA, 2421. f., 1. apr., 5. l., 5. lp.

<sup>90</sup> Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. d., 533. lpp.



Andrejs Liepiņš

apbruņoto strādnieku no bijušajiem evakuētajiem rīdziniekiem un Kurzemes bēgļiem. Arī viņi cīnījās pilsētas aizstāvju pirmajās rindās.

1918. gada februāra beigās no Latvijas visumā atkāpās ap 1300 sarkangvardu. Pārējie palika okupētajā teritorijā. Daudzi no viņiem tika nošauti, vairāki — apcietināti un nosūtīti uz koncentrācijas nometni Austrumprūsijā. Daļa sarkangvardu tomēr palika brīvībā un vēlāk, 1918. gada rudenī, aktīvi piedalījās cīņā par padomju varas atjaunošanu Latvijā.

Latviešu sarkangvardi, kas atkāpās no Latvijas, piedalījās cīņās pie Narvas un iesaistījās Jamburgas, Torošinas, Staraja Rusas un Veļikije Luku aizsardzības rajonu izveidošanā, jo pastāvēja draudi, ka vācu karaspēks turpinās uzbrukumu Krievijas iekšienē.

Uz Veļikije Lukiem 1918. gada februāra beigās atkāpās daļa Cēsu, Valmieras un dažu citu latviešu sarkangvardu vienību cīnītāji. Par aizsardzības rajona priekšnieku kļuva Georgs Mieriņš, partijas biedrs no 1905. gada.<sup>91</sup> Viņš bija Armiskoma V loceklis, vadīja Daugavpils un Rēzeknes evakuāciju, mēģināja ar saujiņu sarkangvardu aizstāvēt Rēzekni. Pēc atkāpšanās uz Veļikije Lukiem G. Mieriņš sāka tur pulcināt latviešu sarkangvardus. Viņa rosīgs palīgs bija Valmieras un Cēsu apvienotās sarkangvardu vienības komandieris Jānis Alksnis, kuru nozīmēja par Veļikije Luku komandantu. Rajona aizsardzības štābā darbojās arī Jēkabs Alksnis un Andrejs Liepiņš, kas atkāpās ar sarkangvardiem no Valmieras. Pēc G. Mieriņa rīkojuma Valmieras sarkangards Arnolds Krons nodibināja latviešu vienību,

<sup>91</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 314. l., 1., 2. lp.

kas stājās aizsardzības štāba rīcībā.<sup>92</sup> Šī vienība aktīvi piedalījās padomju varas nostiprināšanā Veļikije Lukos un apkārtnē.

Imperiālistiskā kara laikā visai liels skaits Latvijas bēgļu apmetās uz dzīvi Baltkrievijā. Visvairāk to bija Vitebskā. Lielākā daļa bēgļu bija Kurzemes bezzemnieki, daudz arī Rīgas, Jelgavas un Daugavpils strādnieku, it īpaši dzelzceļnieku. Pirms Oktobra revolūcijas Vitebskā dzīvoja ap 9 tūkst. latviešu jeb 7,5% no visiem iedzīvotājiem.

Gandrīz puse no tiem strādāja pilsētas uzņēmumos, īpaši daudz dzelzceļu darbnīcās. Simtiem latviešu dienēja vietējās karaspēka daļās. Tā, piemēram, 5. artilērijas darbnīcas kareivji lielākoties bija iesaukti armijā Vidzemē vai Kurzemē.

1916. gadā Vitebskā nodibinājās latviešu boļševiku organizācija. 1917. gada pavasarī tā kļuva par pilsētas partijas organizācijas rajonu. Jūlijā latviešu partijas rajons apvienoja 165 boļševikus.<sup>93</sup> Tā komitejā bija ievēlēti Arvīds Drīzulis, Kristaps Dīriķis, Vilis Čunčiņš.

Arvīds Drīzulis, partijas biedrs no 1913. gada, līdz karam bija aktīvi darbojies Malienas LSD organizācijā. Kara laikā viņš tika iesaukts armijā un nosūtīts uz 5. artilērijas darbnīcu, kura atradās Vitebskā. Arvīds Drīzulis tur nodibināja partijas šūniņu, kas 1916. gadā ietilpa vietējā boļševiku organizācijā. 1917. gadā Arvīds Drīzulis tika ievēlēts Vitebskas latviešu partijas rajona komitejā,<sup>94</sup> bija viens no spējīgākajiem vietējiem propagandistiem un organizatoriem.

Kristaps Dīriķis, partijas biedrs no 1904. gada, bija 1905. gada revolūcijas aktīvs dalībnieks Jelgavas apriņķī. Kara laikā viņš nokļuva Vitebskā, kur stājās partijas darbā, 1917. gadā bija Vitebskas latviešu partijas rajona komitejas loceklis.<sup>95</sup>

Viens no šī rajona vadītājiem bija vecais pagrīdnieks A. Bite. Ieradies Vitebskā, viņš aktīvi iesaistījās partijas darbā. A. Bite rosīgi strādāja latviešu klubā, bieži uzstājās uzņēmumos un karaspēka daļās.

Starp latviešu partijas rajona aktīvistiem bija arī vecais boļševiks Vilis Čunčiņš. Kara laikā viņš atbrauca uz Vitebsku, kur turpināja aktīvu revolucionāro darbību. Aktīvo partijas biedru vidū bija Mārtiņš Rieksts, Bērziņš, Krūmiņš, Paegle, Veiss.<sup>96</sup> Lai veicinātu darbu Latvijas bēgļu vidū, latviešu partijas rajons nodibināja strādnieku un kareivju klubu, kurā 1917. gada augustā skaitījās apmēram 500 biedru. Arvīds Drīzulis vēlāk, 1931. gadā, rakstīja: «Latviešu rajona partijas biedru darbība koncentrējās latviešu klubā. Tas deva iespēju iesaistīt cīņā latvju bēgļu masas, kas strādāja dažādos Vi-

<sup>92</sup> MACVA, 2169 f., 1. apr., 314. l., 3., 4. lp.

<sup>93</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, 15. jūlijā.

<sup>94</sup> MACVA, 2169 f., 1. apr., 165. l., 10. lp.

<sup>95</sup> Turpat, 3.—10. lp.

<sup>96</sup> LKP CK PVI PA; 45. f., 4. apr., 1. l., 2. lp.



Arvids Drīzulis

tebskas uzņēmumos.»<sup>97</sup> Oktobra revolūcijas priekšvakarā pēc partijas rajona komitejas iniciatīvas latviešu klubā tika nodibināta sarkan-  
gvardu vienība no latviešu strādniekiem un kareivjiem. Organiza-  
torisko darbu vadīja A. Drīzulis, K. Dirīķis, A. Bite. Par vienības  
politisko vadītāju nozīmēja Kristapu Dirīķi, bet par tās komandieri  
Alfrēdu Vidzi.<sup>98</sup> 27. oktobrī Vitebskas boļševiki izveidoja Kara re-  
volucionāro komiteju, kas nodibināja kontroli pār telegrāfu, pastu,  
garnizona štābu un dažiem citiem svarīgiem pilsētas objektiem.<sup>99</sup>  
Nākamajā dienā revolucionārie kareivji ieņēma Daugavpils kara ap-  
gabala štāba telegrāfu. Līdz ar to vara pilsētā faktiski pārgāja KRK  
rokās, kuru atbalstīja lielākā daļa garnizona kareivju.<sup>100</sup> Tomēr kontr-  
revolūcija nedomāja nolikt ieročus. Tā balstījās uz Vitebskas aiz-  
sardzības komiteju un Pagaidu valdības gubernas komisāru, kas ne-  
atzina padomju varu. Kontrrevolucionāri pulcējās Virsnieku sapulces  
namā un gatavojās atklāti pāriet uzbrukumā. Pēc KRK pavēles lat-  
viešu sarkan-  
gvardu vienība, kuras rindās bija 185 apbruņoti strād-  
nieki un kareivji, novembrī padzina Vitebskas aizsardzības komiteju  
un ieņēma Virsnieku sapulces namu.<sup>101</sup> Pēc tam latviešu sarkan-  
gvardu vienība kopā ar revolucionārajiem kareivjiem aplenca un  
triecienā ieņēma bijušā gubernatora pili, kur atradās Pagaidu valdi-

<sup>97</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 165. l., 10. lp.

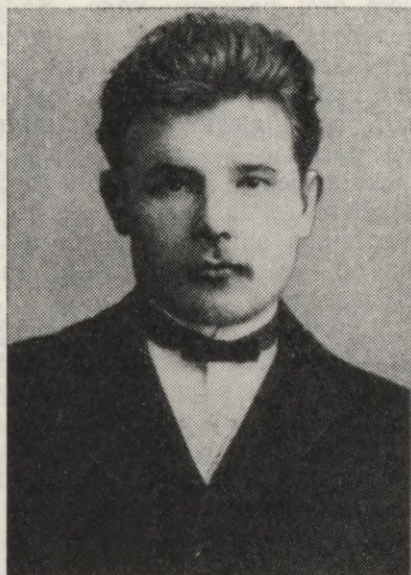
<sup>98</sup> Turpat.

<sup>99</sup> Известия Витебского революционного совета солдатских и рабочих депу-  
татов, 1917, № 16, 16 ноября; № 17, 17 ноября; Большевики в Витебске, с. 88, 89.

<sup>100</sup> CVKVA, 2031. f., 1. apr., 42. l., 143., 179. lp.

<sup>101</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 165. l., 6.—10. lp.





Kristaps Dīriķis

bas guberņas komisārs. Pili apsargāja labi apbruņoti virsnieki un junkuri. Tomēr viņiem nācās padoties. Šajā operācijā kopā ar sarkangvardiem un kareivjiem piedalījās latviešu partijas rajona vadītāji A. Drīzulis, K. Dīriķis, V. Čunčiņš un A. Bite. 16. novembrī Vitebskā no Petrogradas ieradās jauns guberņas komisārs P. Solonko, kuru iecēla šajā amatā Petrogradas KRK, lai īstenotu dzīvē Tautas Komisāru Padomes dekrētus.<sup>102</sup>

11.—19. decembrī notika ārkārtējais Vitebskas guberņas padomes kongress, kas paziņoja par Tautas Komisāru Padomes pilnīgu atbalstu. Guberņas izpildkomitejā tika ievēlēti 65 cilvēki, no tiem 55 boļševiki. Sākumā par izpildkomitejas priekšsēdētāju iecēla P. Solonko, bet no 19. decembra — V. Čunčiņu.<sup>103</sup> A. Drīzulis kļuva par guberņas izpildkomitejas sekretāru. Līdz ar to padomju vara Vitebskā un guberņā guva pilnīgu uzvaru. Kонтрреволūcija vēl cerēja saglabāt sev atbalstu Pilsētas domē, bet 1918. gada 2. janvārī pēc izpildkomitejas rīkojuma latviešu sarkangvardi ieņēma šo iestādi. Pilsētas dome ar valdi tika atlaista, un tās funkcijas pārņēma padomes izpildkomiteja.

Cietusi neveiksmi atklātā cīņā pret padomju varu, контрреволūcija sāka ekonomisku sabotāžu. Tirgotāji vairākkārt paaugstināja pārtikas produktu cenas, bet vēlāk vispār sāka slēpt pārtiku, lai sāktos bads. Vienlaikus контрреволucionāri kūdīja iedzīvotājus uz nemie-

<sup>102</sup> Борьба, 1917, № 3, 18 ноября; № 4, 19 ноября.

<sup>103</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция в Белоруссии. Документы и материалы. Минск, 1957, т. 2, с. 593—596.

riem pret padomju varu. Šādos apstākļos Vitebskas pilsētas un guberņas padome nolēma rīkoties enerģiski un deva pavēli Sarkanajai gvardei un revolucionārajiem kareivjiem veikt tirgotāju un spekulantu pārtikas produktu konfiskāciju. Šī operācija notika 4. un 5. janvārī. Īpaši aktīvi rīkojās latviešu sarkangvardi, kas rekvizēja lielus pārtikas krājumus vairākiem lieltirgotājiem un melnā tirgus spekulantiem. Kонтрреволюcionārie elementi mēģināja pretoties ar ieročiem rokās. Dažās vietās pilsētā izcēlās bruņotas sadursmes. Vienlaikus sarkangvardiem un revolucionārajiem kareivjiem nācās likvidēt vairākas laupītāju un marodieru bandas, kas terorizēja iedzīvotājus.<sup>104</sup>

Latviešu sarkangvardu enerģiskā rīcība pret spekulantiem un laupītāju bandām izsauca контрреволюcionāru zvērīgu naidu. Lai vājinātu Vitebskas padomes bruņoto balstu, контрреволюcija nolēma uzkūdit latviešu sarkangvardiem poļu leģionārus, kas atradās pilsētā. Vēl līdz Oktobra revolūcijai Krievijas armijas sastāvā tika saformēts poļu korpuss, kuru gribēja izmantot vācu frontē. Tas sastāvēja no trim divīzijām. Korpusa komandieris bija reakcionārais ģenerālis J. Dovbors-Mušņickis. Divīziju daļas formējās dažās Baltkrievijas pilsētās un Roslavļas rajonā. Ģenerālis Dovbors-Mušņickis un korpusa virsniecības lielākā daļa bija naidīgi noskaņota pret padomju varu. Tomēr līdz 1918. gada janvārim viņš vēl nesāka atklātu cīņu pret Tautas Komisāru Padomi. Sākumā virsniecība pakāpeniski iztīrīja korpusu no revolucionārajiem elementiem, lietojot represijas un visādas provokācijas, pēc tam starp korpusa ierindniekiem pastiprināja nacionālistisko propagandu. Divīziju dislokācijas rajonos poļu leģionāri visādi bremzēja padomju varas nostiprināšanu un atbalstīja контрреволюciju.<sup>105</sup>

Padomju Krievijas armijas virspavēlnieks N. Kriļenko 1918. gada janvāra sākumā deva rīkojumu ģenerālim Dovboram-Mušņickim demokratizēt korpusu. Ģenerālis kategoriski atteicās izpildīt pavēli ar ieganstu, ka demokratizācija neizbēgami novedīs pie korpusa sairšanas. Tad N. Kriļenko pavēlēja visām padomju varai uzticīgajām karaspēka daļām un sarkangvardiem atbruņot poļu leģionārus. Ģenerālis Dovbors-Mušņickis atbildēja ar kategorisku prasību izlaist korpusa ešelonus uz Baltkrievijas rietumu daļu, pretējā gadījumā paredzēja izsludināt no 12. janvāra kara stāvokli ar padomju valdību.<sup>106</sup>

Vēl pirms atklātā bruņotā konflikta poļu korpusa atsevišķās daļas sāka cīņu pret vietējām padomēm. Šāds stāvoklis izveidojās arī Vitebskā, kur atradās 600 leģionāru liela vienība.<sup>107</sup> Vietējā контрреволюcija nosūtīja uz leģionu savus aģitatorus, kas apgalvoja, ka latviešu sarkangvardi gatavojas to atbruņot un izformēt. Provokā-

<sup>104</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция в Белоруссии т. 2, с. 693—695, 710, 711.

<sup>105</sup> Турпат, 644., 645. lpp.

<sup>106</sup> Из истории установления Советской власти в Белоруссии и образования БССР. Документы и материалы. Минск, 1957, т. 4, с. 360.

<sup>107</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 4. apr., 1. l., 2. lp.; 46. f., 1. apr., 5. l., 119. lp.

cija izdevās, un poļu leģionāri 3. janvārī devās uz latviešu klubu, lai atbruņotu sarkangvardu vienību. Bet latviešu sarkangvardu vienība jau atradās kaujas gatavībā. Leģionāriem nekas cits neatlika kā iesākt uzbrukumu vai atkāpties. Viņi izvēlējās otru variantu un atgriezās savās kazarmās. Pēc šī incidenta Vitebskas padome nolēma poļu leģionārus atbruņot. Šo operāciju uzdeva pilsētas sarkangvardu vienībām. Kopā ar sarkangvardiem norīkoja padomes sekretāru Arvīdu Drīzuli un kādu boļševistiski noskaņotu polieti — Polijas Sociāldemokrātijas locekli. Viņu uzdevums bija pamēģināt atbruņot leģionārus bez asins izliešanas. Naktī uz 5. janvāri latviešu sarkangvardi kopā ar divām citām vienībām ar ložmetējiem aplenca Mazurina kazarmas, kur atradās poļu leģions. Uz kazarmas vārtiem devās A. Drīzulis un poļu revolucionāre. Pēc sarunām sardze viņus ielaida. A. Drīzulis un poliete lika priekšā sasaukt kazarmas pagalmā leģionāru mītiņu. Pēc kāda laika visa vienība ar ieročiem sapulcējās. Leģionāri bija visai agresīvi noskaņoti, jo virsnieki apgalvoja, ka latvieši grib viņus atbruņot un ieslodzīt cietumā. Tad vārdu lūdza A. Drīzulis. Viņš paziņoja, ka ir Vitebskas padomes sekretārs, latviešu boļševiks un šeit Vitebskā ar latviešu proletāriešiem pilda savu internacionālo uzdevumu — cīnās par padomju varu, kas dos brīvību krieviem, baltkrieviem, poļiem, latviešiem un citām tautām. Kontrrevolūcija grib poļu leģionārus uzkūdit saviem brāļiem latviešiem un krieviem. Tā ir neģēlīga provokācija. Vitebskas padomes vārdā A. Drīzulis aicināja leģionārus nepadoties šai provokācijai. Pēc tam dedzīgi un pārliecinoši runāja poļu revolucionāre. Leģionāru noskaņojums arvien vairāk mainījās. A. Drīzuļa un savas tautietes vārdus viņi sāka uzņemt atsaucīgi. Mītiņš beidzās ar to, ka leģionāri nodeva ieročus un mierīgi atgriezās kazarmās.<sup>108</sup> Kontrrevolūcijas provokācija pilnīgi izgāzās. Uzvarēja proletāriskais internacionālisms. Līdz ar to kontrrevolūcija Vitebskā zaudēja savu vienīgo karaspēka daļu, uz ko cerēja balstīties cīņā pret padomju varu.

Kad sākās poļu korpasa sacelšanās, N. Kriļenko iecēla armijas Galvenās mītnes revolucionārā lauka štāba operatīvās daļas priekšnieku Jukumu Vācieti par visa padomju karaspēka pavēlnieku cīņā pret baltpoļiem. Vecās armijas pulkvedis, 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulka, vēlāk latviešu strēlnieku korpasa komandieris Jukums Vācietis, no pirmajām Oktobra revolūcijas dienām pārgāja darba tautas pusē un pašreizējā cīņā par padomju varu.

1917. gada decembrī viņu izsauca uz armijas Galveno mītni Mogiļovā un iecēla par revolucionārā lauka štāba operatīvās daļas priekšnieku, vēlāk par štāba priekšnieku. 1918. gada 13. aprīlī J. Vācietis kļuva par Latviešu strēlnieku padomju divīzijas priekšnieku, jūlijā tika iecelts par Austrumu frontes pavēlnieku, bet 6. septembrī — par Padomju Krievijas Bruņoto Spēku Virspavēlnieku.

<sup>108</sup> Arvīda Drīzuļa atmiņas par revolucionāriem notikumiem Vitebskā. LPSR ZA akadēmiķa Aleksandra Drīzuļa personiskajā arhīvā; LKP CK PVI PA, 45. l., 4. apr., 1. l., 3. lp.

1918. gada 14. janvārī Jukums Vācietis sāka organizēt cīņu pret baltpoļu korpusu. Vispirms viņš nolēma atņemt poļu korpusam artilēriju, kas atradās Krinku stacijas rajonā un vēl nebija apvienojusies ar galvenajiem korpusa spēkiem. J. Vācietis deva rīkojumu Vitebskas KRK steidzīgi saformēt spēcīgu kaujas vienību no revolucionāriem kareivjiem un sarkangvardiem, kuras uzdevums bija ieņemt poļu korpusa artilērijas bāzi. Šis rīkojums tika ātri izpildīts. Dažu dienu laikā Vitebskā tika izveidota kaujas vienība, kurā ietilpa latviešu un dažas citas Sarkanās gvardes vienības, 4. aviācijas parka ložmetēju komanda un 5. artilērijas darbnīcas kareivju komanda, kura sastāvēja galvenokārt no latviešiem. Saformētā kaujas vienība ešelonos devās uz Krinku staciju. Ātri izkāpuši no vagoniem, revolucionārie kareivji un sarkangvardi aplenca poļu korpusa artilērijas bāzi, devās pēkšņā uzbrukumā un piespieda apsardzi un visu apkalpojošo personālu — apmēram 1200 leģionāru — padoties. Tika saņemts liels skaits liegabalu un lādiņu.<sup>109</sup> Poļu korpusu faktiski palika bez artilērijas, ja neskaita 10—15 liegabalu, kas atradās 1. divīzijas rīcībā.<sup>110</sup> Šis apstāklis lielā mērā ietekmēja tālāko cīņu norisi.

1918. gada janvārī un februārī 1. un 4. latviešu strēlnieku pulks kopā ar 19. Sibīrijas pulku, dažām Baltijas jūrnieku un Sarkanās gvardes vienībām sakāva poļu korpusu pie Rogačevas un Zlobinas.<sup>111</sup>

Baltpoļi atkāpās uz Bobruisku un pēc vācu karaspēka uzbrukuma formāli tika internēti, bet faktiski saglabāja savas karaspēka daļas okupantu aizmugurē. Vitebskas revolucionāro kareivju un sarkangvardu apvienotā vienība janvārī atbruņoja vēl vienu poļu leģionu, tad atgriezās Vitebskā.

Februāra beigās latviešu sarkvangvardu vienība tika pārformēta par 1. latviešu eskadronu, kuru komandēja A. Vidze, komisārs bija E. Biģe.<sup>112</sup> Kavalērijas eskadronā bija ap 200 kaujinieku un 6 ložmetēji. Februāra pēdējās dienās un marta sākumā tas piedalījās vairākās kaujās ar vācu karaspēku, kas tuvojās Vitebskai. Pēc Brestas miera latviešu eskadrons ietilpa padomju karaspēka sastāvā, kas apsargāja demarkācijas līniju Vitebskas rajonā. Tas piedalījās arī cīņā pret kontrrevolūciju pilsētā un dažos apriņķos. 1918. gada vasarā šis eskadrons tika pārformēts par Vitebskas latviešu kavalērijas pulku. Tā izveidošanā aktīvi piedalījās latviešu partijas rajons un Vitebskas guberņas KK(b)P komitejas loceklis Jēkabs Goba un Arvīds Drīzulis. Vilis Čunčiņš pēc III Viskrievijas Padomju kongresa tika nosūtīts partijas darbā uz Rietumsibīriju. Kristaps Dirīķis 1918. gada pavasarī pārcēlās uz Orlu, kur bija viens no latviešu par-

<sup>109</sup> Большевики в Витебске. Сб. статей, воспоминаний и материалов, с. 206, 207.

<sup>110</sup> Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. d., 270. lp.

<sup>111</sup> Turpat, 270.—274. lpp.; LKP CK PVI PA, 42. f., 1. apr., 17. l., 6. lp.; LA CVORA, 407. f., 1. apr., 2. l., 18. lp.

<sup>112</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 157. l., 162. lp.



Vitebskas kavalērijas eskadrons 1918. gada ziemā

tijas rajona vadītājiem.<sup>113</sup> Arvīds Drīzulis strādāja par Vitebskas guberņas padomes sekretāru un KK(b)P guberņas komitejas locekli līdz 1918. gada novembrim, kad viņu nosūtīja uz okupēto Latviju pagrīdes darbā. Kopā ar Jēkabu Zili novembra beigās viņš atjaunoja Alūksnes padomi. 1919. gadā A. Drīzulis aktīvi cīnījās par padomju varu Latvijā, bet pēc tās atkāpšanās strādāja Padomju Krievijā atbildīgā partijas darbā.

Vitebskas latviešu kavalērijas pulks 400 kaujinieku sastāvā ar 8 ložmetējiem un pusbateriju vieglo lielgabalu 1918. gada oktobra sākumā tika nosūtīts uz Dienvidu fronti, Povorinas rajonu.<sup>114</sup> Pulka komandieris joprojām bija A. Vidze, bet komisārs E. Biģe. Daudz latviešu strādnieku brīvprātīgi iestājās arī 1. Vitebskas divīzijā, kuru saformēja 1918. gada jūlijā. Pirmais divīzijas priekšnieks bija S. Ķameņevs, kas vēlāk, 1919. gada jūlijā, kļuva par Bruņoto Spēku Virspavēlnieku, bet kara komisāri — Ādolfs Rēders un pēc tam Jānis (Zanis) Lauris.<sup>115</sup>

Ievērojama loma Sarkanās gvardes dibināšanā bija latviešu boļševikiem, bēgļiem un kareivjiem Minskā. Kara laikā tur ieradās vairāki simti Latvijas strādnieku un bezzemnieku, kā arī daudz armijā iesaukto kareivju un virsnieku. Viņu vidū bija liels skaits partijas biedru, kas iekļāvās revolucionārajā kustībā Minskā un Rietumu

<sup>113</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 165. l., 7. lp.

<sup>114</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 280. l., 5. lp.

<sup>115</sup> Директивы командования фронтов Красной Армии (1917—1923). Сб. док. в 4-х т. М., 1978, т. 4, с. 546.



Vilhelms Knoriņš

frontē. Viens no tiem bija partijas biedrs no 1910. gada Vilhelms Knoriņš. Viņš ieradās Minskā jau 1914. gada rudenī. Grūtajos kara apstākļos V. Knoriņš atrada iespēju saistīties ar vietējiem bolševikiem un atsākt revolucionāro darbību. Februāra revolūcijas dienās viņu ievēlēja par Minskas Strādnieku un kareivju padomes izpildkomitejas sekretāru. Pirms Oktobra revolūcijas Vilhelms Knoriņš kļuva par KSDS(b)P Minskas komitejas priekšsēdētāju. Viņu ievēlēja arī Rietumu frontes un Minskas Kara revolucionārajā komitejā.

Pēc Brestas miera V. Knoriņš nokļuva Smoļenskā, kur tika ievēlēts par Rietumu frontes un apgabala Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāju.

Aktīvu revolucionāro darbību Minskā izvērta partijas biedrs no 1905. gada Ēvalds Bārenis. No 1916. gada viņš rosīgi strādāja Minskas bolševiku organizācijā, izcēlās kā spējīgs propagandists un agitators. Februāra revolūcijas dienās Ē. Bārenis bija viens no strādnieku un kareivju demonstrāciju organizatoriem un vadīja policijas iecirkņu ieņemšanu. 1917. gada pavasarī Ē. Bārenis nodibināja Minskas latviešu bolševiku grupu, kura aktīvi darbojās vietējo strādnieku un pilsētas garnizona kareivju vidū. Oktobrī viņu ievēlēja Minskas Kara revolucionārajā komitejā.

Pēc Februāra revolūcijas Minskā ieradās Kārlis Landers, partijas biedrs no 1902. gada. Viņam aiz muguras bija pagrīdes darbs Latvijā, revolucionārās cīņas Maskavā un trimdas gadi. K. Landers kļuva par vienu no Minskas bolševiku vadītājiem, tika ievēlēts vietējā Strādnieku un kareivju deputātu padomē. Oktobra revolūcijas laikā viņš kļuva par Rietumu apgabala padomes priekšsēdētāju. Šo



Kārlis Landers

padomi nodibināja 16. oktobrī, un tajā ietilpa Minskas, Vitebskas, Mogiļovas un Viļņas neokupētās gubernas daļas padomes. 4. novembrī Kārli Landeru ievēlēja par Rietumu frontes Kara revolucionārās komitejas priekšsēdētāju. Pēc tam 26. novembrī viņš tika izvirzīts par Rietumu apgabala un Rietumu frontes Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāju.<sup>116</sup> Sajā atbildīgajā amatā Kārli Landeru apstiprināja Rietumu frontes un Rietumu apgabala delegātu sapulce 3. decembrī.

Aktīvi revolucionārajā darbā Minskā piedalījās partijas biedrs no 1906. gada Dāvids Laukmanis. Viņš bija latviešu boļševiku grupas komitejas loceklis un Minskas padomes deputāts. Pirms Oktobra revolūcijas kopā ar Ēvaldu Bāreni viņš organizēja Sarkanās gvardes vienības, kuru rindās iestājās visi latviešu boļševiku grupas locekļi un apmēram 90 Latvijas bēgļu, kas strādāja dažādos Minskas uzņēmumos.

Sarkanā gварde kopā ar revolucionārajiem kareivjiem nodrošināja padomju varas uzvaru Minskā un visā Rietumu apgabalā. Svarīga loma tai piederēja cīņā pret Dobora-Musņicka poļu korpusu 1918. gada janvārī un februārī, bet pēc tam pret vācu karaspēka uzbrukumu. Sarkangvardi varonīgi cīnījās pie Minskas, Bobruiskas, Zlobinas un Mogiļovas. Desmitiem latviešu sarkangvardu piedalījās Reinholda Bērziņa komandētajā 1. Minskas revolucionārajā vienībā. Šī vienība cīnījās pie Bahmačas un Ņežinas pret Ukrainas Centrālās

<sup>116</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция в Белоруссии, т. 2, с. 294—299.

radas karaspēku. Pēc tam tā virzījās uz Kijevu, kopā ar Maskavas sarkangvardiem izcīnīja smagu kauju pie Krutu stacijas, kur petļurieši tika sakauti.


\*  
\* \* \*

Tāpat latviešu strādnieki un boļševiki atradās arī to kaujinieku pirmajās rindās, kas cīnījās par padomju varu Vitebskā un Minskā. Īpaši nozīmīga loma šajā cīņā Vitebskā bija A. Drīzulim, K. Dīriķim, A. Bitem, V. Čunčiņam, bet Minskā — V. Knoriņam, K. Landeram, E. Bārenim, K. Laukmanim. Būdami pārliecināti ļeņinieši internacionālisti, viņi godam izpildīja savu revolucionāro pienākumu, palīdzēja baltkrievu proletariātam un darba zemniekiem izcīnīt padomju varu. Sociālistiskā revolūcija Baltkrievijā izvirzīja viņus vadībā gan vietējās boļševiku organizācijās, gan padomēs. Daudz latviešu boļševiku stāvēja pie Vitebskas un Minskas Sarkanās gvardes šūpuļa. Kopā ar baltkrievu strādniekiem Sarkanajā gvardē Vitebskā un Minskā iestājās simtiem evakuēto latviešu strādnieku un bēgļu. Plecu pie pleca ar revolucionārajiem kareivjiem viņi izcīnīja Baltkrievijā padomju varu, bet pēc tam aktīvi piedalījās tās nostiprināšanā un aizstāvēšanā.



## CETURTĀ NODAĻA

---



# LATVIEŠU SARKANGVARDU LĪDZDALĪBA BRUŅOTĀS SACELŠANĀS KAUJĀS MASKAVĀ UN CENTRĀLKRIEVIJAS PILSĒTĀS

Evakuētie latviešu strādnieki un bēgļi aktīvi piedalījās cīņā par padomju varu otrajā valsts rūpniecības un sabiedriski politiskajā centrā — Maskavā. 1917. gada septembrī pilsētā iedzīvotāju skaits sasniedza 1,85 milj. cilvēku.<sup>1</sup> Šajā laikā Maskavā bija ap 200 tūkst. fabriku un rūpnīcu strādnieku, kas tika nodarbināti 1084 uzņēmumos.<sup>2</sup> Citās saimniecības nozarēs — celtniecībā, tirdzniecībā, transportā un citur strādāja vēl 210—220 tūkst. cilvēku. Tātad pilsētas strādnieku kopskaits bija 410—420 tūkstošu.<sup>3</sup>

Atšķirībā no Petrogradas Maskavā vadošā saimniecības nozare bija tekstilrūpniecība, kurā tika nodarbināti 70 tūkst. strādnieku.

<sup>1</sup> Статистический ежегодник г. Москвы и Московской губернии. Вып. 2. Статистические данные по г. Москве за 1914—1925 гг. М., 1927, с. 15.

<sup>2</sup> Грунт А. Я. Москва. 1917. Революция и контрреволюция. М., 1976, с. 26—28.

<sup>3</sup> Turpat.

Metālrūpniecībā strādāja 50 tūkst. cilvēku. Kara laikā metālistu skaits ievērojami pieauga.

1915. gadā Maskavā un tās apkārtnē apmetās 141,5 tūkst. bēgļu no Polijas un Baltijas.<sup>4</sup> Pirms Oktobra revolūcijas bēgļu skaits bija samazinājies līdz 88 tūkst. cilvēku sakarā ar to, ka daudzi no tiem pārcēlās no Maskavas uz dienvidu un austrumu auglīgajām guberņām, kur vieglāk varēja pārtikt.

1916. gadā Maskavā un tās apkārtnē atradās ap 40—50 tūkst. evakuēto latviešu un bēgļu.<sup>5</sup> Starp viņiem bija ap 15 tūkst. fabriku un rūpniecību strādnieku, kā arī ap 10 tūkst. celtniecībā, transportā, tirdzniecībā un citās saimniecības nozarēs nodarbināto. Pārējie bija strādnieku ģimenes locekļi, kalpotāji.

Līdz Oktobra revolūcijai latviešu skaits Maskavā un tās apkārtnē nebūt nesamazinājās, tieši otrādi. 1917. gadā Maskavā ap 7,5% rūpniecības un 4,7% citu nozaru strādnieku bija latvieši. Ipaši liels procents latviešu bija metālistu un ķīmijas rūpniecības strādnieku vidū. Gumijas rūpniecībā Maskavā 1913. gadā tika nodarbināti 2,5 tūkst. cilvēku, bet pēc rūpniecības «Provodņiks» un «Kaučuks» evakuācijas no Rīgas 1915. gadā šis skaits izauga līdz 6,7 tūkstošiem.<sup>6</sup>

No Rīgas evakuēto strādnieku un bēgļu vidū bija liels skaits partijas biedru, kas drīz vien iesaistījās aktīvā revolucionārā cīņā. Vēl pirms masveidīgas evakuācijas un bēgļu pieplūduma Maskavā nodibinājās t. s. Tveras KSDSP grupa, kuras organizatori un līdzdalībnieki bija Mārtiņš Lācis (Sudrabs), Pēteris Celmiņš, Jānis Grunte, Ella Liepiņa (Jevgeņija Jegorova), Jānis Bērziņš (Pēteris Ūzītis), Rudolfs Gulbis un citi.<sup>7</sup> Grupa apvienoja 60 cilvēku. Tās rīcībā bija pagrīdes tipogrāfija, kur drukāja proklamācijas un uzsaukumus.<sup>8</sup> Kad sākās aresti, Tveras grupa pārtrauca savu darbību. Bet tās pēctece kļuva KSDSP Ziemeļu grupa, kas izveidojās 1915. gada vasaras beigās no evakuētajiem partijas biedriem un bēgļiem. Latviešu Ziemeļu grupa ieguva Maskavas KSDSP organizācijas partijas rajona tiesības, to vadīja padome, kurā līdz Februāra revolūcijai ietilpa E. Zandreiters, E. Eferts (Klusais), Ž. Vite, A. Pāre, P. Sviris (Blumfelds), H. Krūmiņš, V. Kloks, J. Lēpe, J. Straumītis.<sup>9</sup> 1917. gada sākumā Ziemeļu grupā darbojās 14 šūniņas ar 200 partijas biedriem.<sup>10</sup>

Latviešu strādnieki Maskavā un tās apkārtnē ņēma aktīvu dalību Februāra revolūcijā. Viņi organizēti piedalījās demonstrācijās un

<sup>4</sup> Статистический ежегодник г. Москвы. Вып. 4. М., 1916. Приложение 4, с. 105.

<sup>5</sup> Тверская и Северная группа Московской организации РСДРП. М., 1930, с. 98, 99.

<sup>6</sup> Фабрично-заводская промышленность гор. Москвы и Московской губернии. 1917—1927. М., 1928, с. 14.

<sup>7</sup> Грунт А. Я. Годы борьбы. М., 1933, с. 163; Пролетарская революция, 1921, № 2, с. 148.

<sup>8</sup> Пролетарская революция, 1921, № 2, с. 151.

<sup>9</sup> Тверская и Северная группа Московской организации РСДРП, с. 63.

<sup>10</sup> Turpat, 79. lpp.



Eduards Zandreiters

mītiņos, atbrūņoja policistus un žandarmus, vēlēja savus pārstāvjus padomēs, arodbiedrību valdēs un fabriku komitejās. 5. martā latviešu partijas rajons (Ziemeļu grupa) noturēja pirmo legālo sapulci, kurā rekomendēja visiem biedriem cieši iesaistīties pilsētas boļševistiskās organizācijas darbībā.<sup>11</sup>

Tieši pirms revolūcijas Maskavā no Narimas trimdas ieradās LSD vadošais darbinieks Jūlijs Kārlis Daniševskis, kas aktīvi piedalījās revolucionārajā cīņā. Pēc tam martā no cietumiem un trimdas Maskavā iebrauca LSD CK locekļi Jānis Lenčmanis, Rūdolfs Endrups un citi. Vēl kara laikā tur atradās Latvijas Sociāldemokrātijas CK loceklis un viens no Ziemeļu grupas vadītājiem Eduards Zandreiters.

1917. gada 3. martā šie partijas darbinieki nolēma, ka LSD CK pagaidām atradīsies Maskavā. Tās pārstāvis ietilpa KSDSP CK Maskavas birojā.<sup>12</sup> No 5. marta Maskavā sāka iznākt LSD CK orgāns — avīze «Sociāldemokrāts». Cits CK orgāns — avīze «Cīņa» tika izdots Petrogradā. 13. aprīlī tas atkal kļuva par Latvijas Sociāldemokrātijas centrālorģānu.

19.—22. aprīlī Maskavā notika LSD un KSDS(b)P latviešu grupu 13. konference, kas pieņēma svarīgus lēmumus V. I. Ļeņina Aprīļa tēžu garā.<sup>13</sup>

LSD CK atrašanās Maskavā 1917. gada martā—aprīlī labvēlīgi ietekmēja vietējo latviešu boļševiku organizācijas darbību.

<sup>11</sup> Sociāldemokrāts, 1917, Nr. 2, 9. martā.

<sup>12</sup> Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 13. lpp.

<sup>13</sup> Turpat, 52.—63. lpp.

26. martā pilsētā tika nodibināts sociāldemokrātiskais latviešu klubs «Cīņa», kas kļuva par svarīgu centru, kur pulcējās evakuētie strādnieki un bēgļi.<sup>14</sup> Kluba valdē izvēlēja boļševikus J. Zariņu, K. Rozentālu, E. Apšenieku un citus.

Maskavas latviešu boļševiku organizācijā 1917. gada jūlijā bija 1700 biedru.<sup>15</sup> Tā tika plaši pārstāvēta Maskavas padomes izpildkomitejā, kā arī rajonu padomēs.<sup>16</sup>

Aktīvi latviešu strādnieki piedalījās arī arodbiedrību darbā. Vislielāko arodbiedrību vadīja partijas biedrs no 1905. gada Jānis Rudzutaks. Metālistu arodbiedrības vadītāju vidū bija J. Lēpe un A. Pāre, skroderu — V. Kloks, Ž. Vite, apavnieku — V. Mačs, J. Vilnis.<sup>17</sup> Maskavas boļševiki, arī latviešu partijas rajons, tūlīt pēc Februāra revolūcijas uzvaras sāka īstenot V. I. Ļeņina ideju par proletārisko bruņoto spēku izveidošanu. Sākumā tā bija strādnieku milicija. Martā strādnieku milicijas vienības tika organizētas rūpnīcās «Šesterna-Citroen», «Br. Bromlejs», «Mihelson», «Dobrov-Nabhoļc», bijušajā Rīgas gumijas fabrikā «Kaučuks» un mašīnbūves rūpnīcā «Motors».<sup>18</sup>

Strādnieku miliciju neizdevās padarīt par masveidīgu bruņoto organizāciju meņševiku un eseru pretdarbības dēļ. Jāņem vērā arī, ka tās galvenā funkcija bija uzturēt kārtību rūpnīcu rajonos un apstāvēt uzņēmumus.

Jau 1917. gada marta beigās vairāki Maskavas boļševiku organizācijas vadošie darbinieki J. Pieče, P. Šternbergs, J. Maļenkovs, D. Petrovs, O. Varenceva un citi ierosināja sākt dibināt strādnieku kaujas vienības uzņēmumus, līdz ar to izveidojot masveidīgus proletāriskos bruņotos spēkus.<sup>19</sup> Šis jautājums tika apspriests 3.—4. aprīlī 1. Maskavas KSDS (b)P konferencē un guva atbalstu.<sup>20</sup> Sākumā jauno militāro organizāciju nosauca par revolucionāro gvardi vai tautas miliciju. Bet 14. aprīlī Maskavas boļševiku komiteja, kas apsprieda jautājumu par strādnieku bruņoto vienību dibināšanu, nolēma pēc Petrogradas parauga nosaukt tās par Sarkanu gvardi.<sup>21</sup> Boļševiku partijas biedriem rekomendēja stāties sarkangvardu rindās.

1917. g. aprīlī Maskavā tika organizētas pirmās Sarkanās gvardes vienības rūpnīcās «Mihelson», «Br. Bromlej», «Ruskabeļ», «Šes-

<sup>14</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП[6], с. 12—61.

<sup>15</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, 15. jūlija.

<sup>16</sup> Грунт А. Я. Москва. 1917. Революция и контрреволюция, с. 370 (Приложение).

<sup>17</sup> Тверская и Северная группа Московской организации РСДРП, с. 73.

<sup>18</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия в борьбе за власть Советов, с. 42; Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 36, 37.

<sup>19</sup> МАСВА, 2169. f., 1. arģ., 481. l., 6. lp.

<sup>20</sup> Подготовка и победа Октябрьской революции в Москве. Сб. документов и материалов. М., 1957, с. 53.

<sup>21</sup> Турпат, 88. lpp.



Vilhelms Kloks

terna-Citroen», Telegrāfa un telefona rūpnīcā, fabrikās «Mars», «Oborona» un citur.<sup>22</sup> Tās sastāvēja galvenokārt no partijas biedriem. Viena no pirmajām sarkangvardu vienībām Maskavā tika nodibināta rūpnīcā «Motors», kas pēc evakuācijas no Rīgas atradās Zamoskvorečjē, Daņilovas apakšrajonā. 1917. gada janvārī rūpnīcā «Motors» tika nodarbināti 360 strādnieki.<sup>23</sup> Gandrīz visi viņi bija no metālistu vecajiem kadriem. Šī uzņēmuma bijušais strādnieks P. Tihomirovs savās atmiņās «Rūpnīca «Motors» revolūcijas dienās» rakstīja: «Mūsu rūpnīcas strādnieki bija izgājuši slavas vainagotu revolucionāro ceļu. Daudzi latvieši, kas atbrauca no Rīgas, bija pieredzējuši pagrīdnieki. Var noteikti apgalvot, ka, sākot ar Februāra revolūciju, kā arī vēlākajās cīņu gaitās aviācijas rūpnīca «Motors» bija boļševiku citadele.»<sup>24</sup>

Februāra revolūcijas dienās uzņēmuma strādnieki pārtrauca darbu un noturēja mitiņu. Pēc dažām dienām tika izvēlēta pirmā rūpnīcas komiteja, kuras locekļi bija Alksniņš, Pakalnītis, Lozovskis, Kopiņš. Partijas šūniņa sākumā sastāvēja no 9 boļševikiem, bet vēlāk tās rindas ātri auga. Aprīlī «Matora» strādnieki nolēma izveidot bruņotu vienību, kas maijā kļuva par uzņēmuma Sarkanogvardi.<sup>25</sup> Vienības dibinātāji bija Jānis Pieče un rūpnīcas strādnieks boļševiks Roberts

<sup>22</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 48.

<sup>23</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 358.

<sup>24</sup> Октябрь в Замоскворечье, с. 139.

<sup>25</sup> МАСВА, 186. f., 1. arg., 115. l., 126. lp.; 135. l., 11. lp.

Vikmanis.<sup>26</sup> Viņu palīgi bija partijas biedri brāļi Zauermaņi, Klēms, P. Tihomirovs un citi. Jūlijā sarkangvardu vienībā skaitījās 60 cīnītāju, bet Oktobra revolūcijas dienās — 100.<sup>27</sup> «Motora» sarkangvardus komandēja R. Vikmanis. Sākumā vienības bruņojumā bija tikai šautenes, tā sauktās berdankas, bet vēlāk izdevās dabūt ložmetēju, kuru izremontēja rūpnīcā. Ieročus glabāja kalēju ceha bēniņos. Partijas biedri un sarkangvardi Alksniņš, brāļi Zauermaņi, Lozovskis, Zālītis, Klēms, Borovskis un Tihomirovs slepeni pa naktīm izgatavoja ieroču detaļas.<sup>28</sup>

Butirkas rajonā Sarkanās gvardes dibināšanas iniciatori bija Kara artilērijas rūpnīcas strādnieki. Šis uzņēmums tika nodibināts 1915. gadā uz Viskrievijas elektriskās kompānijas (bij. «Unions») evakuētā ceha pamata. Maskavā no Rīgas ieradās 423 VEK strādnieki.<sup>29</sup> 1916. gadā rūpnīcā skaitījās jau 3300, bet Oktobra revolūcijas laikā — 3740 strādnieku.<sup>30</sup> Kara artilērijas rūpnīca gatavoja šrapnelus un ātri paplašināja savu darbību. Bez bijušajiem VEK strādniekiem tur darbu atrada aptuveni 1500 evakuēto rīdzinieku un Latvijas bēgļu. 1917. gada oktobrī apmēram 50% šī uzņēmuma strādnieku bija latvieši, bet pārējie krievi, poļi, lietuvieši un citu tautu pārstāvji. Bijušie VEK strādnieki pēc tradīcijas bija politiskās dzīves rosinātāji uzņēmumā. Kopā ar VEK cehu Maskavā ieradās liela grupa boļševiku, kuru vidū bija K. Kohs, J. Kviesis, K. Ābols, P. Birze un vairāki citi. Pirmajās dienās pēc Februāra revolūcijas uzvaras partijas šūniņa legalizējās un izvērsa aktīvu darbību strādnieku vidū. Augustā Kara artilērijas rūpnīcā skaitījās ap 200 boļševiku, bet Oktobra revolūcijas priekšvakarā — 230 un 117 līdzjutēju.<sup>31</sup> Aptuveni divas trešdaļas partijas biedru bija latvieši. Martā pēc boļševiku ierosmes uzņēmumā tika nodibināta kaujinieku vienība no 50 strādniekiem. Aprīļa beigās to pārveidoja par Sarkanās gvardes vienību. Līdz 1917. gada oktobrim tās rindās jau bija 400 strādnieku.<sup>32</sup> Vienības dibinātāji un vadītāji bija J. Kviesis un P. Birze. Par savu komandieri sarkangvardi ievēlēja J. Kviesi. Pēc sava sastāva vienība bija internacionāla: ap 260 latviešu strādnieku, pārējie krievi, poļi, lietuvieši u. c. Vienā no vienības pusrotām ietilpa 49 sarkangvardi, 28 no tiem latvieši. Viņu vidū bija Skurbe, Brucers, Tilibs, Bērziņš, Melis, Kiršteins, Ilvess, Grims, Grants, Saulīts, Ērglis, Kazainis, Smits, Dreijers, Sprinģis.<sup>33</sup>

Sarkanās gvardes dibināšanā aktīvu dalību ņēma gumijas fabrika «Kaučuks», kas atradās Hamovņiku-Dorogomilovas rajonā.

<sup>26</sup> Октябрь в Замоскворечье, с. 140, 141.

<sup>27</sup> Октябрь в Москве. М., 1967, с. 335.

<sup>28</sup> Октябрь в Замоскворечье, с. 141.

<sup>29</sup> Очерки экономической истории Латвии 1900—1917, с. 287.

<sup>30</sup> Октябрьские дни в Москве и районах, с. 103—105.

<sup>31</sup> Турпат, 107. lpp.

<sup>32</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 87.

<sup>33</sup> Октябрьские дни в Москве и районах, с. 106.



Kara artilērijas rūpnīcas latviešu sarkangvardu grupa 1917. gada 24. oktobrī (no kreisās): Pēteris Bērziņš, Timme, Arkādijs Krastiņš, Jānis Grisliņš

1917. gada janvārī šajā uzņēmumā skaitījās 540 strādnieku. Gandrīz visi no tiem bija kopā ar savu fabriku evakuētie rīdzinieki. Boļševiku šūniņa rūpnīcā «Kaučuks» darbojās jau pirms Februāra revolūcijas. Pēc legalizācijas tā ātri sāka augt. 1917. gada jūlijā fabrikas partijas organizācija apvienoja ap 60 cilvēku. Tās vadītāju vidū bija E. Jurevics, T. Seduks. Martā rūpnīcā tika nodibināta strādnieku miliču vienība, kuru maija beigās pārformēja par Sarkanogvardi. Vienības organizētāji bija Eduards Jurevics, Teodors Seduks un Oskars Lepickis. Sākumā sarkangvardu vienībā ietilpa ap 60 strādnieku, bet 1917. gada oktobrī — jau 200.<sup>34</sup> Šī sarkangvardu vienība sastāvēja lielākoties no latviešu strādniekiem. Tās komandieris bija O. Lepickis. Simonovas rajonā latviešu strādnieki aktīvi piedalījās Sarkanās gvardes izveidošanā automobiļu rūpnīcā «AMO» un mašīnbūves uzņēmumā «Dinamo».

Rūpnīcā «AMO», sākot ar 1915. gada beigām, tika nodarbināts liels skaits Rīgas kvalificēto mašīnbūvētāju. 1916. gada nogalē Andrejs Līdaks, partijas biedrs no 1905. gada, nodibināja uzņēmumā boļševiku šūniņu. Februāra revolūcijas dienās strādnieki atbruņoja apsardzi un vairākus kara speciālistus. 1917. gada aprīlī rūpnīcas

<sup>34</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 288; Москва в Октябре 1917 года, с. 24.

strādnieki ieņēma Simonovas rajona milicijas komisariātu. Tad pēc rajona padomes izpildkomitejas ierosmes šī komisariāta vadību pārņēma «AMO» boļševiki Arnolds Vimba, Martinaitis un citi.<sup>35</sup> Aprīlī rūpnīcā A. Līdaka vadībā tika nodibināta sarkangvardu grupa no 10—15 cilvēkiem.<sup>36</sup> Vēlāk viņiem pievienojās vēl vairāki desmiti strādnieku. 1917. gada oktobrī «AMO» rūpnīcas sarkangvardu vienībā skaitījās 50 cīnītāju. Apmēram puse no viņiem bija latvieši, viņu vidū Raumens, Endziņš, Mihelsons, Grīslis un daudzi citi.

Arī rūpnīcā «Dinamo» strādāja liels skaits rīdzinieku, kuru vidū bija vairāki boļševiki. Partijas šūniņa pēc legalizācijas izauga par spēcīgu organizāciju, kuru vadīja partijas biedrs no 1905. gada Mārtiņš Ķimelis. Maijā viņš uzņēmumā izveidoja Sarkanās gvardes vienību.<sup>37</sup> Oktobrī tās rindās bija jau 60—70 apbruņotu strādnieku, 27 no tiem latvieši.

Sokoļņiku-Bogorodskojes rajonā Vagonu remonta rūpnīcā strādnieku milicija tika izveidota 1917. gada martā. Drīz pēc tam Kārlis Kohs, partijas biedrs no 1915. gada, uzņēmumā saformēja Sarkanās gvardes vienību, kura oktobrī apvienoja 100 cilvēku.<sup>38</sup> Vienības cīnītāju rindās bija ap 30 latviešu strādnieku. Šajā rajonā boļševiki Oto Vērzemnieks un Jānis Eihmanis augsta beigās organizēja sarkangvardu vienību Mihelsona cauruļu rūpnīcā. Tās kodolu veidoja latviešu strādnieki. Pirms Oktobra revolūcijas vienībā bija 80 cīnītāju.<sup>39</sup> Šie partijas biedri nodibināja Sarkanās gvardes vienību no 50 cilvēkiem arī rūpnīcā «Russkaja mašina».

H. Arkinda fabrikā Sarkanos gvardi no 40—45 apbruņotiem strādniekiem oktobrī izveidoja J. Eihmanis.

Lefortovas rajonā atradās daļa no gumijas rūpnīcas «Provodņiks».<sup>40</sup> Uzņēmumā tika nodarbināts ap 2200 strādnieku, lielākoties bijušo rīdzinieku. Bez tam rūpnīcā strādāja vēl 400—700 celtnieku, kas kopš 1916. gada būvēja jaunus korpusus. Celtnieku vidū bija arī daudz latviešu bēgļu. Vairāki no strādniekiem bija partijas biedri, kas 1916. gadā izveidoja šūniņu. Pēc Februāra revolūcijas «Provodņikā» jau darbojās spēcīga boļševiku organizācija, kura skaitījās visaktīvākā Lefortovas rajonā. Par šīs organizācijas darbu un par «Provodņika» latviešu strādnieku līdzdalību revolucionārajā kustībā saglabājušās Puiša atmiņas.<sup>41</sup> 1917. gada maijā pēc boļševiku organizācijas ierosmes rūpnīcā «Provodņiks» tika nodibināta Sarkanās gvardes vienība, kurā Oktobra revolūcijas priekšvakarā bija vairāk

<sup>35</sup> Москва в Октябре 1917 года, с. 78.

<sup>36</sup> Турпат, 77. lpp.

<sup>37</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 265. л., 1.—3. лр.

<sup>38</sup> Москва в Октябре 1917 года, с. 73.

<sup>39</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 287.

<sup>40</sup> Otra rūpnīcas «Provodņiks» daļa armetās Piemaskavas pilsētiņā Tušinā.

<sup>41</sup> Очерки по истории революционного движения и большевистской организации в Бауманском районе. М., 1928, с. 69—77 и др.



1917. gada jūlija dienas Maskavas  
boļševiku un eseru roktis, pārspie-  
šiem un demonstrācijām. Tūlīt  
strādnieku demonstrācija, kuras da-  
ļas pārietu.

Kontrevolucionārie elementi va-  
strānīem, cenšoties iedrošināt  
liels slābs deva rīkojumu sarkangu  
andursmīm un apobētošas līkai.  
Jānis Pīlešs savā grāmatā raksturo,  
kānot lerošus, tādā izbrukosos  
ar dūren, lauztu šarogu kātiem vai

Maskavā kontrevolucionārie mēģinā-  
demonstrācijām, un boļševku  
pietie raksturo. Jūlija presē uz-  
V. I. Levina, viņa līdzgaitniekiem  
mēm.

Kerņģova durpja dienas boļševu  
evlows tālāks mediorunāšas. Tā-  
nīču vīstīva.

Haralds Krūmiņš



nekā 200 cīnītāju. Rūpnīcas strādnieku komiteja, kuru vadīja boļše-  
viki, piespieda administrāciju izsniegt ap 2 tūkst. rubļu it kā uzņē-  
muma cehu apsardzes organizēšanai. Patiesībā šie līdzekļi tika no-  
doti «Provodņika» Sarkanajai gvardei ieroču iegādāšanai.<sup>42</sup>

Lefortovas rajonā Sarkanās gvardes formēšanā rosīgi piedalījās  
mehāniskā rūpnīca «Šesterna-Citroen», kur strādāja liels skaits  
rīdzinieku. Jau 1917. gada martā partijas biedrs no 1909. gada  
Haralds Krūmiņš nodibināja tur strādnieku milicijas nodaļu.<sup>43</sup> Vē-  
lāk, maijā, to pārveidoja par Sarkanās gvardes vienību, kurā ietilpa  
50 cilvēku.<sup>44</sup> Tās kodolu veidoja latviešu strādnieki. Oktobrī vienībā  
skaitījās ap 80 sarkangvardu.

Brezenta darbnīcā «Zemgor» jūlijā boļševiks Pēteris Šmits orga-  
nizēja no latviešu strādniekiem sarkangvardu vienību, kurā iestā-  
jās 22 cilvēki.

Boļševiku aicinājumam dibināt Sarkanos gvardi atsaucās Ļevi-  
tina apavu fabrikas strādnieki, starp kuriem bija prāvs skaits eva-  
kuēto latviešu. Par to savās atmiņās rakstījis šī uzņēmuma strād-  
nieks Jānis Stumbiņš,<sup>45</sup> kas kara laikā ar ģimeni evakuējās no

<sup>42</sup> Очерки по истории революционного движения и большевистской орга-  
низации в Бауманском районе. М., 1928, с. 127, 128.

<sup>43</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 315. l., 1.—4. lp.

<sup>44</sup> Turpat, 2443. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.

<sup>45</sup> J. Stumbiņa atmiņas «Oktobra dienas Maskavā» (1.—20. lpp.) un īsa bio-  
grāfija (1., 2. lpp.). J. Stumbiņa meitas, juridisko zinātņu doktores E. Stumbiņas  
personiskajā arhīvā.



Jānis Pieče

Jēkabpils uz Maskavu, kur iestājās Ļevitina apavu fabrikā. Pēc Februāra revolūcijas viņš sāka aktīvi darboties savā arodbiedrībā, vēlāk tika ievēlēts Maskavas ādas strādnieku arodbiedrības valdē. 1917. gada augusta beigās fabrikā tika nodibināta sarkangvardu vienība, kurā iestājās arī Jānis Stumbiņš un vairāki viņa darbabiedri.

Pilsētas rajonā viens no Sarkanās gvardes dibinātājiem bija partijas biedrs no 1909. gada Jānis Skrams. 1917. gada maija sākumā tika izveidots Maskavas Sarkanās gvardes Centrālais štābs, kurā ietilpa pilsētas KSDS(b)P komitejas un tās Kara biroja, Strādnieku deputātu padomes boļševistiskās frakcijas un rajonu pārstāvji. Maskavas boļševiku komiteju pārstāvēja Jānis Pieče, Blagušas-Lefortovas rajonu — Eduards Berklāvs, Simonovas rajonu — Andrejs Līdaks, Hamovņiku rajonu — Eduards Jurevics, Butirkas rajonu — Jūlijs Kyesis.<sup>46</sup> Štāba vadošajā piecniekā ietilpa J. Pieče, P. Šternbergs, N. Zimins, A. Vedernikovs un P. Dobriņins. Īpaši lielu uzmanību viņi veltīja strādnieku vienību apbruņošanai. Rūpnīcās «Motors», «Mihelson» un dažos citos uzņēmumos strādnieki izgatavoja rokas granātu detaļas, pēc tam tās samontēja kopā Maskavas universitātes asistenta inženiera E. Gipiusa vadībā.

Maijā sāka dibināt Sarkanās gvardes rajonu štābus, kuros ietilpa daudz latviešu boļševiku. Sarkanās gvardes izveidošanu visādi centās bremsēt meņševiki un eseri, kas atrada kopīgu valodu ar buržuāzisko Pilsētas domi un Maskavas kara apgabala pavēlniecību.

<sup>46</sup> Логунова Т. А. Московская Красная Гвардия в 1917 г., с. 27.

1917. gada jūlija dienās Maskavas padomes izpildkomiteja, kas bija meņševiku un eseru rokās, pieņēma lēmumu atturēties no masu mitiņiem un demonstrācijām. Tomēr 4. jūlijā pilsētas ielās notika plaša strādnieku demonstrācija, kuras dalībnieki solidarizējās ar Petrogradas proletariātu.

Kontrrevolucionārie elementi vairākās vietās uzbruka demonstrantiem, cenšoties izprovocēt sadursmes. Sarkanās gvardes Centrālais štābs deva rīkojumu sarkangvardiem izvairīties no bruņotām sadursmēm un aprobežoties tikai ar demonstrācijas apsargāšanu. Jānis Pieče savā grāmatā rakstīja, ka sarkangvardiem bija aizliegts lietot ieročus, tādēļ uzbrūkošos kontrrevolucionārus nācās atvairīt ar dūrēm, lautu karogu kātiem vai revolveru rokturiem.<sup>47</sup>

Maskavā kontrrevolūcija neuzdrošinājās izmantot karaspēku pret demonstrantiem, un boļševiku vajāšanai te nebija tik atklāts un plašs raksturs. Toties presē uzbangoja apmelošanas vilnis pret V. I. Ļeņinu, viņa līdzgaitniekiem un KSDS(b)P vadošajiem orgāniem.

Korņilova dumpja dienās boļševiki enerģiski ķērās pie Sarkanās gvardes tālākas nostiprināšanas. Tika organizēts daudz jaunu strādnieku vienību. Tomēr joprojām sarkangvardiem bija ļoti maz ieroču.

2. un 3. septembrī strādnieku un kareivju deputātu padomju izpildkomiteju apvienotā sēdē pieņēma Sarkanās gvardes statūtu projektu un nolēma to galīgi apstiprināt tuvākajā padomju plēnumā. Taču meņševiki un eseri novilcināja statūtu akceptēšanu līdz pat 24. oktobrim. Boļševiki tomēr izsūtīja statūtu projektu uz pilsētas rajoniem, kur tas tika nekavējoties apspriests un pieņemts. 4. septembrī strādnieku un kareivju deputātu padomju apvienotā sēdē izvēlēja Sarkanās gvardes jauno Centrālo štābu no 24 locekļiem. Sakarā ar to, ka meņševiki un eseri tur bija vairākumā, šis orgāns izrādījās darba nespējīgs. Oktobra revolūcijas sākumā boļševiki reorganizēja Centrālo štābu.

5. septembrī Maskavas strādnieku un kareivju deputātu padomju apvienotajā sēdē pieņēma svarīgu rezolūciju «Par varu», kuras autori bija boļševiki. Pēc tam 19. septembrī Maskavas padomes izpildkomitejas pārvēlēšanās boļševiki ieguva 32 vietas no 60. Pirmo reizi par Strādnieku deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju kļuva boļševiks V. Nogins.<sup>48</sup>

Maskavas pilsētas boļševiku komiteja un Apgabala KSDS(b)P birojs atbalstīja partijas CK 10. oktobra lēmumu par bruņoto sacelšanos. Tātad pēc svarīguma un nozīmes otrais valsts proletāriskais centrs — Maskava bija gatava sākt bruņotu cīņu par padomju varu.

Oktobra revolūcijas priekšvakarā Maskavā bija 146 Sarkanās gvardes vienības, no tām 34 — Rogožkas—Simonovas, 25 — Zamos-

<sup>47</sup> Пече [Пиче] Я. В боях за Октябрь, с. 7, 8.

<sup>48</sup> Известия Московского Совета рабочих депутатов, 1917, 20 сентября.

kvorečjes, 11 — Presņas, 10 — Butirkas, 10 — Hamovņiku un Dorogomilovas, 8 — Blagušas-Lefortovas rajonā.<sup>49</sup>

Pēc vēsturnieka G. Cipkina aprēķiniem, Maskavā līdz bruņotās sacelšanās sākumam skaitījās ap 6 tūkst. sarkangvardu.<sup>50</sup> Zamoskvorečjes rajonā Sarkanās gvardes rindās atradās 1500 cīnītāju, Blagušas-Lefortovas un Rogožkas-Simonovas rajonos katrā pa tūkstotim, Presņas rajonā — ap 700 utt. Latviešu sarkangvardi Maskavā netika uzskaitīti, tāpēc to precīzu skaitu nevar noteikt. Tomēr ir saglabājušies arhīvu, preses, atmiņu un citi materiāli, kas dod iespēju noskaidrot lielāko daļu latviešu sarkangvardu vienību sastāvu.

1917. gada oktobrī tika saformēta Maskavas KSDS(b)P latviešu apvienoto sekciju izpildkomitejas un kluba «Cīņa» sarkangvardu vienība. Tās pamatu veidoja ap 150 rūpnīcas «Provodņiks» sarkangvardu no Lefortovas rajona, kuriem pievienojās vēl 50 latviešu rajona boļševiku. Oktobra revolūcijas sākumā šajā apvienotajā latviešu vienībā ietilpa 200 sarkangvardu.<sup>51</sup> Bez tam tika nodibināta 30 cilvēku liela sanitāru vienība no Maskavas tekstilfabriku un šūšanas fabriku latviešu strādniekiem.

Latviešu boļševiku sekciju izpildkomiteja un klubs «Cīņa» savā apvienotajā vienības štābā izvirzīja Z. Devingtelu, Ē. Ekšteinu (Ēvaldu), J. Lasi, J. Straumīti un J. Zariņu.<sup>52</sup> Par vienības komandieri nozīmēja Pilsētas rajona Sarkanās gvardes priekšnieku Oto Vērzemnieku, kas līdz šim darbojās Aleksejevskojes-Rostokinas apakšrajonā. Apvienoto latviešu vienību palīdzēja saformēt viens no Pilsētas rajona boļševiku vadītājiem J. Skrams un Maskavas Sarkanās gvardes komisijas loceklis J. Pieče. Ielu cīņu sākumā viņš piegādāja vienībai pietiekamu daudzumu ieroču un patronu. Latviešu apvienotā sarkangvardu vienība bija izvietota Pokrovkas ielā 41, kur atradās strādnieku klubs «Cīņa», LSD CK Maskavas birojs un KSDS(b)P latviešu sekciju izpildkomiteja. Blakus bija Miškes tipogrāfija, kur drukāja «Sociāldemokrātu». Oktobra revolūcijas sākumā, kad Maskavā iedegās ielu cīņas, pēc izsaukuma Maskavā no Podolskas ieradās 90 latviešu sarkangvardu, kas pievienojās apvienotajai latviešu vienībai.<sup>53</sup> Štāba loceklis J. Zariņš savās atmiņās atzīmē, ka apvienotajā latviešu vienībā bija 350 sarkangvardu.<sup>54</sup> Šādu skaitli nosaucis arī K. Ratnieks un J. Straumītis savā rakstā «KSDS(b)P Maskavas organizācijas latviešu sekcija (1915.—1917.)».<sup>55</sup>

<sup>49</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 108.

<sup>50</sup> Цыпкин Г. А. Красная Гвардия в борьбе за власть Советов, с. 104—109.

<sup>51</sup> Grūst vecā pasaule..., 261. lpp.

<sup>52</sup> Par Oktobra uzvaru, 190., 191. lpp.

<sup>53</sup> Grūst vecā pasaule..., 261. lpp.

<sup>54</sup> Turpat.

<sup>55</sup> Par Oktobra uzvaru, 192. lpp.



Johans Lasis

Oktobrī rūpnīcā «Motors» bija 100 latviešu sarkangvardu, Kara artilērijas rūpnīcā — 300, «Kaučukā» — 200, «Provodņikā» — 80, Sokoļņiku vagonu remonta rūpnīcā — 30, «AMO» — 25, «Dinamo» — 15. Ir zināms arī, ka nelielas latviešu sarkangvardu grupas atradās vismaz vēl 40 Maskavas uzņēmumos — kopā pāri par 400 cilvēku. Tātad latviešu sarkangvardu skaits Maskavā sasniedza vismaz 1500 cilvēku. Apmēram trešdaļa no tiem bija partijas biedri, pārējie bezpartejiskie. Oktobra revolūcijas pirmajās dienās latviešu bija apmēram ceturtdaļa no Maskavas sarkangvardiem. Vēlāk ielu cīņu nobeiguma posmā Sarkanās gvardes rindās pilsetā ievērojami auga, tādēļ latviešu īpatsvars samazinājās. Tomēr aktīvo līdzdalībnieku skaits ielu cīņās joprojām nepārsniedza 6—8 tūkst. cilvēku, neraugoties uz to, ka novembra sākumā Maskavā jau skaitījās ap 30 tūkst. sarkangvardu. Apmēram 20—22 tūkst. no tiem bija vāji apbruņoti un tikpat kā neapmācīti. Tāpēc tos faktiski jāpieskaita aktīvo sarkangvardu rezervei.

Ļoti liels evakuēto latviešu strādnieku īpatsvars Sarkanajā gvardē Maskavā izskaidrojams ar to, ka viņi ieradās šeit kā organizēts un cīņās norūdīts Latvijas revolucionārā proletariāta spēks. Liela loma latviešu strādnieku iesaistīšanā Sarkanajā gvardē bija Latvijas boļševikiem, kas Maskavā izveidoja spēcīgu un darbīgu organizāciju. Aktīvo latviešu evakuēto strādnieku un bēgļu iestāšanos sarkangvardu rindās sekmēja tās bagātās revolucionārās un internacionālistiskās tradīcijas.

Lai nodrošinātu partijas vadību Sarkanajā gvardē, Maskavas boļševiku komiteja 22. oktobrī izveidoja īpašu komisiju no 12 cilvēkiem, kurā no Maskavas komitejas ievēlēja Jāni Pieči, no Butirku rajona — Oskaru Bērziņu un no Hamovņiku rajona — Oskaru Lepicki.<sup>56</sup> 24. oktobrī Maskavas strādnieku un kareivju padomju kopējā sēdē tika pieņemti Sarkanās gvardes statūti.<sup>57</sup>

Bruņotās sacelšanās centrālie vadošie orgāni Maskavā galīgi tika izveidoti 1917. gada 25. oktobrī, kad plkst. 11.45 no Petrogradas pienāca ziņa par sociālistiskās revolūcijas sākšanos. Pilsētas boļševiku komiteja un KSDS(b)P Maskavas apgabala birojs nekavējoties organizēja partijas centru sacelšanās vadīšanai.<sup>58</sup> Dažas stundas vēlāk Maskavas strādnieku un kareivju deputātu padomju plēnums pēc vētrainām debatēm pieņēma boļševiku priekšlikumu par Kara revolucionārās komitejas dibināšanu no 7 locekļiem un 6 kandidātiem, kuru vidū bija 8 boļševiki.<sup>59</sup> Partijas centra locekļi oficiāli KRK neietilpa, bet aktīvi piedalījās tās darbībā.

Ielu cīņu sākumā Maskavā Kara revolucionārās komitejas locekļu un kandidātu skaits tika palielināts līdz 27. Oktobra beigās viņi visi, izņemot divus cilvēkus, bija boļševiki.

KRK izveidoja savu operatīvo štābu no 11 locekļiem, kas tieši vadīja sacelšanos. Štābā ietilpa S. Budzinskis, A. Vedernikovs, N. Muralovs, J. Pieče, J. Rudzutaks, P. Šternbergs un citi boļševiki.<sup>60</sup> Partijas centrs un KRK izsūtīja uz visiem pilsētas rajoniem rīkojumu nekavējoties izvēlēti kara revolucionārās komitejas.<sup>61</sup>

25.—27. oktobrī šis rīkojums tika izpildīts, pie kam par rajonu KRK locekļiem ar maziem izņēmumiem kļuva boļševiki. Lielākajā daļā rajonu KRK tika ievēlēti arī latviešu strādnieki: Hamovņiku rajonā — E. Jurevics,<sup>62</sup> Dorogomilovas rajonā — Mednis,<sup>63</sup> Rogožkas rajonā — O. Kalniņš,<sup>64</sup> Simonovas rajonā — A. Līdaks,<sup>65</sup> Pilsētas rajonā — J. Skrams.<sup>66</sup>

Sociālistiskās revolūcijas karaspēka rindās Maskavā 25. oktobrī bija 6 tūkst. sarkangvardu, 5—6 tūkst. garnizona apbruņotu kareivju, 847 tā sauktie dvinci — bijušie V armijas kareivji, kas jūnijā tika apcietināti par atteikšanos piedalīties uzbrukumā frontē, nosūtīti uz Maskavu un atbrīvoti revolūcijas priekšvakarā no Butirku

<sup>56</sup> Революционное движение в России накануне Октябрьского вооруженного восстания (1—24 октября 1917 г.). М., 1962, с. 114.

<sup>57</sup> Из истории Московской рабочей Красной Гвардии. Материалы и документы. М., 1930, с. 27.

<sup>58</sup> Трухан Г. А. Октябрь в Центральной России. М., 1967, с. 253.

<sup>59</sup> Грунт А. Я. Москва. 1917. Революция и контрреволюция, с. 281.

<sup>60</sup> Московский Военно-революционный комитет. М., 1965, с. 280.

<sup>61</sup> Трухан, 273. lpp.

<sup>62</sup> Грунт А. Я. Москва. 1917. Революция и контрреволюция, с. 290.

<sup>63</sup> Пече [Пиче] Ян. В боях за Октябрь, с. 38; Герои Октября, с. 222—229.

<sup>64</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 228.

<sup>65</sup> Москва в Октябре 1917 года, с. 78.

<sup>66</sup> Герои Октября, с. 197—200; Грунт А. Я. Москва. 1917. Революция и контрреволюция, с. 290.

cietuma.<sup>67</sup> Dvincu vidū bija arī 40 latviešu kareivju.<sup>68</sup> Kara revolucionārās komitejas rīcībā bija prāvas rezerves, jo pēc bruņotās sacelšanās sākuma Sarkanās gvardes rindas ātri auga. Protams, jaunās strādnieku vienības vēl vajadzēja apbruņot un apmācīt. Bez tam oktobra beigās un novembra pirmajās dienās Maskavas proletāriešiem palīgā ieradās ne mazāk par 4500 sarkangvardu no tuvākajām pilsētām.<sup>69</sup> Atbrauca arī jūrnieki no Petrogradas.

Kontrevolūcija Maskavā pulcējās ap buržuāzisko Pilsētas domi un Maskavas kara apgabala štābu. 26. oktobrī tika nodibināta Sabiedrības drošības komiteja ar pilsētas galvu V. Rudņevu un Maskavas kara apgabala pavēlnieku pulkvedi K. Rjabcevu priekšgalā. Šīs komitejas rīcībā bija 6 tūkst. virsnieku, junkuru un kadetu.<sup>70</sup> Maskavas kontrevolūcija balstījās uz pilsētas buržuāziju. Ielu cīņu laikā tika nodibinātas vairākas studentu un vecāko klašu ģimnāzistu bruņotas vienības. V. Rudņevs un K. Rjabcevs lielas cerības lika uz Rietumu frontes kontrevolucionāro karaspēku. Visumā sociālistiskās revolūcijas spēkiem bija ievērojams pārsvars skaitliskā ziņā. Turpretī kontrevolūcija varēja izmantot virsnieku un junkuru militāro pieredzi.

25. oktobrī partijas centrs vēl līdz KRK izveidošanai spēra pirmos soļus, lai nodibinātu kontroli pār dažiem svarīgiem Maskavas objektiem. Pēc tā rīkojuma 56. rezerves kājnieku pulka 11. un 13. rota, kas dislocējās Kremlī, boļševika Oskara Bērziņa vadībā uzņēmās galvenā pasta, telegrāfa un tālsatiksmes telefona stacijas ārējo apsardzi.<sup>71</sup>

Pēc kāda laika telegrāfā un tālsatiksmes telefona stacijā ieradās junkuru vienība, bet bruņotā sadursmē ar kareivjiem neielaidās un devās atpakaļ.

Naktī no 25. uz 26. oktobri savu pirmo sēdi noturēja Maskavas KRK, kur boļševiki atteicās paplašināt Kara revolucionāro komiteju ar «demokrātisko» organizāciju pārstāvjiem. Tika pieņemts uzsaukums Maskavas garnizonam ar aicinājumu atbalstīt KRK.<sup>72</sup> Naktī no 25. uz 26. oktobri kontrevolūcija arī sāka rīkoties. Pēc pulkveža K. Rjabceva pavēles junkuri ieņēma Manēžu un Pilsētas domes ēku. Līdz ar to radās tieši draudi Kremlim, kur atradās Arsenāls un Valsts dārglietu krātuve. Kremlī apsargāja 56. rezerves kājnieku

<sup>67</sup> Дыпкин Г. А. Красная Гвардия в борьбе за власть Советов, с. 106; Какурин Н. Октябрьские дни в Москве в 1917 г. — Война и революция, 1927, № 10, 11, с. 39; «Двинцы». Сборник воспоминаний участников Октябрьских боев в 1917 г. в Москве и документов. М., 1957, с. 170—173; МАСВА, 66. f., 3. arg., 1129. l., 3.—86. lp.

<sup>68</sup> МАСВА, 66. f., 3. arg., 1129. l., 3.—86. lp.

<sup>69</sup> Трукан Г. А. Октябрь в Центральной России, с. 276.

<sup>70</sup> Какурин Н. Октябрьские дни в Москве в 1917 г., с. 41.

<sup>71</sup> Октябрь в Москве. Документы и материалы. М.; Л., 1932, с. 143, 144; Берзинь О. Октябрьские дни в Москве. — Пролетарская революция, 1927, № 12, с. 173, 174.

<sup>72</sup> Известия Московского Совета рабочих депутатов, 1917, № 197, 26 октября.



Oskars Bērziņš

pulks ar piecām rotām, bet divas no tām tika nosūtītas uz telegrāfu, galveno pastu un starppilsētu telefona staciju. Saņēmusi ziņu par junkuru rīcību, Maskavas KRK iecēla par Kremļa komandantu praporščiku O. Bērziņu un par komisāru J. Jaroslavski.<sup>73</sup>

26. oktobrī agri no rīta viņi 193. rezerves kājnieku pulka rotas pavadībā ieradās Kremli. Līdz ar to Kremļa garnizons tika nostiprināts.

Partijas centrs un Maskavas KRK nosūtīja savus pārstāvjus uz rajoniem revolucionāro spēku mobilizēšanai. Enerģiski rīkojās Sarkanās gvardes štāba operatīvās grupas loceklis Jānis Pieče. Naktī no 25. uz 26. oktobra viņš kopā ar dažiem biedriem apbraukāja autorotas Sokoļņikos, noturēja tur kareivju mītiņu un organizēja vairāku desmitu automobiļu nosūtīšanu KRK rīcībā.<sup>74</sup>

26. oktobrī no paša rīta pie Maskavas padomes un KRK ēkas Tveras ielā ieradās pirmā autokolonna ar 30 mašīnām, kuru apsargāja Zamoskvorečjes rajona sarkangvardi. Jānis Pieče agrā rītā ar dažām mašīnām aizbrauca uz Aviācijas parka noliktavu, kur pēc Sarkanās gvardes izlūku ziņām atradās 50 ložmetēju. Tomēr izrādījās, ka Maskavas kara apgabala štābs paspēja lielāko daļu ložmetēju aizvest, bet palikušie 12 bija izjaukti. Pēc dažām stundām šos ložmetējus saveda kārtībā un nogādāja uz Maskavas padomi. Tur Jānis Pieče ar riteņbraucēju kareivju grupu un sarkangvardiem

<sup>73</sup> Социал-демократ, 1917, № 201, 5 ноября.

<sup>74</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 481. л., 3. лр.; Пече [Пиече] Ян. В боях за Октябрь, с. 25.



izvietoja ložmetējus kaujas pozīcijās, lai sagatavotos varbūtējam junkuru uzbrukumam.<sup>75</sup> 26. oktobrī no rīta smago automašīnu kolonna 18 dvincu apsardzībā ieradās Kremli, kur pēc O. Bērziņa rīkojuma no Arsenāla saņēma lielu daudzumu šauteņu. Tomēr izvest tās vairs neizdevās, jo pie visiem Kremļa vārtiem tika novietotas pastiprinātas junkuru patruļas.<sup>76</sup> Lai novērstu asinsizliešanu, Maskavas KRK 26. oktobrī noslēdza ar pulkvedi Rjabcevu vienošanos par abpusēju naidīgas rīcības izbeigšanu. Junkuri apņēmās pārtraukt Kremļa blokādi, bet KRK apsoliya izvest no turienes revolucionāri noskaņoto 193. rezerves pulka rotu.<sup>77</sup>

Maskavas Kara revolucionārā komiteja godīgi savu solījumu izpildīja, bet pulkvedis Rjabcevs nemaz nedomāja to darīt. Sociālistiskās revolūcijas dienās šādi gadījumi notika bieži vien Petrogradā, Maskavā un citur. Proletariāts cīnījās par padomju varu ar tīrām rokām un augstu komunistisko morāli, kuras nesēja bija boļševiku partija. Toties vecās pasaules pārstāvji, arī virsnieki, nebūt nedomāja par godīgu rīcību.

Noslēdzot vienošanos ar kara apgabala štābu, Maskavas KRK tomēr izsūtīja uz rajoniem telefonogrammu ar aicinājumu nodrošināt uz vietām varas pāriešanu padomes rokās.<sup>78</sup> Rajonu kara revolucionārās padomes nekavējoties sāka rīkoties, Zamoskvorečjē Sarkanā gvarde nomainīja buržuāziskās Domes komisārus svarīgākajos rajona objektos. Tika ieņemta pilsētas elektriskā stacija un līdz ar to nodrošināta elektrības piegāde Maskavai.<sup>79</sup> Butirku, Presņas, Rogožkas—Simonovas, Blagušas—Lefortovas un citos pilsētas rajonos KRK un Sarkanās gvardes štābi sāka kaujas vienību koncentrāciju.

26. oktobra nogalē Sarkanās gvardes un revolucionāro kareivju vienības ieņēma pozīcijas Dārzu loka (Sadovoje Koļco) līnijā, bet to patruļas vēl brīvi varēja tikt līdz Maskavas padomei pa Tveras ielu, kur atradās arī Kara revolucionārā komiteja. Maskavas partijas komiteja un Sarkanās gvardes štābs izvietojās viesnīcā «Dresden». Kremli dislocējās 56. rezerves pulka trīs rotas un Ukrainu pulks, kas mēģināja neiejaukties bruņotajā konfliktā.<sup>80</sup>

26. oktobra vakarā pēc sarunām ar pulkvedi Rjabcevu Kremļa komisārs J. Jaroslavskis kopā ar KRK locekli A. Arosevu aizbrauca uz Maskavas padomi. Vēlāk izrādījās, ka tā ir kļūda, jo Kremli no revolucionārās vadības palika vienīgi O. Bērziņš, kuram nācās patstāvīgi risināt visus jautājumus pēc sakaru pārtraukuma ar Maskavas KRK.

<sup>75</sup> Пече [Пиече] Ян. В боях за Октябрь, с. 25, 26.

<sup>76</sup> МАСВА, 2169. f., 1. arg., 481. l., 3. лр.; Пече [Пиече] Ян. В боях за Октябрь, с. 26.

<sup>77</sup> Советы в Октябре. Сборник документов. М., 1928, с. 34.

<sup>78</sup> Подготовка и победа Октябрьской революции в Москве, с. 386.

<sup>79</sup> Пече [Пиече] Ян. В боях за Октябрь, с. 37, 38.

<sup>80</sup> Турпат, 49., 50. лрр.

Pēdējais pilsētas Kara revolucionārās komitejas rīkojums bija — stingri izpildīt vienošanos ar pulkvedi Rjabcevu un neieļauties bruņotā konfliktā. Sakarā ar to, ka Rjabcevs lauza vienošanās noteikumus, Kremlis joprojām palika bloķēts. Drīz vien sakari ar Maskavas KRK pārtrūka, junkuri atvienoja ūdensvadus Kremlim. Garnizonam nevarēja piegādāt arī pārtiku.<sup>81</sup>

27. oktobra dienas vidū O. Bērziņš pavēlēja 56. rezerves pulka rotām un nelielai sarkangvardu grupai, kas atbrauca pēc ieročiem un palika Kremlī, sagatavoties cīņai, ja junkuri mēģinās pāriet uzbrukumā.<sup>82</sup>

Stāvoklis pilsētā kļuva arvien nopietnāks, 450 dvinci, kas tika izvietoti Savjолоvas hospitālī, saņēma pavēli ierasties Maskavas padomē, lai nostiprinātu tās apsardzi. Cita dvincu nodaļa (300 cilvēku) 27. oktobra vakarā no Ozerku hospitāļa arī devās uz Maskavas padomi, bet bija tikai daļēji apbruņota. Šī nodaļa pārgāja Maskavas tiltu un šķērsoja Sarkanu laukumu. Tālākajā ceļā kareivjiem uzbruka junkuri. Dvincu komandieris J. Sapunovs bija nāvīgi ievainots. Nodaļa ar cīņu izlauzās uz Tveras ielu un nonāca līdz Maskavas padomes ēkai.<sup>83</sup> Daži cilvēki krita, vairāki tika ievainoti.

Uzbrukums dvinciem bija ievadījis kontrrevolūcijas vispārējo uzbrukumu. 27. oktobrī Rjabcevs ultimātīvi pieprasīja likvidēt Maskavas KRK un izvest no Kremļa 56. rezerves pulka kareivjus. Atteikšanās gadījumā viņš piedraudēja apšaudīt Maskavas padomi un uzsākt karadarbību.<sup>84</sup>

Naktī no 27. uz 28. oktobri junkuri izdarīja uzbrukumu Dorogomilovas rajona KRK, 1. artilērijas brigādē sagrāba 2 lielgabalus, bet Hodinkā uzbruka 56. rezerves pulka rotām un piespieda tās atkāpties no centrālā pasta un telegrāfa. Pilsētas telegrāfā tika novietota stipra junkuru nodaļa. Virsnieki un junkuri nocietinājās pilsētas priekšnieka pilī Tveras bulvāri, radot tiešus draudus Maskavas padomei. Bet padomes ēka jau bija nocietināta un sagatvota aizstāvēšanai. 28. oktobrī no rīta padome tika aplenkta puslokā un KRK sakari ar rajoniem notika zem junkuru uguns. Tāpēc nācās izveidot sakarnieku grupu, kas regulāri uzturēja sakarus starp padomi un rajoniem. Presņas sakarniece bija Hermīne Krūmiņa, bet latviešu partijas centra sakarniece — Johana Ziemele.<sup>85</sup>

28. oktobrī no rīta pulkvedis Rjabcevs pa telefonu ziņoja Kremļa komandantam O. Bērziņam, ka pilsēta atrodas junkuru rokās, bet Maskavas KRK arestēta. Tāpēc viņš pieprasīja atvērt vārtus un ielaist Kremlī junkurus, piedraudot ar artilērijas apšaudi. Ilgu laiku atrauts no ārējās pasaules un būdams pilnīgā neziņā par stāvokli Maskavā, O. Bērziņš padevās pulkveža Rjabceva provokācijai un

<sup>81</sup> Пече [Пииче] Ян. В боях за Октябрь, с. 49, 50.

<sup>82</sup> Турпат.

<sup>83</sup> Герои Октября, с. 190, 191; «Двинцы», с. 70—72.

<sup>84</sup> Грунт А. Я. Москва. 1917. Революция и контрреволюция, с. 316.

<sup>85</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 316. l., 2. лр.

noņēma sardzi pie Troicas vārtiem. Ienākuši Kremli, junkuri un virsnieki atbrūņoja garnizonu. Oskars Bērziņš tika piekauts un ieslodzīts pagrabā. Pēc tam virsnieki nostādīja 56. rezerves pulka kareivjus rindā un pie Arsenāla vārtiem atklāja uz viņiem ložmetēju un šauteņu uguni. Daudz kareivju tika nošauts, bet pārējie 500 cilvēki — apcietināti un izvietoti kazarmās.<sup>86</sup> Kremļa nodevīgā ieņemšana bija pēdējais lielākais junkuru panākums.

28. oktobrī pilsētas KRK un partijas centrs apsprieda stāvokli Maskavā un sakarā ar tiešiem draudiem padomei nolēma nodibināt rezerves operatīvo centru pie Pilsētas rajona Kara revolucionārās komitejas. Šajās dienās vairākās Maskavas ielās strādnieki uzcēla barikādes, bet rajonu Sarkanā gvarde nebūt nedomāja tikai aizstāvēties.

Junkuri ieņēma Kremli, viesnīcas «Metropol» un «Nacional», Pilsētas domes ēku, Tveras ielu līdz Skobejeva laukumam, Arbata un Ņikitā ielas rajonu, Aleksandra karaskolu Znamenkas ielā un Maskavas kara apgabala štāba ēku Prečistenkas ielā.

Cits kontrrevolūcijas spēku izvietojuma rajons bija Alekseja karaskola un trīs kadetu korpusi Lefortovas rajonā. Junkuri atradās arī 6. praporščiku skolā Kruticku kazarmās netālu no Spasa vārtiem. Pēdējie divi atbalsta punkti bija atrauti no galvenajiem kontrrevolūcijas spēkiem.

28. oktobrī aktīvu karadarbību izraisīja Zamoskvorečjes rajona Sarkanā gvarde, kura sapulcējās Kalugas laukumā. Pēc rajona KRK pavēles uz Krimas, Lielā Kamennija, Moskvorečjes un Ustjes tiltiem tika nosūtītas sarkangvardu patruļas. Uz Ustjes tiltu devās «Provodņika» latviešu sarkangvardu neliela vienība, kas ieradās Zamoskvorečjē no Pokrovkas ielas 41. 28. oktobrī Zamoskvorečjes rajona sarkangvardi mēģināja ieņemt Kamennija tiltu, bet zem spēcīgas junkuru uguns nācās atkāpties un nocietināties Sofijas un Berseņevkas krastmalu ēkās pretī Kremlim.

Dažām Sarkanās gvardes vienībām tomēr izdevās ieņemt Krimas tiltu un vairākas ēkas Ostoženkas ielā. Šeit viņi savienojās ar Hamovņiku rajona sarkangvardiem. Krimas tilta ieņemšanā pirmajās rindās uzbruka «Motora» latviešu sarkangvardu vienība Daņilovkas apakšrajona štāba priekšnieka R. Vikmaņa vadībā. 26. oktobrī rūpnīcas «Motors» sarkangvardu vienība tika sadalīta divās daļās: viena devās Maskavas KRK rīcībā, otra palika Zamoskvorečjē. R. Vikmani iekļāva arī Zamoskvorečjes rajona Sarkanās gvardes štābā, un viņš piedalījās uzbrukumā Kamennija tiltam un kaujās Ostoženkas ielā.<sup>87</sup> Viens no R. Vikmaņa vietniekiem P. Tihomirovs arī atradās Zamoskvorečjē, bet otrs vietnieks Leihtendorfs kopā ar «Motora» vienības daļu cīnījās pilsētas centrā.

Pēc Krimas tilta ieņemšanas sīvas cīņas ar junkuriem iedegās Ostoženkas ielā, kur uzbruka arī rūpnīcas «Kaučuks» latviešu vie-

<sup>86</sup> Берзинь О. Октябрьские дни в Москве, с. 181, 182.

<sup>87</sup> Октябрь в Замоскворечье, с. 142; Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 358.



KSDS(b)P latviešu sekciju komitejas un kluba «Cīņa» sarkangvardi

nība O. Lepicka vadībā, Vtorova rūpnīcas, Gibnera fabrikas, Uvarovas tramvaju parka un citu uzņēmumu sarkangvardi.<sup>88</sup> Ipaši sīvas kaujas notika pie intendantūras noliktavas Krimas laukumā.

KSDS(b)P latviešu sekciju komiteja un strādnieku klubs «Cīņa» atradās Maskavas centrā Pilsētas rajona teritorijā. Kad sākās ielu cīņas, sarkangvaru štābs deva pavēli vienībai būt kaujas gatavībā. Nams Pokrovkas ielā 41 tika nocietināts: durvis un logi aizbarikādēti ar smilšu maisiem, no pagraba līdz vārtiem izrakta rezerves izeja. Pastāvīgi sardzē stāvēja 10—15 sarkangvaru. Vienības pusrota tika nosūtīta uz Zamoskvorečji vietējās KRK rīcībā. Citi atradās «Cīņas» kluba telpās un bija gatavi nākt palīgā Maskavas Kara revolucionārai komitejai.

27. oktobrī Pokrovkas ielā 41 vajadzēja notikt KSDS(b)P Visķrievijas latviešu sekciju konferencei. Tomēr sakarā ar revolūcijas sākumu Petrogradā ieradās tikai 28 delegāti, kuri noturēja informatīvu apspriedi un nekavējoties devās atpakaļ uz savām pilsētām, lai piedalītos cīņā par padomju varu. 8 konferences delegāti — apakšvirsnieki tika atstāti Maskavā un nozīmēti par sarkangvaru grupu komandieriem. Apvienotās latviešu vienības štāba loceklis Jānis Zariņš savās atmiņās raksta, ka bija nolemts steidzīgi izsaukt no Piemaskavas pilsētas Подоļskas latviešu sarkangvardus.<sup>89</sup> Uz turieni pēc štāba rīkojuma devās partijas rajona aktīviste, un 28. oktobrī no Подоļskas Maskavā ieradās 90 latviešu sarkangvaru

<sup>88</sup> Герои Октября, с. 208; Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 332.

<sup>89</sup> Grūstī vecā pasaule..., 261. lpp.

T. Bergmaņa vadībā. Tika saņemti arī ieroči, kurus atsūtīja Jānis Pieče. Tā bija daļa no šauteņu krājuma, kuru Sarkanā gvarde ieguva Kazanā stacijas ieņemšanas laikā.

Līdz ar Podoļskas sarkanarmiešu ierašanos apvienotā latviešu vienība kļuva ievērojami spēcīgāka. 300 cilvēku atradās Pokrovkas ielā 41 sava štāba ricībā, bet 50 — Zamoskvorečjē, kur viņi, sākot ar 26. oktobri, piedalījās kaujās pret junkuriem.

28. oktobrī pēc Maskavas KRK rīkojuma arī pārējo latviešu apvienoto vienību sarkangvardi iesaistījās cīņā Maskavas centrā. 27. oktobrī Blagušas—Lefortovas un Basmana rajona Sarkanā gvarde uzsāka kaujas operāciju pret 1. praporščiku skolu, kur atradās ap 500 labi apbruņotu kursantu un virsnieku.

Tiešs uzbrukums karaskolai būtu visai riskants un varētu prasīt daudz upuru. Tāpēc Blagušas—Lefortovas KRK nosūtīja palīgā sarkangvardiem divus smagos lielgabalus, kas tika nostādīti iepretim 1. praporščiku skolai. Pēc tam abu rajonu KRK iesniedza karaskolai ultimātu ar prasību bez kavēšanās padoties, piedraudot ar artilērijas apšaudi. Kursanti neiedrošinājās pretoties un sāka steigīgi izklist. Sarkangvardi saņēma gūstā ap 120 cilvēku, pārējie paspēja aizbēgt. Tika iegūts daudz šauteņu, vairāki ložmetēji un liels rokasgranātu un patronu krājums.<sup>90</sup> Šo operāciju vadīja E. Berklāvs un V. Vanags no Blagušas—Lefortovas rajona KRK.<sup>91</sup>

Pēc 1. praporščiku skolas kapitulācijas Blagušas—Lefortovas, Rogožkas—Simonovas un Basmana rajonu KRK nolēma kopīgiem spēkiem aplenkt un ieņemt Alekseja karaskolu un blakus esošos trīs kadetu korpusus, kas bija svarīgs kontrrevolūcijas atbalsta punkts starp šiem pilsētas rajoniem. Karaskola un kadetu korpusi atradās kapitālās veclaiku ēkās ar bieziem ķieģeļu mūriem. Junkuru un vecāko klašu kadetu ricībā bija daudz ieroču. Dārzā tika izraktas tranšejas un uzstādīti dzeloņdrāšu aizžogojumi, vairākās vietās ierīkotas ložmetēju ligzdas. Blagušas—Lefortovas, Rogožkas—Simonovas un Basmana rajonu KRK izstrādāja uzbrukuma plānu un nozīmēja sarkangvardu un kareivju vienības, kam vajadzēja piedalīties operācijā. Kopā ar Sarkano gvardi uzbrukumā piedalījās 86. rezerves pulka un smagās artilērijas darbnīcu kareivju vienības.

28. oktobrī, aplenkuši puslokā Alekseja karaskolu un kadetu korpusus, sarkangvardu un revolucionāro kareivju komandieri lika priekšā junkuriem un kadetiem padoties. Tie atbildēja ar intensīvu šauteņu un ložmetēju uguni. 5 sarkangvardi krita, 10 tika ievainoti. Tad talkā nāca smagās artilērijas darbnīcu kareivji, kas kopā ar strādniekiem atstūma 6 lielgabalus. Bet izrādījās, ka virsnieki paspējuši paslēpt tēmēšanas ierīces. Sākumā mēģināja šaut bez tām; pirmais lādiņš aizlidoja garām un sprāga kaut kur Rogožkas rajonā, otrs trāpīja Gužona rūpnīcas dūmenī, bet trešais — tramvaju parkā. Pēc šīm neveiksmēm kareivji nolēma pievilkt lielgabalus tu-

<sup>90</sup> Пече [Пиче] Ян. В боях за Октябрь, с. 63.

<sup>91</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 727. l., 4. lp.

vāk, lai šautu tiešā tēmējumā. Bet to izdarīt traucēja junkuru ložmetējs, kas bija nostādīts pie Alekseja skolas parādes durvīm. Sarkangvardi un kareivji zem ložmetēju uguns tomēr uzvilka lielgabalu uz tilta pār Jauzas upi, kas atradās apmēram 400 soļu no skolas. Sākās apšaušana. Pēc otra lādiņa ložmetējs aplūsa, bet tad kareivjiem izdevās atrast darbnīcās paslēptās tēmēšanas ierīces. Tās uzstādīja un atklāja lielgabalu uguni. Lādiņi sprāga Alekseja karaskolas ēkā. Lielākā daļa kadetu un apkalpojošā personāla padevās, bet junkuri un vecāko klašu kadeti turpināja pretoties. 29. oktobrī kapitulēja trīs kadetu korpusi, bet 30. oktobrī — Alekseja karaskolas junkuri.<sup>92</sup> Šajā operācijā aktīvi piedalījās arī Blagušas—Lefortovas rajona jauniešu vienība Alberta Lapiņa vadībā.<sup>93</sup> Tās rindās bija jaunie strādnieki no «Provodņika», mehāniskajām rūpnīcām «Salmson», «Šesterņa-Citroen». Vēl pirms Alekseja karaskolas kapitulācijas Rogožkas—Simonovas rajona apvienotā vienība Oskara Kalniņa vadībā devās uz pilsētas centru — Pokrovkas ielu, kur piedalījās kaujās ar junkuriem. Uz turieni virzījās arī Blagušas—Lefortovas un Basmana rajona galvenie Sarkanās gvardes spēki.

200 Simonovas apakšrajona sarkangvardu Andreja Līdaka vadībā 26. oktobra vēlā vakarā ieņēma Simonovas patronu nolikta-vas.<sup>94</sup> Par noliktavu komandantu kļuva A. Līdaks. Naktī uz 27. oktobra viņš organizēja patronu un lādiņu nosūtīšanu ar rūpnīcas «AMO» mašīnām Sarkanajai gvardei uz pilsētas centru un tuvākajiem rajoniem.<sup>95</sup>

Daļa Rogožkas—Simonovas rajona sarkangvardu kopā ar 85. rezerves pulka kareivjiem ieņēma Kruticku kazarmas, kurās atradās 6. praporščiku skola. Sarkangvardus un kareivjus atbalstīja divi Smagās artilērijas darbnīcu lielgabali. Redzot, ka skolai pievelk lielgabalus, 31. oktobrī ap 100 junkuru padevās bez cīņas. Tad abus lielgabalus nostādīja Švivaja kalniņā, lai apšaudītu Kremli.

29. oktobrī sīvas cīņas ar junkuriem iedegās pilsētas centrā, kur Sarkanā gvarde pārgāja uzbrukumā vairākos virzienos. Pēc niknas kaujas ar lielgabalu atbalstu sarkangvardi piespieda kapitulēt junkurus pilsētas priekšnieka pili. Ienaidnieks tika padzīts no Tveras ielas, līdz ar to likvidēti draudi Maskavas padomei. Šajā pašā dienā sarkangvardi ieņēma Mazo teātri. Līdz vakaram junkuri tika atspiesti līdz Nikitas vārtiem.<sup>96</sup>

Pilsētas rajona Sarkanā gvarde O. Vērzemnieka vadībā sāka uzbrukumu centrālajam pastam un starppilsētu telefona stacijai Mjasņickajas ielas rajonā. Pirmajās uzbrucēju rindās bija latviešu partijas centra un Podoļskas sarkangvardi. Viņiem palīgā pienāca Rogožkas—Simonovas, Blagušas—Lefortovas un Basmana rajona Sarkanā gvarde. Līdz vakaram junkuri bija izdzīti no centrālā

<sup>92</sup> Московский Военно-революционный комитет, с. 105, 106.

<sup>93</sup> Aleksandrovičs V. Alberts Lapiņš. R., 1983, 8., 9. lpp.

<sup>94</sup> Москва в Октябре 1917 года, с. 80.

<sup>95</sup> Турпат.

<sup>96</sup> Большевикские Военно-революционные комитеты, с. 287.

pastā, bet plkst. 21 pēc sīvas kaujas tika ieņemta tālsatiksmes telefona stacija.

Ielu cīņās pret kontrrevolūciju aktīvi piedalījās Kara artilērijas rūpnīcas sarkangvardu vienība, kas apvienoja 400 cīnītāju (to vidū ap 300 latviešu) Jūlija Kvieša vadībā.<sup>97</sup> Kara artilērijas rūpnīcas un tās Sarkanās gvardes partijas organizāciju vadīja Kārlis Ābols, štāba priekšnieks bija Pēteris Birze, bet štāba komandants — Mucenieks. Tika nodibināta arī sanitāru vienība ar Veinbergu priekšgalā. Sanitāru vidū bija Bite, Sprostiņa, Herca.<sup>98</sup> Ielu cīņu sākumā J. Kviesis nosūtīja 42 cilvēku lielu sarkangvardu apakšvienību ieņemt teātri «Olimpija» Aleksandra ielā. Pēc tam tur apmetās Suščovas — Marjinas rajona partijas komiteja, padome, KRK un Sarkanās gvardes štābs.<sup>99</sup> Šī rajona Sarkanās gvardes štāba priekšnieks bija P. Birze, bet KRK locekļi — J. Kviesis, K. Ābols un citi.

Kara revolucionārā komiteja nolēma daļu sarkangvardu J. Batiševa vadībā atstāt rajona apsargāšanai. Bet Kara artilērijas rūpnīcas 300 latviešu sarkangvardu un dažas citas vienības ar J. Kviesi priekšgalā 28. oktobrī devās uz pilsētas centru. Sasnieguši Kudrinās laukumu, viņi 29. oktobrī apvienojās ar citām Presņas Sarkanās gvardes vienībām un turpināja uzbrukumu Ņikitas vārtu virzienā. 29. oktobra vakarā visa Presņa bija Sarkanās gvardes rokās.<sup>100</sup>

Šajā pašā dienā sīvas kaujas ar junkuriem notika Ostoženkas un Prečistenkas ielās. Hamovņiku rajona sarkangvardu vienības kopā ar 193. rezerves pulka pusrotu izsita ienaidnieku no Intendantūras noliktavām. Tad kopā ar Zamoskvorečjes rajona Sarkanā gvardi viņi sāka virzīties uz Maskavas kara apgabala štābu. Junkuri šajā iecirknī īpaši siksti pretojās. Ar cīņu nācās ieņemt gandrīz katru mūra ēku. 29. oktobrī Zamoskvorečjes un Hamovņiku rajonu sarkangvardi zaudēja daudz kritušo un ievainoto.<sup>101</sup>

Lai nostiprinātu sociālistiskās revolūcijas spēkus, Maskavas Kara revolucionārā komiteja 29. oktobrī griezās pie Ivanovovožņesenskas, Orehovožuevas, Podoļskas, Šujas, Ļubercu, Serpuhovas, Dmitrovvas, Tušinas un citu tuvāko pilsētu un fabriku pilsētiņu KRK ar aicinājumu atsūtīt palīgā Sarkanās gvardes vienības. Tās atsaucās nekavējoties. Jau 29. oktobra vakarā Maskavā sāka ierasties sarkangvardi. Kaujas spējīgākās vienības uzreiz iesaistījās ielu cīņās. Ivanovovožņesenskas Sarkanās gvardes vienība pievienojās cīnītājiem, kas uzbruka Lielās Lubjankas ielā, orehovožuevieši nāca talkā latviešu sarkangvardiem Pokrovkas un Mjasņickajas ielās. Kaujās piedalījās Ļubercu un Kolomnas rūpnīcu sarkangvardi.<sup>102</sup>

<sup>97</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 87.

<sup>98</sup> Октябрь на Красной Пресне. Воспоминания, с. 60—63, 82—94.

<sup>99</sup> Москва в Октябре 1917 года, с. 28; Октябрь на Красной Пресне. Воспоминания, с. 63; Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 87.

<sup>100</sup> Октябрь на Красной Пресне. М., 1927, с. 37.

<sup>101</sup> На баррикадах за власть Советов. М., 1923, с. 26.

<sup>102</sup> Пече [Пиече] Ян. Красная Гвардия в Москве в боях за Октябрь. М.; Л., 1929, с. 15.

Tušinas «Provodņika» 137 cīnītāju liela latviešu sarkangvardu vienība iesaistījās kaujā pie Ņikitas vārtiem.<sup>103</sup> Visumā 29. oktobrī sociālistiskās revolūcijas spēki guva ievērojamus panākumus. Bet šajā brīdī eseru un meņševiku vadītā Viskrievijas dzelzceļnieku savienība mēģināja iejaukties notiekošajā cīņā. Tā ultimativā formā pieprasīja papildināt Padomju valdības sastāvu ar «demokrātijas» pārstāvjiem un izbeigt ielu cīņas Maskavā, piedraudot ar vispārēju dzelzceļnieku streiku. Tautas Komisāru Padome ar V. I. Ļeņinu priekšgalā noraidīja šo ultimātu, bet izteica gatavību sadarboties ar visiem demokrātiskajiem spēkiem, kas atbalsta II Padomju kongresa darbības programmu. Iesākot sarunas, Padomju valdība nebūt nepārtrauca cīņu pret junkuru dumpi Petrogradā un Kerenska—Krasnova karaspēku pie Gatčinas un Pulkovas.

Maskavas Kara revolucionārā komiteja tomēr noslēdza pamieru ar kara apgabala štābu uz vienu diennakti, sākot ar 29. oktobri plkst. 24. No militārā viedokļa šis solis nebija attaisnojams, jo revolucionārais karaspēks jau bija pārgājis izšķirošajā uzbrukumā. Acīmredzot Maskavas KRK pārspīlēja varbūtējā vispārējā dzelzceļnieku streika draudus. Tālākā notikumu gaita pierādīja, ka eseru un meņševiku dzelzceļnieku savienības spēks nemaz nebija tik liels. Padomju valdība tika galā ar dzelzceļnieku streiku un beidzot arī ar dzelzceļnieku savienības vadības kontrrevolucionāro darbību.

Maskavā vairākos pilsētas rajonos pamiers netika ievērots. Sarkanā gvarde, kas aplenca Alekseja karaskolu, 30. oktobrī no rīta atjaunoja artilērijas apšaudi un ap pusdienlaiku piespieda junkurus un kadetus padoties.<sup>104</sup> Bet kontrevolūcija mēģināja izmantot pamieru savu pozīciju nostiprināšanai. Tveras bulvārī junkuri uzbruka ēkai, kuru apsargāja tikai daži sarkangvardi, un pēc niknas apšaudes to ieņēma. Bruņotas sadursmes notika Kudrinas un Smoļenskas laukumos un citās vietās.<sup>105</sup> Dažas stundas pēc pamiera noslēgšanas Brjanskas stacijā piebrauca kontrevolucionāru triecienvienība, kas apvienojās ar junkuriem pie Smoļenskas tirgus. Tumsas aizsegā divi simti kazaku mēģināja pa Sadovajas ielu nokļūt pilsētas centrā, bet sarkangvardi viņus aplenca un, piedraudot apšaudīt ar lielgabaliem, piespieda padoties.<sup>106</sup> 30. oktobra vēlā vakarā Maskavas KRK paziņoja par pamiera pārtraukšanu un karadarbības atjaunošanu.<sup>107</sup>

31. oktobrī no rīta Maskavā atkal iedegās ielu cīņas. Padomju karaspēks laida darbā artilēriju, kuru no rajoniem koncentrēja pilsētas centrā. Hamovņiku rajonā divi lielgabali atklāja uguni uz Maskavas kara apgabala štābu. No Presņas sāka apšaudīt Aleksandra karaskolu un Ņikitas vārtu rajonu. Baterijas, kuras uzstādīja Skobeļeva laukumā pie Maskavas padomes, atklāja uguni uz viesnīcu «Nacionaļ». No Strastnajas laukuma lielgabali šāva uz Ņikitas vār-

<sup>103</sup> Октябрь в Москве, с. 384.

<sup>104</sup> 1917 год в Москве. М., 1957, с. 155, 156.

<sup>105</sup> Турпат, 157. лрр.

<sup>106</sup> Пече [Пиче] Ян. В боях за Октябрь, с. 74, 81.

<sup>107</sup> Московский Военно-революционный комитет, с. 108, 109.



tiem, bet no Švivajas kalniņa, kur Jauza ietek Maskavas upē, sākās Kremļa apšaude. Dienas laikā Sarkanās gvardes vienības pavirzījās uz priekšu Mjasņickajas, Lielās Lubjankas un Lielās Ņikitas ielās.

Petrogradā 28. oktobrī pēc V. I. Leņina rīkojuma tika organizēta jūrnieku vienība (500 cilvēku), kas kopā ar nelielu latviešu dzelzceļa strādnieku vienību E. Berga un N. Havrina vadībā ar ešelonu devās palīgā maskaviešiem. Nākamajā dienā tā ieradās Maskavā un tūlīt iesaistījās cīņā ar junkuriem pilsētas centrā.

1. novembrī no rīta atsākās Kremļa, Aleksandra karaskolas un dažu citu objektu apšaude. Maskavas KRK rīcībā bija 26 lielgabali.<sup>108</sup> Ap plkst. 5 junkuri tika izsisti no viesnīcas «Kontinentaļ» Ohotņij-rjada ielā. Miļutinas ielā latviešu partijas centra un kluba «Cīņa» sarkangvardi un podolskieši kopā ar citām vienībām triecienā ieņēma pilsētas telefona staciju.<sup>109</sup> Šajā kaujā krita Pilsētas rajona Sarkanās gvardes priekšnieks un latviešu partijas centra apvienotās vienības komandieris Oto Vērzemnieks.<sup>110</sup> Pirms uzbrukuma telefona staciju apšaudīja Rogožkas—Simonovas rajona apvienotās sarkangvardu vienības bumbmetēji.

Pēc centrālās telefona stacijas ieņemšanas Sarkanās gvardes vienības, sagraujot junkuru pretestību, izlauzās uz Lubjankas laukumu. Sīva kauja iedegās pie Iljinkas vārtiem, kur uzbruka latviešu centra apvienotā vienība kopā ar podolskiešiem. Zem spēcīgas ložmetēju uguns sarkangvardiem nācās nogulties uz bruģa. Tad daži brīvprātīgie uz priekšu devās rāpus un apmētāja ložmetējus ar rokas granātām.<sup>111</sup> Latviešu sarkangvardi atkal varēja uzbrukt. Blakus cīnījās rūpnīcas «Dinamo» latviešu un krievu sarkangvardu vienība M. Ķimeļa vadībā.<sup>112</sup> Iljinkas vārtu sturmēšanā piedalījās arī Ivanovovozņesenskas, Vladimiras, Šujas un Kovrovas Sarkanās gvardes vienības. Kremļa virzienā Nikolaja, Iljinkas un Varvarkas ielās uzbruka Rogožkas—Simonovas un Basmana rajonu apvienotās vienības O. Kalniņa vadībā. Pēc niknām kaujām sarkangvardi un revolucionārie kareivji ieņēma visus Kitajgoroda vārtus.<sup>113</sup>

Svarīgs junkuru atbalsta punkts palika viesnīca «Metropoļ», kuru nācās apšaudīt ar lielgabaliem, kas bija uzstādīti Teātra laukumā.

Sīvas kaujas 1. novembrī turpinājās Ostoženkas un Prečistenkas ielā, Kara apgabala štāba tuvumā un pie Smoļenskas tirgus, kur atradās 5. praporščiku skola.

1. novembra vakarā kontrrevolucionāru stāvoklis kļuva bezcerīgs. Naktī uz 2. novembri Maskavas KRK ieradās Sabiedrības drošības komitejas delegācija ar priekšlikumu atkal noslēgt pamieru. Bet KRK atteicās vest sarunas un pieprasīja junkuru kapitulāciju.

<sup>108</sup> Какурин Н. Октябрьские дни в Москве в 1917 г., с. 70.

<sup>109</sup> Московский Военно-революционный комитет, с. 132; Grūst vecā pasaule ..., 262. lpp.

<sup>110</sup> Абрамов А. У Кремлевской стены. М., 1974, с. 28, 29.

<sup>111</sup> Пече [Пиече] Ян. В боях за Октябрь, с. 79.

<sup>112</sup> МАСВА, 2169. f., 1. арг., 265. l., 4. lр.

<sup>113</sup> Пече [Пиече] Ян. В боях за Октябрь, с. 80.



Oskars Kalniņš

2. novembrī no rīta pilsētas galva V. Rudņevs atsūtīja KRK vēstuli, kurā paziņoja, ka Sabiedrības drošības komiteja ir ar mieru izbeigt bruņoto cīņu, un apjautājās par kapitulācijas noteikumiem. Kaut pretinieka stāvoklis bija bezcerīgs, KRK tomēr iesāka sarunas par kapitulācijas noteikumiem, bet karadarbību nepārtrauca. 2. novembrī ap plkst. 11 vairākas Sarkanās gvardes vienības kopā ar dvincu grupu pēc niknas kaujas ieņēma viesnīcu «Metropol». Uzbrūkošo pirmajās rindās bija latviešu partijas centra un Podoļskas sarkangvardi.<sup>114</sup> Līdzās cīnijās Kara artilērijas rūpnīcas latviešu vienība J. Kvieša vadībā, kas ar kaujām pienāca no Presņas.<sup>115</sup> Junkuri tika izsīsti no Pilsētas domes ēkas un Vēstures muzeja. Kara artilērijas rūpnīcas vienība kopā ar latviešu partijas centra un Podoļskas sarkangvardiem iztrieca junkurus no Augšējām tirdzniecības rindām (tag. Valsts universālveikals). Viņus atbalstīja vēl dažas Sarkanās gvardes vienības. Šajā laikā triecienā tika ieņemts arī Kara apgabala štābs.

2. novembrī ap plkst. 15 Kremli jau atradās pilnīgā aplenkumā. Iesākās Nikolaja vārtu apšaude tiešā tēmējumā. Dienas nogalē junkuri izmisīgi vēl turpināja pretoties Kremli un 5. praporščiku skolā pie Smoļenskas tirgus. Beidzot 2. novembrī plkst. 17 Sabiedrības drošības komiteja parakstīja aktu par kapitulāciju un pulkvediņš Rjabcevs deva pavēli junkuriem pārtraukt uguni. Plkst. 21 Maskavas KRK arī deva attiecīgo rīkojumu. 3. novembrī no rīta gandrīz vienlaikus

<sup>114</sup> Grūst vecā pasaule..., 262. lpp.

<sup>115</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 87.

pa vairākiem vārtiem Kremli iegāja Sarkanā gvardu un revolucio-  
nāro kareivju vienības.

Zamoskvorečjes 120 sarkangvardu un 55. rezerves pulka 50 ka-  
reivju Sarkanās gvardes Centrālā štāba un Maskavas KRK opera-  
tīvā štāba locekļa Jāņa Piečes vadībā iegāja Kremli caur Spasa  
vārtiem, kurus nācās uzlauzt.<sup>116</sup> Neraugoties uz Rjabceva pavēli par  
uguns pārtraukšanu, daudzi junkuri sāka šaut uz vārtu pusi, bet  
tad nolika ieročus. Pilsētas rajona sarkangvardi ar latviešu partijas  
centru un podoļskiešiem priekšgalā iegāja Kremli pa Troicas vār-  
tiem un atbrīvoja 56. rezerves pulka kareivjus un sarkangvardu  
grupu, kas bija apcietināti un atradās kazarmās. Trešā Sarkanās  
gvardes vienība iegāja Kremli pa Nikolaja vārtiem. Bijušais Kremļa  
komandants O. Bērziņš, kas tika atbrīvots no ieslodzījuma, griezās  
pie 1. artilērijas brigādes KRK locekļa J. Davidovska ar lūgumu  
nekavējoties izlikt drošu sardzi pie Valsts dārgumu krātuves  
Kremli.<sup>117</sup>

3. novembrī no rīta kapitulēja 5. praporščiku skola, bet plkst. 16  
pēdējie padevās Aleksandra karaskolas junkuri. Ielu bruņotās cīņas  
Maskavā, kuras izraisīja kontrrevolūcija, vainagojās ar sociālistis-  
kās revolūcijas spēku uzvaru. Maskavas KRK manifestā tika atzi-  
mēts: «Uzvara panākta ar drošsirdīgo cīnītāju — kareivju un strād-  
nieku izlietajām asinīm. Maskavā līdz ar to tiek nodibināta tautas  
vara — strādnieku un kareivju padomes vara.»<sup>118</sup>

Bruņotajā cīņā par padomju varu Maskavā aktīvi piedalījās vai-  
rāk nekā 1500 latviešu sarkangvardu. Viņi cīnījās svarīgos iecir-  
kņos pilsētas centrā un visos rajonos. Ielu cīņu varoņu vidū bija  
J. Pieče, O. Vērzemnieks, O. Kalniņš, J. Kviesis, R. Vikmanis,  
T. Bergmanis, A. Līdaks, O. Lepickis, E. Jurevics, H. Krūmiņš,  
V. Vanags, K. Kohs, M. Ķimelis, K. Ābols, P. Birze, J. Skrams,  
J. Zariņš, J. Lasis un daudzi citi latviešu tautas dēli. Drošsirdību  
un varonību parādīja latviešu partijas centra un kluba «Cīņa» un  
Kara artilērijas rūpnīcas sanitāru vienību locekles A. Apšeniece,  
P. Bērce, O. Vēvere, P. Grosmane, M. Oša, Veinberga, Bite,  
Sprostiņa, Herca, H. Burdena un citas. Lielu ieguldījumu cīņā pret  
kontrrevolūciju deva partijas darbinieki E. Zandreiters, R. Bauze,  
P. Celmiņš, P. Dauge un vairāki citi. Pēc viņu ierosmes latviešu  
partijas centra sarkangvardu vienības štābs nosūtīja bruņotas gru-  
pas buržuāzisko avižu tipogrāfiju konfiskācijai. Tika sagatavots lat-  
viešu un krievu valodā uzsaukums «Uz barikādēm!».<sup>119</sup> Pirmo šādu  
uzsaukumu uzrakstīja P. Celmiņš, bet drukāšanu organizēja E. Zand-  
reiters. Krievu valodā nodrukāja Pilsētas rajona KRK «Biļetenu».  
Partijas darbinieki veica ne tikai organizatorisku un politisku darbu,  
bet nepieciešamības gadījumos ņēma rokās ieročus un gāja ielu

<sup>116</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 481. l., 3. lp.

<sup>117</sup> Пече [Пиче] Ян. В боях за Октябрь, с. 86.

<sup>118</sup> Московский Военно-революционный комитет, с. 182.

<sup>119</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 202. l., 8. lp.; Grūst vecā pasaule..., 262.,  
263. lpp.

cīņās. Īpaši jāatzīmē latviešu partijas centra un kluba «Cīņa» sarkangvardu vienības štāba locekļi J. Zariņa, A. Devingtela, E. Ekšteina (Ēvalda), J. Laša, J. Straumīša revolucionārais darbs.<sup>120</sup>

8. novembrī Maskavā pie Kremļa sienas Brāļu kapā svinīgi tika apglabāts ap 400 kritušo komunāru. Starp tiem bija arī latviešu vienības drošsirdīgā sanitāre Olga Vēvere. Tur apglabāts arī Pilsētas rajona Sarkanās gvardes priekšnieks Oto Vērzemnieks<sup>121</sup> un sarkangvards Jānis Zvejnieks. Bez tam kritušo vidū bija Rogožkas—Simonovas rajona sarkangvards Kalniņš un 56. rezerves pulka karavīrs Voldemārs Ēnis.<sup>122</sup> Pilsētas priekšnieka pils ieņemšanas laikā nāvēgi ievainots tika Sokoļņiku vagonu remonta rūpnīcas sarkangvarda Pētersons. Smagi ievainots bija arī Kara artilērijas rūpnīcas sarkangvards Saulītis un Podoļskas latviešu vienības cīnītājs Obmārtiņš.<sup>123</sup>

Latviešu sarkangvardi ielu cīņu laikā Maskavā vienmēr bija revolūcijas cīnītāju pirmajās rindās. Apvienojušies atsevišķās vai kopējās sarkangvardu vienībās, viņi bija revolucionārā apzinīguma un drošsirdības paraugs.

Pēc uzvaras ielu cīņās Maskavas sarkangvardi turpināja cīņu par padomju varas nostiprināšanu. Vienlaikus notika Sarkanās gvardes reorganizācija, izejot no jaunajiem apstākļiem. Pārkārtots tika Centrālais štābs, kurā ietilpa 7 locekļi. Sarkanās gvardes priekšnieks bija A. Vederņikovs, štāba priekšnieks — J. Pieče.<sup>124</sup> Centrālā štāba sēdes notika kopā ar rajonu štābu pārstāvjiem.<sup>125</sup>

Sarkangvardu skaits Maskavā šajā laikā sasniedza 12 tūkst. cilvēku, bet pēc tam ievērojami samazinājās. 1917. gada 10. decembrī pilsētā oficiāli skaitījās 2550 sarkangvardu.<sup>126</sup>

Šajā laikā lielākā daļa sarkangvardu jau atgriezās savos uzņēmumos. Tomēr vairākās fabrikās un rūpnīcās bruņotas vienības saglabājās, lai rajonu Sarkanās gvardes štābu vadībā turpinātu cīņu pret iekšējo kontrevolūciju. Novembrī joprojām pastāvēja arī KSDS(b)P latviešu sekciju izpildkomitejas un kluba «Cīņa» apvienotā sarkangvardu vienība (200 cilvēku). Kādu laiku tajā ietilpa arī 90 latviešu kaujinieku no Podoļskas. Latviešu sarkangvardu vienības saglabājās arī Kara artilērijas rūpnīcā, «Motorā», «Kaučukā» un «Provodņikā» (Lefortovas rajonā un Tušinā), latviešu sarkan-

<sup>120</sup> Пече [Пиече] Ян. Красная Гвардия в Москве в боях за Октябрь, с. 62; Par Oktobra uzvaru. Raksti un atmiņas, 190.—192. lpp.; Grūst vecā pasaule..., 259.—263. lpp.

<sup>121</sup> Абрамов А. У Кремлевской стены, с. 29.

<sup>122</sup> Октябрьские дни в Москве и районах [По воспоминаниям участников], с. 106, 181, 182; Москва в Октябре 1917 года, с. 75.

<sup>123</sup> Турпат; Grūst vecā pasaule..., 263. lpp.

<sup>124</sup> Известия Московского Совета рабочих и солдатских депутатов, 1917, 17 ноября.

<sup>125</sup> СВРАА, 31773. f., 1. ар., 43. л., 16. лр.

<sup>126</sup> Из истории Московской рабочей Красной Гвардии. Материалы и документы. М., 1930, с. 150.

gvardu grupas — arī rūpnīcās «AMO», «Dinamo», «Šesterņa-Cit-roen», «Mihelson» un dažās citās.

1917. gada 10. decembrī Maskavas Sarkanās gvardes konferencē uzstājās A. Vedernikovs, kas ziņoja par Centrālā štāba darbību. J. Pieče referēja par Sarkanās gvardes statūtiem.<sup>127</sup> Pēc tam tika izskatīti jautājumi par Sarkanās gvardes iekšējo reorganizāciju, Maskavas apgabala konferences sasaukšanu, sanitārās vienības izveidošanu un apvienotās sarkangvardu vienības sūtīšanu cīņā pret Kaļedīnu. Delegātiem paziņoja Maskavas KSDS(b)P komitejas lēmumu uzticēt Sarkanajai gardei uzturēt pilsētā sabiedrisko kārtību, kamēr tiks saformēta jauna milīcija. Ipašu vērību KSDS(b)P komiteja veltīja partijas vadības nostiprināšanai Sarkanajā gvardē.

1917. gada decembrī Maskavā atkal krasi saasinājās situācija sakarā ar kontrrevolūcijas aktivizēšanos.<sup>128</sup> 18. decembrī Centrālais štābs deva pavēli Sarkanajai gardei visos rajonos būt kaujas gatavībā. Jānis Pieče izsauca dažas vienības uz Centrālo štābu, lai tās piedalītos privāto banku ieņemšanā un apsargāšanā sakarā ar to nacionalizāciju. J. Pieče savās atmiņās atzīmē, ka šo operācijas vadīšanu uzticēja V. I. Leņins.<sup>129</sup> Banku ieņemšanā piedalījās Kara artilērijas rūpnīcas, «Motora», «Kaučuka», «Provodņika» no Lefortovas rajona un citu latviešu sarkangvardu vienību grupas. Operācija noritēja sekmīgi. Sarkangvardi pilsētas un rajonu padomju komisāru vadībā 18. decembra naktī ieņēma 5 privātās bankas, pārējās 7 tika nacionalizētas 20. decembrī.<sup>130</sup> Sarkangvardiem bija uzdots nacionalizētās bankas apsargāt. Tika pastiprināta Kremļa zelta un dārglietu krātuves, kā arī ieroču un patronu noliktavu apsardze.<sup>131</sup> Latviešu sarkangvardiem uzticēja Kremļa zelta un dārglietu krātuves un Simonovas patronu noliktavas apsardzi.

1918. gada 1. janvārī Maskavas padomes prezidijs nolēma neļaut kontrrevolūcijai organizēt pretpadomju demonstrācijas Satversmes sapulces atklāšanas dienā, t. i., 5. janvārī. Maskavas kara apgabala pavēlniekam un Sarkanās gvardes Centrālajam štābam bija uzdots mobilizēt pret kontrrevolūciju sarkangvardus un padomju varai uzticīgos kareivjus.

4. janvārī A. Vedernikovs un J. Pieče deva rīkojumu sarkangvardu vienībām ierasties rajonu štābos līdz plkst. 6 no rīta.<sup>132</sup> Uz šo pavēli atsaucās arī Kara artilērijas rūpnīcas, «Motora», «Provodņika» (Lefortovas rajonā), «Kaučuka», «AMO», «Dinamo» un citu uzņēmumu latviešu sarkangvardi. Šajā laikā Sarkanās gvardes Centrālā štāba rīcībā bija vēl 250 latviešu strēlnieku.<sup>133</sup> 1917. gada

<sup>127</sup> CVPAA, 31773. f., 1. arģ., 18. l., 32., 37. lр.

<sup>128</sup> Упрочение Советской власти в Москве и Московской губернии. Документы и материалы. М., 1958, с. 99.

<sup>129</sup> МАСВА, 2169. f., 1. arģ., 481. l., 7. lр.

<sup>130</sup> Турпат; Правда, 1917, № 219, 20 октября.

<sup>131</sup> МАСВА, 2169. f., 1. arģ., 481. l., 7. lр.

<sup>132</sup> Известия Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов гор. Москвы и Московской обл., 1918, № 2, 4 января.

<sup>133</sup> LKP CK PVI PA, 42. f., 1. arģ., 7. l., 73. lр.

11. decembrī MKA pavēlnieks N. Muralovs bija lūdzis Iskosolu XII nosūtīt 500 latviešu strēlnieku ar 2 ložmetējiem uz Kaļedina fronti. «Bez tam,» bija teikts telegrammā, «ļoti lūdzu atsūtīt uz Maskavu latviešu biedru rotu Maskavas Strādnieku un kareivju deputātu padomes un Maskavas kara apgabala pavēlnieka rīcībā. Sūtu kvēlu sveicienu slavenās XII armijas revolucionārajam karaspēkam. Sveiciens arī latviešu biedriem, ceru, ka izpildīsiet manu lūgumu proletariāta un trūcīgo zemnieku interešu labā.»<sup>134</sup>

XII armijas Iskosola priekšsēdētājs S. Nahimsons uzrakstīja Iskolastrelam vēstuli, kurā pievienojās N. Muralova lūgumam. 1917. gada 22. decembrī Iskolastrela sēdē tika nolemts nosūtīt uz Maskavu 250 latviešu strēlnieku.<sup>135</sup> Decembra beigās strēlnieki ieradās Maskavā Sarkanās gvardes Centrālā štāba rīcībā. 1918. gada 5. janvārī plkst. 3 naktī pēc šī štāba pavēles sarkangvardu vienības un latviešu strēlnieki devās uz rajonu milicijas komisariātiem atbrūņot veco miliciju. Dažās vietās pretpadomju garā noskaņotie miliči mēģināja pretoties, bet tika atbrūņoti.<sup>136</sup>

5. janvāra dienā kontrrevolucionārie elementi organizēja vairākās vietās demonstrācijas un mitiņus, atbalstot Satversmes sapulci. Strastnajas laukumā, Petrovkas ielā, Trubnajas laukumā, pie viesnīcas «Metropol» kontrrevolucionāri izprovocēja bruņotas sadursmes ar Sarkanos gvardi, kuru rezultātā bija upuri.<sup>137</sup>

Pretpadomju demonstrantu izklidināšanā aktīvi piedalījās latviešu sarkangvardi un strēlnieki. 9. janvārī viņi kopā ar pilsētas Sarkanos gvardi izklidināja kontrrevolucionāros elementus, kas šāva uz 200 tūkstošu strādnieku manifestāciju, veltītu 1905. gada revolūcijas upuru piemiņai. Pēc tam buržuāzijas kvartālos notika kratīšanas un aresti. Šis pret kontrrevolūciju vērstās operācijas vadīja A. Vedernikovs un J. Pieče.

5. un 9. janvāra notikumi Maskavā vēlreiz liecināja, ka pretpadomju spēki visiem līdzekļiem mēģina destabilizēt padomju varu. Sarkanā gvarde šajās dienās sekmīgi pildīja tai doto uzdevumu un likvidēja visas kontrrevolūcijas provokācijas. Pretpadomju spēku aktivizācijas apstākļos vajadzēja paplašināt un nostiprināt Sarkanās gvardes rindas. Par to tika spriests 1. Maskavas apgabala Sarkanās gvardes konferencē, kas notika 1918. gada 20.—24. janvārī.<sup>138</sup> Starp delegātiem bija daudz latviešu sarkangvardu vadītāju. Ar referātiem uzstājās A. Vedernikovs, J. Pieče un vairāku pilsētu un gubernu pārstāvji. Tika pieņemti jauni Sarkanās gvardes statūti. Konference ievēlēja Centrālajā štābā 9 boļševikus un 2 kreisos ese-

<sup>134</sup> LKP CK PVI PA, 42. f., 1. apr., 17. l., 3. lp.

<sup>135</sup> Tugrat, 73., 74. lp.

<sup>136</sup> Известия Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов гор. Москвы и Московской области, 1918, № 4, 6 января.

<sup>137</sup> Tugrat.

<sup>138</sup> Бюллетень Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов гор. Москвы и Московской области, 1918, 10 января.

rus. Par štāba priekšnieku atkal ievēlēja Jāni Pieci.<sup>139</sup> Atzīts Maskavas Sarkanās gvardes organizators un vadītājs, viņš daudz darīja tās nostiprināšanā. Centrālajā štābā boļševiku pārstāvji bija arī Jūlijs Kviesis, Jānis Ieviņš (Evins), Alberts Lapiņš.

Jūlijs Kviesis, bijušais VEK strādnieks Rīgā, kas Maskavā strādāja Kara artilērijas rūpnīcā, bija vecs partijas biedrs. 1917. gadā viņš organizēja un vadīja Sarkanā gvardi Kara artilērijas rūpnīcā, Oktobra dienās bija rajona štāba un KRK loceklis. Kopā ar rūpnīcas latviešu sarkangvardu vienību viņš izcēlās ielu cīņās Maskavas centrā. Pēc kontrrevolūcijas sagrāves Kara artilērijas rūpnīcā Sarkanā gvarde tika saglabāta un J. Kviesha vadībā piedalījās banku ieņemšanā un apsardzē, kontrrevolūcijas provokāciju likvidēšanā 1918. gada 5. un 9. janvārī, kā arī citās operācijās.

Jānis Ieviņš, partijas biedrs no 1905. gada, aktīvi piedalījās revolucionārajā kustībā Rostovā pie Donas 1917. gada vasarā. Novembrī un decembrī viņš komandēja latviešu vienību, kas apsargāja pilsētas boļševiku komitejas no baltkazaku uzbrukumiem, piedalījās baltgvardu štāba ieņemšanā un kazaku ģenerāļu sagūstīšanā, pēc tam Rostovā pie Donas atradās starp šīs pilsētas aizstāvjiem. Pēc pilsētas krišanas J. Ieviņš atkāpās ar Sarkanā gvardi uz Sevastopoli, tad kopā ar revolucionārajiem jūrniekiem devās cīņā pret Kaļedīnu. 1918. gada sākumā viņš ieradās Maskavā, kur J. Pieče uzaicināja viņu strādāt Sarkanās gvardes Centrālajā štābā.<sup>140</sup>

Alberts Lapiņš, partijas biedrs no 1917. gada, strādāja rūpnīcā «Provodņiks» (Lefortovas rajonā), bija strādnieku jaunatnes organizators un vadītājs rajonā. Oktobra dienās viņš bija strādnieku jaunatnes vienības komandieris un piedalījās Alekseja junkuru skolas ieņemšanā.<sup>141</sup> Pēc padomju varas nodibināšanas A. Lapiņš palika Sarkanās gvardes rindās Blagušas—Lefortovas rajonā. 1918. gada janvārī Sarkanās gvardes 1. Maskavas apgabala konferencē viņš pārstāvēja savu rajonu un tika ievēlēts Centrālajā štābā. J. Pieče saskatīja jaunajā boļševikā talantīgu un prasmīgu organizatoru. Pavasarī A. Lapiņš pabeidza kara instruktoru kursus, un J. Pieče uzaicināja viņu Maskavas kara komisariātā par organizatoriskās daļas vadītāju.<sup>142</sup> Pilsoņu kara laikā Alberts Lapiņš kļuva par ievērojamu Sarkanās Armijas komandieri. Maskavas pilsētas un apgabala Sarkanās gvardes Centrālajā štābā tika izveidotas operatīvā, ložmetēju, bruņumašīnu un dažas citas komandas, kuras lielākoties sastāvēja no latviešu sarkangvardiem vai strēlniekiem.

Par ložmetēju un bruņumašīnu komandu priekšnieku bija nozīmēts Valmieras apriņķa Sarkanās gvardes štāba vadītājs (kara komisijas priekšsēdētājs) Jānis Kozaks.<sup>143</sup> Viņš 1917. gada decembra beigās ieradās Maskavā ar latviešu strēlnieku komandu, lai saņemtu

<sup>139</sup> Из истории Московской Рабочей Красной Гвардии, с. 145, 176.

<sup>140</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 727. l., 1.—4. lp.

<sup>141</sup> Aleksandrovičs V. Alberts Lapiņš. Dokumentāls apraksts, 7.—9. lpp.

<sup>142</sup> Turpat, 10. lpp.

<sup>143</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 277. l., 1.—4. lp.

ieročus latviešu Sarkanās gvardes vajadzībām. Izpildījis uzdevumu un nosūtījis uz Valmieru vairākus vagonus ar ieročiem, J. Kozaks pēc J. Piečes priekšlikuma palika strādāt Centrālajā štābā kopā ar 15 strēlniekiem. Būdams ložmetēju un bruņumašīnu komandu priekšnieks, viņš prasmīgi un noteikti vērsās pret kontrevolucionāriem 1918. gada 5. un 9. janvārī. Sarkanās gvardes Centrālā štāba darbinieku vidū bija arī Mārtiņš Ķimelis, partijas biedrs no 1905. gada. Oktobra revolūcijas dienās Maskavā viņš komandēja rūpnīcas «Dinamo» sarkangvardu vienību, ielu cīņās izcēlās pie Iljinkas vārtu un pilsētas finansu iestādes ēkas ieņemšanas.<sup>144</sup> Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras M. Ķimelis piedalījās Sarkanās gvardes nostiprināšanā Rogožkas—Simonovas rajonā, bet 1918. gadā sāka strādāt Centrālajā štābā.

Bruņumašīnas artilērists un pēc tam Centrālā štāba sevišķu uzdevumu vienības komandieris bija liepājnieks Andrejs Heilis.<sup>145</sup> Viņš izpildīja daudz īpaši grūtu un sarežģītu kaujas uzdevumu, parādot varonību un apķērību.

Jau 1917. gada decembra sākumā Centrālais un rajonu štābi sāka sarkangvardu vienību mobilizāciju cīņā pret Kaļedīnu. Dažu dienu laikā J. Piečes vadībā tika saformēta 1. Maskavas revolucionārā vienība (600 cilvēku).<sup>146</sup> Cīnītāju vidū bija arī daži desmiti latviešu strādnieku. Decembrī šī apvienotā sarkangvardu vienība P. Jegorova vadībā devās uz Ukrainu. 15. decembrī Centrālais štābs steidzīgi sāka 2. Maskavas revolucionārās vienības formēšanu.

Kopā rajoniem bija jāmobilizē 500—550 sarkangvardu. 2. Maskavas revolucionārajā vienībā pieteicās vairāk nekā 100 latviešu sarkangvardu — Kara artilērijas rūpnīcas, «Matora», «Kaučuka», «AMO», «Dinamo» un citu uzņēmumu latviešu strādnieki. Decembra beigās 2. Maskavas revolucionārā vienība iesaistījās cīņā pret baltgvardiem un haidamakiem Čerņigovas guberņā. 1918. gada janvārī viņi devās uzbrukumā Bahmačas virzienā. No ziemeļrietumiem uz šo pilsētu virzījās 1. Minskas revolucionārā vienība, kuru komandēja Reinholds Bērziņš.<sup>147</sup> 28. janvārī tā ieņēma Bahmaču un aiztrieca haidamakus uz Ņežinu. Pēc trim dienām 1. Minskas revolucionārā vienība, Maskavas sarkangvardu atbalstīta, atbrīvoja Ņežinu. Tālāk sākās Sarkanās gvardes un revolucionāro kareivju uzbrukums Kijevai. Sīva divu dienu kauja iedegās pie Krtu stacijas, kur Ukrainas Centrālās radas kara ministrs S. Peļura personiski vadīja savu karaspēku. Padomju karaspēks šeit tika apvienots I un II revolucionārajā armijā. I armijā ietilpa Maskavas un dažas citas Sarkanās gvardes vienības P. Jegorova vadībā. 1. Minskas vienība bija pārveidota par II revolucionāro armiju ar R. Bērziņu priekšgalā. Šīs

<sup>144</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 265. l., 1.—4. lp.

<sup>145</sup> Turpat, 121. l., 1.—3. lp.

<sup>146</sup> Turpat, 481. l., 7. lp.; 498. l., 1., 8. lp.

<sup>147</sup> Bērziņš V. 3. armijas pavēlnieks Reinholds Bērziņš. R., 1984, 67. lpp.



abas revolucionārās armijas sakāva petļuriešus pie Krutiem un devās uz Kijevu.<sup>148</sup>

1917. gada decembrī Maskavā Blagušas—Lefortovas rajonā tika saformēta sevišķo uzdevumu sarkangvardu vienība, kurā ietilpa liels skaits rūpnīcu «Provodņiks», «Sesterņa-Citroen», Levitina apavu fabrikas, brezenta darbnīcas «Zengor» latviešu strādnieku. 30. decembrī tā jau ar kauju ieņēma Vorožbas staciju Ziemeļukrainā.<sup>149</sup> Pēc tam šī vienība 1918. gada 1. janvārī atbrīvoja no haidamakiem Gluhovas pilsētu, kur tika pasludināta padomju vara.<sup>150</sup> Janvāra pirmajā pusē Maskavas sarkangvardi ieņēma Putivļu un Konotopu, tad devās palīgā Baltkrievijas Sarkanajai gvardei un revolucionārajiem kareivjiem, kas J. Vācieša vadībā sāka cīņu pret Dobvora-Musņicka baltpoļu korpusu. Ļevitina apavu fabrikas sarkangvards J. Stumbiņš apraksta, kā vienība piedalījās kaujās pie Borisovas, Kohanovas un Oršas.<sup>151</sup> Februārī un marta sākumā Lefortovas rajona sarkangvardi varonīgi cīnijās pret vācu karaspēku. Ipaši viņi izcēlās kaujās ar vāciešiem pie Dobrušas stacijas 1.—2. martā. Par to ziņoja Rietumu revolucionārās frontes pavēlnieks Reinholds Bērziņš Maskavas kara apgabala štābam: «Maskavas Sarkanās gvardes vienība pie Dobrušas stacijas parādīja augstas kaujas spējas un revolucionāro varonību. Maskavas strādnieki var lepoties par savu vienību, kas nelokāmi aizstāv Padomju republiku pret vāciešiem.»<sup>152</sup>

1918. gada 15. janvārī Tautas Komisāru Padome ar V. I. Ļeņina parakstu izdeva dekrētu par strādnieku un zemnieku Sarkanās Armijas formēšanu. Par tās kodolu kļuva Sarkanā gvarde un revolucionārie kareivji.

Maskavā sākumā jaunas bruņoto spēku vienības dibināja Sarkanās gvardes Centrālais štābs. Trauksmainajās februāra dienās, kad vācu karaspēks sāka plašu uzbrukumu Padomju republikai, tas organizēja no sarkangvardiem un revolucionārajiem kareivjiem pirmās Sarkanās Armijas vienības, kas nekavējoties devās uz fronti. Martā no Sarkanās gvardes Centrālā un rajonu štābiem izveidoja kara komisariātus. Maskavas pilsētas un apgabala kara komisārs kļuva Jānis Pieče. Uz kara komisariātu pārgāja gandrīz visi Centrālā štāba darbinieki. Mobilizācijas daļas kolēģijas loceklis bija Jānis Kozaks.<sup>153</sup> Vēlāk viņš vadīja šo nodaļu un tika iecelts par Maskavas kara komisāra palīgu.

Kara komisariāta loceklis un Maskavas pilsētas operatīvās vienības vecākais bija Mārtiņš Ķimelis.<sup>154</sup> Par komisariāta daļu vadītājiem kļuva Alberts Lapiņš un Jānis Ieviņš. Rogožkas—Simonovas

<sup>148</sup> PSRS CVORA, 375. f., 1. apr., 10. l., 18. lp.

<sup>149</sup> Социал-демократ, 1918, № 1, 3 января.

<sup>150</sup> Наша борьба, 1918, № 77, 27 января.

<sup>151</sup> J. Stumbiņa atmiņas. Juridisko zinātņu doktores profesores E. Stumbiņas personiskajā arhīvā.

<sup>152</sup> CVPAA, 25883. f., 1. apr., 172. l., 53. lp.

<sup>153</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 277. l., 4. lp.

<sup>154</sup> Turpat, 265. l., 3. lp.

rajona kara komisārs bija Oskars Kalniņš, bet politvadītājs — Andrejs Līdaks.

No 1918. gada 1. maija līdz 1919. gada 1. maijam Rogožkas—Simonovas rajona kara komisariāts saformēja 18 karaspēka daļas un apakšnodaļas. Starp tām bija 38. Rogožkas—Simonovas pulks, 34. un 36. strādnieku pulks, inženieru daļas.<sup>155</sup> Šajās sarkanarmiešu daļās ietilpa simtiem latviešu sarkangvardu un brīvprātīgo strādnieku.

1918. gada jūnijā Rogožkas—Simonovas rajona kara komisārs O. Kalniņš devās uz Austrumu fronti un kļuva par 1. Sarkanās Armijas komisāru.

Suščovas—Marjinas rajonā par kara komisāru tika nozīmēts Pēteris Birze. Šajā rajonā Sarkanās Armijas formēšanā joprojām visaktīvāko dalību ņēma Kara artilērijas rūpnīcas strādnieki. Pēc rajona kara komisariāta locekļa un šī uzņēmuma partijas organizācijas vadītāja Kārļa Ābola ziņām, no Kara artilērijas rūpnīcas uz fronti aizgāja 72 komunisti no 230.<sup>156</sup> Sarkanās Armijas rindās brīvprātīgi iestājās lielākā daļa sarkangvardu. Pilsētas rajona KSDS(b)P latviešu sekciju komiteja un strādnieku klubs «Cīņa» 1918. gada februārī atkal izveidoja 1. latviešu revolucionāro vienību Jāņa Gailiņa vadībā. Februārī tā devās uz Penzu guberņas padomes rīcībā.

Naktī no 11. uz 12. aprīli Maskavas kara komisārs Jānis Piečs pēc V. I. Leņina rīkojuma kopā ar Viskrievijas Ārkārtējās komisijas priekšsēdētāju F. Dzeržinski organizēja anarhistu bandu atbrūšanu Maskavā.<sup>157</sup> Operācijā piedalījās 1., 2., 3., 4. un 9. latviešu strēlnieku pulks, VĀK vienība un Maskavas kara komisariāta operatīvā vienība.<sup>158</sup> Anarhistu atbalsta punkti tika likvidēti dažu stundu laikā. Dažās vietās nācās laist darbā lielgabalus. Operācijas gaitā tika sagūstīti ap 400 anarhistu, bet to kritušo un ievainoto skaits sasniedza 30.<sup>159</sup>

Latviešu strēlniekiem zaudējumu nebija, bet VĀK vienībai — 10—12 kritušo un ievainoto. Kara komisariāta operatīvā vienība M. Ķimeļa vadībā arī sekmīgi izpildīja savu uzdevumu.

Bruņotās sacelšanās uzvara Petrogradā un Maskavā nodrošināja iespēju nodibināt padomju varu valsts centrālajā daļā un citos reģionos. Dažu dienu laikā padomju vara uzvarēja Piemaskavas pilsētās — Orehovozujevā, Podoliskā, Gluhovā, Ļubercos, Kolomnā, Tušinā un citās vietās. Šajās pilsētās un miestīšos jau pirms Oktobra dienām pastāvēja stipras boļševiku organizācijas, kas darbojās KSDS(b)P Maskavas apgabala biroja un Maskavas komitejas vadībā. Lielākā daļa strādnieku un kareivju padomju šeit līdz Oktobra revolūcijai atradās boļševiku rokās. Boļševiku organizācijas gandrīz visur jau bija nodibinājušas Sarkanos gvardi, kas kopā ar

<sup>155</sup> Москва в Октябре 1917 г., с. 81.

<sup>156</sup> Октябрьские дни в Москве [По воспоминаниям участников], с. 107.

<sup>157</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 481. l., 7. lp.

<sup>158</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 190. l., 118.—121. lp; 3. apr., 17. l., 14. lp.

<sup>159</sup> Правда, 1918, № 71, 19 апреля.

garnizonu revolucionārajiem kareivjiem nodrošināja padomju varas ātru uzvaru, bet pēc tam sniedza palīdzību Maskavas strādniekiem cīņā pret junkuriem.

Piemaskavas pilsētas un rūpniecības miestiņi izveidoja apkārt Maskavai «sarkano joslu», aizšķērsojot ceļu kontrrevolucionārajam karaspēkam, kas devās palīgā Maskavas Sabiedrības drošības komitejai.

Vairākās Piemaskavas pilsētās un miestos kara laikā apmetās uz dzīvi daudz latviešu evakuēto strādnieku un bēgļu. Visvairāk to atradās Podoļskā, Kolomnā, Tušinā, Mitiščos un citās vietās.

Podoļskā 1917. gadā skaitījās 19,3 tūkst. iedzīvotāju. Pilsētā bija vairāki lieli uzņēmumi — šujmašīnu rūpnīca «Zinger», lādiņu rūpnīca «Zemgor», kas tika evakuēta no Rīgas un izvietojās vienā no rūpnīcas «Zinger» korpusiem.<sup>160</sup> Šajās rūpnīcās 1917. gada februārī bija nodarbināti ap 7 tūkst. strādnieku, to skaitā lādiņu rūpnīcā — vairāk nekā 2 tūkstoši.<sup>161</sup> Apmēram 70% no rūpnīcas «Zemgor» strādniekiem bija latvieši. Līdz Februāra revolūcijai tur darbojās boļševiku organizācija, kuru vadīja B. Ēvalds, J. Bungšs, J. Vareikis un citi.<sup>162</sup> Podoļskas Strādnieku un kareivju padome tika nodibināta 28. februārī. No paša sākuma tās izpildkomitejā boļševiki ieguva pārsvaru, jo vairums delegātu pārstāvēja rūpnīcu «Zemgor» un «Zinger» strādniekus.

Marta vidū otrajā legālajā KSDSP sapulcē tika izvēlēta pilsētas un apriņķa komiteja ar Bernhardu Ēvaldu priekšgalā.<sup>163</sup> 15. maijā Podoļskas apriņķa 1. padomju kongresā izpildkomitejā ievēlēja 17 cilvēkus, no tiem 15 bija boļševiki, 2 — bezpartejiskie. Par priekšsēdētāju izvirzīja N. Cižovu, par sekretāru R. Valdmani.

9. jūnijā Podoļskas partijas organizācija sadalījās boļševikos un meņševikos. Boļševikiem ar B. Ēvaldu priekšgalā bija dominējošā loma pilsētas un apriņķa politiskajā dzīvē. Viņi vadīja padomi, arodbiedrības un fabriku komitejas. Oktobra revolūcijas priekšvakarā boļševiku organizācija Podoļskā apvienoja 286 biedrus.<sup>164</sup> KSDS (b) P latviešu sekcijā jūlijā bija vairāk nekā 100 cilvēku.<sup>165</sup> Oktobra dienās sekcija bija ievērojami izaugusi, latviešu bija jau puse no Podoļskas boļševiku organizācijas. 1917. gada aprīlī boļševiki Podoļskā nodibināja Sarkanās gvardes štābu, kuru vadīja T. Bergmanis, Ž. Reinsons un Mieziš. Sarkangvardu vienība sastāvēja gandrīz pilnīgi no «Zemgora» latviešu strādniekiem un septembra sākumā apvienoja 100 cilvēku.<sup>166</sup> Bruņotās sacelšanās sākumā Podoļskas Sarkanajā gvardē bija 300 cīnītāju.<sup>167</sup> 25. oktobrī Podoļskā pienāca

<sup>160</sup> Города Подмосковья. Кн. 3. М., 1981, с. 277.

<sup>161</sup> Страницы истории Подольска. М., 1971, с. 65; *Голосов К. А.* Подольск. Историко-экономический очерк г. Подольска и уезда. М., 1927, с. 74—78.

<sup>162</sup> Страницы истории Подольска, с. 63.

<sup>163</sup> Turpat, 70. lpp.

<sup>164</sup> Turpat, 92. lpp.

<sup>165</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, 15. jūlija.

<sup>166</sup> Страницы истории Подольска, с. 93, 94.

<sup>167</sup> МАСВА, 2192. f., 1. arg., 1400. l., 5. lp.

pirmās ziņas par notikumiem Petrogradā. Boļševiki nekavējoties nodibināja Kara revolucionāro komiteju, kas sastāvēja no 5 locekļiem, viņu vidū bija «Zemgora» strādnieks P. Burovs un Sarkanās gvardes komandieris T. Bergmanis.<sup>168</sup>

Pasta, aprinķa finansu iestādes, pilsētas un aprinķu valdes, stacijas un citu svarīgu objektu ieņemšanai KRK izveidoja grupas R. Valdmaņa, J. Bungša un citu boļševiku vadībā. Ap plkst. 16 pilsētā visa vara jau bija KRK rokās.<sup>169</sup> Pagaidu valdības komisārs tika apcietināts.

Naktī no 25. uz 26. oktobri II Viskrievijas Padomju kongresa delegāts Bernhards Ēvalds nosūtīja uz Podoļsku šifrētu telegrammu, kurā paziņoja par revolūcijas uzvaru Petrogradā. 26. oktobrī no rīta sanāca Podoļskas Strādnieku un kareivju deputātu padomes sēde, kurā priekšsēdētājs N. Čižovs nolasīja B. Ēvalda telegrammu un paziņoja, ka arī Podoļskā visa vara ir KRK rokās.<sup>170</sup> Pēc tam tika apstiprināts Kara revolucionārās komitejas sastāvs. 27. oktobrī kontr-revolūcija mēģināja pāriet pretuzbrukumā. Pilsētas milicija, meņševiku un eseru izprovocēta, atbrīvoja Pagaidu valdības komisāru un noņēma dažus sarkangvardu posteņus pie svarīgiem objektiem. 27. oktobrī pēc KRK pavēles «Zemgora» latviešu sarkangvardi atkal apcietināja Pagaidu valdības komisāru un padzina milicijas grupas no svarīgajiem objektiem. 28. oktobrī Podoļskas padome un tās KRK atkal pilnīgi atjaunoja savu kontroli pār pilsētu. Milicija nolika ieročus un paziņoja, ka pakļaujas padomju varai.

28. oktobrī Podoļskas padome saņēma no Maskavas KRK telegrammu par nepieciešamību nosūtīt 1000 sarkangvardu tās rīcībā. Pilsētā ieradās arī KSDS(b)P Maskavas latviešu apvienoto sekciju komitejas pārstāve ar lūgumu steidzīgi nosūtīt palīgā latviešu sarkangvardus. Šajā pašā dienā 90 «Zemgora» latviešu sarkangvardu T. Bergmaņa vadībā izbrauca uz Maskavu. 29. oktobrī no rīta rūpnīcu «Zinger» un «Zemgor», «Opel» un citu uzņēmumu strādnieki masveidīgi pieteicās Sarkanajā gvardē. Pēc dažām stundām bija jau pierakstījušies 800 cilvēku.<sup>171</sup> Neraugoties uz to, ka nebija vēl ieroču, sarkangvardi sadalījās vienībās un apakšvienībās, izveidoja sanitāro grupu. Tika izvēlēti komandieri. Pēc tam Podoļskas sarkangvardi izbrauca uz Maskavu, kur viņus apbruņoja un daļu iesaistīja cīņā pret junkuriem. Šo Podoļskas sarkangvardu rindās bija arī ap 200 latviešu strādnieku. Pēc kontr-revolūcijas sagrāves podoļskieši atgriezās savā pilsētā, kur viņus svinīgi sagaidīja darbaļaudis. T. Bergmaņa 90 latviešu sarkangvardu uz dažām nedēļām palika Maskavā, kur piedalījās padomju varas nostiprināšanā.

Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras Podoļskas boļševiku organizāciju vadīja J. Bungšs. 1918. gadā Podoļskā izveidoja Kara revolu-

<sup>168</sup> МАСВА, 66/40. ф., 8. ар., 63. л., 2. лр. Страницы истории Подольска, с. 97.

<sup>169</sup> МАСВА, 66/40. ф., 8. ар., 63. л., 2. лр.

<sup>170</sup> Страницы истории Подольска, с. 97.

<sup>171</sup> Турпат, 100., 101. лрр.

cionāro štābu Sarkanās Armijas vienību dibināšanai. Tajā darbojās latviešu boļševiki Pirtnieks un Reinsons. Jūnijā tika noorganizēts aprīņa kara komisariāts, bet augustā notika pirmā mobilizācija Sarkanajā Armijā.

Lielākā daļa Podoļskas latviešu sarkangvardu iestājās Sarkanajā Armijā un piedalījās Pilsoņu karā. Pilsētas boļševiku vadītājs Bernhards Ēvalds bija 14. un 15. divīzijas komisārs, pēc tam 11. kavālērījas divīzijas kara revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs. 1921. gadā viņu iecēla par Ziemeļkaukāza apgabala un 1. jātnieku divīzijas revolucionārā tribunāla locekli. Par Sarkanās Armijas komandieriem kļuva T. Bergmanis, Ž. Reinsons un citi Podoļskas sarkangvardu vadītāji.

Svarīga loma cīņā par padomju varu Maskavā un Piemaskavā bija gumijas rūpnīcas «Provodņiks» strādniekiem. Pēc evakuācijas uzņēmums sadalījās divās daļās — viena apmetās Maskavā Lefortovas rajonā, otra — Piemaskavas miestā Tušīnā, kas atradās 25 km no pilsētas.

1917. gada martā «Provodņikā» (Tušīnā) bija nodarbināti 2300 strādnieki.<sup>172</sup> Gandrīz visi viņi bija atbraukuši ar savu uzņēmumu. Vairāki boļševiki no viņu vidus izveidoja uzņēmumā partijas grupu. Viens no tās vadītājiem bija Augusts Andersons, partijas biedrs no 1912. gada. Vēl pirms kara viņš aktīvi darbojās LSD Rīgas organizācijā.

Pēc Februāra revolūcijas «Provodņikā» no pagrīdes legalizējās 17 partijas biedru.<sup>173</sup> Boļševiku organizācijas rindas rūpnīcā sāka ātri augt. «Provodņikā» boļševiki nodibināja Tušīnas-Gučkovas Strādnieku un kareivju deputātu padomi. 1917. gada maijā uzņēmumā bija 250 KSDS(b)P biedru, bet jūlija beigās — jau 600.<sup>174</sup> Jūlijā «Provodņika» boļševiku organizācija izveidoja Sarkanās gvardes vienību, kurā Oktobra revolūcijas priekšvakarā bija 150—200 cīnītāju,<sup>175</sup> vienību komandēja boļševiks Oskars Smīdelis. Sarkangvardu vidū bija Augusts Andersons, Reinis Siliņš, Pēteris Klēbans, Mozelis.<sup>176</sup>

26. oktobrī «Provodņika» sarkangvardi ieradās Tušīnas-Gučkovas padomes un tās KRK rīcībā un palīdzēja nodibināt padomju varu tuvākajā apkārtnē. Pēc tam rūpnīcas 137 latviešu sarkangvardi O. Smīdeļa vadībā devās uz Maskavu, kur aktīvi piedalījās cīņā pret junkuriem pilsētas centrā.<sup>177</sup> Vienība kopā ar Lefortovas rajona «Provodņika» sarkangvardiem varonīgi cīnījās pie Ņikitas vārtiem un vairākās citās vietās.<sup>178</sup> Pēc kontrrevolūcijas sagraves «Provodņika»

<sup>172</sup> MACVA, 683. f., 11. arg., 1. l., 52. lp.

<sup>173</sup> Летопись героических дней. 1917. М., 1979, с. 14.

<sup>174</sup> Турпат, 161., 277. lpp.

<sup>175</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 290.

<sup>176</sup> MACVA, 2169. f., 1. arg., 752. l., 50., 57. lp.

<sup>177</sup> Октябрь в Москве. М., 1967, с. 384; Октябрь на Красной Пресне. Воспоминания к X годовщине. М., 1927, с. 30.

<sup>178</sup> Октябрь в Москве, с. 384.



Jānis Grunte

sarkangvardu vienība atgriezās Tušīnā. 1918. gadā lielākā daļa tās cīnītāju brīvprātīgi iestājās Sarkanās Armijas rindās. Tātad gumijas rūpnīcas «Provodņiks» strādnieki Maskavā un Piemaskavā godam turpināja savas slavenās revolucionārās tradīcijas, kas veidojās jau kopš 1899. gada Rīgas dumpja un 1905.—1907. gada revolūcijas. Maijā—jūnijā «Provodņika» daļa, kas atradās Tušīnā, tika nacionalizēta, bet decembrī pārcēlās uz Maskavu un apvienojās ar šī uzņēmuma Lefortovas rajona daļu.<sup>179</sup>

Piemaskavas pilsētā Kolomnā kara laikā apmetās ap 1000 latviešu strādnieku un bēgļu.<sup>180</sup> Lielākā daļa iekārtojās darbā Kolomnas mašīnbūves rūpnīcā, kas atradās pilsētas nomalē Bobrovā.

1917. gadā Kolomnā skaitījās 43 tūkst. iedzīvotāju. Pēc Februāra revolūcijas vietējā padomē virsroku guva eseri un meņševiki. Pilsētā pastāvēja apvienota partijas organizācija. 1917. gada aprīlī Maskavas KSDS(b)P komiteja nosūtīja uz Kolomnu pieredzējušu boļševiku Jāni Grunti, partijas biedru no 1907. gada.<sup>181</sup> Viņa vadībā mašīnbūves rūpnīcā tika nodibināta boļševiku organizācija, kas pēc tam izstājās no KSDSP apvienotās komitejas.<sup>182</sup> Boļševiku organizācijā nozīmīga loma bija latviešu strādniekiem. 1917. gada augustā Kolomnas KSDS(b)P organizācija apvienoja 350 cilvēku.<sup>183</sup>

<sup>179</sup> Города Подмосковья. Кн. 1. М., 1979, с. 619.

<sup>180</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 34, 25. augustā.

<sup>181</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 147. l., 1.—8. lp.

<sup>182</sup> Города Подмосковья. Кн. 3, с. 41.

<sup>183</sup> Turpat, 42. lpp.

Septembrī meņševiki un eseri tika padzīti no metālistu arodbiedrības valdes un mašīnbūves rūpnīcas komitejas. Oktobra vidū Kolomnas padomes vadību pārņēma boļševiki.

1917. gada septembrī J. Grunte nodibināja mašīnbūves rūpnīcā Sarkanās gvardes vienību.<sup>184</sup> Oktobra dienās tās rindās bija ne mazāk kā 200 apbruņotu strādnieku.

Kolomnā pirmās ziņas par sociālistiskās revolūcijas sākšanos tika saņemtas naktī uz 26. oktobri. No rīta padomes boļševistiskā frakcija izveidoja KRK. Tās loceklis un Kolomnas apriņķa komisārs bija J. Grunte.<sup>185</sup> Padome un KRK nosūtīja savus komisārus uz Kolomnas un Golutvinas dzelzceļa stacijām, kā arī uz pilsētas svarīgākajiem objektiem, nolēma ņemt savā kontrolē Arsenālu. Padome publicēja manifestu ar aicinājumu atbalstīt padomju varu. «Nepakļaušanās padomei,» uzsvērts manifestā, «tiks uzskatīta par kontr-revolucionāru rīcību.»<sup>186</sup>

Oktobra beigās Kolomnas KRK nosūtīja uz Maskavu daļu no saviem sarkangvardiem cīnīties pret junkuriem.

Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras Sarkanā gvarde Kolomnā un apriņķī turpināja cīņu ar kontr-revolūciju. Saglabājās Bobrovas latviešu Sarkanās gvardes vienība, kurā 1918. gada sākumā bija 35 cīnītāji. Viņu vidū — R. Martinsons, P. Kumpe, M. Kumpe, A. Kumpe, J. Kreiss, K. Biters, Ž. Ansons, J. Zemgalis, J. Krontāls, K. Siliņš, K. Zerkevičs, O. Ulpe, G. Vītols un daudzi citi. Vienības komandieris un mašīnbūves rūpnīcas sarkangvardes štāba priekšnieks bija E. Ozoliņš.<sup>187</sup> 1918. gada pavasarī šī latviešu sarkangvardu vienība piedalījās kontrevolucionārā dumpja apspiešanā Kolomnā. Operācijas vadītājs bija Jānis Grunte. Pēc tam Kolomnas mašīnbūves rūpnīcas latviešu sarkangvardu vienība apspieda kulaku dumpjus Ozeru miestā, kā arī Gavrilovas un Ramekas pagastā.

1918. gadā lielākā daļa Kolomnas latviešu sarkangvardu brīvprātīgi iestājās Sarkanās Armijas rindās. Arī Jānis Grunte devās uz Austrumu fronti. 1918.—1919. gadā viņš bija V armijas Revolucionārās kara padomes izmeklētājs.<sup>188</sup>

Rīgas evakuētie strādnieki un Latvijas bēgļi aktīvi piedalījās cīņā par padomju varu arī Serpuhovā, Mitiščos, Ļubercos, Ščolkovā, Solņečnogorskā un citās Piemaskavas pilsētās un miestos.

Ievērojams bija latviešu strādnieku ieguldījums padomju varas izcīnīšanā vairākās Tveras guberņas pilsētās. 1917. gadā guberņas centrs Tvera (tag. Kaļiņina) bija samērā liela rūpniecības pilsēta. Tur atradās Morozova, Berga un Zalogina tekstilfabrikas, Zverinceva čugunlietuve un citi uzņēmumi. 1915. gadā uz Tveru no Rīgas evakuējās Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca, kas apvienojās ar

<sup>184</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 147. l., 1.—8. lp.

<sup>185</sup> Turpat, 4. lp.; Грунт Я. Коломенская организация РСДРП[б] и Октябрь. — В кн.: Путь к Октябрю. Вып. 3. М., 1933, с. 342—344.

<sup>186</sup> Грунт Я. Коломенская организация РСДРП[б] и Октябрь, с. 342—344.

<sup>187</sup> MACVA, 665. f., 1. apr., 14. l., 81., 84., 85., 91. lp.

<sup>188</sup> Turpat, 2169. f., 1. apr., 147. l., 4. lp.

vietējo vagonu būves uzņēmumu.<sup>189</sup> Bez tam uz šo pilsētu no Varšavas pārcēlās divas mašīnbūves rūpnīcas. No Latvijas un Polijas uz Tveras guberņu evakuējās pavisam 12 uzņēmumu.<sup>190</sup> Līdz ar saviem uzņēmumiem Tverā ieradās 2300 Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas latviešu strādnieku ar savām ģimenēm. Pilsētā apmetās arī bēgļi, kuru liela daļa iekārtojās vietējās fabrikās. Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcā 1916. gada maijā bija 2925 strādnieki.<sup>191</sup> Evakuēto latviešu strādnieku vidū bija arī daudz partijas biedru. Bez tam 1915. gadā uz Tveru atbrauca vairāki aktīvi LSD biedri, kurus izsūtīja no Rīgas par revolucionāro darbību: brāļi Pēteris un Roberts Vikmaņi, Hermanis Vilks, Eduards Zvirgzdiņš un citi.<sup>192</sup>

Latviešu boļševiki saistījās ar vietējo partijas organizāciju, un drīz vien viņu loma tās darbībā kļuva nozīmīga. 1916. gada maijā Vagonu būves rūpnīcā notika streiks, kas beidzās ar strādnieku uzvaru. Pēc streika guberņas žandarmērija pieprasīja, lai P. Vikmanis aizbrauc no Tveras. Viņš bija spiests dot parakstu, ka apmetīsies nelielā pilsētiņā Kimros. Turp kopā ar P. Vikmani devās viņa brālis Roberts, E. Zvirgzdiņš un daži citi latviešu boļševiki.<sup>193</sup> Drīz Kimros tika nodibināta boļševiku organizācija, ko vadīja Pēteris Vikmanis. Palikuši Tverā Vagonu būves rūpnīcā, latviešu boļševiki turpināja savu revolucionāro darbību, viņu vadītāji bija J. Vēveris, J. Ronis. 1916. gada oktobrī viņi organizēja rūpnīcā jaunu streiku.

1917. gada Februāra dienās Tveras strādnieki un kareivji atcēla vecos varas orgānus. Tika ievēlēta Strādnieku deputātu padome, kurā gan ilgāku laiku saimniekoja meņševiki un eseri. Padomes izpildkomitejā bija divi boļševiki.<sup>194</sup> Pirmā Sarkanās gvardes vienība Tverā tika nodibināta Berga fabrikā. Septembrī sarkangvardu vienību (120 cilvēku) saformēja arī Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas latviešu strādnieki. Tās komandieris bija Jānis Ronis. 1917. gada jūlijā Sarkanā gvarde tika nodibināta Kimros ar P. Vikmani priekšgalā.

26. oktobrī Tveras padome pieņēma lēmumu atbalstīt revolucionāros notikumus Petrogradā. 27. oktobrī boļševiki nodibināja KRK, kas nosūtīja sarkangvardus uz telegrāfu, telefona centrāli un dzelzceļa staciju. 28. oktobrī Tveras padome pasludināja sevi par vienīgo varas orgānu pilsētā.<sup>195</sup> Decembra sākumā boļševiki guva uzvaru arī Guberņas ārkārtējā zemnieku deputātu kongresā. Tveras Sarkanā gvarde un revolucionārie kareivji aizturēja dzelzceļa stacijā visus ešelonus ar kontrrevolucionāri noskaņoto karaspēku. Šajās

<sup>189</sup> Платов В. С. Тверское большевистское подполье. Калинин, 1963, с. 6, 70.

<sup>190</sup> Турпат, 70. лрр.

<sup>191</sup> Рабочее движение в годы войны. Сб. Центрального архива. М., 1925, с. 164.

<sup>192</sup> Платов В. С. Тверское большевистское подполье, с. 81.

<sup>193</sup> Турпат, 105. лрр.

<sup>194</sup> Турпат, 114. лрр.

<sup>195</sup> Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Тверской губернии, с. 286.



operācijās aktīvi piedalījās Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas latviešu Sarkanās gvardes vienība.

Laikā, kad Maskavā norisinājās ielu cīņas, uz turieni no Tveras devās 250 cilvēku liela sarkangvaru vienība.<sup>196</sup> Tā sastāvēja no Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas latviešu sarkangvardiem, Zverinceva čugunlietuves un dažu citu uzņēmumu cīnītājiem. Šo apvienoto sarkangvaru vienību vadīja Jānis Ronis un Georgs Baklajevs. Maskavas strādniekiem palīgā devās arī 100 Kimru sarkangvaru P. Vikmaņa vadībā.<sup>197</sup> Vienībā ietilpa visi 27 vietējie latviešu boļševiki. Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas latviešu strādnieki kopā ar saviem krievu biedriem joprojām palika pirmajās rindās cīņā par padomju varas nostiprināšanu Tverā. Rūpnīcas latviešu un krievu sarkangvardi ņēma aktīvu dalību kontr-revolucionāru sazvērestību un dumpju apspiešanā. Pilsētā un dažos apriņķos 7. decembrī cīņā pret Kaļedinu no Tveras devās divas vienības — sarkangvaru un revolucionāro kareivju.<sup>198</sup> Sarkangvaru vienības sastāvā bija daži desmiti latviešu strādnieku no Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas. Vēlāk simtiem šī uzņēmuma latviešu strādnieku brīvprātīgi iestājās Sarkanās Armijas rindās un cīnījās Pilsõņu kara frontēs.

Imperiālistiskā kara laikā apriņķa centrā Rževā apmetās ap 8 tūkst. bēgļu no Baltijas un Polijas.<sup>199</sup> Tur iekārtojās arī divas Rīgas fabrikas — Liestu fabrika un «LASS». Vairāki šo fabriku strādnieki bija boļševiki. Viens no viņiem — partijas biedrs no 1904. gada Jānis Plātors bijušajā Rīgas liestu fabrikā nodibināja latviešu boļševiku pulciņu.<sup>200</sup> Pēc Februāra revolūcijas latviešu boļševiki J. Ronis, Zupe un N. Ļūļaks tika ievēlēti Rževas padomē.<sup>201</sup> Jūnija beigās Rževas boļševiki izvēlēja savu komiteju, kuras sekretārs bija J. Plātors, bet loceklis — N. Ļūļaks.

1917. gada oktobrī Rževā tika nodibināta Sarkanā gварde, kuras pamatu veidoja Liestu fabrikas un «LASS» latviešu strādnieki, kā arī bēgļi, kas iekārtojās citos pilsētas uzņēmumos. Šo fabriku sarkangvaru vienību organizēja un vadīja J. Ronis un Zupe. Naktī uz 25. oktobri Rževā tika izveidota Kara revolucionārā komiteja, kura nodrošināja varas pāriešanu boļševiku rokās.

31. oktobrī Rževas KRK nosūtīja uz Maskavu cīņā pret junkuriem savu sarkangvaru vienību. Kopā ar to devās arī Rževas padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs N. Ļūļaks.<sup>202</sup>

1918. gada ziemā un pavasarī Rževas latviešu sarkangvaru vienība piedalījās kontr-revolucionāru sazvērestību un dumpju apspie-

<sup>196</sup> МАСВА, 2165. f., 1. apr., 80. l., 5., 18. lp.

<sup>197</sup> Турпат, 26. l., 3. lp.

<sup>198</sup> Известия Тверского Совета рабочих и солдатских депутатов, Центрального бюро профессиональных союзов и Советов фабрично-заводских комитетов в г. Твери, 1917, 9 декабря.

<sup>199</sup> Вишняков Н. М. Ржев. М., 1969, с. 108.

<sup>200</sup> Турпат, 117. lpp.

<sup>201</sup> Турпат, 114. lpp.

<sup>202</sup> МАСВА, 2165. f., 1. apr., 26. l., 3. lp.; 80. l., 518. lp.

šanā pilsētas apkārtnē. Vairāki sarkangvardi iestājās apriņķa VĀK rindās. 1918. gada augustā Rževā saformēja Sarkanās Armijas vienību V. Gracinska vadībā. Tās kodolu veidoja sarkangvardi, kuru vidū bija ļoti daudz latviešu.<sup>203</sup> Rževas Sarkanās Armijas vienība cīnījās pie Kazanas, kur krita tās komandieris. Pēc tam šī vienība ietilpa 26. divīzijas sastāvā un nogāja lielu cīņu ceļu Austrumu frontē 1918.—1920. gadā.

Višņijvoločoka līdz pirmajam pasaules karam bija neliela Tveras guberņas apriņķa pilsēta. Kara laikā tur izvietojās aizmugures karaspēka daļas. 1915. gadā Višņijvoločokā no Līvāniem evakuējās Stikla un korķu fabrika.<sup>204</sup> 500 šī uzņēmuma strādnieku drīz ienesa nelielās pilsētas sabiedriskajā un ekonomiskajā dzīvē jaunu elpu. Stikla un korķu fabrikas strādniekiem jau bija zināma revolucionārās cīņas pieredze. Uzņēmuma kolektīvā strādāja galvenokārt latvieši, bet visai daudz bija arī poļu, krievu un lietuviešu strādnieku. Jau 1914. gada pavasarī Līvānu stikla un korķu fabrikā notika streiks, kuru vadīja boļševiki Kārlis Rjatsseps un Anna Boreiko.<sup>205</sup> Arī Višņijvoločokā uzņēmuma strādnieki turpināja revolucionāro cīņu. Jau pirms Februāra revolūcijas tur darbojās neliela boļševiku grupa. 1917. gada martā Stikla un korķu fabrikas strādnieki sūtīja savus pārstāvjus vietējā padomē. Vasarā boļševiki norobežojās no meņševikiem un izveidoja savu organizāciju, kuras rindas ātri auga. Lielākā boļševiku organizācija pilsētā darbojās Stikla un korķu fabrikā. Oktobra priekšvakarā Višņijvoločokas KSDS(b)P komitejā darbojās T. Andrejevs, brāļi Banki, Voldiņš, Urbanovičs. Pirms Oktobra revolūcijas Stikla un korķu fabrikā tika nodibināta Sarkanā gvarde, kas kopā ar garnizona revolucionārajiem kareivjiem nodrošināja padomju varas uzvaru pilsētā. Stikla un korķu rūpnīcas latviešu sarkangvardi Oktobra dienās kopā ar revolucionārajiem kareivjiem ieņēma dzelzceļa staciju, pastu, telegrāfu un citus svarīgus objektus. Dzelzceļa stacijā tika ieviesta stingra kontrole, lai caur Višņijvoločoku netiktu ešeloni ar kontrrevolucionāru karaspēku. Šis svarīgais sociālistiskās revolūcijas uzdevums tika veikts godam.

Pirmā pasaules kara laikā nelielajā Tveras guberņas pilsētiņā Bologojē apmetās uz dzīvi vairāki simti latviešu strādnieku un bēgļu. Viņi iekārtojās strādāt galvenokārt uz dzelzceļa un dažos sīkajos uzņēmumos. Bez tam vietējā garnizonā atradās daudz latviešu karavīru. Aktīvu aģitācijas darbu starp karavīriem veica partijas biedrs no 1909. gada Emīls Ābols.<sup>206</sup> No 1917. gada jūlija viņš dienēja 204. etapa pulkā, bija kareivju komitejas priekšsēdētājs. Oktobra revolūcijas priekšvakarā E. Ābols nodibināja Bologojes stacijā Sarkanās gvardes vienību. Tā sastāvēja galvenokārt no latviešu strādniekiem. Oktobra dienās sarkangvardi kopā ar revolucionāra-

<sup>203</sup> Вишняков Н. М. Ржев, с. 162—166.

<sup>204</sup> Октябрь в Вышнем Волочке. Сб. статей, воспоминаний, документов и материалов. Калинин, 1957, с. 30—52.

<sup>205</sup> Turpat, 176., 177. lpp.

<sup>206</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 20. л., 1.—7. лp.

jiem kareivjiem nelaida caur Bologojes staciju ešelonus ar kontr-revolucionāru karaspēku, kas mēģināja tikt no Rietumu un Ziemeļu frontes uz Petrogradu un Maskavu. E. Ābola vadītie kaujinieki stacijā aizturēja arī virsnieku triecienvienību, kas brauca ešelonā palīgā Kerenskim.

Emīls Ābols bija Ziemeļu frontes kareivju kongresa delegāts Pleskavā. Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras 1918. gada februārī viņu nozīmēja par Bologojes padomes kara daļas priekšnieka vietnieku, vēlāk par apriņķa kara komisāru. Pavasarī un vasarā E. Ābols bija viens no pretpadomju dumpju apspiešanas organizatoriem Ostaškovā, Belozerskā, Kirillovā, Novgorodā, Staraja Rusā un Valdajā. Kaujas operācijās pret kulaku bandām viņš piedalījās kopā ar 5., 7. un 8. latviešu strēlnieku pulku apakšvienībām.

1918. gada rudenī E. Ābolu pārcēla uz Novgorodas guberņas kara komisariātu. 1919. gadā viņš aktīvi cīnījās par Padomju Latviju. Būdams Gulbenes kara komisārs, E. Ābols organizēja cīņu pret «zaļo» bandām, kas sastāvēja no kulakiem un dezertieriem. Pēc Pilsoņu kara Emīls Ābols turpināja dienēt Sarkanajā Armijā. 30. gados viņš bija Sarkanās Armijas kara saimniecības pārvaldes priekšnieka vietnieks.<sup>207</sup>

Imperiālistiskā kara laikā liels latviešu strādnieku un bēgļu skaits nokļuva Jaroslavas guberņā. Jaroslavlā apmetās ap 1000 evakuēto latviešu strādnieku, kas iekārtojās darbā dzelzceļa darbnīcās un dažos citos uzņēmumos. Arī no 3160 latvju bēgļiem visi darbspējīgie iestājās vietējās fabrikās un rūpnīcās.

Jau pirms Februāra revolūcijas Jaroslavas dzelzceļa darbnīcās izveidojās latviešu boļševiku grupa. 1917. gada martā tā legalizējās un drīz vien kļuva par spēcīgu partijas organizāciju, kurā aktīvi darbojās M. Pantiņš, Pusvācietis, Eitenbergs, Elsniņš, Skromanis un citi.<sup>208</sup>

27. oktobrī Jaroslavas padome paplašinātā sēdē nolēma pārņemt savās rokās visu varu pilsētā.<sup>209</sup> Tika nodibināta Kara revolucionārā komiteja, kas 28. oktobrī nozīmēja savus komisārus garnizona štābā, atcēla vairākus karaspēka komandierus un apriņķa kara priekšnieku.

Jaroslavas dzelzceļa darbnīcu strādnieku sapulce 29. oktobrī pieņēma lēmumu par Tautas Komisāru Padomes pilnīgu atbalstu, kā arī par Sarkanās gvardes dibināšanu.

2. un 4. novembrī Jaroslavas KRK tika apstiprināta Strādnieku un kareivju deputātu padomē. Vēlāk KRK sastāvs mainījās un papildinājās. Tās loceklis bija arī M. Pantiņš.

Jaroslavas dzelzceļa darbnīcās Sarkanās gvardes vienību nodibināja oktobrī M. Pantiņš, Pusvācietis, Belavins un citi partijas

<sup>207</sup> МАСВА, 2169. ф., 1. ар., 20. л., 5.—7. лр.

<sup>208</sup> Установление Советской власти в Ярославской губернии. Сб. документов и материалов. Ярославль, 1957, с. 229—233.

<sup>209</sup> Turpat, 271., 272. лрр.



Simanis Bergis

biedri. Sākumā tās rindās bija ap 30 strādnieku, bet novembrī — jau 65. Puse no viņiem bija evakuētie rīdzinieki. Novembrī Sarkanā gvarde Jaroslavļā izklīdināja Zemes valdes ēkā uz sanāksmi sapulcējušos kontrrevolucionārus, kas gatavojās ar ieročiem sacelties pret padomju varu. 1917. gada decembrī Jaroslavļas padome nodibināja kareivju un sarkangvardu vienību, kas devās cīņā pret Kaļedinu.

1918. gada janvārī Jaroslavļas Sarkanā gvarde tika reorganizēta, bet Centrālais štābs pārvēlēts. Tā sastāvā ietilpa F. Gorbunovs, M. Pantiņš.

Februārī sāka formēt Sarkanās Armijas vienības, kurās iestājās lielākā daļa sarkangvardu. Sarkanajā Armijā brīvprātīgi pieteicās arī daudz latviešu strādnieku.

Pēc Brestas miera 1918. gada martā Jaroslavļā no Latvijas atbrauca daudz boļševiku. KK(b)P latviešu sekcija ievērojami sarosījās. Sekcijā darbojās S. Bergis, P. Irklis, J. Freimanis, K. Kadeks, to vadīja J. Zaķis.<sup>210</sup>

Jūnijā sakarā ar čehoslovaku korpusa sacelšanos daudz Jaroslavļas KK(b)P latviešu sekcijas locekļu un strādnieku atkal pieteicās Sarkanajā Armijā un devās uz fronti.

Izmantojot apstākli, ka pilsētā palicis samērā maz padomju varai uzticīgu karaspēka daļu, kontrrevolūcija sāka gatavot sacelšanos. Jaroslavļā pēc B. Savinkova rīkojuma ieradās simtiem bijušo

<sup>210</sup> Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas, 1. daļa, 359. lpp.



Jānis Lencmanis

virsnieku. Savvērnieki ielavījās arī dažās garnizona karaspēka daļās.

Pretpadomju dumpis Jaroslavlā sākās naktī no 5. uz 6. jūliju. To vadīja ģenerāļi A. Perhurovs un V. Karpovs, kā arī pulkvedis K. Gopers, kuru latviešu strēlnieki jau 1917. gada vasarā padzina no sava vidus. Kонтрреволūcijai izdevās sapulcināt ap 6 tūkst. cilvēku, no tiem 1000 virsnieku, bet padomes pusē sākumā bija tikai 2500 jauniešauktos sarkanarmiešu.<sup>211</sup> Uzsākot sacelšanos, baltgvardi ieņēma pilsētas svarīgākos objektus. Viņu rokās nonāca vairāki padomes un guberņas partijas organizācijas vadītāji, kurus nošāva. Viņu vidū bija Jaroslavlā kara apgabala komisārs S. Nahimsons. Sarkanarmiešu vienības, neraugoties uz pretinieka pārspēku, izrādīja sīkstu pretestību un neļāva dumpiniekiem paplašināt sacelšanās rajonu. Kopā ar sarkanarmiešiem pret контрреволюcionāriem ar ieročiem rokās cīnījās visi KK(b)P latviešu sekcijas locekļi un daži simti galveno dzelzceļa darbnīcu un citu uzņēmumu strādnieku. Pilsētas Zakatorošļas rajonā cīņu pret baltgvardiem vadīja M. Pantīņš. Pēc dažām dienām viņiem palīgā pienāca Sarkanās Armijas daļas no Petrogradās, Maskavas, Kostromas, Ribinskas, Vologdas un citām pilsētām. Atbrauca arī 2., 6. un 8. latviešu pulka strēlnieki, kam bija svarīga loma Jaroslavlā pretpadomju dumpja apspiešanā.<sup>212</sup>

<sup>211</sup> Бройде С., М. Ярославский мятеж по запискам генерала Перхурова. М., 1930, с. 84—110.

<sup>212</sup> LKP CK PVI PA, 43. f., 1. apr., 3. l., 123., 124. lp.; 45. f., 2. apr., 250 l., 1. lp.; 1. apr., 3. l., 351., 352. lp.

Cīņu pret baltgvardiem vadīja Kara revolucionārā komiteja ar veco boļševiku Jānis Lencmani priekšgalā.<sup>213</sup> 21. jūlijā sacelšanās Jaroslavļā tika sagrauta.

Ribinskā (tag. Andropova) kara laikā apmetās daļa no Rīgas vagonu rūpnīcas «Fēnikss» cehiem, bet pilsētas nomalē — mehāniskā rūpnīca «Resors». 1917. gadā «Fēniksā» bija 586 strādnieki, bet «Resorā» — 350.<sup>214</sup> Bez tam Ribinskā nonāca 4700 Latvijas bēgļu, kuru lielākā daļa iekārtojās vietējos uzņēmumos.

Pēc Februāra revolūcijas rūpnīcās «Fēnikss» un «Resors» izveidojās latviešu boļševiku grupas, vēlāk arī organizācijas. 1917. gada vasarā tās apvienojās KSDS(b)P latviešu sekcijā. Oktobrī šajā sekcijā darbojās ap 50 boļševiku. Patstāvīga boļševiku organizācija Ribinskā bija nodibinājusies jūnijā, oktobra vidū tā apvienoja 75 cilvēkus (bez latviešiem).<sup>215</sup> Pilsētā visai rosīgi darbojās meņševiki un labējie eseri. Pastāvēja arī latviešu meņševiku organizācija, kas centās atrast sev piekritējus evakuēto strādnieku un bēgļu vidū.

Oktobra dienās Ribinskas padome ar KRK saņēma varu savās rokās. Bet saglabājās arī Pilsētas dome un apriņķa valde, kas aktīvi pretojās padomju varai. Šo pretestību ilgi neizdevās salauzt. Marta sākumā Ribinskā ieradās 2. latviešu pulka ložmetēju komanda ar 70 strēlniekiem. Atbrauca arī daži latviešu boļševiki, viņu vidū LSD aktīvs darbinieks Kārlis Kauliņš. KK(b)P latviešu sekcija lika priekšā padomei nekavējoties padzīt Pilsētas domi un citas buržuāziskās organizācijas, izmantojot 2. Rīgas strēlnieku pulka ložmetējniekus. Strēlnieki šo uzdevumu izpildīja. Līdz ar to Ribinskā padomju vara pilnīgi nostiprinājās.

Marta beigās KK(b)P Ribinskas apriņķa organizācijas konferencē Kārli Kauliņu ievēlēja par partijas komitejas priekšsēdētāju. Pastiprināta tika arī latviešu strādnieku pārstāvniecība pilsētas un apriņķa padomēs.

Maijā Ribinskā ieradās vēl 211 2. latviešu pulka strēlnieku.<sup>216</sup> Kopā ar ložmetējniekiem viņi izveidoja spēcīgu strēlnieku vienību, kas bija padomes balsts.

Vasaras sākumā viens no Krievijas kontrrevolūcijas vadītājiem B. Savinkovs sāka gatavot Ribinskā pretpadomju sacelšanos. Viņam aktīvi palīdzēja bijušais 1. latviešu pulka komandieris F. Briedis, kuru Oktobra dienās strēlnieki padzina no sava vidus. B. Savinkovs un F. Briedis sapulcēja pilsētā ap 300 kontrrevolucionāru, lielākoties virsniekus. Viņi mēģināja pārvilināt savā pusē neapzinīgākos strādniekus, kas kurnēja par pārtikas grūtībām. Pēc pilsētas ieņemšanas kontrrevolūcijas barveži plānoja doties uz Jaroslavļu palīgā ģenerālim Perhurovam un Karpovam. Bet Savinkova plānus izjauca latviešu strādnieki. Uzzinājuši par sazvērestību, tie paziņoja vie-

<sup>213</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 347. l., 5. lp.

<sup>214</sup> Установление Советской власти в Ярославской губернии, с. 474, 475.

<sup>215</sup> Турпат, 234. lpp.

<sup>216</sup> LKP CK PVI PA, 43. f., 2. apr., 158. l., 103. lp.

tējai VĀK un latviešu strēlnieku bataljona komandierim par gaidāmo dumpi. Bataljona komandieris H. Lapsa devās ar strēlniekiem uz vairākiem uzņēmumiem un organizēja mītiņus, kur izskaidroja strādniekiem kontrrevolūcijas plānus. 5. jūlija pusnaktī dumpinieki B. Savinkova un F. Briēža vadībā uzbruka latviešu strēlnieku kazarmām, bet strēlnieki jau laicīgi bija sagatavojušies kaujai un atklāja uz kontrrevolucionāriem spēcīgu ložmetēju un šauteņu uguni. Cietuši smagus zaudējumus, dumpinieki sāka izklīst kopā ar saviem barvežiem.<sup>217</sup>

7. jūlijā Ribinskā pilnīgi tika atjaunota kārtība. Cīņā pret dumpiniekiem aktīvi piedalījās arī «Fēniksa» un «Resora» strādnieki. 2. latviešu strēlnieku pulka bataljons palika pilsētā līdz 1918. gada rudenim, lai atbalstītu vietējo padomi.

Liels skaits latviešu strādnieku kara laikā nokļuva Kostromā. 1917. gadā šajā pilsētā skaitījās ap 20 tūkst. strādnieku, kas tika nodarbināti vairākos lielos un vidējos uzņēmumos. Evakuētie latviešu strādnieki ieradās Kostromā kopā ar mehānisko un instrumentālo rūpnīcu «Plo» un fabriku «Lenta». 1917. gadā «Lentā» bija 450 strādnieku, bet «Plo» — 1300.<sup>218</sup> Bēgļu skaits Kostromā sasniedza 3 tūkst. cilvēku. 1917. gadā visi darbaspējīgie bēgļi jau iekārtojās darbā, galvenokārt rūpnīcā «Plo».

Kostromas Strādnieku deputātu padome tika ievēlēta 1917. gada 2. martā ar meņševiku un eseru pārsvaru. Pēc Februāra revolūcijas pilsētā pastāvēja apvienota KSDSP organizācija. Maijā notika šķelšanās un boļševiki izveidoja spēcīgu organizāciju. 20. jūlijā Kostromas boļševiku kopsapulcē 500 cilvēku klātbūtnē izvēlēja KSDS(b)P komiteju ar Jāni Kulpi priekšgalā.<sup>219</sup> J. Kulpe bija «Plo» strādnieks un vecs partijas biedrs. Rūpnīcā «Plo» un fabrikā «Lenta» boļševiku grupas darbojās vēl pirms Februāra revolūcijas. Pēc revolūcijas uzvaras tās iznāca no pagrīdes un dažu nedēļu laikā kļuva par spēcīgām organizācijām. Maijā tās apvienojās KSDS(b)P latviešu sekcijā. Latviešu boļševiki pirmie izvirzīja jautājumu par organizatorisko sakaru saraušanu ar meņševikiem. 1917. gada jūlijā latviešu sekcija apvienoja 215 boļševiku.<sup>220</sup> Tā ietilpa Aizvolgas partijas rajonā un veidoja tā absolūto vairākumu. J. Kulpe, A. Stankevičs un citi latviešu boļševiki bija vietējās padomes locekļi. J. Kulpe tika ievēlēts par I un II Viskrievijas Padomju kongresa delegātu.<sup>221</sup> Viņš bija arī Sarkanās gvardes dibināšanas iniciators. 31. augustā J. Kulpe Kostromas padomes sēdē paziņoja, ka rūpnīcā «Plo» izveidojusies sarkangvardu vienība, kas sastāv no 150

<sup>217</sup> ЛКР СК ПВИ РА, 43. ф., 1. apr., 3. л., 123. лр.

<sup>218</sup> Установление Советской власти в Костроме и Костромской губернии. Сб. документов (март 1917—сентябрь 1918). Кострома, 1957, с. 142; Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 510, 511.

<sup>219</sup> Установление Советской власти в Костроме и Костромской губернии, с. 102.

<sup>220</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, 15. jūlijā.

<sup>221</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 510, 511.



Jānis Kulpe

strādniekiem.<sup>222</sup> Oktobra revolūcijas dienās šajā vienībā bija jau 300 cīnītāju.<sup>223</sup>

1918. gada sākumā vienības rīcībā bija arī daži ložmetēji un divi lielgabali, kurus saņēma no garnizona revolucionārajiem kareivjiem.<sup>224</sup> «Plo» latviešu sarkangvardi veidoja Kostromas Sarkanās gvardes kodolu. Šī vienība skaitījās vislielākā un spēcīgākā pilsētā. Vairāki desmiti sarkangvardu ietilpa arī fabrikas «Lenta» vienībā. «Plo» Sarkanās gvardes vadītāji bija Jānis Kulpe un Jānis Kambergs. Kostromas Strādnieku un kareivju padome pārgāja boļševiku pusē jau pirms Oktobra revolūcijas. 27. oktobrī padomes paplašinātā sēdē tika pieņemta rezolūcija par sociālistiskās revolūcijas pilnīgu atbalstu.<sup>225</sup> Iedzīvotājus un garnizona kareivjus aicināja uzturēt revolucionāro kārtību un pakļauties padomes rīkojumiem. 29. oktobrī strādnieku un kareivju padomju izpildkomiteju kopējā sēdē deputāti noklausījās II Viskrievijas Padomju kongresa delegātu J. Kulpes un M. Kopteva ziņojumus. Tika nolemts nosūtīt savus komisārus uz dzelzceļa staciju, banku, pastu, telegrāfa kantori un telefona staciju, kā arī uz fabrikām un rūpnīcām. Garnizona priekšnieka pavēles

<sup>222</sup> Установление Советской власти в Костроме и Костромской губернии, с. 150.

<sup>223</sup> Октябрь в Костроме. Сборник воспоминаний участников Октябрьских событий. Кострома, 1957, с. 113; Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 510, 511.

<sup>224</sup> Октябрь в Костроме, с. 113.

<sup>225</sup> Установление Советской власти в Костроме и Костромской губернии, с. 201.



obligāti bija jāapstiprina padomes kareivju sekcijā. Izvēlēja arī Kara revolucionāro komiteju, par kuras locekli kļuva J. Kulpe. Meņševiki un eseri ar visādiem līdzekļiem centās kavēt KRK darbību. 24. novembrī Kostromas padome pieņēma lēmumu pastiprināt cīņu pret kontrrevolūciju. Nākamajā dienā KRK tika pārvēlēta, tās locekļu vidū bija S. Nacarenuss, J. Kulpe.<sup>226</sup> Par gubernas komisāru nozīmēja S. Nacarenusu. Tika atcelti apriņķu komisāri un Kostromas milicijas priekšnieks. Jaunā KRK lielu vērību veltīja padomju varas nostiprināšanai apriņķos.

Lai pienācīgi apbruņotu Sarkano gvardi, no Maskavas kara apgabala pieprasīja ieročus un munīciju. 1. decembrī Kostromas padome uzdeva J. Kulpem un G. Simanovskim vadīt Sarkano gvardi, sastādīt tās sarakstus un izstrādāt statūtus.

Decembra sākumā no Maskavas kara apgabala pienāca pavēle steidzīgi saformēt kaujinieku vienību cīņai pret Kaļedīnu. KRK un padomes kareivju sekcija nolēma vienību dibināt no garnizona kareivjiem. Šo darbu veica J. Kulpes un M. Kopteva vadībā. 18. decembrī Kostromas strādnieki un kareivji pavadīja 1. kara revolucionāro nodaļu uz fronti. Decembra nogalē tā jau atradās Donbasā, tika iekļauta J. Sabļina karaspēkā un piedalījās kaujās ar kaļedīniešiem.<sup>227</sup>

1918. gada 12. janvārī Kostromas padome šai vienībai nolēma sūtīt papildinājumu un saformēt 2. revolucionāro proletārisko vienību. Tās rindās brīvprātīgi iestājās desmitiem latviešu strādnieku. Padome rūpnīcas «Plo» un fabrikas «Lenta» latviešu sarkangvardu vienības paturēja savā rīcībā, jo kontrrevolūcijas tīkojumi nebūt nemazinājās. Tieši otrādi, 1918. gada ziemā un pavasarī kontrrevolucionāri centās uzkūdit pret padomi neapzinīgākos strādniekus, kas cieta no pārtikas trūkuma.

Boļševiku balsts Kostromā — rūpnīca «Plo» ar V. I. Leņina parakstīto dekrētu tika nacionalizēta 1918. gada 24. janvārī. Rūpnīcas vadīšanu pārņēma strādnieku valde.

Februāra beigās un martā gubernā vairākos pagastos notika kulaku dumpji. Vienlaikus kontrrevolucionāri organizēja dažos uzņēmumos pretpadomju mītiņus. 28. maijā «Plo» latviešu strādnieki savā kopsapulcē izteica sašutumu par kontrrevolūcijas provokācijām un paziņoja, ka vienprātīgi atbalsta Tautas Komisāru Padomi. Mītiņā uzstājās Petrogradas padomes deputāts Kārlis Folkmanis. Šajās trauksmainajās dienās Kostromas padomes izpildkomiteja deva rīkojumu pastiprināt Sarkano gvardi. Aprīlī tās rindās bija ap 2200 cilvēku. Sarkangvardi palīdzēja gubernas VAK likvidēt vairākus kulaku dumpjus. Sarkangvardi čekistu vadībā izdarīja kratīšanas un arestēja kontrrevolucionāros sazvērniekus.

1918. gada jūlija sākumā sakarā ar Jaroslavļas baltgvardu dumpi Kostromā tika atkal nodibināta Ārkārtējā KRK, kurā ietilpa arī

<sup>226</sup> Установление Советской власти в Костроме и Костромской губернии, с. 214.

<sup>227</sup> Turpat, 288., 289. lpp.

J. Kulpe. Sarkanā gvarde saņēma rīkojumu būt kaujas gatavībā. Rūpnīcas «Plo» vienība sadalījās divās daļās: ap 250 sarkangvardu iesaistījās pilsētas apsardzē, bet ap 50 cilvēku devās uz Jaroslavas pusi. Kostromā latviešu sarkangvardi nostādīja vienu lielgabalu vecās rūpnīcas pagalmā Aizvolgas rajonā un notēmēja to uz Arsenāla un stacijas pusi. Otru lielgabalu uzstādīja pie Jaunās rūpnīcas, pāvērstu uz Ipatija klostera pusi. «Plo» un «Lentas» sarkangvardi patrulēja pilsētā. 40—50 «Plo» cīnītāju kopā ar tekstilstrādnieku vienību trijos upju kuģos devās uz apdzīvoto vietu Dijevogorodišči. Sarkangvards A. Vītols savās atmiņās rakstīja, ka kuģi piebrauca pa Volgu šim miestam jau krēslā. Izcēlušies krastā kādu gabalu no Dijevogorodišes, tie devās uzbrukumā. Baltgvardi, kas bija nociecinājušies miestā, no sava novērošanas punkta baznīcas tornī tumsā nevarēja lāgā saskatīt sarkangvardus, kas tuvojās Dijevogorodišes nomalei. Pēc īsas apšaudes baltgvardi sāka panikā bēgt.<sup>228</sup>

Dijevogorodišce bija ieņemta bez zaudējumiem. Daļa sarkangvardu devās vajāt baltgvardus, bet pārējie nostiprinājās miestā. Pēc palikušo kontrrevolucionāru aresta tie nosūtīja izlūku vienības uz Buju, Kinešmu un citām vietām.<sup>229</sup> «Plo» sarkangvardu vienība Sametas miestā J. Kamberga vadībā bija spiesta laist darbā lielgabalu, lai kulaku banda noliktu ieročus.

Pēc Jaroslavas dumpja sagraves «Plo» un «Lentas» sarkangvardu vienību cīnītāji kuplā skaitā iestājās 1. Kostromas Sarkanās Armijas pulkā, kas devās uz Austrumu fronti. Vēlāk tas tika nosaukts par 56. paraugpulku. 1918. gada augustā Jānis Kulpe stājās atjaunotās Kostromas KRK priekšgalā sakarā ar interventu desantu izcelšanu Arhangeļskā. Pēc tam viņš strādāja atbildīgā partijas darbā Kostromā un citās vietās.

Rūpnīcu «Plo» un «Lentas» sarkangvardu lielākā daļa cīnījās Pilsoņu kara frontēs.

Lielu ieguldījumu cīņā par padomju varu deva evakuētie latviešu strādnieki *Ни́жний новгород* (tag. Gorkija) un tās rūpniecības nomalēs Kanavinā un Sormovā. 1917. gadā *Ни́жний новгород* ar Kanavinu un Sormovu bija svarīgs Centrālkrēvijas rūpniecības centrs. Kanavinā vien atradās 16 lielu uzņēmumu ar 30 tūkst. strādniekiem, neskaitot dzelzceļniekus.<sup>230</sup> Sormovā kuģu būvētavā vien 1917. gada decembrī strādāja 22 tūkst. strādnieku.

1915. gadā no Rīgas uz Kanavinu evakuējās kopā ar saviem strādniekiem 5 lielas metālapstrādāšanas rūpnīcas un daži citi uzņēmumi. Jaunajā vietā tās visai ātri atjaunoja savu darbību. Lielākais no evakuētajiem Rīgas uzņēmumiem bija «Felzers», kur 1917. gadā skaitījās 1300 strādnieku. Rūpnīcā «Jaunā Etna» (bij. «Etna») bija 700 strādnieku, «Oto Erbe» — 600, «Molot» — 500, Tērauda

<sup>228</sup> Октябрь в Костроме, с. 114.

<sup>229</sup> Турпат, 115. лрр.

<sup>230</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии. Сб. документов. Горький, 1957, с. 90.

spalvu rūpnīcā — 200, naftas apstrādes uzņēmumā «Elrihs» — 500 strādnieku. Kopumā Kanavinā ieradās ap 4 tūkst. Rīgas metālistu un ķīmiķu ar ģimenēm, bet Sormovā — vēl 400—500 cilvēku. Bez tam Kanavinā un Sormovā apmetās daudz Latvijas bēgļu. Evakuēto strādnieku un bēgļu skaits 1916. gadā sasniedza 9 tūkst. cilvēku.<sup>231</sup>

Rūpnīcās «Felzers» un «Jaunā Etna» latvieši bija ap 90% no strādnieku kopskaita, bet pārējos evakuētajos uzņēmumos vēl vairāk.

KSDS(b)P Kanavinas komiteja tika nodibināta 1916. gada pavasarī un apvienoja 45 partijas biedrus. 1916. gada decembrī komitejas lielākā daļa tika apcietināta, bet partijas darbs turpinājās. 1917. gada martā, iznākot no pagrīdes, Kanavinā bija ap 400 partijas biedru, jūnijā — 650, oktobrī — 1300.<sup>232</sup>

Latviešu boļševiku grupa 1916. gadā apvienoja 15 cilvēku, bet pēc Februāra revolūcijas tā ātri sāka augt. 24. maijā pēc latviešu boļševiku ierosmes boļševiki organizatoriski norobežojās no meņševikiem.<sup>233</sup> 1917. gada septembrī KSDS(b)P latviešu sekcija apvienoja vairāk nekā 200 biedru, bet vēlāk — pat 400.<sup>234</sup> Lielākā daļa nāca no «Felzera» partijas organizācijas (170 biedru), kuru vadīja Roberts Strombergs.<sup>235</sup> Sekcijas aktīvākie darbinieki bija Kristaps Buse, Miķelis Grūbe, Jānis Mucenieks, Rūdolfs Kārklīņš, Jānis Vīndedzis, Plucis, Lācis, G. Ostroumovs. Nižņijnovgorodas padomē meņševiki un eseri saglabāja pārsvaru līdz pat Oktobra revolūcijai. Kanavinas rajona padomes vadībā bija boļševiki, bet Sormovas — eseri.

Nižņijnovgorodā pēc Februāra revolūcijas nodibinājās arodbiedrības, kas Kanavinā bija boļševiku rokās. Jau 1917. gada marta sākumā «Felzera» rūpnīcas komiteja, kuru vadīja boļševiki, rekomendēja saviem padomes deputātiem panākt, lai policija tiktu aizvietota ar tautas miliciju. Pieņemtajā lēmumā bija rakstīts: «Apbruņota tauta varēs panākt visu strādnieku šķiras programmas īstenošanu. Neapbruņota tauta cietīs sakāvi un atkal nokļūs važās.»<sup>236</sup> Martā — aprīlī strādnieku milicija tika nodibināta «Felzerā», «Jaunajā Etnā» un citos Kanavinas uzņēmumos. Strādnieki panāca, ka miliciju uzturēja uzņēmumi. Tomēr buržuāziskā Dome negribēja apbruņot strādnieku miliciju. 19. maijā Kanavinas rajona milicijas vienību priekšnieku sapulcē apsprieda jautājumu par strādnieku apbruņošanu. No «Felzera» piedalījās G. Ostroumovs, no rūpnīcas «Molot» — Apsītis. Šajā laikā strādnieku milicijā bija jau 177 cilvēki, bet ieroču ļoti maz.<sup>237</sup> Sapulce nolēma izmantot visas iespējas ieroču sagādei.

<sup>231</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 20, 19. maijā.

<sup>232</sup> Октябрьская революция в Нижегородской губернии. Н. Новгород, 1927, с. 27.

<sup>233</sup> Grūst vecā pasaule..., 280. lpp.

<sup>234</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 549; Grūst vecā pasaule..., 281. lpp.

<sup>235</sup> Октябрьская революция в Нижегородской губернии, с. 28; Grūst vecā pasaule..., 280. lpp.

<sup>236</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 82, 83.

<sup>237</sup> Turpat, 141. lpp.



Jānis Mucenieks

Ievēlēja arī milicijas pagaidu priekšnieku G. Ostroumovu un divus viņa vietniekus.

25. maijā strādnieku milicijas vienību kopsapulcē pieņemtajā lēmumā tika atzīmēts, ka tās galvenais uzdevums ir pilsoņu drošības sargāšana un cīņa pret kontrrevolūciju.

Lielākā strādnieku milicijas vienība pastāvēja rūpnīcā «Felzers», kur maijā beigās bija 50 cīnītāju. To apbruņošanai rūpnīcas komiteja pieprasīja 50 šauteņu, 80 revolveru, 30 zobenu un patronas.<sup>238</sup> Arī «Jaunās Etnas» komiteja 3. jūlijā apsprieda milicijas organizācijas jautājumu un izvēlēja īpašu komiteju, kuras sastāvā bija A. Zariņš, Cubrevičs un Āboltiņš. Vienībā bija pierakstījušies 30 strādnieki, bet tikai 5 no tiem apbruņoti.<sup>239</sup> Par vienības priekšnieku ievēlēja A. Zariņu, bet par vietnieku — J. Tilānu. Uz Nižņijnovgorodas padomi tika nosūtīts pieprasījums par ieroču izsniegšanu. Maijā—jūnijā miliciju vienības bija saformētas rūpnīcās «Molot», «Oto Erbe» un «Elrihs». Maijā pēc boļševiku ierosmes sākās strādnieku milicijas pārveidošana Sarkanajā gvardē. Pirmā sarkanģvardu vienība tika organizēta «Felzerā». Lidz jūlija dienām Sarkanā gvarde jau pastāvēja visos Kanavinas lielākajos uzņēmumos. Tomēr vienības bija vāji apbruņotas.

5.—6. jūlijā Nižņijnovgorodā notika stihiska kareivju protesta akcija pret 62. rezerves kājnieku pulka nosūtīšanu uz fronti. 62.,

<sup>238</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 124.

<sup>239</sup> Турпат, 210. лрр.

183. un 185. pulka kareivji atklāja uguni uz junkuriem, kas bija atbraukuši no Maskavas, apcietināja garnizona priekšnieku, nodibināja kontroli telefona un telegrāfa iestādēs. Nižņijnovgorodā tika izveidota Pilsētas apsargāšanas pagaidu komiteja. Tā sastāvēja no 36 cilvēkiem, kuru vidū bija boļševiki, eseri, meņševiki, kā arī padomes un arodbiedrības pārstāvji. Boļševiki centās stihiskos nemierus ievirzīt organizētā revolucionārā akcijā. Revolucionārie kareivji un Sarkanā gvarde šajās dienās nobloķēja dzelzceļa līniju Nižņijnovgoroda—Maskava, no kurienes gaidīja Pagaidu valdības karaspēka ierašanos, bet soda ekspedīcija ieradās pa citu ceļu 6. jūlijā. To vadīja Maskavas kara apgabala pavēlnieks pulkvedis Verhovskojs. Ekspedīcija sastāvēja no 250 junkuriem un kazakiem, kas bija apbruņoti ar ložmetējiem, divām bruņumašīnām un lielgabaliem. Ekspedīcijas karaspēks atbruņoja Nižņijnovgorodas garnizonu un arestēja nemiernieku vadītājus.

4. un 5. jūlijā kareivji no Arsenāla bija izdevuši sarkangvardiem ap 900 šauteņu un daudz patronu. Pēc ekspedīcijas ierašanās pulkvedis Verhovskojs deva pavēli ieročus nodot atpakaļ. Rīkojums tika izpildīts tikai daļēji. Daudzi sarkangvardi saņēmtos ieročus un patronas noslēpa. No «Felzera», «Jaunās Etnas» un citiem uzņēmumiem soda ekspedīcija nesaņēma faktiski nekā.

Korņilova dumpja dienās Nižņijnovgorodā tika nodibināta Pagaidu revolucionārā komiteja cīņai pret kontrrevolūciju, kuru vadīja eseri un meņševiki. Boļševiki izteica gatavību sadarboties ar to, lai apbruņotu strādniekus.

Revolucionāro cīņu dalībniece Kanavinā Z. Štromberga (Ābola) savās atmiņās rakstīja: «Viens no svarīgākajiem Nižņijnovgorodas partijas organizācijas pasākumiem 1917. gada vasarā bija proletāriskās revolūcijas bruņotā spēka — strādnieku Sarkanās gvardes izveidošana. Latviešu sekcija veica šo uzdevumu nemazāk sekmīgi kā visus citus darbus. Sarkanajā gvardē iestājās ne tikai vīrieši, bet arī sievietes. Priekšā stāvēja nīknas kaujas, kurās būs kritušie un ievainotie. Tādēļ biedri uzdeva man organizēt sarkano medicīnisko māsu kursus. Strādāju slimokasē un labi pazinu šo darbu. Iesaistīju darbā dažus progresīvus ārstus, un mums izdevās sagatavot diezgan daudz medicīnisko māsu, kuras pēc tam varonīgi darbojās Pilsoņu kara frontē. Sarkanajā gvardē piedalījās visi partijas biedri.»<sup>240</sup>

Z. Štromberga (Ābola) silti atcerējās savus cīņas biedrus. Viņu vidū bija nenogurstošie partijas organizatori Kristaps Buse, Rūdolfs Kārklīšs, Miķelis Grūbe, «Felzera» sarkangvardu komandieris Roberts Štrombergs un citi.

1917. gada augustā—oktobrī Sarkanās gvardes rindās Kanavinā jau apvienojās 350 cīnītāju.<sup>241</sup> Vismaz puse no tiem bija «Felzera»,

<sup>240</sup> Grūst vecā pasaule... , 281., 282. lpp.

<sup>241</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 303.



Kristaps Buse

«Jaunās Etnas», «Oto Erbes», «Molot» un citu bijušo Rīgas rūpnieciskās strādnieki.

Oktobra revolūcijas priekšvakarā tika izveidoti pilsētas un rajonu Sarkanās gvardes štābi.

Saņēmusi ziņas par notikumiem Petrogradā, 26. oktobra vakarā Nižņijnovgorodas padome sasauca ārkārtēju sēdi. Meņševiki un eseri, kas joprojām tur bija vairākumā, centās ievirzīt masu noskaņojumu sev vēlamā gultnē. Viņi uzstājās pret boļševiku priekšlikumu atbalstīt Petrogradas proletariātu. Kanavinas un Sormovas pārstāvji pieprasīja no padomes noteiktu ricību, lai ņemtu varu savās rokās. Naktī no 26. uz 27. oktobri pēc KSDS(b)P gubernas komitejas ieteikuma Nižņijnovgorodas padomes boļševistiskā frakcija izveidoja KRK. Tā apmetās Brīvības pilī un sāka rīkoties.

28. oktobrī plkst. 4 no rīta Kanavinas un Sormovas sarkangvardi devās uz Brīvības pili, lai stātos KRK ricībā. Tur ieradās arī garnizona revolucionārie kareivji. Pēc mitiņa kareivji atgriezās kazarmās, lai būtu gatavi atbalstīt KRK. Sarkanās gvardes vienības ieņēma telegrāfu, telefona staciju, pastu, buržuāzisko avižu tipogrāfijas, nodibināja kontroli pār stacijām un apcietināja garnizona priekšnieku.<sup>242</sup> Svarīgāko objektu ieņemšanā pirmajās rindās cinījās «Felzera», «Jaunās Etnas», «Oto Erbes», «Molota», «Elriha», Tērauda spalvu rūpniecības latviešu sarkangvardi, kurus vadīja R. Štrombergs, M. Grūbe, R. Kārklīšs, Kristaps Buse. Kopā ar viņiem savu revo-

<sup>242</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 35; Grūst vecā pasaule..., 284. lpp.

lucionāro uzdevumu veica rūpnīcu «Simens-Halske», «Dobrov-Nabhoļc» un citu uzņēmumu Sarkanā gvarde.

28. oktobrī Sarkanā gvarde ieņēma Arsenālu un intendantūras noliktavas. Līdz ar to visa vara pilsētā pārgāja KRK rokās. Vēl 26. oktobrī Pilsētas dome bija nodibinājusi Revolūcijas glābšanas komiteju un sāka dibināt kontrrevolucionāras vienības. Bet izraisīt bruņotu cīņu tai nebija pa spēkam. Laikā no 28. oktobra līdz 2. novembrim Nižņijnovgorodā notika padomes pārvēlēšanas, kur boļševiki guva uzvaru. Par padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju kļuva boļševiks I. Romanovs. 3. novembrī Revolūcijas glābšanas komiteja un tās bruņotās vienības tika likvidētas. Pēc tam sākās padomju orgānu izveidošana.

Sarkanā gvarde ņēma savās rokās revolucionārās kārtības uzturēšanu. Kanavinā Sarkanās gvardes štābs R. Stromberga vadībā organizēja speciālu vienību cīņai pret kontrrevolūciju. Vēlāk, 1918. gada pavasarī, R. Strombergs savā ziņojumā Kanavinas Sarkanās gvardes kopsapulcē teica: «Štābs nodarbojās ar šaubīgo elementu tvrstīšanu un kratišanu, cīnījās ar spekulāciju un žūpību, bet galveno uzmanību pievērsa kontrrevolucionārajai kustībai. Nakts tvrstīšanas deva labus rezultātus, jo huligānu un žūpu, kas traucēja nakts mieru, kļuva ievērojami mazāk.»<sup>243</sup>

Sarkanās gvardes štābs nodibināja arī pārtikas vienību 60 cilvēku sastāvā un nosūtīja to uz dienvidiem maizes iegādei. Vienība sastāvēja galvenokārt no «Felzera», «Jaunās Etnas» un dažu citu rūpnīcu sarkangvardiem. Vēlāk, 1918. gada vasarā, uz šīs vienības pamata tika saformēts I. Nižņijnovgorodas pārtikas pulks Artura Kanberga vadībā.<sup>244</sup>

Kanavinas rajona boļševiku cietoksnī — rūpnīcā «Felzers» tieši pirms Oktobra dienām notika strādnieku streiks, kas nekavējoties tika pārtraukts, lai visi strādnieki piedalītos revolūcijā. 24. decembrī «Felzera» rūpnīcas pārvalde paziņoja par uzņēmuma slēgšanu, protestējot pret strādnieku kontroles ieviešanu. Rūpnīcas komiteja, kurā ietilpa R. Kārklīšs, M. Grūbe, Jansons un citi boļševiki, norīkoja sarkangvardus uzņēmuma stingrai apsargāšanai. Strādnieki uzmanīja «Felzera» iekārtas un darbgaldu stāvokli. Tomēr bijušo saimnieku un inženiertehniskā personāla sabotāžas dēļ rūpnīca stāvēja dīkā līdz 1918. gada martam. Neraugoties uz lielajām grūtībām, «Felzera» strādnieku kolektīvs saglabājās un bija spējīgs atjaunot uzņēmuma darbību.

«Jaunās Etnas» sarkangvardu vienība A. Zariņa, Cubreviča un K. Āboltiņa vadībā turpināja pastāvēt arī pēc Oktobra revolūcijas, aktīvi piedaloties cīņā pret kontrrevolūciju. Rūpnīcā bija 85 partijas biedri.<sup>245</sup> 1917. gada decembrī «Jaunajā Etnā» tika ieviesta

<sup>243</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 465.

<sup>244</sup> ЛКР СК РВИ РА, 42. ф., 1. ар., 40. л., 129. лр.

<sup>245</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 386.

strādnieku kontrole. 1918. gada pavasarī rūpnīcu nacionalizēja kopā ar citiem Kanavinas uzņēmumiem.

«Felzera», «Jaunās Etnas», «Oto Erbes», «Molota» un citu bijušo Rīgas uzņēmumu latviešu sarkangvardi 1918. gada ziemā un pavasarī masveidīgi iestājās Sarkanās Armijas rindās.

Nižņijnovgorodas Kara revolucionārais štābs 1918. gada martā tika sadalīts un izveidotas divas patstāvīgas iestādes: VĀK un Sarkanās gvardes štābs. Gubernas VĀK nodibināja operatīvo vienību no 40 sarkangvardiem, kuru skaits vēlāk pieauga līdz 100 cilvēkiem.<sup>246</sup> Tajā bija daži desmiti «Felzera» un «Jaunās Etnas» sarkangvardu — G. Dreibants, trīs brāļi Šeptes, divi brāļi Latveri, M. Liniņš, K. Buse, Bušs un citi.<sup>247</sup> Kanavinas rajona VĀK priekšnieks bija Roberts Strombergs. 1920. gadā viņš devās pagrīdes darbā uz buržuāzisko Latviju un tur gāja bojā.

1918. gadā Nižņijnovgorodā nodibināja gubernas revolucionāro tribunālu, ko vadīja A. Podnieks.

Rosīgi darbojās pārtikas vienība, kas piegādāja Nižņijnovgorodas, Kanavinas un Sormovas strādniekiem maizi no dienvidiem un Sibīrijas. 1918. gada janvārī—aprīlī tika sagādāts labības 376 vagoni.<sup>248</sup> Pavasarī labības sagādi dienvidos nācās pārtraukt, jo tur pieņēmas spēkā Pilsoņu karš. Tad vajadzēja orientēties galvenokārt uz Baškīriju un Sibīriju.

1918. gada pavasarī un vasarā Nižņijnovgorodas gubernā pastiprinājās kulaku pretestība padomju varas pārtikas politikai. Sākās kulaku dumpji. 19. maijā Bezvodnojes ciematā kulaki atbrūvoja nelielu sarkangvardu vienību un sagraba padomi. Pēc tam iedzīvotāji tika sadzīti uz mītiņu, kur kulaki aicināja sacelties pret padomju varu. Pret šo kontrrevolucionāro dumpi izsūtīja sarkangvardu vienību.

Visai plašs kulaku dumpis notika 24.—25. maijā lielajā Bogorodskas ciematā. Kontrrevolucionāri apturēja vietējos uzņēmumus un aplenca padomes ēku. Tur atradās padomes loceklis Jurgens, tēvs un dēls Brenči un vēl četri padomes darbinieki, kas ar ieročiem pretojās kontrrevolucionāriem. Bruņotie kulaki aizdedzināja padomes ēku. No degošās mājas izglābās tikai trīs cilvēki. Jurgens, Brencis (tēvs) un kases pārzinis Sušņikovs tika zvērīgi nogalināti. Krita arī vietējais strādnieks, kas mēģināja izglābt Jurgenu.<sup>249</sup> Sis pretpadomju dumpis tika likvidēts jau nākamajā dienā.

Aprīlī kontrrevolucionāru savvērestība nobrieda arī pašā Nižņijnovgorodā, bet ar to ātri tika galā VĀK operatīvā vienība. Sakarā ar to no Maskavas uz Nižņijnovgorodu ieradās 1. latviešu strādnieku pulka 2. bataljons — 172 cilvēki ar dažiem ložmetējiem.<sup>250</sup>

<sup>246</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 462.

<sup>247</sup> Grūst vecā pasaule..., 284. lpp.

<sup>248</sup> Победа Октябрьской социалистической революции в Нижегородской губернии, с. 497.

<sup>249</sup> Октябрьская революция в Нижегородской губернии, с. 123.

<sup>250</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. ap., 158. l., 103. lp.



Strēlnieki atradās pilsētā līdz 22. maijam un kopā ar guberņas VAK nostiprināja tur revolucionāro kārtību. Aprīļa beigās latviešu strēlnieki kopā ar VĀK operatīvo vienību novērsa zemnieku dumpi, kuru mēģināja izprovocēt Krestovozdviženijas klostera mācītāji.<sup>251</sup> Starp latviešu strēlniekiem un «Felzera», «Jaunās Etnas», «Oto Erbes» un citu bijušo Rīgas uzņēmumu strādniekiem nodibinājās ciešs kontakts. Strādnieki palīdzēja saformēt 1. Nižņijnovgorodas pārtikas pulku. 1918. gada rudenī tā rindās bija jau 163 latviešu strādnieki.<sup>252</sup> Pulka komandieris bija A. Kanbergs, viņa vietnieks — O. Ezājs, 1. bataljona komandieris — R. Kanbergs, ložmetēju komandas priekšnieks — V. Muntiners. 1918. gada vasarā šis pulks aktīvi gādāja labību pilsētas strādniekiem un apspieda vairākus kulaku dumpjus. Novembra beigās visi pulka latvieši tika ieskaitīti Latviešu strēlnieku divīzijā.

Tātad uz Kanavinu evakuētie latviešu strādnieki aktīvi piedalījās padomju varas izcīnīšanā un nostiprināšanā Nižņijnovgorodā. Viņi izcēlās ar savu augsto šķirisko apziņu, organizētību, proletārisko internacionālismu un nelokāmo uzticību V. I. Ļeņina dižajām idejām. Latviešu strādnieki ar savu revolucionāro darbību guva vie-tējo darbaļaužu pelnītu atzinību.

Ievērojama loma latviešu strādniekiem bija cīņā par padomju varu Tulā. 1917. gadā tur skaitījās ap 140 tūkst. iedzīvotāju, no tiem ap 40 tūkst. strādnieku. Galvenie rūpniecības uzņēmumi pilsētā bija Tulas ieroču rūpnīca un Patronu rūpnīca. Kara laikā šajos uzņēmumos veco strādnieku skaits samazinājās, viņu vietā atnāca daudz sīkburžuāzisko elementu no pilsētām un laukiem. No Latvijas uz Tulu rūpniecības uzņēmumi netika evakuēti, tomēr tur apmetās 1200—1400 strādnieku ar ģimenēm un 3244 bēgļi.<sup>253</sup> Gandrīz visi strādnieki un darbspējīgie bēgļi iekārtojās abās lielajās pilsētas rūpnīcās.

Neraugoties uz mobilizācijām un pastiprinātām kara laika represijām, Tulā saglabājās boļševiku organizācijas kodols. 1917. gada martā, pēc iznākšanas no pagrīdes, tās rindās bija 70 cilvēku, jūnijā — jau 500 un augustā — 1000. Pēc vēsturnieka H. Trukāna aprēķiniem novembrī Tulā darbojās 1500 boļševiku.<sup>254</sup>

Līdz Februāra revolūcijai pilsētā bija 10—12 cilvēku liela latviešu boļševiku grupa. 1917. gada martā tā sāka strādāt legālos apstākļos, maijā tika izveidota Tulas KSDS (b)P latviešu sekcija, kura Oktobra revolūcijas priekšvakarā apvienoja 80—90 partijas biedru. Tās pārstāve KSDS (b)P komitejā bija Emma Rubene. Pilsētā tika organizēts latviešu strādnieku klubs, kur boļševiki veica masu politisko darbu evakuēto un bēgļu vidū. Meņševiki un eseri Tulā līdz pat 1917. gada Oktobra dienām bija pārsvarā padomē,

<sup>251</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 157. l., 174. lp.

<sup>252</sup> Turpat, 42. f., 1. apr., 40. l., 129. lp.

<sup>253</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 46, 17. novembrī.

<sup>254</sup> Трукан Г. А. Октябрь в Центральной России, с. 299.

metālistu arodbiedrībā un rūpnīcu komitejās.<sup>255</sup> Eseriem bija bruņota vienība dzelzceļa stacijā.

Maskavas KSDS(b)P apgabala komiteja, ņemot vērā Tulas ieroču rūpnīcas un Patronu rūpnīcas nozīmi, nolēma nostiprināt vietējo boļševiku organizāciju ar spējīgiem darbiniekiem. Augustā uzturieni tika nosūtīti fabrikas «Cindeļ» strādnieks Frīdrihs Bunduriņš, partijas biedrs no 1914. gada, kam uzdeva arī izveidot pilsētā Sarkanu gvardi.<sup>256</sup> Augustā viņš noorganizēja sarkangvardu vienību no 60 strādniekiem, kurā ietilpa gandrīz visa latviešu boļševiku sekcija. Oktobra revolūcijas laikā F. Bunduriņa vadītajā vienībā bija ap 150 sarkangvardu, lielākoties abu galveno rūpnīcu strādnieki.

Pirmās ziņas par bruņoto sacelšanos Petrogradā pienāca 25. oktobrī no Maskavas apgabala boļševiku komitejas. Lai noskaidrotu stāvokli un saņemtu direktīvas, F. Bunduriņš nekavējoties izbrauca uz Maskavas KSDS(b)P apgabala komiteju, piedalījās tās sēdē. Atgriezies Tulā, viņš informēja vietējos boļševiku komitejas locekļus par saņemtajām instrukcijām un ierosināja nodibināt Kara revolucionāro komiteju. Tulas KRK tika izveidota 27. oktobrī, tajā ievēlēja G. Kaminski (priekšsēdētājs), F. Bunduriņu, D. Prokudinu un citus.<sup>257</sup> KRK nosūtīja savu komisāru revolucionāro kareivju pavādībā uz Arsenālu. Cita kareivju vienība ieņēma tiltu pāri Ūkai, līdz ar to tika nodrošināti sakari ar Maskavu. F. Bunduriņš ar Sarkanās gvardes apvienoto vienību devās uz dzelzceļa staciju, lai lokalizētu eseru draudzenes rīcību. Taču sāka darboties arī kontrrevolūcija. Pilsētas dome ar eseru bruņotās vienības palīdzību nodibināja kontroli bankā, pastā un telegrāfā. 26. oktobrī tika noorganizēta kontr-revolucionāra Sabiedrības drošības komiteja. Eseru bruņuvilciens no dzelzceļa mezgla bija gatavs apšaudīt pilsētu. Tulā faktiski izveidotās divas varas. Meņševiki un eseri, kas joprojām saglabāja pārsvaru padomē, 30. oktobrī panāca, ka tika izveidota koalīcija — Komiteja tautas cīņai pret kontrrevolūciju. Vadošā loma šajā orgānā piederēja meņševikiem internacionālistiem, labējiem un kreisajiem eseriem.<sup>258</sup> Boļševiki atteicās darboties koalīcijas komitejā, bet kādu laiku bija spiesti ar tās pastāvēšanu rēķināties, jo meņševikus un eserus vēl atbalstīja padome, arodbiedrības un daļa rūpnīcu un fabriku komiteju. Vienlaikus boļševiki saglabāja kontroli Arsenālā, un tas deva iespēju piegādāt ieročus ne tikai Tulas, bet arī Maskavas un citu pilsētu Sarkanajai gardei. Ieroču nosūtīšanu organizēja F. Bunduriņš un D. Prokudins.

Boļševiki neatlaidīgi turpināja nostiprināt Sarkanu gvardi, kura 1917. gada decembrī apvienoja 250 cīnītāju. Novembra otrajā pusē Tulas KSDS(b)P organizācija ar Maskavas kara apgabala štāba

<sup>255</sup> Трукан Г. А. Октябрь в Центральной России, с. 344, 345.

<sup>256</sup> Октябрь в Замоскворечье, с. 104, 105.

<sup>257</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 159.

<sup>258</sup> Октябрь в Туле. Сб. документов и материалов о борьбе за власть Советов в Туле и губернии в 1917 году. Тула, 1957, с. 265.

palīdzību veica garnizona demokratizāciju. Līdz ar to lielākā daļa kareivju paziņoja, ka atbalsta boļševikus.<sup>259</sup>

28. novembrī Tulas padome pieņēma boļševiku iesniegto rezolūciju par pārtikas jautājumu, lai apkarotu spekulāciju.<sup>260</sup> Meņševiki un labējie eseri aizgāja no padomes sēdes, bet 4. decembrī izslēdza no Komitejas tautas cīņai pret kontrrevolūciju meņševikus internacionālistus. Pēc tam viņi mēģināja sagrābt visu varu pilsētā, bet nesaņēma atbalstu no kareivjiem un strādniekiem.

1917. gada 7. decembrī Tulas Strādnieku un kareivju deputātu padome pieņēma lēmumu par visas varas pārņemšanu pilsētā un guberņā. Komiteja tautas cīņai pret kontrrevolūciju, kā arī līdz šim pastāvējušā KRK tika atlaista. Padome izvēlēja jaunu KRK, kuras sastāvā bija 7 boļševiki, viens kreisais eseris un viens anarhists sindikālists. Par padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju izvirzīja A. Kaulu.<sup>261</sup>

Tulas Sarkanās gvardes organizētājs Frīdrihs Bunduriņš tika nozīmēts par guberņas pārtikas komisāru. Sajā atbildīgajā postenī viņš 1918. gada ziemā un pavasarī organizēja cīņu par maizi. F. Bunduriņš saformēja dažas pārtikas vienības no sarkangvardiem, kas rekvizēja no kulakiem produktus. Vairākās vietās šīm vienībām nācās cīnīties pret kulaku bandām. Frīdrihs Bunduriņš krita Novosiļas apriņķī 1918. gada vasarā kulaku pretpadomju dumpja laikā.

Latviešu strādnieki un bēgļi aktīvi piedalījās cīņā par padomju varu guberņas centrā Orlā un šīs guberņas rūpniecības pilsētās Brjanskā un Bežicā.

Orlā kara laikā no Rīgas atbrauca 400—500 fabriku un rūpnīcu strādnieku, bet no Daugavpils — vēl ap 200 dzelzceļa darbnīcas strādnieku. Reģistrēto bēgļu skaits sasniedza 881. Evakuētie strādnieki un darbaspējīgie bēgļi iekārtojās vietējos uzņēmumos, galvenokārt Rīgas—Orlas un Maskavas—Kurskas dzelzceļu līniju mezglos un darbnīcās. Orlā ieradās arī daži LSD biedri. Starp tiem bija partijas biedrs no 1903. gada Kristaps Forstmanis. 1917. gada vasarā viņi nodibināja KSDS(b)P latviešu sekciju, kura oktobrī apvienoja 40—50 cilvēku.

Orlas Strādnieku un kareivju padome bija meņševiku un eseru rokās, kas naidīgi uzņēma sociālistisko revolūciju. Veselu mēnesi pilsētā notika asa politiskā cīņa starp boļševikiem un samierinātājiem, kas kopā ar buržuāziju izmisīgi pretojās varas pāriešanai padomēm.

25. novembrī tika izvēlēta boļševistiskā izpildkomiteja M. Burova vadībā. Tā izveidoja KRK, un sākās enerģiska cīņa pret kontrrevolūciju. Sarkano gvardi Orlā nodibināja novembrī, un līdz gada beigām tā apvienoja 120—150 cīnitāju.<sup>262</sup> Lielākā daļa sarkangvardu

<sup>259</sup> Трухан Г. А. Октябрь в Центральной России, с. 347.

<sup>260</sup> Октябрь в Туле, с. 301, 302.

<sup>261</sup> Турпат, 311.—315. лрр.

<sup>262</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 308.

nāca no dzelzceļa strādniekiem. Vienībā pieteicās arī daudz latviešu strādnieku. KSDS(b)P latviešu sekcija ievērojami papildināja savas rindas 1918. gada martā—aprīlī, kad Orlā ieradās vairāki boļševiki. Viņu vidū bija arī Kristaps Dīriķis, kas atbrauca no Vitebskas.<sup>263</sup> Viņš kļuva par vienu no KSDS(b)P latviešu sekcijas vadītājiem un iesaistīja vietējā Sarkanajā gvardē lielu skaitu partijas biedru. 25. maijā latviešu sarkangvardi Orlā K. Dīriķa vadībā piedalījās dažū garnizona karaspēka daļu pretpadomju dumpja apspiešanā.<sup>264</sup> Šo dumpi izprovocēja eseri, bet VĀK un Sarkanās gvardes enerģiskā rīcība izjauca kontrrevolūcijas tīkojumus.

1918.—1919. gadā K. Dīriķis strādāja Orlā guberņas partijas komitejā, bija arī viens no KK(b)P latviešu sekcijas vadītājiem. Vēlāk strādāja atbildīgā partijas darbā Maskavā un citās vietās.

Daudz latviešu evakuēto strādnieku un bēgļu nokļuva Orlas guberņas pilsētā Brjanskā un tās rūpniecības centrā Bežicā. Brjanskā kara laikā ieradās Daugavpils artilērijas darbnīcas ar 300—400 strādniekiem un kareivjiem, no kuriem vairāk nekā puse bija latvieši.<sup>265</sup> Bez tam pilsētā apmetās vēl 750 rūpniecības strādnieku, kas atrada darbu vietējos uzņēmumos.

Lielajā Brjanskas mašīnbūves rūpnīcā, kas atradās piepilsētas ciematā Bežicā, iekārtojās darbā vairāk nekā 900 Rīgas vagonu rūpnīcas «Fēnikss» tērauda un čuguna lietuvju cehu strādnieku. Reģistrēto Latvijas bēgļu skaits Brjanskā un Bežicā sasniedza 1400.<sup>266</sup> Kā parasti, visi darbspējīgie bēgļi bija spiesti strādāt vietējos rūpniecības uzņēmumos vai citās nozarēs. Brjanskas rūpnīcā darbu dabūja 270 bēgļu.<sup>267</sup> Evakuēto un bēgļu vidū bija daudz partijas biedru. Tikai Daugavpils artilērijas darbnīcās un rūpnīcā «Fēnikss» vien to skaits bija vairāki desmiti. Latviešu boļševiki rosīgi sāka darboties jau 1915. gada beigās. Pēc Februāra revolūcijas Daugavpils artilērijas darbnīcās izveidojās spēcīga partijas organizācija, kas sākumā bija saistīta ar Brjanskas KSDSP apvienoto komiteju. Maijā šī organizācija apvienoja 130 latviešu boļševiku.<sup>268</sup> 20. maijā viņi pārtrauca organizatoriskās saites ar meņševikiem. Latviešu boļševiku piemēram sekoja arī lielākā daļa citu partijas biedru. 28. maijā tika nodibināta Brjanskas boļševiku organizācija. Jūnija beigās tā apvienoja 230 cilvēku, no tiem 130 latviešu.

Brjanskas KSDS(b)P organizāciju vadīja Maskavas boļševiku apgabala biroja loceklis Ignats Fokins un vecs LSD biedrs Jānis Balodis. Viens no latviešu sekcijas vadītājiem bija Kārlis Kazaks.

Brjanskas rūpnīcā pēc Februāra revolūcijas arī izveidojās KSDSP apvienotā organizācija, kurā boļševiki un meņševiki sākumā bija

<sup>263</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 165. l., 3. lp.

<sup>264</sup> Turpat, 7., 10., 11. lp.

<sup>265</sup> Октябрь на Брянщине. Сб. документов и воспоминаний. Брянск, 1957, c. 34, 35.

<sup>266</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī.

<sup>267</sup> Turpat, Nr. 30, 28. jūlijā.

<sup>268</sup> Октябрь на Брянщине, c. 34.

apmēram vienāds skaits. Maijā notika šķelšanās, un jūnijā boļševiku organizācijā jau skaitījās 200 biedru.<sup>269</sup> Novembrī Brjanskas rūpnīcā bija 500 boļševiku. Latviešu sekcija Krūmiņa vadībā apvienoja 50—60 partijas biedru.

Sarkanā gvarde Bežicā un Brjanskā izveidojās 1917. gada augusta beigās. Brjanskas rūpnīcā Oktobra revolūcijas priekšvakarā sarkangvardu vienībā bija 385 bruņoti strādnieki.<sup>270</sup> 70 latviešu metālistu apakšvienību vadīja Krūmiņš. Daugavpils artilērijas darbnīcās Sarkanajā gvardē bija vairāk nekā 130 strādnieku un kareivju, lielākoties latviešu sekcijas locekļi. Vienību organizēja J. Balodis un K. Kazaks. Brjanskas Arsenāla sarkangvardu vienībā skaitījās 80 cīnītāju.<sup>271</sup> Ieročus viņiem piegādāja boļševiki no Daugavpils artilērijas darbnīcām. II Viskrievijas Padomju kongresā Brjanskas strādniekus un boļševikus pārstāvēja I. Fokins un J. Balodis.<sup>272</sup>

Padomju vara Brjanskā un Bežicā tika nodibināta tūlīt pēc Oktobra bruņotās sacelšanās Petrogradā. Boļševikiem šeit vadošā vieta padomē bija jau pirms revolūcijas. Saņēmuši ziņas par notikumiem galvaspilsētā, Brjanskas un Bežicas padomes izveidoja KRK, kas ātri ar Sarkanās gvardes palīdzību visu varu pārņēma savās rokās. Revolūcijas dienās krita Kārlis Kazaks.

Novembrī un decembrī Brjanskas un Bežicas padomes saformēja divas sarkangvardu un revolucionāro kareivju vienības, kas devās cīņā pret Kaļedinu un Ukrainas Centrālo radu. 1917. gada decembrī Brjanskas mašīnbūves rūpnīca uzņēmuma pārvaldes sabotāžas rezultātā pārtrauca darbu. Tomēr Tautas Komisāru Padome un personiski V. I. Ļeņins palīdzēja atjaunot rūpnīcas ražošanu 1918. gada janvārī.

18.—20. februārī, vācu karaspēka uzbrukumam sākoties Baltkrievijā, Baltijā un Ukrainā, Sarkanā gvarde Brjanskā un Bežicā bija kaujas gatavībā. Brjanskas rūpnīcas strādnieki dažu dienu laikā izgatavoja bruņuvilcienu. To nosauca par «Brjanskas padomes bruņuvilcienu Nr. 1».<sup>273</sup> Par tā komandieri nozīmēja Stuci, bet par komisāru — Krūmiņu.<sup>274</sup> Viņi abi bija KSDS (b)P latviešu sekcijas vadītāji Brjanskas rūpnīcā. Bruņuvilciena ekipāžā ietilpa brīvprātīgie no rūpnīcas strādniekiem, lielākoties latviešu metālisti, kā arī artilēristi un ložmetējnieki no Daugavpils artilērijas darbnīcām. Saformēja arī bruņuvilciena desanta vienību no kavalērijas eksadrona un Brjanskas cukurfabrikas strādnieku strēlnieku rotas.<sup>275</sup> Februāra beigās «Brjanskas padomes bruņuvilciens Nr. 1» saņēma uzdevumu doties uz Novozibkovu un Uņeču preti vācu karaspēkam, kas virzījās no

<sup>269</sup> Октябрь на Брянщине, с. 35.

<sup>270</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 308.

<sup>271</sup> Октябрь на Брянщине, с. 222.

<sup>272</sup> LA CVORA, 1. f., 1. arg., 29. l., 1.—8. lp.

<sup>273</sup> Октябрь на Брянщине, с. 229.

<sup>274</sup> Turpat.

<sup>275</sup> Turpat.

Rečicas un Gomeļas puses. Februāra pēdējās dienās un marta sākumā šajā virzienā vācu karaspēks sadūrās ar Reinholda Bērziņa vadīto Rietumu frontes padomju karaspēka vienību sīksto pretestību.<sup>276</sup>

Pēc Brestas miera parakstīšanas vācu karaspēks savu uzbrukumu pārtrauca, bet stāvoklis joprojām palika saspīlēts. «Brjanskas padomes bruņuvilciens Nr. 1» ar Uņečas dzelzceļa līnijas vienībām sedza demarkācijas līniju.

Aprīlī bruņuvilcienu pārsvieda uz Brjanskas—Kijevas dzelzceļa līniju, jo pēc Ukrainas okupācijas vācieši šajā iecirknī rīkoja provokācijas uz Krievijas Federācijas robežas. Nonākot līdz Zernovas stacijai, bruņuvilciena komandieris Stucis nosūtīja kavalērijas eskadronu uz Mihailovskas sādžu. Bruņuvilciens ar lielgabaliem apšaudīja ešelonu, ar kuru vācu kareivji gribēja aizvest salaupīto cukuru. Tika arī uzspridzināts tilts pie Tereščenkas stacijas. Šī bija pirmā nopietnā bruņuvilciena ekipāžas un tā desanta kaujas operācija.

Sakarā ar čehoslovaku korpusa pretpadomju dumpi, kas sākās 25. maijā, «Brjanskas padomes bruņuvilciens Nr. 1» saņēma pavēli steidzīgi doties uz Penzu. Šajā pilsētā maija beigās divas dienas notika sīvas kaujas ar čehoslovaku korpusa pulkiem. Dumpinieku pusē bija ap 5 tūkst. labi apbruņotu un apmācītu kareivju un virsnieku, bet pret viņiem stājās tikai 2 tūkst. sarkangvardu un revolucionāro kareivju.<sup>277</sup> Sarkangvardu vidū cīnījās Maskavas latviešu vienība J. Gailiņa vadībā, kas ieradās Penzā februārī.

30. maijā čehoslovaku korpusa daļas ieņēma Penzu, bet jau 31. maijā un 1. jūnijā tā ešloni devās uz Kuzņecku. «Brjanskas padomes bruņuvilciens Nr. 1» ieradās Penzas stacijā pēc pēdējā čehoslovaku ešelona aizbraukšanas. Bruņuvilcienam uzdeva piedalīties pretinieka vajāšanā. Čehoslovaku ešloni tika panākti Proskovinas stacijā. Bruņuvilciena komandieris Stucis pavēlēja kavalērijas eskadronam un ķīniešu strēlnieku rotai apiet staciju, bet bruņuvilciens pēkšņi iebrauca tajā un atklāja lielgabalu un ložmetēju uguni. Čehoslovaki sāka atšaudīties un steidzīgi devās ar ešloniem tālāk, jo kavalēristi un ķīniešu rota nepaspēja sabojāt dzelzceļa līniju.

Jūnijā «Brjanskas padomes bruņuvilciens Nr. 1» kopā ar citām padomju karaspēka vienībām cīnījās Sizraņas virzienā, pie Kanađejas, Sizraņas stacijas.<sup>278</sup> Pēc tam Suzu stacijā bruņuvilcienu M. Tuhačevska un O. Kalniņa vadībā pievienoja I Sarkanajai Armijai. Sekoja kaujas pie Simbirskas. Septembrī «Brjanskas padomes bruņuvilcienu Nr. 1» nosūtīja uz Sormovas rūpnieciskā kapitālremontam. Pēc remonta to nosauca par «Rozas Luksemburgas bruņuvilcienu Nr. 10». Komandieris Stucis, komisārs Krūmiņš un lielākā

<sup>276</sup> PSRS CVORA, 1235. f., 52. apr., 93. l., 42. lp.; CVPAA, 488. f., 1. apr., 162. l., 101. lp.; LA CVORA, 1000. f., 45. arg., 1. l., 31. lp.

<sup>277</sup> Интернационалисты в боях за власть Советов. М., 1965, с. 302.

<sup>278</sup> Октябрь на Брянщине, с. 230.



Jēkabs Alksnis

daļa no ekipāžas remonta laikā tika nosūtīta uz citiem bruņuvilcieniem. Palikušie turpināja cīņas ceļu ar savu bruņuvilcienu.

1918. gada februāra trauksmainajās dienās no Brjanskas evakuēja Daugavpils artilērijas darbnīcas un Arsenālu. Līdz ar to pilsētu atstāja lielākā daļa KSDS(b)P latviešu sekcijas biedru. Brjanskā ieradās jauni partijas biedri, kurus nosūtīja vietējās organizācijas nostiprināšanai. Viņu vidū bija Jēkabs Alksnis, Lūsis.<sup>279</sup>

Brjanskas padomes priekšsēdētājs joprojām bija I. Fokins, sekretārs — J. Balodis. Jūnijā padomē ievēlēja arī atbraukušos partijas darbiniekus — J. Alksni, Lūsi, Tramu un citus. Jūnija beigās apriņķī izveidojās saspilēts stāvoklis sakarā ar kulaku dumpjiem.

Brjanskas un Bežicas latviešu boļševiku sekcijas locekļi un strādnieki ar ieročiem rokās piedalījās pretpadomju dumpja apspiešanā Brjanskas apriņķī. Sarkanās gvardes vienību operācijas pret dumpniekiem vadīja Jēkabs Alksnis.

1919. gadā viņš tika iecelts par Orlas guberņas komisāru, bet ģenerāļa Deņikina armijas uzbrukuma laikā — par Orlas aizsardzības rajona un 55. divīzijas komisāru. 1920.—1921. gadā Jēkabs Alksnis bija Orlas guberņas kara apgabala komisārs. 1921. gadā viņš piedalījās Antonova bandu likvidācijā Tambovas guberņā. 20. gados J. Alksnis pabeidza kara akadēmiju, bet 30. gados bija PSRS Gaisa Kara Spēku priekšnieks.

J. Balodis strādāja vadošā partijas darbā Brjanskā, Maskavā un citur.

<sup>279</sup> Октябрь на Брянщине, с. 122, 175, 179.

Voroņežā imperiālistiskā kara laikā no Rīgas tika evakuēta čugunlietuves un mašīnbūves rūpnīca «Rihards Pole». 1917. gadā tajā strādāja 1350 strādnieku, no tiem ap 700 latviešu. 200—300 šīs rūpnīcas strādnieku tika evakuēti uz Rostovu pie Donas. Tur viņi iekārtojās darbā vietējos uzņēmumos un Nahičevaņā. Boļševiku pulciņš rūpnīcā «Rihards Pole» bija izveidojies 1915. gada beigās. Pēc Februāra revolūcijas tas legalizējās. 1917. gada maijā tika nodibināta Voroņežas latviešu boļševiku sekcija Jāņa Abeļa vadībā. Pirms Oktobra revolūcijas dienām tā apvienoja 70—90 partijas biedru.

Septembrī rūpnīcas «Rihards Pole» strādnieks Jēkabs Mauriņš, partijas biedrs no 1903. gada, nodibināja latviešu sarkangvardu vienību. Oktobrī tajā bija ap 100 cīnitāju.<sup>280</sup> Līdz septembra beigām vienību vadīja J. Mauriņš, bet pēc viņa aizbraukšanas uz Samaru — V. Gubanovs. Aktīvi vienības dibināšanā piedalījās Jānis Buņķis un Jānis Ābelis. Tikko Voroņežā pienāca pirmās ziņas par bruņotās sacelšanās uzvaru Petrogradā, vietējā KSDS(b)P komiteja un padomes boļševistiskā frakcija sāka rīkoties. Vispirms kaujas gatavību izsludināja pilsētas Sarkanajā gvardē un 5. ložmetēju pulkā. 29. oktobrī boļševiki nodibināja Kara revolucionāro komiteju. Kontrevolūcija balstījās uz 8. brigādes štābu, Sabiedrības drošības komiteju un Pilsētas domi.

29. oktobra vakarā tā pirmā pārgāja uzbrukumā. 8. brigādes apakšvienības atbrūņoja 682. aizmugures družīnu un sagrāba pulvera noliktavu. Garnizona priekšnieks pavēlēja 5. ložmetēju pulkam nolikt ieročus. Bet 5. ložmetēju pulks boļševiku vadībā aplenca 8. brigādes štābu un apcietināja virsniekus. 30. oktobrī pēc KRK pavēles Voroņežas Sarkanā gvarde kopā ar revolucionārajiem kareivjiem ieņēma pastu, telegrāfu, dzelzceļa staciju un citus svarīgus objektus. Vienā no dzelzceļa stacijas rezerves ceļiem atrada vagonus ar ieročiem, kurus nekavējoties izdalīja strādniekiem. Dienas vidū pilsēta jau bija sarkangvardu un revolucionāro kareivju rokās.<sup>281</sup>

Sajās kaujas operācijās pret kontrevolūciju pirmajās rindās izgāja rūpnīcas «Rihards Pole» sarkangvardi. Rūpnīca skaitījās boļševiku balsts, un tās strādnieki aktīvi piedalījās cīņās par padomju varu. 1917. gada novembra sākumā Voroņežā tika pārvēlēta Strādnieku un kareivju padome, kas paziņoja, ka atbalsta Tautas Komisāru Padomi.

Rūpnīcas «Rihards Pole» sarkangvardu vienība pēc padomju varas nostiprināšanās tika saglabāta. 1917. gada beigās un 1918. gada sākumā tās rindās bija ap 180 cilvēku. Voroņežas padomes uzdevumā šī latviešu vienība palīdzēja gubernas VĀK apspiest kontrevolūcijas pagrīdi un kulaku dumpjus dažos apriņķos. 1918. gada pavasarī pēc Brestas miera Voroņeža kļuva par svarīgu

<sup>280</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 511.

<sup>281</sup> Борьба за Советскую власть в Воронежской губернии. 1917—1918. Сб. документов и материалов. Воронеж, 1957, с. 191—194, 204.



Sarkanās Armijas izveidošanas centru. Līdz ar Ukrainas okupāciju tur ieradās 3. Kurzemes latviešu pulka bataljons, kas piedalījās vairākās kaujās ar vācu un austriešu karaspēku. Šo bataljonu 1918. gada septembrī pārformēja par 118. pulku Alfrēda Tiltiņa vadībā. Šinī pulkā iestājās daudz rūpnīcas «Rihards Pole» sarkangvardu un strādnieku.

1918. gada pavasarī un vasarā ievērojami izauga KK(b)P Voronežas latviešu sekcija, kura augustā apvienoja 150 cilvēku.<sup>282</sup> Šī sekcija nosūtīja uz 3. Kurzemes pulku un citām Sarkanās Armijas daļām daudz savu biedru.

Guberņas centrā Kalugā kara laikā apmetās 400—500 Latvijas strādnieku un 835 reģistrētie bēgļi.<sup>283</sup> Strādnieki un darbspējīgie bēgļi drīz vien sāka strādāt vietējos uzņēmumos. Viņu vidū bija arī vairāki LSD biedri, kas iesaistījās partijas pagrīdes darbā. Pēc Februāra revolūcijas, 1917. gada vasarā, Kalugā izveidojās KSDS(b)P latviešu grupa. Izcila loma pilsētas boļševiku organizācijas dibināšanā bija partijas biedram no 1908. gada Pēterim Vitoliņam. Septembrī viņš saformēja 120—130 cilvēku lielu Sarkanās gvardes vienību, kur iestājās daudz latviešu strādnieku un visi partijas biedri.

Kontrrevolūcija Kalugā ieguva ievērojamu militāru pārsvaru, jo tur sabrauca daudz virsnieku un junkuru, kas izveidoja bruņotas vienības. Tādēļ boļševiki savu Kara revolucionāro komiteju spēja nodibināt tikai 15. novembrī ar P. Vitoliņa priekšgalā.<sup>284</sup> KRK griežas pēc palīdzības pie Maskavas, Brjanskas, Bežicas un citām padomēm. Novembra beigās Kalugā ieradās sarkangvardu un revolucionāro kareivju vienības no vairākām pilsētām. Kopā ar Kalugas sarkangvardiem tās izklīdināja un atbruņoja kontrrevolucionārās virsnieku un junkuru vienības. Līdz ar to Kalugā nodibinājās padomju vara. Pilsētas Strādnieku un kareivju deputātu padome tika pārvēlēta un nonāca boļševiku rokās. Pēc tam padomju vara nostiprinājās arī visā guberņā.

1918. gada maijā labējie eseri izprovocēja Kalugā pretpadomju dumpi, kurā piedalījās kontrrevolucionārie elementi. Viņiem izdevās pārvilkēt savā pusē dažas tikko saformētas garnizona karaspēka daļas. Pilsētā sākās grautiņi un padomju varas pārstāvju vajāšana. P. Vitoliņš paziņoja par dumpi Maskavas kara apgabalam un lūdza sniegt palīdzību. 14. maijā Latviešu divīzijas priekšnieks Jukums Vācietis nosūtīja uz Kalugu dumpja apspiešanai 3. Kurzemes pulka bataljonu — 226 strēlniekus ar Jāni Elsi priekšgalā.<sup>285</sup> Tajā pašā dienā bataljons ar ešelonu ieradās Kalugā. Strēlniekus sagaidīja P. Vitoliņa norīkotie partijas darbinieki, kas informēja par dumpinieku spēkiem un izvietojumu. J. Elsis sadalīja bataljonu vairākās

<sup>282</sup> Krievijas Cīņa, 1918, 13. augustā.

<sup>283</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 46, 17. novembrī.

<sup>284</sup> Установление Советской власти в Калужской губернии. Документы и материалы. Калуга, 1957, с. 193.

<sup>285</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 152. l., 103. lp.

apakšvienībās, lai rastos iesaids, ka pilsētā ieradušies lieli spēki. Strēlnieki aplenca garnizona kazarmas un piespieda nemierniekus padoties.

Pēc tam tika ielenkts un ieņemts dumpinieku štābs, kas atradās pilsētas centrā. Strēlnieki ar vietējo latviešu boļševiku un strādnieku palīdzību 5—6 dienās nodibināja Kalugā kārtību.<sup>286</sup> Tika atjaunota padomes darbība. Dumpja vadītāji un aktīvie dalībnieki tika apcietināti un nodoti gubernas VĀK izmeklēšanai. Izdevās noskaidrot, ka šī dumpja pavedieni sniedzas no B. Savinkova Tēvijas un brīvības glābšanas savienības. Latviešu strēlnieki pastiprināja apsardzi pie kara noliktavām pilsētas nomalē.

Sakarā ar sasprindzināto stāvokli gubernas apriņķos 3. Kurzemes pulka bataljons palika Kalugā līdz pat rudenim. Strēlnieki palīdzēja nostiprināt gubernas VĀK operatīvo vienību, kurā iestājās vairāki latviešu boļševiki un bijušie sarkangvardi. Vasarā un rudenī bataljons kopā ar VĀK operatīvo vienību apspieda kulaku dumpjus Žizdrā, Peremišļā, Mediņā un vairākās citās vietās. Operācijās piedalījās 40 strēlnieku liela vienība ar 2 ložmetējiem un VĀK pilnvarotie.<sup>287</sup>

Strēlnieku klātbūtne Kalugā veicināja padomju varas nostiprināšanu un tās autoritātes pieaugšanu gubernā. Vienlaikus 3. Kurzemes pulka bataljona partijas organizācija veica pilsētā lielu masu politisko darbu. Sarosījās arī vietējie latviešu boļševiki un evakuētie strādnieki. Ar strēlnieku līdzdalību tika organizēts latviešu klubs, palīdzēts gubernas kara komisariātam veikt mobilizāciju Kalugā un apriņķos.

Pēteris Vitoliņš visā Pilsoņu kara laikā vadīja Kalugas gubernas KK(b)P organizāciju, piedalījās boļševiku partijas kongresos. 1921. gadā viņš kopā ar KK(b)P kongresa delegātiem tika nosūtīts apspiest pretpadomju dumpi Kronštātē. 20. un 30. gados P. Vitoliņš strādāja vadošā partijas un padomju darbā Maskavā un citās vietās.

Kara laikā no Latvijas uz Smoļenskas guberņu izbrauca 400—500 rūpniecības strādnieku, kas iekārtojās darbā pašā S m o ļ e n s k ā u n R o s l a v ļ ā. Bez tam Smoļenskā apmetās uz dzīvi 977 reģistrētie Latvijas bēgļi, bet Roslavļā — 1014.<sup>288</sup> Visi darbspējīgie bēgļi dabūja darbu dažādos uzņēmumos. Visai liels skaits latviešu dienēja Rietumu frontes aizmugures karaspēka daļās. Gubernā vairākos apriņķos atradās arī latviešu zemnieku kolonijas.

Jau pirms Februāra revolūcijas Smoļenskā un Roslavļā, galvenokārt karaspēka daļās, darbojās vairāki latviešu boļševiki. Pēc revolūcijas Smoļenskā latviešu boļševiku grupa nodibinājās aizmugures 1. automobiļu darbnīcā, bet Roslavļā — dzelzceļa darbnīcās.

1917. gada vasarā Smoļenskā tika organizēta KSDS(b)P latviešu sekcija, kas Oktobra revolūcijas priekšvakarā apvienoja 40—

<sup>286</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 1. l., 1.—3. lp.

<sup>287</sup> Turpat, 3.—5. lp.

<sup>288</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī.

50 partijas biedru, kuru vidū bija Jānis Grīnbergs, Kārlis Lintiņš. Sarkanā gvarde Smoļenskā sāka veidoties oktobrī. Sociālistiskās revolūcijas laikā tā apvienoja ap 100—125 sarkangvardu.<sup>289</sup> Starp viņiem bija arī daži desmiti latviešu strādnieku no Devkina rūpnīcas, dzelzceļa mezglā un citiem uzņēmumiem. Viņus organizēja K. Lintiņš. 25. oktobrī Sarkanā gvarde Skļannajas kalnā ieņēma Arsenālu un izdalīja šautenes un patronas strādniekiem un revolucionārajiem kareivjiem. 26. oktobrī no rīta pienāca ziņa par revolūcijas sākumu Petrogradā. Strādnieku un kareivju padomes sēdē boļševiki lika priekšā atbalstīt sociālistisko revolūciju. Meņševiki un eseri bija kategoriski pret to. Padomes delegātu vairākums atbalstīja boļševikus. Tad meņševiki un eseri atstāja sēžu zāli un aizgāja uz Pilsētas domi, kur nodibināja Revolūcijas un tēvijas glābšanas komiteju. Strādnieku un kareivju padome izvēlēja savu Kara revolucionāro komiteju. Tajā bija trīs boļševiki, divi kreisie eseri un viens anarhists.<sup>290</sup>

KRK norīkoja sarkangvardus un revolucionāros kareivjus ap-sargāt padomes ēku. 30. oktobrī kontrrevolūcija pārgāja uzbrukumā. Kazaki ieņēma pastu, telegrāfu, staciju un aplenca padomi, kur notika plenārsēde. Delegātiem tika nosūtīts ultimāts atstāt padomes ēku. Lielākā daļa no viņiem atteicās to izpildīt un aizsūtīja uz kara-spēka daļām lūgumu pēc palīdzības. Pie padomes ēkas sākās ap-šaude. Kazaku mēģinājumī ieņemt padomi cieta neveiksmī. Ieradās apsardzes bataljons un 1. automobiļu darbnīcas kareivju vienība, kas izklīdināja kazakus. Pēc tam revolucionārie kareivji atklāja uguni no lielgabaliem uz Pilsētas domi un Minskas kara apgabala štābu. Kontrrevolūcija bija spiesta atkāpties un sākt sarunas. Taču 31. oktobrī Revolūcijas un tēvijas glābšanas komiteja nodevīgi tās pārtrauca un atkal uzsāka karadarbību. Ielu cīņas turpinājās veselu dienu. Beidzot revolucionārie kareivji un Sarkanās gvardes vienības piespieda kazakus nolikt ieročus. Visa vara Smoļenskā pārgāja pa-domes un tās KRK rokās. 1. novembrī Smoļenskas padome nosū-tīja uz visiem apriņķiem ziņu par padomju varas uzvaru. Latviešu sarkangvardi un kareivji aktīvi piedalījās padomes ēkas aizstāvē-šanā un ielu cīņās Smoļenskā.

Roslavļā Sarkanā gvarde izveidojās vēl pirms Oktobra revolū-cijas. Tās rindās bija ap 150 cīnītāju, to skaitā daudz latviešu strād-nieku. Strādnieku un kareivju deputātu padome pārņēma visu varu pilsētā un apriņķī 26.—27. oktobrī. Kontrrevolūcija nebija spējīga organizēt bruņotu pretestību.

Pēc Brestas miera noslēgšanas Smoļenska kļuva par Rietumu apgabala centru. No Minskas uz turieni pārcēlās Rietumu apgabala Tautas Komisāru Padome ar Vilhelmu Kņoriņu priekšgalā. Smoļen-

<sup>289</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила про-летариата в Октябрьской революции, с. 313.

<sup>290</sup> Андреев Н. В. Победа Великой Октябрьской социалистической револю-ции в Смоленской губернии. Смоленск, 1957, с. 43.

skā ieradās arī Ēvalds Bārenis un daudzi citi latviešu boļševiki. Smoļenskā un Roslavļā iebrāuca prāvs skaits jaunu bēgļu no Latvijas. Līdz ar to krasi aktivizējās Smoļenskas boļševiku organizācijas latviešu sekcijas darbs.

Maija sākumā sāka formēt 1. Smoļenskas divīziju, kur kuplā skaitā brīvprātīgi iestājās latviešu boļševiku sekcijas locekļi un pārējie strādnieki. Vasarā divīzija tika nosūtīta uz Austrumu fronti. Jūlijā—augustā divīzijas komisāri bija Jānis Ābelis un Voldemārs Daube, bet štāba priekšnieks — Vilhelms Kārklīšs.<sup>291</sup>

\* \* \*

Pirmā pasaules kara laikā Centrālķrievijas rūpniecības pilsētās apmetās 32 tūkst. Latvijas fabriku un rūpnīcu strādnieku jeb apmēram 40% no to kopskaita. Bez tam tur atbrāuca vēl 12—14 tūkst. citu nozaru strādnieku. Reģistrēto bēgļu skaits šajās pilsētās sasniedza 79 300 cilvēku, bet faktiski tas bija ievērojami lielāks. 32 tūkst. jeb apmēram 40% bēgļu iekārtojās darbā vietējās rūpniecības, celtniecības un citu nozaru uzņēmumos. Tātad faktiski Centrālķrievijas rūpniecības pilsētās līdz Oktobra revolūcijai atradās vismaz 76 tūkst. Latvijas strādnieku, neskaitot nestrādājošos ģimenes locekļus. Vislielākais skaits latviešu strādnieku koncentrējās Maskavā un Piemaskavas pilsētās, Nižņijnovgorodā, Tverā, Ribinskā, Jaroslavlā, Kostromā, Rževā, Tulā, Brjanskā, Bežicā, Voronežā. Ar savu lielo vienotību un apzinīgumu īpaši izcēlās evakuētie Latvijas fabriku un rūpnīcu strādnieki, kam aiz muguras bija jau bagātīga revolucionārās cīņas pieredze. Latviešu evakuētajiem strādniekiem bija arī cīņā rūdītas proletāriskā internacionālisma tradīcijas. Tas viss sekmēja šķiras vienotību ar krievu un citu tautu proletāriešiem. Latviešu strādnieki ieradās Centrālķrievijas rūpniecības pilsētās ar lielu un organizētu partijas biedru skaitu, kas gandrīz pilnīgi stāvēja uz boļševiku platformas. Jaunajās dzīves un darba vietās latviešu boļševiki ātri izveidoja savas organizācijas un stājās ciešos sakaros ar vietējiem KSDS (b)P biedriem.

Evakuēto latviešu strādnieku un boļševiku revolucionārā pārliecība, internacionālisms un šķiru cīņas pieredze izvirzīja viņus pirmajās rindās cīņā pret cara patvaldību, par sociālistiskās revolūcijas uzvaru. Latviešu strādnieki ar savu boļševistisko organizāciju priekšgalā bija Sarkanās gvardes dibināšanas iniciatori un tās dalībnieki Maskavā, Piemaskavas pilsētās, Nižņijnovgorodā, Tverā, Rževā, Jaroslavlā, Ribinskā, Kostromā, Tulā, Brjanskā, Bežicā, Voronežā un citur. Gandrīz visās lielākajās no Latvijas evakuētajās rūpniecības un fabrikās 1917. gada pavasarī un vasarā tika nodibinātas sarkanģvardu vienības. Arī citos uzņēmumos latviešu strādnieki masveidīgi

<sup>291</sup> Директивы Командования фронтов Красной Армии (1917—1922 г.). М., 1978, т. 4, с. 549.


iestājās Sarkanajā gvardē, formējot atsevišķas vienības vai iesaistoties kopējās.

Ipaši lieli ir latviešu sarkangvardu nopelni cīņā par padomju varu Maskavā un Piemaskavas pilsētās — Kolomnā, Podoļskā un Tušinā, kā arī Nižņijnovgorodā, Tverā, Rževā, Kostromā, Tulā, Brjanskā, Voronežā. Vesela virkne latviešu sarkangvardu komandieru kļuva par pilsētu un rajonu Sarkanās gvardes štābu darbiniekiem un vadītājiem. Maskavā Sarkanās gvardes dibinātāju un vadītāju vidū bija J. Pieče, O. Vērzemnieks, O. Kalniņš, A. Līdaks, J. Skrams, J. Zariņš, J. Kviesis, E. Berklāvs, R. Vikmanis, M. Ķimelis, E. Jurevics, P. Šmits, K. Kohs, J. Eihmanis, A. Kviesis, P. Birze, T. Seduks.

Tāpat vairākās Piemaskavas pilsētās un lielajos ciematos, kā arī dažās citās pilsētās Sarkanā gvardi organizēja un vadīja latvieši: Podoļskā — B. Ēvalds, T. Bergmanis, Z. Reinsons un J. Bungšs; Tušinā — O. Šmidelis; Kolomnā — J. Grunte; Tulā — F. Bunduriņš un A. Kauls; Kalugā — P. Vītoliņš; Tverā — J. Ronis un J. Vēveris; Kimros — P. Vikmanis; Kanavinā pie Nižņijnovgorodas — R. Štrombergs, K. Buse, M. Grūbe, R. Kārkliņš; Voronežā — J. Mauriņš; Brjanskā — J. Balodis un K. Kazaks; Bežicā — Krūmiņš utt.

Pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras latviešu sarkangvardi Centrālķrievijas rūpniecības pilsētās aktīvi cīnījās par padomju varas nostiprināšanu. 1918. gada pavasarī lielākā daļa latviešu sarkangvardu brīvprātīgi iestājās jaundibinātajā Sarkanajā Armijā un piedalījās cīņās Pilsoņu kara frontēs.

Latviešu sarkangvardu varonīgā cīņa par padomju varu Centrālķrievijā bagātināja un tālāk attīstīja Latvijas proletariāta revolucionāro vēsturi.

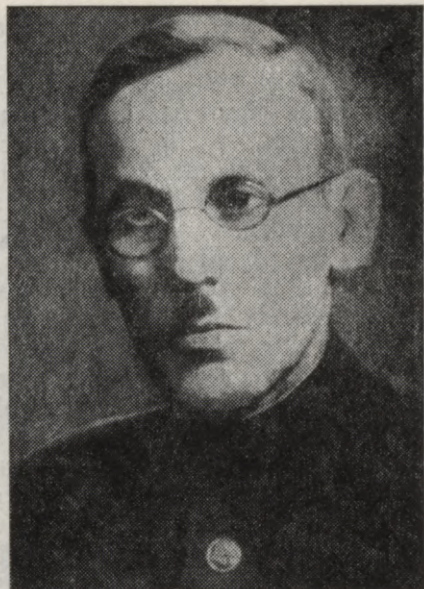


**LATVIEŠU STRĀDNIEKI  
SARKANĀS GVARDES  
RINDĀS  
DIENVIDU RŪPNIECĪBAS  
RAJONOS**

Viens no lielākajiem evakuēto latviešu strādnieku un bēgļu izvietojanas reģioniem bija valsts dienvidi ar rūpniecības pilsētām Harkovu, Jekaterinoslavu, Aleksandrovsku, Slavjansku, Družkovku, Kramatorsku, Rostovu pie Donas, Odesu, Kijevu.

Uz dienvidu rūpniecības rajonu evakuējās galvenokārt Rīgas metālisti. Visvairāk atbrauca uz Harkovu, kas līdz Oktobra revolūcijai bija liels Ukrainas un valsts dienvidu rūpniecības centrs.

1917. gadā Harkovā skaitījās ap 250 tūkst. iedzīvotāju, no tiem gandrīz 40 tūkst. fabriku un rūpnīcu strādnieku. Lielākie pil-sētas uzņēmumi bija Lokomotīvu būves rūpnīca (4 tūkst. strādnieku), lauksaimniecības mašīnu rūpnīca «Gelferih-Sade» (2,5 tūkst.), mehāniskā rūpnīca «Gerlah-Pulst», Ditmara mehāniskā un čuguna rūpnīca un citas. Harkovas dzelzceļa mezglā tika nodarbināti 6 tūkst. strādnieku un kalpotāju.



Alfreds Pastors

Fabriku un rūpnīcu proletariāts ievērojami izauga kara laikā sakarā ar ražošanas paplašināšanu un vairāku lielu Rīgas uzņēmumu evakuāciju uz Harkovu kopā ar strādniekiem. Uz Harkovu pārcēlās rūpnīca VEK, mehāniskās rūpnīcas «Leitners», «Špilbergs», «Melgoze» un citas. Šajos uzņēmumos bija vairāk nekā 5 tūkst. strādnieku. Kopā ar ģimenes locekļiem un bēgļiem latviešu skaits Harkovā 1917. gadā sasniedza 20 tūkst. cilvēku.<sup>1</sup> Pilsētas rūpniecības uzņēmumos iekārtojās arī apmēram 2 tūkst. evakuēto ģimenes locekļu un 3 tūkst. bēgļu, kopā 5 tūkst. strādnieku. Tātad 1917. gadā Harkovā latvieši bija 8% no iedzīvotāju kopskaita, bet fabriku un rūpnīcu strādnieki — 25%.

Lielākais no Rīgas evakuētajiem uzņēmumiem bija VEK, ar kuru atbrauca 2500 strādnieku un 350 kalpotāju.<sup>2</sup>

1916. gada augustā rūpnīcai pievienojās vēl viens cehs ar 450 strādniekiem un kalpotājiem, kas sākumā evakuējās uz Petrogradu. Šajā laikā rūpnīcā VEK bija nodarbināti 2900 strādnieku un 400 kalpotāju, bet 1917. gada novembrī to kopskaits sasniedza 3660.<sup>3</sup> VEK strādnieku absolūtais vairākums — ap 80% — bija latvieši, pārējie — lietuvieši, poļi, krievi, vācieši, ukraiņi, igauņi un citu tautu pārstāvji. Starp meistariem un kalpotājiem latviešu skaits nepārsniedza 12—15%.

<sup>1</sup> Sociāldemokrāts, 1917, 21. jūlija.

<sup>2</sup> Савченко В. И. К вопросу об участии латышских рабочих в революционном движении в г. Харькове в годы первой мировой войны. — Изв. АН ЛатвССР, 1959, № 2, с. 6.

<sup>3</sup> Известия Юга, 1917, № 198, 12 ноября.

Rūpnīcā «Leitners» tika nodarbināts ap 520 strādnieku, rūpnīcā «Špilbergs» — 390, «Melgoze» — 340. Šajos uzņēmumos latviešu īpatsvars bija vēl iespaidīgāks. Liels skaits latviešu strādnieku iekārtojās darbā rūpnīcās «Gerlah-Pulst», «Gelferih-Sade», «Ditmar», Lokomotīvu būves rūpnīcā, dzelzceļa darbnīcās un citur.

Uz Harkovu pārcēlās arī daudz LSD biedru. Pēc vēsturnieka Vitolda Rajejska aprēķiniem, tikai ar rūpnīcu VEK vien ieradās 35—40 partijas biedru. Viņu vidū bija K. Kirkižs, Ā. Ļūlis, K. Pinne, S. Poko, K. Stiglics, A. Alsiņš, A. Bukas, J. Miške un citi.<sup>4</sup> Vairāki partijas biedri bija arī rūpnīcās «Leitners», «Špilbergs», «Melgoze» u. c.

Latviešu boļševiki nodibināja sakarus ar KSDS(b)P Harkovas komiteju un ātri iesaistījās revolucionārajā darbā. 1916. gada augustā sakarā ar pilsētas partijas organizācijas izaugšanu tika pārkārtota tās struktūra: vietējie boļševiki apvienojās vienā partijas rajonā, bet rīdzinieki — otrā. VEK boļševiku pārstāvis S. Poko tika kooptēts KSDS(b)P pilsētas komitejā.

Rūpnīcu «Leitners», «Špilbergs», «Melgoze» un citu uzņēmumu boļševiku pulciņi apvienojās Latviešu kultūras centrā, kas tika nodibināts masu politiskajam un izglītības darbam evakuēto bēgļu vidū.

1916. gadā Harkovā no dažām citām Krievijas pilsētām ieradās pieredzējuši latviešu boļševiki A. Pastors, J. Siliņš-Birznieks, K. Mucenieks. 1916. gada vasarā varas iestādes atļāva Harkovā nodibināt kooperatīvu «Potrebiteļ», kuru boļševiki prasmīgi izmantoja darbam ar tautiešiem.

VEK partijas organizācijai bija sava pagrīdes tipogrāfija, kuru atveda no Rīgas līdz ar rūpnīcas iekārtu. 1916. gadā sakarā ar kārtējiem arestiem KSDS(b)P Harkovas komiteja tika papildināta ar latviešu boļševikiem Ā. Ļūļu, E. Bēmu un J. Taubi.<sup>5</sup>

Latviešu boļševiki 1916. gadā rūpnīcās VEK, «Leitners» un citur organizēja ekonomiskus un politiskus streikus un mītiņus. Cara varas iestādes uz tiem atbildēja ar arestiem un citām represijām.

Evakuētie latviešu strādnieki aktīvi piedalījās Februāra revolūcijā. Pēc legalizācijas rūpnīcā VEK bija 40 boļševiku.<sup>6</sup> Bet aprīļa sākumā no trimdas atgriezās rūpnīcā K. Stiglics, K. Pinne, J. Paeģle, Ā. Ļūlis, J. Taube un citi boļševiki. Partijas rindās stājās arī jaunie cīnītāji.

1917. gada aprīlī Harkovā bija jau 200 latviešu boļševiku, bet jūlijā — 500.<sup>7</sup> 1917. gada vasarā Latviešu kultūras centrs ieguva apakšrajona tiesības Petinas (II) partijas rajona ietvaros. Petinas boļševiku rajona vadītāji bija K. Pinne — pirmais priekšsēdētājs, J. Siliņš-Birznieks, Ā. Ļūlis, P. Loze.<sup>8</sup>

<sup>4</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП[б]. Рига, 1976, с. 29.

<sup>5</sup> Турпат, 31. лрр.

<sup>6</sup> Харьков в 1917 году. Воспоминания активных участников Великой Октябрьской социалистической революции. Харьков, 1957, с. 56.

<sup>7</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, 15. jūlijā; Latvju revolucionārais strēlnieks. M., 1935, 2. sēj., 320. лрр.

<sup>8</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП[б], с. 48.





Latviešu strēlnieki 1917. gada 1. maija demonstrācijā Harkovā

Vairāki latviešu boļševiki kļuva par pilsētas KSDS(b)P komitejas locekļiem. Harkovas Strādnieku un kareivju padomes pirmajā sastāvā tika ievēlēti K. Pinne, Ā. Ļūļis, Ž. Vite, P. Kīns, J. Bundža un V. Ozols. Augustā VEK izvirzīja pilsētas padomē 18 deputātus, no tiem 12 boļševikus.<sup>9</sup> Par Harkovas padomes priekšsēdētāju tika ievēlēts P. Kīns.

VEK boļševiki kļuva par Sarkanās gvardes dibināšanas iniciatoriem. Viņi izveidoja rūpnīcā sarkangvardu vienību 1917. gada aprīlī.<sup>10</sup> Līdz oktobrim tā apvienoja 400 strādnieku. Par vienības komandieri kļuva strādnieks J. Ganguss. Sarkangvardus apmācīja bijušie frontinieki Ž. Smiltnieks un J. Saksakovskis. Pēc ieročiem uz Tulu nosūtīja partijas biedru grupu ar A. Pasteru priekšgalā. Viņam ar F. Bunduriņa palīdzību izdevās saņemt 40 ložmetēju, 400 šauteņu, 200 revolveru un 100 kastu patronu.<sup>11</sup> Atvestos ieročus un municiju paslēpa VEK teritorijā, un tie kļuva par Petinas rajona Sarkanās gvardes štāba arsenālu. Štābu organizēja jūnija sākumā no Latviešu kultūras centra vadošajiem darbiniekiem, viņu vidū bija J. Siļņš-Birznieks, A. Pastors.

Sarkangvardu vienības tika nodibinātas arī rūpnīcās «Leitners», «Špilbergs» un «Melgoze». Tās apvienojās ar VEK Sarkanu gvardi,

<sup>9</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия, с. 120.

<sup>10</sup> МАЦВА, 2169. f., 1. ар., 608. л., 1.—6. лр.

<sup>11</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП[б], с. 50.



Rūpnīcas VEK latviešu sarkangvardi 1917. gada decembrī

izveidojot apakšvienības. Rūpnīcā «Leitners» viens no sarkangvardu dibinātājiem bija partijas biedrs no 1912. gada Zanis Vite.<sup>12</sup> Šimanska rūpnīcā latviešu sarkangvardu vienību nodibināja partijas biedrs no 1914. gada Vilhelms Mačs. Viņš bija Holodnogoras rajona Sarkanās gvardes štāba loceklis.<sup>13</sup>

Citu rūpnīcu latviešu strādnieki iestājās Latviešu kultūras centra apvienotajā sarkangvardu vienībā, jo viņu uzņēmumos vēl nebija organizēta Sarkanā garde. Šo apvienoto latviešu sarkangvardu vienību vadīja J. Siliņš-Birznieks.

Petinas rajona Sarkanās gvardes štābs vadīja rūpnīcu VEK, «Leitners», «Špilbergs», «Melgoze», «Gelferih-Sade», Latviešu kultūras centra, Lokomotīvu būves rūpnīcas un Dienvidaustrumu dzelzceļa sarkangvardu vienības, kas apvienoja 1500 cīnītāju.<sup>14</sup> 800 no tiem bija rūpnīcas VEK sarkangvardi.

Holodnogoras rajonā sarkangvardu skaits sasniedza 600, to vidū vairāki desmiti latviešu no rūpnīcām «Šimanskis» un «Ditmars», Ivanovas un Pilsētas rajonā bija ap 1000 sarkangvardu.<sup>15</sup> Arī šajos rajonos pastāvēja prāvas latviešu sarkangvardu grupas rūpnīcās «Metālist», «Ekonom», Dienvidu dzelzceļā un citur.

<sup>12</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 102. l., 1.—6. lp.

<sup>13</sup> Turpat, 6. lp.

<sup>14</sup> Харьков в 1917 году, с. 58.

<sup>15</sup> Turpat.



Jānis Siliņš-Birznieks

1917. gada septembrī tika nodibināts Harkovas Sarkanās gvardes Centrālais štābs, kurā darbojās G. Ruhimovičs, A. Pastērs, V. Mačs.<sup>16</sup> Boļševiku pusē bija 30. pulks, 1. rezerves sapieru pulks un artilērijas divīzions. Oktobra revolūcijas priekšvakarā Pagaidu valdības gubernas komisārs ultimātīvi pieprasīja, lai Latviešu kultūras centrs 24 stundu laikā atbrīvo ieņemamās telpas, kur atradās arī Petinas rajona Sarkanās gvardes štābs. Latviešu kultūras centra vadība atteicās izpildīt šo ultimātu un deva rīkojumu apvienotajai latviešu vienībai būt kaujas gatavībā. Kopā ar VEK sarkangvardiem tā šo ēku («Dom truduļubija») pārvērta īstā cietoksnī. Logos un pie durvīm uzstādīja ložmetējus.<sup>17</sup> Pilsētas milīcija neuzdrošinājās tuvojies ēkai, kuru apsargāja simtiem sarkangvardu.

Cīņa par padomju varu Harkovā turpinājās vairākas nedēļas, jo meņševiki un eseri kopā ar Ukrainas Centrālās radas piekritējiem nikni pretojās. Sajā laikā pilsētā faktiski pastāvēja divas varas. Sarkanā gvarde modri apsargāja uzņēmumus un uzturēja pilsētā kārtību. Novembra pirmajā pusē Harkovā notika padomes pārvēlēšanas, kurās boļševiki ievērojami nostiprināja savas pozīcijas. VEK deleģātu pārvēlēšana notika 7. novembrī. No 3660 strādniekiem un kalpotājiem vēlēšanās piedalījās 3488 cilvēki. Par boļševikiem nobalsoja 2849 cilvēki, par meņševikiem — 251, par eseriem — 151.<sup>18</sup> Visi latviešu strādnieki balsoja par boļševikiem. Tikai neliels skaits jauno

<sup>16</sup> МАСВА, 2169. ф., 1. ар., 102. л., 6. лр.

<sup>17</sup> Октябрьская революция. Первое пятилетие. Харьков, 1922, с. 577.

<sup>18</sup> Известия Юга, 1917, № 198, 12 ноября.



Latviešu sarkangvardi «Dom trudoļubija» ēkā 1917. gada rudenī

strādnieku atbalstīja ukraiņu meņševikus un eserus, par viņiem balsoja galvenokārt kalpotāji. Drīz pēc vēlēšanām VEK direkcija paziņoja par uzņēmuma slēgšanu. Bet rūpnīcas strādnieku komiteja 20. novembrī pārņēma VEK pārvaldi savās rokās un nodrošināja normālu darbu uzņēmumā.<sup>19</sup> 25. novembrī Harkovas padome pārvēlēja prezidiju, kura vadība pārgāja boļševiku pusē. Par izpildkomitejas prezidija priekšsēdētāju kļuva boļševiks F. Sergejevs (Artjoms).<sup>20</sup> Tomēr pilsētā un gubernā vēl joprojām pastāvēja Pagaidu valdības orgāni.

Aktīvu pretpadomju darbību turpināja buržuāziski nacionālistiskā Ukrainas Centrālā rada, kas atbalstīja ģenerāļa Kaļedina dumpi Donas apgabalā.

Cīņai pret kontrrevolūciju Harkovā boļševiki nodibināja Pagaidu revolucionāro padomi, kurā ietilpa F. Sergejevs (Artjoms), G. Ruhimovičs, Valērijs Mežlauks, Jānis (Ivans) Mežlauks un citi. 8. decembrī no rīta pilsētā iebrauca Baltijas jūrnieku ešelons, kas devās cīnīties pret Kaļedina armiju. Pagaidu revolucionārā padome nolēma izmantot kara jūrniekus kontrrevolūcijas sagrāvei. Kopā ar Harkovas Sarkanos gvardi Baltijas jūrnieki plkst. 15 ieņēma pilsētas telefona staciju, pastu un telegrāfu.<sup>21</sup> Šajā operācijā svarīga loma bija latviešu sarkangvardu vienībām no rūpnīcām VEK, «Leit-

<sup>19</sup> Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалистической революции. Сб. документов и материалов. Февраль 1917—апрель 1918 гг. Харьков, 1957, с. 296.

<sup>20</sup> Известия Юга, 1917, № 210, 28 ноября.

<sup>21</sup> Турпат, Nr. 220, 12. decembrī.



Brāļi Mežlauki ar tēvu (no kreisās): Valērijs, Valentīns, tēvs Jānis, Kornēlijs, Jānis

ners», «Špilbergs», «Melgoze» un no Latviešu kultūras centra. 9. decembrī sarkangvardi un jūrniki ieņēma arī buržuāzisko avižu tipogrāfijas.

11.—12. decembrī Harkovā notika I Ukrainas Strādnieku un ka-reivju deputātu padomes kongress ar zemnieku deputātu piedalīša-nos. Kongresa dalībnieki nosodīja Centrālās radas buržuāziski na-cionālistisko politiku un izteicās par padomju varu. Tika paziņots par Ukrainas Padomju Sociālistiskās Republikas nodibināšanu, iz-vēlēja padomes Centrālā izpildkomiteja, kurai uzdeva realizēt Krie-vijas Padomju Sociālistiskās Republikas valdības dekrētus un rīko-jumus. Visi Centrālās radas rīkojumi tika anulēti.<sup>22</sup>

Pēc padomju varas nodibināšanas decembrī Harkovā sāka for-mēt Sarkanās gvardes vienības cīņai pret Centrālo radu un ģenerāli Kaļedinu. Dažu dienu laikā tika izveidota 1. Harkovas proletāriskā vienība. Tās pamatu veidoja 300 VEK sarkangvaru.<sup>23</sup> Viņiem pie-vienojās 250 Latviešu kultūras centra, rūpnīcu «Leitners», «Špil-bergs», «Gelferih-Sade» sarkangvaru un 150 ložmetējnieku no 30. rezerves kājnieku pulka. Tātad šajā vienībā bija 700 cīnītāju.

<sup>22</sup> Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалисти-ческой революции, с. 337, 338, 341.

<sup>23</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 609. l., 4. lp.

Par tās komandieri nozīmēja N. Rudņevu, bet par vietnieku — I. Gangusu. Latviešu kultūras centra sarkangvardu apakšvienības komandieris bija J. Siliņš-Birznieks, bet rūpnīcas «Leitners» — V. Ozols. Vienība kopā ar ložmetējniekiem un lielgabalu devās ešelonā uz Lozovajas staciju.<sup>24</sup> Pēc nelielas apšaudes tā tika ieņemta, Centrālās radas karaspēks (haidamaki) atkāpās uz Pavlogradu. Vajājot pretinieku, 1. Harkovas proletāriskā vienība atbrīvoja arī šo staciju un pilsētu. Tad daļa harkoviešu ešelona bruņotā platformā devās uz Siņeļnikovu, kas pēc kaujas ar haidamakiem tika ieņemta 21. decembrī. Pēc tam 1. Harkovas proletāriskā vienība atgriezās savā pilsētā.

Dažas dienas sarkangvardi Harkovā atpūtās un gatavojās kaujām ar kaļedniešiem. Naktī uz 28. decembri viņi kopā ar revolucionārajiem kareivjiem atbrūvoja 2. Ukrainas rezerves pulka virsnieku bataljonu, kas bija Centrālās radas balsts Harkovā.<sup>25</sup> Operācijā piedalījās rūpnicu VEK, «Leitners» un Latviešu kultūras centra vienības. Viņi aplenca un piespieda padoties arī eseru un anarhistu vadīto bruņumašīnu vienību.<sup>26</sup> 28. decembra dienā 1. Harkovas proletāriskā vienība ešelonos devās uz Donbasu.

Kaļedina frontē padomju karaspēks sastāvēja no trim grupām. Pirmā no tām R. Sīversā vadībā saņēma uzdevumu no Ņikitovkas stacijas uzbrukt Taganrogas un Rostovas pie Donas virzienā. Šīs grupas sastāvā bija Petrogradas, Donbasa pilsētu un Jekaterinoslavas sarkangvardu vienības, kā arī dažas revolucionāro kareivju un jūrnieku daļas.<sup>27</sup>

1918. gada janvārī R. Sīversā grupai pievienojās 3. Kurzemes un 18. Sibīrijas strēlnieku pulks.<sup>28</sup> Janvārī R. Sīverss tika iecelts par padomju karaspēka komandieri Donbasā.

Otrā padomju karaspēka grupa J. Sabļina vadībā cīnījās Donbasā Zverevas, Sahtu un Novočerkaskas virzienā. Tās sastāvā ietilpa 1. Maskavas revolucionārā vienība, Kostromas, Jaroslavļas un vairākas citas sarkangvardu vienības, kā arī dažas revolucionāro kareivju apakšnodaļas.<sup>29</sup> 1917. gada decembra pēdējās dienās šajā grupā bija arī 1. Harkovas proletāriskā vienība J. Gangusa vadībā.<sup>30</sup> Tajā cīnījās 400 VEK, Latviešu kultūras centra, rūpnicu «Leitners» un «Špilbergs» sarkangvardu.

Trešajā padomju karaspēka grupā G. Petrova vadībā bija 2. Maskavas proletāriskā vienība un Donas KRK kazaku daļas.<sup>31</sup> Šī grupa virzījās no Certkovas un Millerovas stacijas uz Novočerkasku.

<sup>24</sup> Октябрьская революция. Первое пятилетие, с. 579.

<sup>25</sup> Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалистической революции, с. 515; Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 326., 327. lpp.

<sup>26</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 608. l., 4. lp.

<sup>27</sup> Турпат, 204. l., 28. lp.

<sup>28</sup> ЛКР СК ПВИ ПА, 42. f., 1. apr., 7. l., 82., 83. lp.

<sup>29</sup> СВПАА, 14. f., 1. apr., 6. l., 36. lp.; 204. l., 16. lp.

<sup>30</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 324.—326. lpp.

<sup>31</sup> СВПАА, 14. f., 1. apr., 6. l., 36. lp.; 204. l., 22. lp.

Generālis Kaļedins sacēla pret padomju varu kareivjus no turīgām ģimenēm un virsniekus, kas salasījās Donas apgabalā. Līdz 1918. gada janvāra sākumam padomju karaspēks iztrieca baltgvardus no Donbasa, bet uzbrukums Taganrogai, Rostovai pie Donas un Novočerkaskai attīstījās visai gausi un nesaskaņoti starp karaspēka grupām. Manāms bija sarkangvardu kauju pieredzes trūkums.

1. Harkovas proletāriskās vienības ešelons iebrauca Debaļcevā 1917. gada 29. decembrī. Iepriekšējā dienā šo pilsētu atstāja baltgvardi. Latviešu sarkangvardi devās viņiem pakā. Pirmā kauja notika pie Ščetovas stacijas, kuru 1. Harkovas proletāriskā vienība ieņēma. Pēc tam kaļedinieši bija spiesti atstāt arī Gukovas staciju.<sup>32</sup> Tālāk šajā iecirknī stāvoklis izveidojās visai sarežģīts. Baltgvardu virsnieks Čerņecovs ar dažiem simtiem kareivju, smago bateriju uz platformām un diviem lielgabaliem straujā uzbrukumā ieņēma Zverevas un Ļihajas staciju. Atstājis tur vienu rotu ar diviem lielgabaliem, viņš 17. janvārī devās ar pamatspēkiem uz Kamenku. Bet jau pēc dažām stundām viņam pienāca ziņa, ka sarkangvardi padzinuši viņa rotu no Zverevas un ieņēmuši arī Ļihajas staciju. Zverevā cīnījās 1. Harkovas proletāriskā vienība J. Gangusa vadībā. Tā bija devusies uzbrukumā stacijai naktī un pēc nelielas kaujas iztriekusi baltgvardus stepē. Čerņecovs jau bija ieņēmis Kamenku un ar visu savu vienību traucās atpakaļ. Vispirms viņam izdevās piespiest atkāpties 2. Maskavas sarkangvardu vienību. Pēc tam baltgvardi uzbruka Zverevai, kuru ieņēma pēc nīkšanas kaujas. Latviešu sarkangvardu vienība atkāpās uz Gukovu. Čerņecovs ātrā uzbrukumā mēģināja ieņemt arī šo staciju, bet 1. Harkovas proletāriskā vienība baltgvardus atsvieda atpakaļ. 20. janvārī pretinieks uzbrukumā atkārtoja. Iedegās sīva kauja, kas brīžiem pārgāja tuvcīņā. Latviešu sarkangvardi turējās braši, un baltgvardi ar lieliem zaudējumiem bija spiesti atkāpties. Arī sarkangvardi šajā dienā zaudēja 52 cilvēkus.<sup>33</sup> Viņus apglabāja brāļu kapos netālu no stacijas.

Kritušo varoņu vidū bija boļševiks Fricis Vinters, VEK jaunie strādnieki P. Pavārs, A. Brants, J. Garancis, A. Bole, K. Kaupmanis, bezbailīgā sanitāre Rūtiņa.<sup>34</sup>

52 latviešu dēli un meitas krita tālu no savas dzimtenes, aizstāvot Donbasa ogļraču ciematus no baltgvardu virsnieka Čerņecova asiņainajiem sirojumiem. Pēdējo godu viņiem atdeva kaujas biedri un Gukovas strādnieki.

1918. gada 22. janvārī baltgvardu avīze «Priazovskij kraj» rakstīja: «Mūsu varonīgais karaspēks salauza labāko padomju daļu pretestību, kuras sastāvēja no latviešiem...»<sup>35</sup>

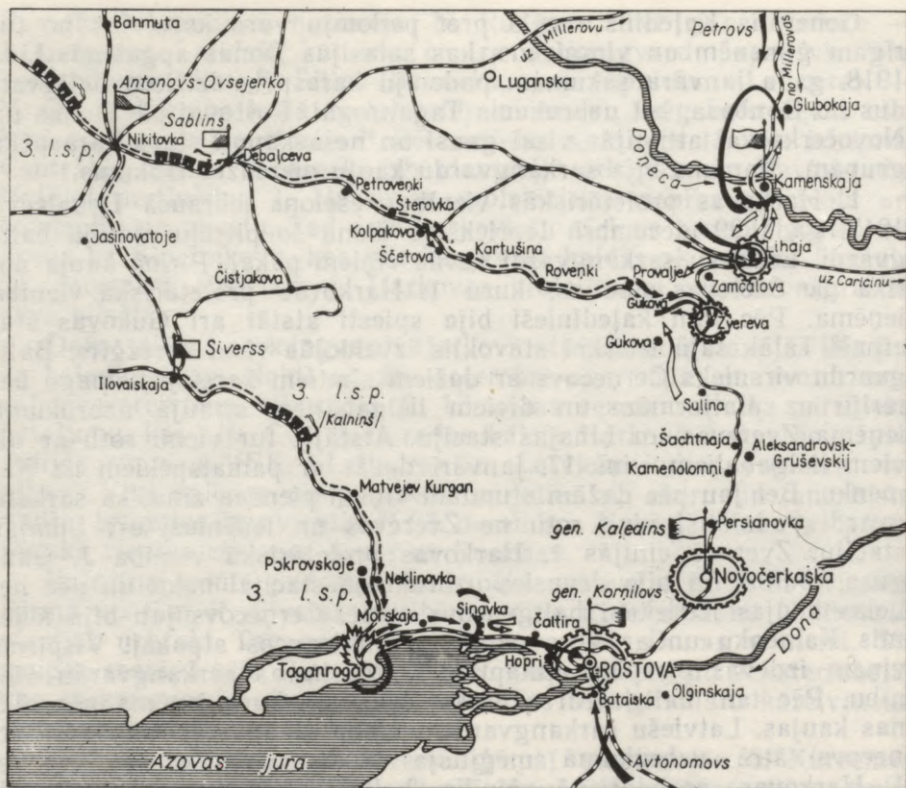
Taču baltgvardu gaviles bija visnotaļ priekšlaicīgas. Latviešu sarkangvardu vienība uz laiku atgriezās Harkovā, lai papildinātu

<sup>32</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 326., 327. lpp.

<sup>33</sup> Turpat.

<sup>34</sup> CVPAA, 14. f., 1. apr., 24. l., 3. lp.

<sup>35</sup> Turpat, 31. l., 106. lp.



Latviešu strēlnieku un sarkangvardu cīņas ar baltgvardiem Donbasā 1918. gada janvārī—februārī

savus spēkus.<sup>36</sup> Bet 27. janvārī Zverevas staciju triecienā ieņēma Melnās jūras jūrnieki A. Mokrousova vadībā. 29. janvārī viņiem atkal pievienojās 1. Harkovas proletāriskā vienība, kurā bija jau 700 sarkangvardu no rūpnīcām VEK, «Leitners», «Špilbergs» un Latviešu kultūras centra. Kopā ar J. Sabļina un G. Petrova padomju karaspēka grupām latviešu sarkangvardi piedalījās Šahtnajas stacijas ieņemšanā. Sajā laikā baltgvardu virsnieks Cerņecovs jau bija sakauts pie Glubokajas, saņemts gūstā un sodīts pēc nopelniem.

1. Harkovas proletāriskā vienība piedalījās kaujās pie Aleksandrovska—Gruševskas ciemata (tag. pilsēta Sahti) un Kamenolomņas stacijas.<sup>37</sup> Pēc tam kopā ar padomju karaspēku tā piedalījās kaujā pie Persianovkas stacijas, kur kaļedinieši atkal cieta smagu sakāvi. Līdz ar to ceļš uz Novočerkasku bija brīvs. Vienlaikus R. Sī-

<sup>36</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 608. l., 4. lp.

<sup>37</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 329. lpp.



versa grupa, pastiprināta ar 3. Kurzemes un 18. Sibīrijas strēlnieku pulku, 16. februārī sāka izšķirošo uzbrukumu Rostovai pie Donas. 24. februārī pilsēta tika atbrīvota no Kaļedina karaspēka. Pirmās Rostovā pie Donas iegāja 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulka apakšvienības.<sup>38</sup> Pilsētas atbrīvošanā piedalījās arī 2. Petrogradas sarkangvardu vienība, kurā ietilpa 80 latviešu strādnieku no rūpnīcas «Russkij Reno», Kārļa Mihelsona vadībā.<sup>39</sup>

25. februārī sarkanie kazaki atbrīvoja Novočerkasku.

Generālis Kaļedins beidzot nāca pie atziņas, ka viņa pretpadomju avantūra cietusi neveiksmi, un nošāvās vēl pirms Rostovas pie Donas krišanas. Baltgvardu karaspēka atliekas ģenerāļu Korņilova un Aleksejeva vadībā atkāpās uz Kubāņu.

1. Harkovas proletāriskā vienība pēc kaļediniešu sagrāves atgriezās savā pilsētā. «Russkij Reno» latviešu sarkangvardi pēc Novočerkaskas ieņemšanas tika iedalīti atsevišķā rotā, kas apsargāja padomi un uzturēja revolucionāro kārtību pilsētā.<sup>40</sup> 1918. gada martā—aprīlī, kad vācu karaspēks okupēja Ukrainu, latviešu sarkangvardi no Harkovas ar cīņām atkāpās caur Donbasu uz Rostovu pie Donas. Rūpniecību VEK, «Leitners», «Špilbergs», «Melgoze» strādnieku lielākā daļa palika pilsētā, jo plašu evakuāciju organizēt nebija iespējams. Tika nolemts, ka no VEK izvedīs dažus unikālus darbgaldus un retus materiālus. Tos ešelona 25 sarkangvardu apsardzībā Kārļa Stiglica vadībā nogādāja uz Samaru.<sup>41</sup> Daži simti latviešu strādnieku arī devās projām no Harkovas un pa lielākai daļai iestājās Sarkanajā Armijā. Uz fronti aizgāja I. Saksakovskis, J. Pētersons, K. Zariņš, F. Kārklīšs, V. Treimanis, J. Neimanis, V. Lapiņš, I. Sībans, P. Štāls un daudzi citi boļševiki. Viens no Harkovas latviešu boļševiku darbiniekiem Zanis Zonbergs, partijas biedrs no 1909. gada, 1918. gada janvārī tika iecelts par bruņuvilcienu komandieri. Šo bruņuvilcienu bija atsūtījuši putilovieši no Petrogradas. Vēlāk Z. Zonbergs bija brigādes un divīzijas komandieris Austrumu un Dienvidu frontē. 30. gados viņš vadīja Sarkanās Armijas Bruņutanku karaspēka akadēmiju, bija korpusa komandieris.

Pēc Rostovas pie Donas krišanas 1. Harkovas latviešu revolucionārā vienība maijā ieradās Caricinā (tag. Volgograda), kur tika iekļauta vietējā garnizona sastāvā. Daļa sarkangvardu tika nodota Caricinas VĀK rīcībā. Pārējie 500 cīnītāji kādu laiku izpildīja KRK rīkojumus pilsētā. Jūnijā 1. Harkovas latviešu revolucionāro vienību nosūtīja pavadīt un apsargāt kuģus ar municiju līdz Astrahaņai. Šajā laikā vienība sastāvēja galvenokārt no VEK strādniekiem. Vairāki desmiti cīnītāju bija arī no rūpnīcām «Leitners», «Špilbergs», «Melgoze» un no Latviešu kultūras centra. Ņemot vērā vienības sastāvu, to pēc veca paraduma sauca par VEK latviešu vienību.

<sup>38</sup> Latvju strēlnieku vēsture. M., 1928, 1. sēj., 2. d., 278. lpp.

<sup>39</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 415. l., 4.—9. lp.

<sup>40</sup> Под знаменем пролетарского интернационализма. Сб. статей. М., 1972, с. 132.

<sup>41</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 608. l., 4. lp.

1918. gada jūlija sākumā tā ar kuģu karavānu iebrauca Astrahaņā. Tur latviešu sarkangvardus izmantoja cīņā pret baltgvardiem pilsētā un guberņā.

Augustā VEK latviešu vienība tika iekļauta kara ekspedīcijā, kas devās pāri Kaspijas jūrai līdz Brjanskas piestātnei un no turienes uz Kizļaru. VEK vienībai pievienojās prāva latviešu sarkangvardu grupa no Maskavas atbraukušā Kleimaņa vadībā.<sup>42</sup> Šajā ekspedīcijā piedalījās arī Astrahaņas strādnieku un jātnieku vienības. Augusta vidū ar kuģiem «Kaufman», «Caricin» un citiem ekspedīcijas karaspēks izcēlās Brjanskas piestātnē. Iztriecot no turienes baltkazaku posteņus, desants devās caur stepi uz Kizļaru. Ceļā pie Talovkas sādžas notika pirmā kauja, kurai sekoja sadursmes ar pretinieku pie Jurkovkas un Razdoļjes. 24. septembrī padomju desanta vienības sasniedza Kizļaru, bet jau oktobra sākumā Bičerahova baltkazaki aplenca pilsētu. Pretiniekam bija ap 4 tūkst. zobenu un durkļu, daudz ložmetēju un dažas baterijas. Kizļaras aizstāvju rindās bija 350 latviešu sarkangvardu, ap 300 vietējo sarkano kazaku un nelielas Astrahaņas strādnieku un jātnieku vienības. Daļa VEK sarkangvardu palika Astrahaņas padomes rīcībā. Ceļā no Brjanskas piestātnes līdz Kizļarai daudz latviešu sarkangvardu saslima ar stepes drudzi un ierindā nekad nebija vairāk par 150 cīnītājiem.<sup>43</sup> Latviešu vienībai bija baterija un daži ložmetēji. 11. oktobrī baltgvardi sāka apšaudīt Kizļaru ar lielgabaliem un 14. oktobrī devās uzbrukumā. Iedegās nikna kauja. Baltgvardiem izdevās atspiest atpakaļ vietējo kazaku vienību un ielauzties pilsētā. Bet latviešu sarkangvardi metās pretuzbrukumā un durkļu cīņā iztrieca pretinieku no pilsētas ielām. Tika saņemti 10 ložmetēji, divi lielgabali, nedaudz bojāta bruņumašīna un ap 400 gūstekņi.<sup>44</sup>

Pēc nedēļas bruņumašīna bija izremontēta un kļuva par labu palīgu pilsētas aizstāvjiem. 28. oktobrī VEK vienība kopā ar vietējiem iedzīvotājiem deva baltgvardiem jaunu spēcīgu triecienu. Kaujā krita arī daži sarkangvardi — Kālis, Eihenbergs un citi. Kritušos apglabāja pilsētas parkā pie Kizļaras padomes ēkas.

30. oktobrī Kizļarā ieradās no Astrahaņas V. I. Ļeņina vārdā nosauktais pulks. Pilsētas aizstāvji kopā ar pienākušo pulku nekavējoties devās uzbrukumā pret baltgvardiem. Bičerahova karaspēks tika atsviests no Kizļaras. Pēdējā lielā kauja ar pretinieku notika pie Kapajas stacijas, kur baltgvardi tika galīgi sakauti.

3. novembrī VEK latviešu sarkangvardu vienība saņēma no Kizļaras padomes revolucionārās slavas karogu ar uzrakstu: «Latviešu vienībai par varonīgajām kaujām pret Bičerahova bandām 1918. g. 13. un 14. oktobrī».<sup>45</sup>

<sup>42</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks. M., 1934, 1. sēj., 256. lpp.

<sup>43</sup> Turpat, 257. lpp.

<sup>44</sup> Turpat.

<sup>45</sup> Митус Ю. Красногвардейцы. (Воспоминания о латышском красногвардейском отряде). Харьков, 1934, с. 15—20.

Latviešu sarkangvardi Kizlarā tika nomainīti ar V. I. Ļeņina vārdā nosaukto pulku un devās atpakaļ pāri Kaspijas jūrai uz Astrahaņu. No turienes tie ar kuģi atbrauca uz Caricinu, pēc tam tika nosūtīti uz Maskavu. 1918. gada beigās VEK latviešu sarkangvaru vienība izbrauca uz Latviju, lai cīnītos par padomju varu savās tēvu mājās.

Kad 1918. gada aprīļa sākumā Harkovu ieņēma austriešu un vācu karaspēks kopā ar haidamakiem, daudz latviešu boļševiku aizgāja pagrīdē. Viņus vadīja Petinas partijas rajona komiteja, kurā darbojās VEK komunisti E. Āboliņš, Z. Zīdermanis, J. Martinsons, E. Vestfāls, Eismonts, Knauķe, Budjanskis. Pilsētas KK(b)P pagrīdes komitejas sastāvā bija VEK strādnieks E. Priedītis (Eduards Jonas).<sup>46</sup>

Latviešu pagrīdnieku grupa sāka izdot nelegālo avīzi «Komunisti». Pavisam iznāca 8 avīzes numuri, kurus sagatavoja Z. Zīdermanis, M. Zīdermane un E. Āboliņš. Viņi drukāja uz rotatora arī uzsaikumus un proklamācijas krievu un vācu valodā.<sup>47</sup>

Latviešu pagrīdnieki uzdeva dažiem saviem biedriem, kas labi prata vācu valodu, veikt aģitāciju okupantu garnizonā, izplatīt proklamācijas vācu kareivju vidū. Pēc revolūcijas Vācijā 1918. gada novembra sākumā latviešu strādnieki Harkovā piedalījās padomes atjaunošanā. Tika nodibināta padomju vara, atsākts sociālistiskās celtniecības darbs. Bet tuvojās Pilsoņu kara fronte. 1919. gada vasarā pilsētā iegāja ģenerāļa Deņikina karaspēks, un atkal grupa latviešu komunistu bija spiesti aiziet pagrīdē. Viņu vadītāji bija P. Avotiņš, J. Āboliņš un citi. Drīz baltgvaru pretizlūkošanas dienestam izdevās atklāt pagrīdniekus. Sākās aresti. Apcietināja P. Avotiņu, J. Āboliņu un citus cīnītājus. Jūlija beigās viņus pakāra.<sup>48</sup>

Tomēr pagrīdes cīņa turpinājās. 1919. gada decembrī Latviešu strēlnieku divīzijas 1. brigāde kopā ar Ukrainas sarkanajiem kazakiem atbrīvoja Harkovu. Viss pilsētas proletariāts izgāja sagaidīt atbrīvotājus. Un starp tiem atradās tūkstošiem latviešu strādnieku. Pēc dažām dienām 1. latviešu brigādes štābā sāka nākt tautieši ar lūgumu uzņemt viņus strēlniekos. Bet rūpnīcu VEK, «Leitners», «Spilbergs» un «Melgoze» strādnieki ķērās pie savu uzņēmumu atjaunošanas.

Latviešu evakuētie strādnieki un bēgļi aktīvi cīnījās par padomju varu arī lielajā Ukrainas rūpniecības centrā Jekaterinoslavā (tag. Dņepropetrovska). 1917. gadā Jekaterinoslavā bija ap 240 tūkst. iedzīvotāju, no tiem — 70 tūkst. fabriku un rūpnīcu strādnieku, kas tika nodarbināti 100 uzņēmumos.<sup>49</sup>

<sup>46</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП[б], с. 95.

<sup>47</sup> Очерк истории Харьковского электромеханического завода. Харьков, 1965, ч. 2, с. 13.

<sup>48</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП[б], с. 86.

<sup>49</sup> Октябрь в Екатеринославе. Сб. документов и материалов. Днепропетровск, 1957, с. 7.

Lielākie pilsētas uzņēmumi bija Brjanskas mašīnbūves rūpnīca ar 6 tūkst. strādnieku, Cauruļu rūpnīca, Gantkes drāšu un naglu rūpnīca. Netālu no Jekaterinoslavas — Kamenskā (tag. Dņeprodzeržinska) atradās liela metalurģiskā rūpnīca.

Pirmā pasaules kara laikā no Rīgas uz Jekaterinoslavu evakuējās daži lieli uzņēmumi — mašīnbūves rūpnīca «Mantels» ar 850 strādniekiem, «Stella» ar 320 strādniekiem, čugunlietuve «Siriuss» ar 350 strādniekiem, lauksaimniecības mašīnu rūpnīca «Zanders-Martinsons» ar 300 strādniekiem, «Cepp» ar 280 strādniekiem. Vairāki simti latviešu strādnieku iekārtojās darbā Brjanskas mašīnbūves rūpnīcā, Gantkes drāšu un naglu rūpnīcā un dažos citos uzņēmumos. Jekaterinoslavā kopumā apmetās ap 2500 latviešu fabriku un rūpnīcu strādnieku. Bez tam tur oficiāli bija reģistrēti 3700 latviešu bēgļu, no kuriem rūpniecības uzņēmumos iekārtojās ap 950 cilvēku.

1917. gadā Jekaterinoslavā skaitījās aptuveni 8 tūkstoši iebraucēju no Latvijas. Pirms Februāra revolūcijas pilsētā pastāvēja boļševiku organizācija, kas tika ievērojami papildināta ar evakuētajiem LSD biedriem, kuru vidū bija pieredzējuši partijas darbinieki — K. Ozoliņš, A. Duncis, R. Ziemeļis, R. Puciņš.

1917. gada 4. martā Jekaterinoslavā tika nodibināta Strādnieku kareivju padome, tās 115 deputātu vidū 45 bija boļševiki.<sup>50</sup>

5. martā pilsētas boļševiki noorganizēja pirmo legālo sapulci. Aprīlī—maijā tika nodibināti Brjanskas mašīnbūves rūpnīcas, Pilsētas un Zadņeprovskas partijas rajoni. Aprīļa beigās Jekaterinoslavā skaitījās 1500 KSDS(b)P biedru. 23. aprīlī 270 latviešu boļševiku pie pilsētas partijas komitejas izveidoja savu partijas rajonu. Latviešu boļševiki pieņēma arī lēmumu idejiski un organizatoriski norobežoties no meņševikiem.<sup>51</sup> Maijā boļševiki nodibināja patstāvīgu organizāciju. Jūnijā tā apvienoja 3500 cilvēku, no tiem latviešu rajons — vairāk nekā 200. Latviešu partijas rajona komitejā ietilpa A. Duncis, partijas biedrs no 1903. gada, un LSD V kongresa delegāts K. Ozoliņš, partijas biedrs no 1907. gada, boļševiki R. Ziemeļis, J. Gailītis un citi.<sup>52</sup> No latviešu boļševikiem Jekaterinoslavas KSDS(b)P komitejā tika ievēlēts R. Ziemeļis.

1917. gada pavasarī pilsētas boļševiki sāka Sarkanās gvardes organizēšanu.<sup>53</sup> Maijā tika nodibināts Sarkanās gvardes štābs, kurā ietilpa K. Ozoliņš, T. Bondarevs un citi. Maijā sarkangvardu skaits bija 200 cilvēku.<sup>54</sup> Korņilova dumpja laikā boļševiki saformēja vairākas jaunas vienības. Lielākās no tām izveidojās rūpnīcā «Mantels», Brjanskas mašīnbūves rūpnīcā, čugunlietuvē «Siriuss». Rūpnīcas

<sup>50</sup> Октябрь в Екатеринославе, с. 8, 9.

<sup>51</sup> Турпат, 10., 11. лрр.

<sup>52</sup> Баум Л. Участие большевиков Латвии в борьбе за установление Советской власти на Екатеринославщине и в Донбассе (1916 г.—январь 1918 г.). — Проблемы стратегии и тактики Коммунистической партии Латвии. Октябрь 1917. Рига, 1977, с. 104.

<sup>53</sup> Октябрь в Екатеринославе, с. 58.

<sup>54</sup> Звезда, 1917, 6 июня.

«Mantels» sarkangvardu komandieris bija A. Duncis. Pirms Oktobra revolūcijas Jekaterinoslavā bija 600 sarkangvardu.<sup>55</sup>

Padomes pārvēlēšanas septembrī deva boļševikiem daudz jaunu deputātu. Prezidijā tika ievēlēts R. Ziemelis.<sup>56</sup> Tomēr meņševiki un eseri padomē vēl saglabāja pārsvaru. Kontrrevolūcija Jekaterinoslavā neganti pretojās padomju varas nodibināšanai. Pilsētā visai stipras pozīcijas bija Centrālajai radai, kuru atbalstīja arī meņševiki un eseri.

Turpretī pilsētas rūpniecības strādnieku vairākums aizstāvēja padomju varu. 28. oktobrī Cauruļu rūpnīcā un rūpnīcā «Mantels» tika pieņemtas rezolūcijas par Petrogradas strādnieku un kareivju atbalstu.<sup>57</sup>

5. decembrī Jekaterinoslavas padome nodibināja Kara revolucionāro štābu.<sup>58</sup> Decembra pirmajās dienās pilsētā notika padomes pārvēlēšanas, kurās boļševiki guva uzvaru. 9. decembrī padomes plēnumā tika ievēlēts izpildkomitejas prezidijs, tajā ietilpa 8 boļševiki un 4 Ukrainas sociāldemokrāti.<sup>59</sup> Jekaterinoslavas strādnieku vairākums atbalstīja Ukrainas Padomju Republikas pasludināšanu Harkovā 1917. gada 11. decembrī. Bet pilsētā joprojām saglabājās Centrālās radas karaspēks, kas gatavojās pāriet uzbrukumā padomju varai. 15. decembrī Jekaterinoslavas padomes prezidijs deva rīkojumu Kara revolucionārajam štābam steidzīgi sagatavot Sarkano gvardi gaidāmajām kaujām. 22. decembrī Kara revolucionārais štābs paziņoja, ka uzņemas vadību cīņā pret kontrrevolūciju.<sup>60</sup>

26. decembra rītā haidamaki ultimātīvi pieprasīja Brjanskas mašīnbūves rūpnīcas Sarkanās gvardes atbrūošānu. Saņēmuši negatīvu atbildi, haidamaki plkst. 12. sāka apšaudīt rūpnīcu no lielgabaliem. Vienlaikus haidamaku kaujas vienības mēģināja atbrūnot arī citu uzņēmumu Sarkanā gvardi, bet sastapa sīvu pretestību. Centrālās radas karaspēkam izdevās ieņemt pastu. Ap plkst. 17 viņi sāka apšaudīt no lielgabaliem padomes ēku.

27. un 28. decembrī Jekaterinoslavas ielās notika Sarkanās gvardes un revolucionāro kareivju cīņa ar haidamakiem. Šajā cīņā aktīvi piedalījās vairāk nekā 150 pilsētas rūpnīcu latviešu sarkangvardu.

28. decembrī no Siņeļņikovas palīgā Jekaterinoslavas strādniekiem ieradās 2. Maskavas sarkangvardu vienība. Tās sastāvā bija latviešu rota. Līdz vakaram Sarkanā gvarde izdzina haidamakus no

<sup>55</sup> Октябрь в Екатеринославе, с. 191.

<sup>56</sup> Звезда, 1917, 17 сентября.

<sup>57</sup> Большевиетские организации Украины в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции (март—ноябрь 1917). Сб. документов и материалов. Киев, 1957, с. 533; Победа Великой Октябрьской социалистической революции и установление Советской власти на Украине. Сб. документов и материалов. Киев, 1961, с. 144.

<sup>58</sup> Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Февраль 1917—апрель 1918. Киев, 1957, т. 2, с. 316—347.

<sup>59</sup> Октябрь в Екатеринославе, с. 234—236.

<sup>60</sup> Турпат.

pasta. Jau 29. decembrī haidamaki Jekaterinoslavā bija sakauti un padēvēti.<sup>61</sup>

Bet vietējai Sarkanajai gvardei drīz vien nācās atkal doties kaujās ar Centrālās radas karaspēku, kas nostiprinājās Kijevā un daudzās citās Ukrainas pilsētās. Jekaterinoslavas kara revolucionārais štābs uzdeva latviešu boļševiku rajonam nodibināt uzņēmumos «Siriuss», «Mantels», «Stella», «Zanders-Martinsons», «Cepp» un citos sarkangvardu apvienotu vienību. Šo darbu vadīja A. Duncis, Liberts, Konrats, Plaksis un citi boļševiki. Apvienoto latviešu sarkangvardu vienību saformēja dažu dienu laikā 200 cilvēku sastāvā. Tā tika nosaukta par 1. Jekaterinoslavas latviešu revolucionāro vienību. Par komandieri tika nozīmēts Liberts, par vietnieku — Konrats.<sup>62</sup>

Sarkangvardu vidū bija V. Zeltiņš, A. Verners, K. Dunts, A. Zuņķis, K. Bušs, J. Zariņš, Plaksis, Hofmanis (vecākais), Urbāns, Grinfelds, Diķis.<sup>63</sup> Apvienotā latviešu vienība apsargāja pilsētā vairākus svarīgus objektus.

1918. gada janvāra vidū Jekaterinoslavā ieradās latviešu strēlnieks Eduards Pūpols, kuru komandēja pavadīt uz Odesu austriešu karagūstekņus. Viņam palīgā deva 10—15 sarkangvardu no 1. Jekaterinoslavas apvienotās latviešu vienības. Pēc uzdevuma izpildes šī komanda kopā ar E. Pūpolu atgriezās Jekaterinoslavā. Janvāra beigās 1. Jekaterinoslavas apvienotā vienība devās uz Znamenkas staciju, kur nācās atbruņot vecās armijas kareivjus. Sarunas ar ešeloniem veda Plaksis un Konrats, bet sarkangvarde Zeltiņš viņus sedza ar ložmetēju.<sup>64</sup> Februāra beigās Liberts tika izsaukts uz Jekaterinoslavu un vienības vadību uzņēmās E. Pūpols.

Marta sākumā 1. Jekaterinoslavas latviešu revolucionārā vienība — 200 sarkangvardu ar 3 ložmetējiem devās uz fronti cīnīties pret haidamakiem. Vienības rīcībā nodeva pusbateriju. Latviešu sarkangvardi ešelonā brauca no Znamenkas līdz Cerkasim. Pa ceļam vairākas reizes notika nelielas sadursmes ar pretinieku. Pēc tam vienība devās uz Bobrinskas staciju, kurai mācās virsū haidamaki. Tur notika nelielas latviešu sarkangvardu sadursmes ar pretinieku.

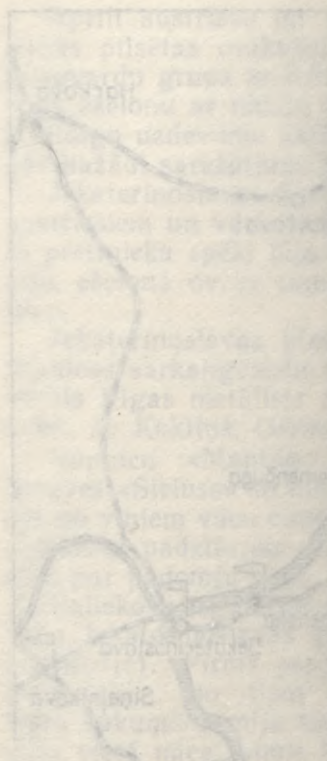
1918. gada aprīļa sākumā 1. Jekaterinoslavas latviešu revolucionārā vienība saņēma pavēli ešelonā doties uz Belaja Cerkovu. Tur ieradās arī Brjanskas mašīnbūves rūpnīcas 2. sarkangvardu vienība. Tā atbrauca uz Belaja Cerkovu pirmā un, negaidot latviešu vienību, mēģināja naktī triecienā ieņemt pilsētu, bet panākumus neguva. Pēc 1. Jekaterinoslavas latviešu revolucionārās vienības atbraukšanas uzbrukums atkārtojās. To atbalstīja ešelona ložmetēji un lielgabali, kas atklāja uguni uz haidamaku pozīcijām. Sarkangvardi uzbruka gar dzelzceļa līniju. Ap pusdienu pretinieks tika izsists no

<sup>61</sup> Октябрь в Екатеринославе, с. 245—248.

<sup>62</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 206. л., 4.—6. лр.

<sup>63</sup> Турпат, 5.—13. лр.

<sup>64</sup> Турпат, 12. лр.

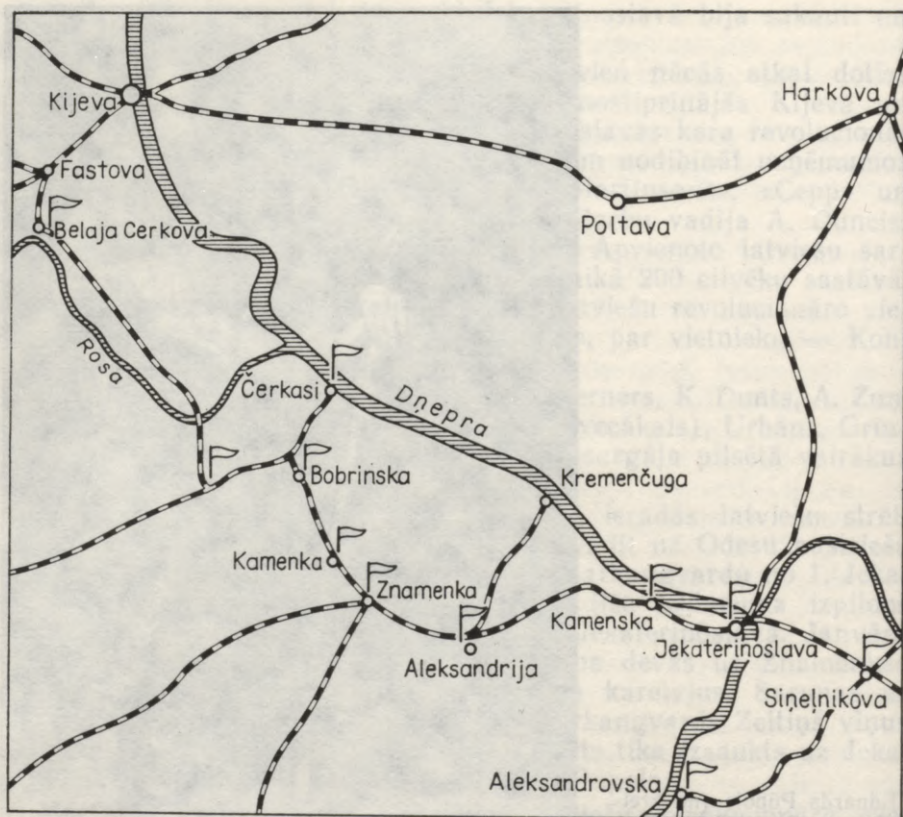


Eduards Pūpols (no kreisās) un Zanis Grīnvalds

Belaja Cerkovas.<sup>65</sup> Brjanskas rūpnīcas 2. sarkangvardu vienības ešelon ar artilērijas platformu tūdaļ iebrauca stacijā. Latviešu vienības ešelon apstājās aiz semafora. Pēc kāda laika haidamaki laida pretī Brjanskas rūpnīcas 2. sarkangvardu vienības ešelonam tukšu sastāvu, kas lielā ātrumā uzdrāzās tam virsū un sadragāja lokomotīvi ar vairākām platformām un vienu lielgabalu.<sup>66</sup> Tad haidamaki ar lieliem spēkiem devās uzbrukumā pilsētai. Pēc nīknām cīņām sarkangvardi atstāja pilsētu un gar dzelzceļu atkāpās uz dienvidiem Bobrinskas stacijas virzienā. Ceļā noskaidrojās, ka haidamaki jau ieņēmuši Bobrinsku. 1. Jekaterinoslavas latviešu revolucionārā vienība atstāja savu ešelonu pusceļā un, lielgabalu un ložmetēju uguns atbalstīta, ātrā triecienā ielauzās stacijā. Pretinieks izmisīgi aizstāvējās, bet uz vakara pusi bija spiests atkāpties. Naktī Bobrinskas stacijā ieradās arī Brjanskas rūpnīcas 2. vienība un vēl dažas citas sarkangvardu vienības. Nākamās dienas ritā

<sup>65</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 206. l., 12., 13. lp.

<sup>66</sup> Turpat, 13. lp.



Jekaterinoslavas latviešu sarkangvardu cīņas pret haidamakiem un vācu-aus-  
triešu okupantiem 1918. gada janvārī—aprīlī

Bobrinskas staciju sāka apšaudīt vācu karaspēka baterijas, kas bija pienākušas no Čerkaskas puses. Sarkangvardi atstāja Bobrinsku un devās ešelonos uz Znamenku. 5—6 km aiz Bobrinskas dzelzceļa līnija izrādījās sabojāta. Tikko sarkangvardu ešloni apstājās, haidamaki devās uzbrukumā no vairākām pusēm. 1. Jekaterinoslavas latviešu vienība kopā ar Brjanskas rūpnicas 2. vienības sarkangvardiem atsvieda pretinieku atpakaļ, salaboja dzelzceļa līniju un devās tālāk uz Znamenku.<sup>67</sup> Šo staciju un pilsētu noturēt neizdevās, jo sarkangvardu vienību spēki jau bija izsīkuši. Vajadzēja vest līdzī daudz ievainoto, pietrūka arī municijas un pārtikas. Ceļā no Znamenkas 1. Jekaterinoslavas latviešu vienības ešelona lokomotīves apkalpe nodevīgi aizbēga. Ešelonu nācās atstāt un doties uz Jekaterinoslavu kājām.

<sup>67</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 206. l., 13. lp.



Aprīlī austriešu un vācu karaspēks sasniedza Jekaterinoslavu. Sākās pilsētas evakuācija. 1. latviešu revolucionārās vienības sarkangvardu grupa ar ložmetēju tika piekomandēta pavadīt uz Taganrogu ešelonu ar naudu un dažādām vērtībām no Valsts bankas. Šo atbildīgo uzdevumu sarkangvardi godam izpildīja, kaut arī ceļā radās dažādi sarežģījumi.<sup>68</sup>

Jekaterinoslavas Sarkanā gvarde varonīgi aizstāvēja pilsētu pret austriešiem un vāciešiem. Pēc smagām kaujām pilsētu nācās atstāt, jo pretinieka spēki bija pārāk lieli. 1. Jekaterinoslavas latviešu vienība ešelonā devās caur Harkovu, Voronežu un Tambovu uz Saratovu.

Jekaterinoslavas aizstāvēšanā piedalījās arī Nižņedņeprovskas rūpnīcas sarkangvardu vienības latviešu pusrota. Tās rindās cīnījās vecais Rīgas metālists Jānis Alss ar diviem dēliem — Jāni un Jēkabu, A. Kaktiņš, Ģermanis, Riņķis un daudzi citi strādnieki.<sup>69</sup>

Rūpnīcu «Mantels», «Stella», «Zanders-Martinsons», čugunlietuves «Siriuss» strādnieku lielākā daļa nepaspēja evakuēties. Daudzi no viņiem vācu okupācijas laikā piedalījās pagrīdnieku cīņā. Pēc okupantu padzīšanas Jekaterinoslavas latviešu strādnieki turpināja cīņu par padomju varu.

Paliekošu ieguldījumu latviešu strādnieki deva cīņā par padomju varu Jekaterinoslavas guberņas pilsētā Aleksandrovskā (tag. Zaporozje). Pirms pasaules kara Aleksandrovskā bija 63,6 tūkst. iedzīvotāju, no tiem 5840 fabriku un rūpnīcu strādnieku.<sup>70</sup> Kara sākumā armijā tika mobilizēti ap 30% bijušo strādnieku, bet viņu vietā nāca jaunie kadri. 1914. gada beigās Aleksandrovskā no Polijas pārcēlās kara autoremonta darbnīcas, bet 1915. gadā rūpnīca «Bormans un Svēde». 1916. gada sākumā tur ieradās Tilava drāšu fabrika ar 800 strādniekiem, kā arī Petrogradas aviācijas rūpnīca. Kopā ar evakuētajiem Aleksandrovskā apmetās liels skaits bēgļu no Latvijas un Polijas. Līdz ar to pilsētas iedzīvotāju skaits pieauga aptuveni par 10 tūkst. cilvēku un sasniedza 72,9 tūkst., bet fabriku un rūpnīcu strādnieku skaits — 8,8 tūkstoši.<sup>71</sup>

Pirms Februāra revolūcijas Aleksandrovskā bija nelieli boļševiku pulciņi dažos uzņēmumos. Starp aktīvākiem partijas darbiniekiem jāmin I. Lepiks, N. Bufetovs, J. Barbars. 1917. gadā pilsētā tika izvēlēta padome, kuras vadība bija eseru rokās. 20 izpildkomitejas locekļu vidū bija tikai viens boļševiks — I. Lepiks. Pēc revolūcijas uzvaras Aleksandrovskā pastāvēja KSDSP apvienota organizācija. Maija beigās boļševiki norobežojās no meņševikiem. Boļševiku organizācijā sākumā bija 80 partijas biedru, jūnija beigās — jau 200. Par boļševiku komitejas priekšsēdētāju ievēlēja I. Lepiku, bet par locekļiem A. Vismāni, E. Malovu un citus. Tilava drāšu fab-

<sup>68</sup> MACVA, 2169. f., 1. arģ., 206. l., 13. lp.

<sup>69</sup> Turpat, 11., 14. lp.

<sup>70</sup> История городов и сел Украинской ССР в 26-ти т. Запорожская область. Киев, 1981, с. 78.

<sup>71</sup> Turpat, 80. lpp.

rikā boļševiku šūniņa tika nodibināta martā. Tās vadītājs bija Jānis Barbars, partijas biedrs no 1911. gada. Aktīvi šūniņā darbojās E. Kalniņš, R. Neilands, Poga, Grieze. 1917. gada vasarā pulciņu pārveidoja par KSDS(b)P latviešu sekciju, kurā Oktobra revolūcijas priekšvakarā ietilpa 50—55 partijas biedri.

Prāvs skaits latviešu strādnieku un bēgļu iekārtojās rūpnīcās «Bormans un Švēde», Petrogradas aviācijas rūpnīcā, kara autoremonta darbnīcās un citur. Rūpnīcā «Bormans un Švēde» strādnieku komitejas priekšsēdētājs bija latviešu boļševiks T. Zizbergs.

Padomju varas nodibināšana pilsētā notika visai sarežģītos apstākļos. Strādnieku un kareivju padomē, kuru pārvēlēja oktobrī, tikai puse no deputātiem bija boļševiku piekritēji.<sup>72</sup> Boļševiki padomē uzstājās pret Ukrainas Centrālo radu un pieprasīja padomju varas nodibināšanu.

Pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras Petrogradā boļševiki Aleksandrovskā lielu vērību veltīja Sarkanās gvardes dibināšanai un nostiprināšanai. Viena no pirmajām sarkangvardu vienībām pilsētā tika saformēta Tilava drāšu fabrikā. Tās rindās iestājās gandrīz visi partijas organizācijas biedri un daudz bezpartejisko strādnieku. 1917. gada novembrī Tilava fabrikas latviešu sarkangvardu vienībā jau bija ap 80 cīnītāju.<sup>73</sup> Vienības dibinātājs un politiskais vadītājs bija J. Barbars, bet par tās komandieri izvirzīja kara dalībnieku boļševiku F. Bērziņu. Pirmie Sarkanajā gvardē iestājās partijas biedri K. Garklāvs, T. Zizbergs, E. Kalniņš, A. Tinters, bezpartejiskie strādnieki N. Mihelsons, A. Romanovskis. Sarkangvardi sākumā bija vāji apbruņoti un apmācīti.

Novembra vidū Aleksandrovskā ielauzās haidamaki un ieņēma pilsētas centru. Dzelzceļa stacijas un fabriku rajons palika sarkangvardu rokās. Divas dienas Aleksandrovskā notika bruņota cīņa starp Tilava drāšu fabrikas, aviācijas rūpnīcas, kara autoremonta darbnīcu un «Bormans un Švēde» sarkangvardiem un haidamakiem. Haidamaki bija spiesti atkāpties.

Aleksandrovskā izveidojās divas varas. Boļševiku partijas komiteja, kas atradās fabriku rajonā, sāka gatavot bruņotu sacelšanos, lai izdzītu no pilsētas haidamakus. Haidamaki savukārt mēģināja atbruņot sarkangvardus.

Boļševiki nosūtīja N. Bufetovu uz Petrogradu, lai dabūtu atļauju saņemt ieročus Tulas rūpnīcā. Pēc kāda laika viņš atgriezās Aleksandrovskā ar ieročiem un municiju, kuru izdalīja sarkangvardu vienībām.<sup>74</sup>

Naktī uz 12. decembri Aleksandrovskā ieradās A. Mokrousova Melnās jūras kara jūrnieku vienība, kas atgriezās no Belgorodas uz Sevastopoli. Dienā notika Strādnieku, kareivju un zemnieku depu-

<sup>72</sup> История городов и сел Украинской ССР в 26-ти т. Запорожская область, с. 81.

<sup>73</sup> ЛКР СК ПVI РА, 45. f., 3. ар., 89. л., 3. лр.

<sup>74</sup> История городов и сел Украинской ССР в 26-ти т. Запорожская область, с. 82.

tātu padomes apvienotā sēde, kurā boļševiki uzstājās pret Centrālo radu un tās atbalstītājiem. A. Mokrousovs paziņoja, ka jūrnieki atbalstīs strādniekus un sarkangvardus. Pēc tam meņševiki, eseri un ukraiņu nacionālisti atstāja sēžu zāli. Boļševiki izvēlēja Kara revolucionāro komiteju, kurā ietilpa I. Lepiks, T. Mihelovičs un citi boļševiki. KRK deva rīkojumu sarkangvardiem kopā ar jūrniekiem doties pret haidamakiem.

Aleksandrovskas ielās iedegās niknas kaujas, kas turpinājās līdz 15. decembrim. Tomēr sarkangvardiem un jūrniekiem nācās atkāpties. Jūrnieki aizbrauca ešelonā, bet sarkangvardi atgriezās savās rūpnīcās.

Padomju varas uzvara guberņas centrā Jekaterinoslavā 27.—29. decembrī radīja labvēlīgus apstākļus kontrrevolūcijas sagrāvei Aleksandrovskā.

1918. gadā naktī no 1. uz 2. janvāri pilsētā sākās bruņota sacelšanās. Sarkangvardu vienības devās uzbrukumā no fabriku rajona uz centru, bet sadūrās ar haidamaku sīvu pretestību. 2. janvārī Aleksandrovskā sāka ierasties palīgspēki. Vispirms atbrauca Baltijas jūrnieku ešelons, tad dažas sarkangvardu vienības no Petrogradas, Maskavas un Jekaterinoslavas. Kopā ar vietējiem sarkangvardiem tie ieņēma dzelzceļa staciju Aleksandrovska II un norīkoja apsardzi pie Dņepras tiltiem un kuģu piestātnes. Tad sākās uzbrukums pilsētai.

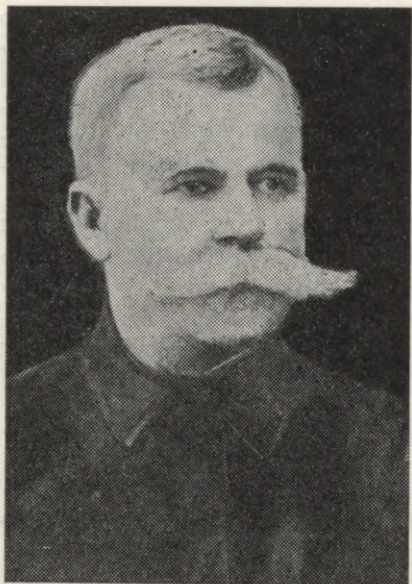
Latviešu sarkangvardu vienība F. Bērziņa un J. Barbara vadībā virzījās uz priekšu kopā ar Baltijas jūrniekiem, atspiežot haidamaku arvien tālāk uz pilsētas centru. 2. janvārī ap pusdienas laiku haidamaku rokās vēl bija tikai Tautas nams un dažas ēkas pilsētas laukumā.<sup>75</sup> Tad sarkangvardi un jūrnieki izšķirošā triecienā izsita pretinieku arī no pēdējiem atbalsta punktiem. Daļa haidamaku pa devās, bet pārējie aizbēga no pilsētas.<sup>76</sup> Sarkanā gvarde saņēma daudz ieroču un municijas, kā arī vairākas bruņumašīnas.

1918. gada 2. janvārī Aleksandrovskā tika nodibināta padomju vara. Atsāka darbību KRK ar I. Lepiku priekšgalā. Pilsētas Sarkanā gvarde palika kaujas gatavībā un tika izmantota cīņā pret kontrrevolūciju. 9. janvārī Aleksandrovskas sarkangvardu vienības izcīnīja smagu kauju ar kazakiem pie Kičkasas stacijas. KRK deva rīkojumu atbrūņot veco karaspēku, kas devās uz Donu un citiem apgabaliem. Kazaki atteicās nodot ieročus un atklāja uz sarkangvardiem uguni. Sākās kauja. Abas puses cieta zaudējumus.

Sakarā ar austriešu un vācu karaspēka iebrukumu Ukrainā februāra beigās Aleksandrovskā sākās jaunu sarkangvardu vienību formēšana. Līdz marta beigām uz fronti aizgāja vairāk nekā 1300 sarkangvardu. Pilsētā palika tikai dažas vienības, to skaitā arī tālaviēši. Kādu dienu eseru un anarhistu banda pēkšņi ielauzās Alek-

<sup>75</sup> ЛКР СК ПВИ РА, 45. ф., 3. ар., 89. л. 3. лр.

<sup>76</sup> История городов и сел Украинской ССР в 26-ти т. Запорожская область, с. 83.



Fricis Bērziņš

sandrovskas II stacijā, nošāva VĀK komisāru un aplaupīja kooperatīvo noliktavu. Uz staciju steidzīgi devās Tilava fabrikas latviešu sarkangvardi. No centra līdz turieni bija 2 km, kurus sarkangvardi noskrēja dažās minūtēs, viņi pārsteidza anarhistus pie noliktavas.<sup>77</sup> Latviešu sarkangvardi atklāja uguni, un trīsreiz lielākā banda panikā metās uz savu ešelonu, pametot laupījumu. Padomju karaspēka vienības mēģināja apturēt okupantu daļas netālu no Aleksandrovskas. Tilava drašu fabrikas latviešu vienība tika papildināta ar jauniem brīvprātīgajiem un 1918. gada martā apvienoja pāri par 200 cīnītāju.<sup>78</sup> Lielākā daļa sarkangvardu bija latviešu strādnieki, pārējie — ukraiņi, poļi, krievi. Aprīlī F. Bērziņa un Knoha vadībā šī vienība piedalījās kaujās pret austriešiem un vāciešiem pie Kičkasas stacijas, kas atradās 12—15 km no Aleksandrovskas.<sup>79</sup> Sarkangvardi atvairīja dažus pretinieka uzbrukumus, bet bija spiesti atstāt pilsētu un izvietojās Aleksandrovskas II stacijā.<sup>80</sup> 11. aprīlī austrieši un vācieši pārcēlās pāri Dņeprai pie Kankrinovkas ciemata un pēkšņi uzbruka Aleksandrovskas II stacijai.<sup>81</sup> Šajā brīdī tur atradās vairāki ešloni ar sarkangvardiem, kas steidzīgi devās projām. Palika tikai 1. Aleksandrovskas latviešu revolucionārā vienība. Ienaid-

<sup>77</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 89. l., 4., 5. lp.

<sup>78</sup> Turpat, 7., 8. lp.; Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 333. lpp.

<sup>79</sup> История городов и сел Украинской ССР в 26-ти т. Запорожская область, с. 83.

<sup>80</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 89. l., 9., 10. lp.

<sup>81</sup> Turpat, 11. lp.

niekiem tuvojoties, sarkangvardi atklāja ložmetēju un šauteņu uguni un atsvieda uzbrucējus. Pēc tam ap plkst. 17 latviešu vienība ar ešelonu devās uz dienvidiem Melitopoles virzienā. Tad caur Tokmaku un Volnovahu pēc nedēļas brauciena 1. Aleksandrovskas latviešu revolucionārā vienība sasniedza Rostovu pie Donas.<sup>82</sup> Šeit no vienības izstājās daži desmiti Aleksandrovskas citu uzņēmumu strādnieku un palika gandrīz tikai tilavieši.

Atkāpjoties no Aleksandrovskas, vienībai nepaspēja pievienoties vairāki sarkangvardi, kurus ar ieročiem rokās pārsteidza austriešu un vācu kareivji, kad viņi devās uz ešelonu. Okupantu rokās krita latviešu strēlnieks Miķelsons (vecākais), sarkangvardi Padžus, Dievkociņš, Ritlers, V. Mājnieks, Bekmanis.<sup>83</sup> Viņus atbrūņoja un uz vietas sāka apšaut. Izglābties izdevās sarkangvardam Bekmanim, kas ar dūri notrieca zemē austrieti un metās bēgt. Pakaļ nograndēja vairāki šaviņi, bet viņš tomēr paspēja pazust aiz stūra, ložu krusas neskarts. Volnovahas stacijā Bekmanis panāca savu vienību un izstāstīja par traģiski kritušajiem biedriem.<sup>84</sup> Dzīvs palika arī sarkangvardis Krimelis, kas nošaušanas laikā tika ievainots, izlikās guļot bez dzīvības pazīmēm un tādā veidā izglābās.

Tilava fabrikas strādnieku lielākā daļa nepaspēja evakuēties. Okupācijas laikā vairāki tilavieši cīnījās pagrīdnieku rindās, bet pēc padomju varas atjaunošanas iestājās Sarkanajā Armijā. I. Lepiks pēc Aleksandrovskas ieņemšanas atkāpās ar Sarkanos gvardi uz Padomju Krieviju. Pilsoņu kara gados viņš dienēja VĀK.

Aleksandrovskas darba jaunatnes vadonis V. Ositis palika pagrīdē un krita varoņa nāvē. Viņu apglabāja brāļu kapos Aleksandrovskā, Brīvības laukumā.<sup>85</sup>

Rostovā pie Donas 1. Aleksandrovskas latviešu vienību pārformēja par Sarkanās gvardes bataljonu. Tā rindās iestājās simtiem latviešu strādnieku un demobilizēto strēlnieku. 1. latviešu revolucionārā bataljona bija 750 sarkangvardu un 4 ložmetēji,<sup>86</sup> komandieris — F. Bērziņš, viņa vietnieks — Knohs.

1918. gada aprīlī Rostovā pie Donas atradās arī 1. Harkovas latviešu revolucionārā vienība ar 500 cīnītājiem. Rostovas pie Donas, Nahičevaņas un Novočerkaskas Sarkanajā gvardē ietilpa vēl 120—150 latviešu strādnieku. Viņiem pievienojās arī 25—30 Odesas latviešu sarkangvardu, kas caur Krimu atkāpās uz Rostovu pie Donas.

Pilsētā sabrauca arī daudz citu Sarkanās gvardes un partizānu vienību, kuru lielākā daļa bija visai demoralizējusies. Tāpēc Rostovas pie Donas aizstāvēšanā tās praktiski nepiedalījās. 8. maijā ar austriešu un vācu karaspēka atbalstu pilsētu ieņēma baltgvardi.

<sup>82</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 89. l., 11., 12. lp.; Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 335. lpp.

<sup>83</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 334., 335. lpp.

<sup>84</sup> Turpat, 335. lpp.

<sup>85</sup> История городов и сел Украинской ССР в 26-ти т. Запорожская область, с. 85.

<sup>86</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 335. lpp.

Sarkanās gvardes vienības ešelonos devās uz Tihorecku, bet no turienes — uz Caricinu. 1. latviešu revolucionārais bataljons tika nosūtīts uz priekšu pirmais, lai attīrītu ceļu no baltgvardiem. Bataljona ešeloni sasniedza Tihorecku. No turienes uz Sosikas staciju nosūtīja ešelonu ar Rostovas pie Donas un Odesas latviešu sarkangvardiem Jēkabsona vadībā. Sarkangvardi ieņēma Sosiku, bet tad staciju aplenca baltgvardi, kas bruņumašīnu aizsegā uzbruka latviešu sarkangvardu vienībai. Sākās nevienlīdzīga kauja, kuras iznākums sarkangvardiem varēja būt liktenīgs. Taču pienāca vēl daži ešeloni ar sarkangvardiem, un kazaki tika atsviesti no stacijas. Izvērsušies ķēdēs, sarkangvardi devās vajāt pretinieku, aizdzenot to stepē un nodarot tam lielus zaudējumus. Bet tad kazaki saņēma krietnu papildinājumu un atkal devās uzbrukumā. Šis kaujas dalībnieks A. Balodis vēlāk atmiņās rakstīja, kā sarkangvardi vīrišķīgi turējās, bet viņu spēki pakāpeniski izsīka. No latviešu vienības palika dzīva tikai saujiņa cīnītāju stepes upītes krastā. Vienības komandieris Jēkabsons, kas reimatisma saasinājuma dēļ pārvietojās ar grūtībām, pavēlēja atlikušajiem sarkangvardiem uguns aizsegā pārcelties pāri upītei un atkāpties uz Petrovkas sādžu, kas atradās pie dzelzceļa līnijas. Jēkabsons pats, atvadījies no brāļa, nošāvās, negribēdams apgrūtināt savus cīņas biedrus. Latviešu sarkangvardi zem pretinieka uguns pārcēlās upītei un sasniedza sādžu, kur atkal atsāka kauju.<sup>87</sup> Kopā ar viņiem plecu pie pleca cīnījās vietējie kazaki. Baltgvardu pārspēks bija tik liels, ka sarkangvardiem nācās atstāt Petrovku. Baltgvardi mēģināja viņus vajāt, bet sarkangvardi sagaidīja tos ar spēcīgu šauteņu uguni. Dzīvi palikušie sarkangvardi nogāja 20 km un palika pārnakšņot mazā stepes stacijā. Gaismai austot, no Tihoreckas pienāca bruņuvilciens. Latviešu sarkangvardi pievienojās tā desanta vienībai. Sosikas stacija tika atkal ieņemta pēc nelielas apšaudes. Tad bruņuvilciens desants attīrīja no baltkazakiem Petrovku, kur iepriekšējā dienā bija notikusi sīva cīņa. Ar lielu pārsteigumu un prieku latviešu sarkangvardi ieraudzīja vienu no saviem biedriem, kuru uzskatīja par kritušo. Sādžas aizstāvēšanas laikā viņš nemanot bija nošķīries no pārējiem sarkangvardiem un izklūt no turienes vairs nepaspēja. Vietējā zemniece paslēpa viņu drošā vietā, kamēr baltkazaki siroja apkārt, meklējot sarkanos.<sup>88</sup> Kritušos sarkangvardus kopā ar komandieri Jēkabsonu apglabāja dzelzceļa līnijas tuvumā starp Sosiku un Petrovku. Latviešu vienības atliekas pēc dažām dienām atgriezās Tihoreckā, bet no turienes izbrauca uz Caricinu.

1. latviešu revolucionārais bataljons palika Tihoreckā, kamēr uz Caricinu aizbrauca pēdējās Sarkanās gvardes vienības, un tad arī devās ceļā. Bataljona ešelons apstājās Beketovkas stacijā, kas atradās Caricinas tuvumā. Gaidot pilsētas KRK rīkojumu, ešelonu novietoja uz rezerves ceļa. Pēc divām dienām Beketovkā no Ukrainas

<sup>87</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 220., 221. lpp.

<sup>88</sup> Turpat, 222. lpp.

ieradās divi ešloni ar anarhistiem Petrenko vadībā. Tie vēl skaitījās Padomju karaspēka sastāvā. Anarhisti būtībā nepiedalījās cīņā pret vācu karaspēku, bet nodarbojās ar laupīšanu un citām vardarbībām. Rostovā pie Donas Petrenko vienība bija pilnīgi demoralizējusies. Ieradusies Beketovkā, tā jau bija īsta labi bruņota laupītāju banda. Anarhistu skaits sasniedza 1200.<sup>89</sup> Vienam ešelonam tika piekabinātas vairākas platformas ar lielgabaliem un ložmetējiem. Petrenko anarhistu vienība pieprasīja Caricinas KRK, lai viņus laiž garām pilsētai. Acīmredzot anarhisti cerēja doties ar vilcienu uz Povorinas pusi vai ar kuģi uz Astrahaņu vai Saratovu. Caricinas KRK bija ienākušas ziņas, ka Petrenko ar savu bandu iecerējis nokļūt Dienvidurālos. Tāpēc anarhistiem pavēlēja nodot ieročus un salaupītās mantas. Petrenko kategoriski atteicās pakļauties Caricinas KRK rīkojumam un cerēja ar varu izlauzties caur pilsētu. Latviešu sarkangvardi kļuva liecinieki tam, kā anarhisti pēc vētraina mītiņa sāka uzstādīt lielgabalus un ložmetējus pilsētas virzienā un, ķēdēs izvēršusies, lielgabalu un ložmetēju uguns atbalstīti, devās uzbrukumā Caricinai.<sup>90</sup> Bija skaidrs, ka notiek neģēlīga nodevība. Anarhisti bija pārliecināti par savu spēku un nemaz nedomāja nodrošināt aizmuguri. Pie tam viņi nenovērtēja latviešu sarkangvardu bataljona iespējas, jo tas bija ievērojami mazāks par Petrenko vienību. Drīz vien anarhistiem nācās dārgi samaksāt par savu nevērību.

Latviešu bataljona komandieris F. Bērziņš aizsūtīja uz pilsētu izlūkus, kas stājās sakaros ar KRK pavēlniecību, noskaidroja stāvokli un atgriezās atpakaļ. Izrādījās, ka Petrenko vienība pasludināta ārpus likuma un to nepieciešams nekavējoties atbruņot. Caricinas KRK lika priekšā 1. latviešu revolucionārajam bataljonam palīdzēt likvidēt anarhistu bandu. Tika nolemts, ka latviešu sarkangvardi, gaismai austot, pēkšņi uzbruks Petrenko vienībai no aizmugures. Gatavošanās kaujai notika tumsas aizsegā un ar lielu piesardzību. Uzbrukuma plāna realizāciju atvieglāja tas apstākļi, ka anarhisti, savu avantūru sākot, izvirzījās kādu kilometru uz priekšu Caricinas virzienā, bet ešloni ar platformām palika stacijā. Latviešu bataljona ešelons stāvēja rezerves ceļā tiem aizmugurē. Norunātajā laikā latviešu sarkangvardi pēkšņi uzbruka anarhistu ešeloniem un pēc īsas cīņas ieņēma tos līdz ar visām artilērijas un ložmetēju platformām.<sup>91</sup> Vienlaikus padomju karaspēka vienības uzbruka arī no Caricinas puses. Anarhistu vidū izcēlās panika, un tie, haotiski atšaudoties, metās bēgt stepē. Viņu barvedis Petrenko aizbēga, paņēmot līdzī savas vienības kasi ar vairākiem miljoniem zelta rubļu. Latviešu sarkangvardu rokās nonāca 3 trīscollīgi lielgabali, 5 ložmetēji, vagonš šauteņu ar patronām, divi ešloni ar nostiprinātām platformām, daži vagoni ar pārtiku un nolaupītajām

<sup>89</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 336. lpp.

<sup>90</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 89. l., 43. lp.

<sup>91</sup> Turpat, 15., 16. lp.

mantām.<sup>92</sup> Tas viss tika nodots Caricinas KRK rīcībā. Kara revolucionārā komiteja izteica latviešu sarkangvardu bataljonam pateicību, bet cīnītāji saņēma divu mēnešu algu, apģērbu jauniejiem kareivjiem un nepieciešamo pārtiku. Pēc atpūtas Caricinā 1. latviešu revolucionārais bataljons saņēma norikojumu uz Samaru. 22. maijā tas devās ar kuģi pa Volgu uz nozīmēto vietu.

Liels skaits latviešu strādnieku un bēgļu kara laikā bija apmetušies vairākās Donbasa pilsētās un strādnieku ciematos.

1916. gadā Slavjanskā atjaunoja darbu no Rīgas evakuētā Jesena porcelāna fabrika, kurā pirms Oktobra revolūcijas bija vairāk nekā 500 strādnieku.<sup>93</sup> Daudz latviešu strādnieku dabūja darbu vietējos sodas, cementa un citos uzņēmumos. Uz Kramatorsku pārcēlās Kleina mašīnbūves rūpnīca ar 350 strādniekiem. Bez tam šajā pilsētā ievērojams skaits latviešu strādnieku iekārtojās vietējās rūpnīcās. Luganskā daudz evakuēto latviešu strādnieku iestājās Hartmaņa un Patronu rūpnīcā. Družkovkā, Makejevkā un Jenakijevā vairāk nekā 650 latviešu strādnieku iekārtojās vietējās metalurģiskajās rūpnīcās. Prāvs skaits evakuēto rīdzinieku dabūja darbu Bahmutas, Gorlovkas un dažu citu Donbasa pilsētu un ciematu uzņēmumos. Ķopskaitā Donbasā apmetās uz dzīvi ap 3000 latviešu strādnieku ar ģimenēm un vismaz 1800 bēgļu.

Uz Donbasu atbrauca daudz LSD biedru. Slavjanskā Jesena porcelāna fabrikā un Cementa rūpnīcā kopš 1916. gada darbojās latviešu boļševiku grupa. Družkovkā latviešu pulciņu metalurģiskajā rūpnīcā nodibināja un vadīja Aleksandrs Niedritis, partijas biedrs no 1905. gada.<sup>94</sup> Līdz karam viņš strādāja rūpnīcā VEK, no 1916. gada — Družkovkā. Vēlāk A. Niedritis bija Donbasa strādnieku delegāts I, II un III Viskrievijas Padomju kongresā. 1918.—1920. gadā viņš bija politdarbinieks Sarkanajā Ārmijā, pēc tam strādāja atbildīgā partijas darbā.<sup>95</sup>

Liela grupa latviešu boļševiku izveidojās Kramatorskā Metalurģiskajā, Cementa un evakuētajā Kleina mašīnbūves rūpnīcā. To vadīja Zanis Brīvmanis, partijas biedrs no 1905. gada. Bahmutā latviešu boļševiku grupu organizēja un vadīja Jānis Urbacāns, partijas biedrs no 1911. gada, bet Makejevkā Paulīna Bormane, partijas biedre no 1916. gada. Grišīnā vietējās boļševiku organizācijas vadītājs bija Eduards Medne, partijas biedrs no 1903. gada.<sup>96</sup> Šajā organizācijā bija arī latviešu grupa. Pēc Februāra revolūcijas Donbasa boļševiki iznāca no pagrides, sāka atgriezties arī trimdinieki. Boļševiki gandrīz visur atteicās apvienoties ar meņševikiem un izveidoja savas spēcīgas partijas organizācijas.<sup>97</sup>

<sup>92</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apg., 89. l., 16. lp.

<sup>93</sup> Харьков и Харьковская губерния в Великой Октябрьской социалистической революции, с. 282.

<sup>94</sup> MACVA, 2169. f., 1. apg., 608. l., 6. lp.

<sup>95</sup> Turpat, 6. lp.

<sup>96</sup> Turpat, 394. l., 2. lp.

<sup>97</sup> Гончаренко Н. Г. В битвах за Октябрь. Донецк, 1974, с. 30—45.



Kramatorskā jau 1917. gada martā vietējās padomes izpildkomitejā no 17 locekļiem 11 bija boļševiki. Arī Makejevkas padomes boļševiku frakcija bija liela — gandrīz puse deputātu.

Rajona strādnieku deputātu padomju kongresā, kas notika 23. maijā Ņikitovkā, boļševiki jau bija ievērojamā pārsvarā.<sup>98</sup>

20.—21. augustā Harkovā notika valsts dienvidu latviešu grupu un sekciju konference. Tika izveidots vadošais centrs ar V. Maču priekšgalā. Tā sastāvā ietilpa K. Soms (J. Rutkis) (Harkova), P. Bormane (Donbass). K. Mucenijs (Jekaterinoslava). Sajā laikā Slavjanskas-Kramatorskas latviešu organizācijā bija 50 boļševiku, Luganskas — 60, Juzovkas — 56.<sup>99</sup>

Jau 1917. gada pavasarī Donbasa pilsētās un strādnieku ciematos sākās Sarkanās gvardes formēšana. Slavjanskā sarkangvardu vienību dibinātāju vidū bija J. Urbacāns, V. Puķjānis. Grišinas ogļraktuvju ciematā E. Medne izveidoja 250 cilvēku lielu sarkangvardu vienību.<sup>100</sup> Oktobrī Grišinas padome izvēlēja E. Medni par II Viskrievijas Padomju kongresa delegātu.<sup>101</sup> Luganskā, Kramatorskā, Družkovkā, Jenakijevā, Grišinā, Bahmutā, Juzovkā, Slavjanskā un citās pilsētās un ciematos Sarkanajā gvardē iestājās vairāki simti latviešu strādnieku, to skaitā gandrīz visi partijas biedri. Lielākajā daļā Donbasa pilsētu un ciematu padomju vara tika nodibināta tūlīt pēc bruņotās sacelšanās uzvaras Petrogradā.

Družkovkā 31. oktobrī Strādnieku un kareivju deputātu padome ārkārtējā sēdē pieņēma lēmumu pilnīgi atbalstīt II Viskrievijas Padomju kongresa lēmumus un Tautas Komisāru Padomi ar V. I. Ļeņinu priekšgalā.<sup>102</sup> Družkovkas KRK sastāvā tika ievēlēti A. Niedrītis un R. Čālītis.<sup>103</sup>

Družkovkas Sarkanā gварde bija viena no spēcīgākajām Donbasā. 1917. gada beigās tās rindās atradās 3500 bruņotu strādnieku. Novembrī, kad izraisījās atklāta cīņa ar Ukrainas Centrālo radu, partijas organizācija aizsūtīja A. Niedrīti uz Maskavu un Tulu pēc ieročiem. Viņš atveda 500 šauteņu, 15 revolveru un daudz patronu.<sup>104</sup> Daļu ieroču un patronu nodeva Sarkanās gvardes Centrālajam štābam Ņikitovkā.

Kramatorskā, Slavjanskā, Bahmutā, Luganskā un dažās citās vietās padomju vara nodibinājās bez bruņotas cīņas.

<sup>98</sup> Очерки истории Коммунистической партии Украины. Киев, 1972, с. 177.

<sup>99</sup> *Rajevskis V.* Latviešu proletariāta piedalīšanās cīņā par padomju varas nodibināšanu Ukrainā un Dienvidkrievijā. — Grām.: Oktobra cīņu liesmās. Rakstu krājums. R., 1977, 196. lpp.

<sup>100</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 394. л., 4.—7. лр.

<sup>101</sup> Турпат, 2. лр.

<sup>102</sup> Победа Великой Октябрьской социалистической революции и установление Советской власти на Украине, с. 129, 130; Гончаренко Н. Г. В битвах за Октябрь, с. 141.

<sup>103</sup> Октябрь на Артемовшине. Сборник. Харьков, 1929, с. 54.

<sup>104</sup> Борьба за власть Советов в Донбассе. Сб. документов и материалов, 1957, с. 207.

1917. gada 13. novembrī 500 rūpnīcas «Essen» latviešu strādnieku pieņēma rezolūciju par Tautas Komisāru Padomes atbalstīšanu un izteica gatavību pēc pirmā aicinājuma doties aizstāvēt revolūciju.<sup>105</sup>

Dažās Donbasa pilsētās Centrālās radas piekritēji mēģināja kavēt padomju varas pasludināšanu. Družkovkas un Kramatorskas Sarkanā gvarde A. Niedriša vadībā devās palīgā Konstantinovkas strādniekiem savaldīt kontrrevolūciju. Pēc tam viņi kopā ar Konstantinovkas un Bahmutas sarkangvardiem atbruņoja 25. ukraiņu pulku, kas atbalstīja Centrālo radu.

1917. gada decembrī vairākās Donbasa pilsētās un ciematos iebruka kaļedinieši. Sakarā ar to vietējās padomes sāka steidzīgi formēt jaunas sarkangvaru vienības. Slavjanskā sarkangvaru vienības tika nodibinātas Jesena porcelāna fabrikā, Sodas rūpnīcā un vairākos citos uzņēmumos.<sup>106</sup> Jesena fabrikā latviešu vienībā ietilpa 90 cinitāju. Par komandieriem tika izvirzīti frontinieki A. Kaliksons un P. Mārtinsons.

1917. gada decembrī kaļedinieši sagrāba dažas Donbasa pilsētas un ciematus un padzina padomes. Sarkanā gvarde sāka cīņu pret iebrukušajām kontrrevolucionāru daļām. Viņiem talkā nāca Maskavas, Petrogradas, Harkovas, Kostromas un citu pilsētu sarkangvaru vienības un revolucionārie Baltijas un Melnās jūras kara jūrnieki. Decembra otrajā pusē sākās vispārējs uzbrukums Kaļedina karaspēkam. Tika atbrīvota Slavjanska, Ņikitovka, Lozovaja, Pavlograda.<sup>107</sup>

1917. gada 31. decembrī V. Antonovs-Ovsejenko ziņoja Tautas Komisāru Padomei, ka «Donbass attīrīts no kaļediniešiem un haidamakiem. Ogļu izvešana no baseina pilnīgi mūsu rokās.»<sup>108</sup>

Līdz ar padomju varas nostiprināšanos Donbasā vietējā Sarkanā gvarde iesaistījās padomju karaspēkā, kas uzbruka Rostovai pie Donas un Novočerkaskai. Pēc šo pilsētu atbrīvošanas 1918. gada februāra beigās sarkangvardi atgriezās Donbasā. Bet jau aprīlī viņi ar ieročiem rokās devās aizstāvēt savu novadu no austriešu un vācu karaspēka. Šajā cīņā aktīvi piedalījās arī simtiem latviešu sarkangvaru. Tomēr spēku samērs nebija viņiem labvēlīgs un Donbasu vajadzēja atstāt. Sarkanās gvardes vienības ar kaujām atkāpās uz Rostovu pie Donas, Caricinu, Voroņežu un Kurskas guberņu.

Lielajā ostas un rūpniecības pilsētā Odesā kara laikā ieradās vairāki simti latviešu strādnieku un ap 1000 bēgļu.<sup>109</sup> 1916. gadā

<sup>105</sup> Борьба за власть Советов в Донбассе. Сб. документов и материалов, 1957, с. 197.

<sup>106</sup> Большевистские организации Украины (ноябрь 1917 г.—апрель 1918). Сб. документов и материалов. Киев, 1957, с. 109.

<sup>107</sup> Борьба за установление и упрочение Советской власти. Хроника событий, 26 октября 1917 г.—10 января 1918 г., с. 504.

<sup>108</sup> Турпат, 571. lpp.

<sup>109</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī; Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 253. lp.

vecais partijas biedrs Frīdrihs Zemītis nodibināja pilsētā latviešu boļševiku grupu. Pēc Februāra revolūcijas tā legalizējās un līdz aprīļa vidum jau apvienoja 70 boļševiku.<sup>110</sup> Odesā pēc Februāra revolūcijas pastāvēja apvienota KSDSP organizācija. Latviešu grupa un vēlāk sekcija sastāvēja gandrīz vienīgi no boļševikiem. F. Zemītis bija starp pirmajiem trim boļševikiem, kas tika ievēlēti pilsētas padomes sastāvā. Vēlāk padomes izpildkomitejā ietilpa arī F. Ozols, E. Balodis, A. Vikstremis. Lai ciešāk kontaktētos ar tautiešiem, boļševiki prasmīgi izmantoja «Latviešu biedrību», kas organizēja sapulces, lekcijas, dažādus kultūras pasākumus. Odesas boļševiki partijas latviešu sekcijas pārstāvi F. Zemīti delegēja uz KSDS(b)P VII (Aprīļa) konferenci. Pēc šīs konferences 1917. gada 18. maijā viņš uzstājās ar referātu un informēja par konferences lēmumiem Odesas boļševiku kopsapulci, kas notika «Latviešu biedrības» namā. Pēc šīs sapulces drīz vien notika boļševiku un meņševiku organizatoriskā šķelšanās. F. Zemītis tika izvirzīts par Odesas KSDS(b)P komitejas locekli.

Oktobra dienās F. Zemītis atradās Maskavā, kur bija ieradies uz KSDS(b)P latviešu grupu un sekciju konferenci, kas faktiski nenotika, jo sākās vēsturiskie notikumi Petrogradā. Noturējuši vienu informatīvu sēdi, delegāti steidzīgi devās atpakaļ uz savām pilsētām. F. Zemītis dažas dienas uzkavējās Maskavā, piedalījās ielu cīņās un tad aizbrauca uz Odesu, kur norisinājās asa cīņa ar kontr-revolūciju.

26. oktobrī Odesas KSDS(b)P komiteja griezās pie strādniekiem, kareivjiem, jūrniekiem un zemniekiem ar aicinājumu atbalstīt padomju varu.<sup>111</sup> Tomēr boļševikiem neizdevās nodrošināt sev vairākumu pilsētas un apgabala kara revolucionārajās komitejās, kas tika nodibinātas 25. un 27. oktobrī.<sup>112</sup> Abas KRK novembrī nonāca Ukrainas Centrālās radas ietekmē, un boļševiki pārtrauca ar tām sakarus. Tomēr Sarkanā gvarde joprojām palika boļševiku rokās. 28. oktobrī sarkangvardu kopsapulce, kuru sasauca boļševiki, pieņēma lēmumu par Petrogradas strādnieku un kareivju sacelšanās atbalstīšanu un pieprasīja visu varu nodot padomēm.<sup>113</sup> Novembrī Odesā nodibināja Sarkanās gvardes Centrālo štābu. 10.—23. decembrī notika Rumāņu frontes, Odesas apgabala un Melnās jūras kareivju un jūrnieku padomju II kongress. Pēc asas cīņas kongresā virsroku ņēma boļševiki un kreisie eseri. Jaunās izpildkomitejas sastāvā pārsvaru guva boļševiki. Tādējādi sociālistiskās revolūcijas spēki Odesā ievērojami nostiprinājās. Bet arī Centrālā rada turpināja koncentrēt pilsētā haidamaku daļas. 1917. gada decembra beigās

<sup>110</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП [6], с. 50.

<sup>111</sup> В борьбе за Октябрь (март 1917—январь 1918). Сб. документов и материалов об участии трудящихся Одессы в борьбе за установление Советской власти. Одесса, 1958, с. 89, 90.

<sup>112</sup> Борьба за установление и упрочение Советской власти. Хроника событий. 26 октября 1917—10 января 1918 гг., с. 45.

<sup>113</sup> Турпат, 62. lpp.

boļševiki Odesā sāka gatavot bruņotu sacelšanos. Sarkanā gvarde tika gatavota izšķirošajai kaujai. Tās sastāvā bija arī latviešu strādnieku vienība (60 cīnītāju), kuru organizēja boļševiku sekcija.<sup>114</sup> Vienību vadīja F. Zemītis un P. Maizītis.

1918. gada 4. janvārī Odesā tika nodibināta KRK ar boļševiku priekšgalā. Tā kļuva par bruņotās sacelšanās štābu.<sup>115</sup> Viens no bruņotās sacelšanās vadītājiem bija Melnās jūras kara flotiles komi-sārs Kārlis Ziediņš, kas ieradās Odesā no Petrogradas pēc KSDS(b)P CK rīkojuma.

Sacelšanās sākās 1918. gadā naktī no 13. uz 14. janvārī. Sarkanās gvardes un jūrnieku vienības uzbruka stacijai, pastam, telegrāfam un citiem pilsētas svarīgākajiem objektiem. Ielu cīņas turpinājās trīs dienas. Sacelšanās pirmajās rindās gāja latviešu sarkangvardu vienība F. Zemīša un K. Ziediņa vadībā.<sup>116</sup>

Vienības sastāvā bija Jānis Freibergs, Jānis Svēte, Emīls Balodis, Jānis Grants, Aleksandrs Vikstremis, Pēteris Maizītis, Krišjānis Strautnieks, Anna Grase un daudzi citi. Latviešu sarkangvardi sturmēja galveno pastu, guberņas tiesas ēku un citus objektus Odesas centrā. Īpaši jāatzīmē Jāņa Svētes varoņdarbs. Viņš ar trim sarkangvardiem 30 stundu noturējās Apgabala tiesas ēkā, ar ložmetēja uguni atvairot haidamaku uzbrukumus. Pie stacijas varoņa nāvē krita maiznieku arodbiedrības priekšsēdētājs Baumanis.<sup>117</sup>

Bruņotā sacelšanās Odesā vainagojās ar Centrālās radas kara-spēka sakāvi. Pēc uzvaras latviešu sarkangvardu vienība saglabā-jās un piedalījās cīņās pret kontrrevolūciju, bandītismu un spekulā-ciju.

1918. gada februāra beigās sakarā ar vācu un austriešu kara-spēka tuvošanos Odesai latviešu sarkangvardi kopā ar citiem strādnieku un jūrnieku vienībām devās aizstāvēt pilsētu. Kādā no kau-jām krita J. Svēte un V. Marauskis.<sup>118</sup>

Pēc Odesas krišanas latviešu sarkangvardu vienība un boļševiku grupa devās ar kuģi uz Feodosiju. Pēc kāda laika viņi ar kuģi pār-cēlās uz Mariupoli (tag. Ždanova), no turienes uz Taganrogu. Ārīja sākumā Odesas latviešu sarkangvardi ieradās Rostovā pie Donas, kur iesaistījās vietējā latviešu sarkangvardu vienībā un apsargāja Padomi un Donas tiltus.<sup>119</sup> Pēc atkāpšanās no pilsētas viņi kopā ar Rostovas pie Donas latviešu sarkangvardiem piedalījās smagajās kaujās pie Sosikas stacijas. Cietuši lielus zaudējumus, Odesas un Rostovas pie Donas latviešu sarkangvardi caur Tihorecku aizbrauca

<sup>114</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 214. lpp.

<sup>115</sup> В борьбе за Октябрь (март 1917—январь 1918 г.), с. 136—138, 167.

<sup>116</sup> Гражданская война. Материалы об истории Красной Армии. М., 1923, т. 2, с. 129; Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 214. lpp.

<sup>117</sup> Памятник борцам пролетарской революции, погибшим в 1917—1921 гг. М.; Л., 1925, с. 54, 242.

<sup>118</sup> Turpat, 361., 510. lpp.

<sup>119</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 217. lpp.

uz Caricinu.<sup>120</sup> Tihoreckā baltkazaku rokās krita Odesas latviešu boļševiku sekcijas loceklis A. Vikstremis, kuru nošāva Novorosijskā.<sup>121</sup> Dzīvi palikušie Odesas latviešu sarkangvardi ar kuģi pārcēlās no Caricinas uz Samaru, kur iestājās 1. latviešu revolucionārajā bataljonā.

Vācu okupācijas posmā 1918. gadā Odesā palika lielākā daļa latviešu, kas bija ieradušies pilsētā kara laikā. Daži no latviešu boļševikiem piedalījās pagrides cīņā pret okupantiem un haidamakiem. 1919. gada pavasarī Odesu atbrīvoja Sarkanā Armija. Tūlīt pēc tam pilsētā sāka formēt 2. Odesas strādnieku pulku, kurā iestājās arī vairāki desmiti latviešu strādnieku. Par pulka politisko komisāru kļuva bijušais sarkanguards un pagrīdnieks Jānis Freibergs, partijas biedrs no 1905. gada, bet par bataljona komisāru — Aleksandrs Lepiks, par rotas komandieri — Grabovskis, ierindnieku vidū bija Ābelis, Voinovičs un daudzi citi.<sup>122</sup> Šis pulks pašizliedzīgi cīnījās pret deņikiniešiem pie Odesas. 1919. gada 19. augustā pilsētu atkal ieņēma baltgvardi. Atkāpjoties no Odesas, ienaidnieku rokās nokļuva latviešu boļševiku sekcijas loceklis kuģa kapteinis Miķelis Lepiks. Viņa sieva un divi dēli arī bija partijas biedri, taču netika apcietināti. Miķeli Lepiku baltgvardi nomocīja Nikolajevas cietumā.<sup>123</sup>

2. Odesas strādnieku pulka kaujās krita arī bijušais Rīgas Politehniskā institūta students krievu ekspedīcijas korpusa kareivis Francijā boļševiks Rozītis, kā arī bijušie sarkangvardi Grabovskis un Frīdenbergs. Odesā baltgvardu pagrīdnieki nonāvēja Melnās un Azovas jūras transporta komisāru Andreju Lazdiņu.<sup>124</sup>

Kijevā imperiālistiskā kara laikā ieradās vairāki simti latviešu strādnieku. Reģistrēto bēgļu skaits sasniedza 1080 cilvēku.<sup>125</sup> Starp atbraucējiem bija arī daži LSD biedri, kas iesaistījās partijas darbā. Pēc Februāra revolūcijas izveidojās Kijevas latviešu boļševiku grupa. Sākumā tā ietilpa pilsētas KSDSP apvienotajā organizācijā. 1917. gada pavasarī latviešu boļševiki nodibināja savu sekciju. Viens no tās vadītājiem bija Kārlis Baumanis, partijas biedrs no 1907. gada. Sekcijas darbā aktīvi piedalījās Teodors Āboliņš, partijas biedrs no 1905. gada, Minna Āboliņa, partijas biedre no 1908. gada, un daudzi citi.<sup>126</sup> Sakarus ar bezpartejiskajiem strādniekiem un bēgļiem boļševiku sekcija uzturēja caur Latviešu klubu, kurā 1917. gada vasarā skaitījās vairāk nekā 500 biedru.

Padomju varas nodibināšana Kijevā notika bruņotas cīņas ceļā. Pēc strādnieku un kareivju sacelšanās uzvaras Petrogradā Kijevā

<sup>120</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 218.—223. lpp.

<sup>121</sup> Oktobra cīņu liesmās, 202. lpp.

<sup>122</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 254. lpp.

<sup>123</sup> Turpat, 255. lpp.

<sup>124</sup> Turpat.

<sup>125</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī.

<sup>126</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 21. l., 1.—5. lp.

tika izveidota boļševistiska KRK, kurā darbojās J. Gamarņiks, L. Pjatakovs, I. Kreicbergs, J. Puķe.<sup>127</sup>

Kara apgabala štābs arestēja KRK locekļus un centās apturēt revolūcijas tālāko attīstību.<sup>128</sup> Strādnieki un revolucionārie kareivji atbildēja ar bruņotu sacelšanos, kas uzvarēja 31. oktobrī. Tomēr šis uzvaras augļus pasteidzās izmantot Centrālā rada, kura 1. novembrī pasludināja sevi par Ukrainas augstāko varu, bet pēc tam atklāti uzstājās pret Tautas Komisāru Padomi.

Novembra beigās Centrālās radas karaspēks atbruņoja visas Kijevas garnizona krievu daļas. Atbruņotos kareivjus pusapgērbtus aizveda uz staciju, iesēdināja ešelonos un nosūtīja uz Krieviju.<sup>129</sup> Jaunā gada priekšvakarā zvēriski tika nogalināts KRK priekšsēdētājs L. Pjatakovs. 1918. gadā naktī no 3. uz 4. janvāri haidamaki uzbruka pilsētas strādnieku kvartāliem. Bija apcietināts aptuveni 200 boļševiku. Haidamaku rokās nonāca ap 1500 šauteņu. Vairākos Kijevas rajonos izcēlās bruņotas sadursmes starp Centrālās radas karaspēku un sarkangvardiem.<sup>130</sup> Pēc dažām dienām, 10. janvārī, Kijevas strādnieki atkal sacēlās. Par sacelšanās centru kļuva Arsenāls. Centrālā rada nosūtīja pret strādniekiem visu savu karaspēku. Vairākas dienas pilsētā notika ielu cīņas. Sacelšanās dalībnieku vidū bija arī simtiem latviešu strādnieku. Latviešu boļševiku sekcija ķērās pie ieročiem pilnā sastāvā. Šo notikumu dalībniece Minna Āboliņa vēlāk rakstīja, ka īsā laikā Matisona apavu fabrikas strādniekiem tika izsniegti ieroči, kuri bija noslēpti janvāra sākumā haidamaku uzbrukuma laikā. Šajā uzņēmumā bija liels skaits latviešu apavnieku. Saņēmuši šautenes, fabrikas strādnieki kopā ar citiem devās palīgā Arsenāla aizstāvjiem. Tomēr pēc dažām dienām Arsenāls krita. Tā ieņemšanu vadīja franču virsnieki, kas bija iebraukuši Kijevā no Mogiļovas jau 1917. gada 22. novembrī. Pēc bruņotās sacelšanās apspiešanas pilsētā notika īstas sarkangvardu medības. Viņi bija spiesti slēpties vai bēgt. Minna un Teodors Āboliņi paslēpās pie pazīstamiem latviešu bēgļiem. Teodors Āboliņš ielu cīņas laikā bija ievainots galvā.<sup>131</sup>

Drīz vien Kijevas strādniekiem palīgā pienāca Petrogradas, Maskavas, Harkovas, Minskas un citu pilsētu Sarkanā gvarde. 26. janvārī sarkangvardu vienības galīgi sakāva peļturiešus un atbrīvoja Kijevu. Petrogradas Sarkanās gvardes sastāvā bija optiskās rūpnīcas «Herc» vienība ar 120 cīnītājiem. Kaujās par Kijevas atbrīvošanu krita Petrogradas latviešu partijas rajona «Prometejs» aktīvais darbinieks Eduards Vilsons, kuru apglabāja Petrogradā, Marsa laukumā.

<sup>127</sup> Большеви́стские организации Украины в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции (март—ноябрь 1917). Документы и материалы. Киев, 1957, с. 927.

<sup>128</sup> 1917 год на Киевщине. Хроника событий. Киев, 1928, с. 334—337.

<sup>129</sup> Турпат, 404., 405. lpp.

<sup>130</sup> Киевская мысль, 1918, № 182, 5 января.

<sup>131</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 21. l., 3.—5. lp.

2. Maskavas revolucionārās vienības sastāvā bija rūpnīcas «Motors» latviešu vienība. Tās cīnītājs M. Draudiņš krita par Kijevas atbrīvošanu. Ar militāru godu viņu apglabāja pie Kremļa sienas Maskavā.<sup>132</sup> Blakus apglabāts arī Jānis Smilga, 2. Maskavas revolucionārās vienības sarkangvars, rūpnīcas «Ruskabel» strādnieks, kas krita 1917. gada 28. decembrī Jekaterinoslavā ielu cīņās pret haidamakiem.<sup>133</sup>

\* \* \*

\*

Tūkstošiem evakuēto Rīgas strādnieku deva nopietnu ieguldījumu cīņā par padomju varu Harkovā, Jekaterinoslavā, Aleksandrovskā, Donbasa pilsētās, Odesā, Rostovā pie Donas, Kijevā un citās valsts dienvidu rūpniecības pilsētās. Latviešu strādnieki, galvenokārt metālisti, tur bija ieradušies kopā ar saviem uzņēmumiem, saglabājot partijas grupas un revolucionārās tradīcijas. Tāpēc viņi ātri iekļāvās kopīgajā revolucionārajā cīņā un izvirzījās tās pirmajās rindās. Harkovā, Jekaterinoslavā, vairākās Donbasa pilsētās latviešu boļševikiem bija svarīga loma vietējo partijas organizāciju izveidošanā un nostiprināšanā. Parasti latviešu boļševiki konsekventi cīnījās par organizatorisko sakaru saraušanu ar meņševikiem.

Ipaši nozīmīga bija latviešu boļševiku un evakuēto strādnieku loma Sarkanās gvardes izveidošanā Harkovā, Jekaterinoslavā, Donbasa pilsētās, Aleksandrovskā, Rostovā pie Donas.

Latviešu sarkangvardi plecu pie pleca ar krievu, ukraiņu un citu tautu proletāriešiem pašaieliedzīgi cīnījās pret kaļedniešiem Donas apgabalā un buržuāziski nacionālistisko Centrālo radu Ukrainā. Šajā cīņā viņi izcēlās ar savu nelokāmo ļepiniešu internacionālistu pārliecību un izcilajām kaujas spējām. Latviešu sarkangvardi Ukrainā piedalījās arī kaujās pret austriešu un vācu karaspēku, bet pēc tam iestājās Sarkanās Armijas rindās, lai turpinātu cīņu par padomju varu. Daudz latviešu evakuēto strādnieku aktīvi darbojās komunistiskajā pagrīdē 1918.—1920. gadā Harkovā, Jekaterinoslavā, Odesā un vairākās citās pilsētās.

<sup>132</sup> *Абрамов А. С. У Кремлевской стены, с. 53, 54.*

<sup>133</sup> Turpat.

## SESTĀ NODAĻA

---

# LATVIEŠU SARKANGVARDI PIEVOLGĀ UN URĀLOS

Uz Pievolgas pilsētām kara laikā evakuējās salīdzinoši mazāk Latvijas fabriku un rūpnīcu strādnieku nekā valsts centra apgabalos vai dienvidos. Tomēr arī šeit to īpatsvars un loma ciņā par padomju varu bija ievērojama. Visvairāk latviešu strādnieku apmetās Samarā (tag. Kuibiševa), kas bija svarīgs Pievolgas rūpniecības un tirdzniecības centrs. 1913. gadā Samarā skaitījās 143 800 iedzīvotāju, no tiem ap 6 tūkst. fabriku un rūpnīcu strādnieku. Kara laikā pilsētas lielākie uzņēmumi — Cauruļu, Sprāgstvielu, mehāniskās un citas rūpnīcas krietni paplašināja savu ražošanu. Tāpēc, neraugoties uz mobilizācijām, strādnieku skaits pieauga. 1915. gada aprīlī pēc Samaras Sprāgstvielu rūpnīcas pieprasījuma uz turieni aizbrauca 600 Rīgas strādnieku, kas bija palikuši bez darba.<sup>1</sup> 1915. gada nogalē uz Samaru pārcēlās Rīgas metālapstrādes rūpnīca «Salamandra» ar

<sup>1</sup> Очерки экономической истории Латвии (1900—1917). Рига, 1968, с. 277.



660 strādniekiem, kā arī viens no rūpnīcas «Provodņiks» cehiem ar 570 strādniekiem. Arī Cauruļu rūpnīcā sāka strādāt vairāki simti rīdzinieku. Bez tam pilsētā apmetās vēl 2250 reģistrēto bēgļu.<sup>2</sup> Apmēram 700 no tiem iekārtojās Cauruļu un Sprāgstvielu rūpnīcās un citos uzņēmumos. Tātad 1917. gadā Samarā atradās aptuveni 3200 Latvijas strādnieku ar ģimenēm. Latviešu kopskaits pilsētā sasniedza 6—7 tūkst. cilvēku. 1915. gada rudenī Samarā ieradās 30 LSD biedru.<sup>3</sup> Viņu vidū bija partijas biedri ar lielu stāžu — J. Bauers (partijas biedrs no 1905. g.), P. Zvejnieks (no 1906. g.). E. Apine (no 1907. g.), A. Matisone (no 1908. g.), M. Vēveris (no 1911. g.). Latviešu boļševiki izveidoja trīs pagrīdes pulciņus un sāka dibināt sakarus ar vietējiem partijas biedriem. Pamazām Samarā ieradās arvien jauni latviešu boļševiki. Viens no viņiem — S. Viksniņš, partijas biedrs no 1912. gada, bija strādājis pagrīdē Rīgā un Pēterpilī, ticis ieslodzīts Rīgas un Samaras cietumos. Pēc atbrīvošanas no Samaras cietuma viņš atkal aktīvi iesaistījās revolucionārajā darbībā un drīz kļuva par vienu no latviešu boļševiku vadītājiem pilsētā. P. Strupe, partijas biedrs no 1907. gada, agrāk strādāja «Provodņikā» un bija Rīgas pilsētas LSD komitejas loceklis. Ieradies Samarā, viņš strādāja par Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas Samaras nodaļas sekretāru.

1915. gada novembra otrajā pusē tika atjaunota pilsētas KSDSP komiteja, kurā ietilpa S. Viksniņš, P. Zvejnieks, P. Strupe, J. Bauers, N. Panovs un A. Trusovs.<sup>4</sup> Samaras partijas organizācijā apvienojās trīs partijas rajoni — Cauruļu rūpnīcas, Pilsētas un Latviešu rajons. Katrā rajonā bija vairāki pulciņi. Latviešu boļševiki ietilpa visos partijas rajonos. Cauruļu rūpnīcā latviešu partijas grupā darbojās J. Bauers, Z. Bauers, M. Vēveris, K. Roziņš, A. Apinis, K. Trēziņš, K. Puksis un citi. J. Bauers bija komitejas loceklis.<sup>5</sup>

2. kara darbnīcas partijas šūniņu veidoja galvenokārt latviešu strādnieki ar S. Viksniņu vadībā. Pilsētas rajonā darbojās trīs krievu un četri latviešu pulciņi — «Amors», «Volga», «Maijs» un «Cinis». Rajona komitejas sastāvā bija Z. Bauers un J. Kārkliņš. Latviešu rajons apvienoja LSD biedrus un veica plašu organizatorisko un politisko darbu evakuēto strādnieku un bēgļu vidū.

1916. gada pavasarī KSDSP Samaras komiteja organizēja nelegālu tipogrāfiju proklamāciju un skrejlapu drukāšanai. To pārzināja P. Zvejnieks. Septembrī un oktobrī Samaras partijas organizācijā policija izdarīja plašus arestus.<sup>6</sup> Tomēr pilsētas KSDSP

<sup>2</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī.

<sup>3</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), Рига, 1976, с. 27.

<sup>4</sup> Очерки истории Куйбышевской организации КПСС. Куйбышев, 1967, с. 160—163.

<sup>5</sup> Назаров П. А. Участие большевиков Латвии в борьбе за победу и становление Советской власти в Самаре (1915 г.—январь 1918 г.). — Проблемы стратегии и тактики Коммунистической партии Латвии. Октябрь 1917 года, с. 124.

<sup>6</sup> Попов Ф. Г. Летопись революционных событий в Самарской губернии (1902—1917). Куйбышев, 1969, с. 416—420.



Jekabs Bauers

organizācija turpināja savu darbību. 1917. gadā atkal sākās aresti. Pēc Februāra revolūcijas 3. martā no Samaras cietuma tika atbrīvoti politiešlodzītie, arī daudz latviešu boļševiku. Nākamajā dienā notika pirmā legālā partijas sapulce, kas izvēlēja pilsētas KSDSP Pagaidu komiteju, kurā ietilpa R. Bauze, J. Birns, P. Zvejnieks. R. Bauzi un P. Zvejnieku ievēlēja arī Samaras padomē. Drīz pilsētā ieradās politiskie trimdinieki A. Bubnovs, V. Kuibiševs, P. Strupe, S. Viksniņš, J. Bauers un daudzi citi. Partijas darbs aktivizējās un paplašinājās. Martā atkal atjaunoja trīs pilsētas KSDSP rajonus. Aprīļa sākumā Latviešu rajonā vien bija jau 100 boļševiku.

9. aprīlī 1. Samaras KSDSP konferencē notika boļševiku un meņševiku organizatoriska šķelšanās. Par to aktīvi uzstājās latviešu boļševiki.

Samaras boļševiku komitejas locekļu vidū bija V. Kuibiševs, K. Lūks, R. Bauze, P. Strupe, S. Viksniņš, J. Bauers, I. Birns. Par KSDS(b)P gubernas komitejas priekšsēdētāju kļuva A. Mitrofanovs, bet par sekretāru — R. Bauze.

Latviešu boļševiki aktīvi piedalījās arodbiedrību atjaunošanā Samarā. S. Viksniņš un M. Vēveris bija metālistu arodbiedrības valdes locekļi. Latviešu partijas rajonā ar katru mēnesi pieauga biedru skaits un 1917. gada jūlijā sasniedza 167.<sup>7</sup>

Korņilova kontrrevolucionāro dumpju laikā Samarā sākās rosīga Sarkanās gvardes organizēšana. 30. augustā Latviešu partijas ra-

<sup>7</sup> Proletariāta Čiņa, 1917, 15. jūlijā.



Johans Birns

jons nolēma aktīvi iesaistīties šajā svarīgajā darbā.<sup>8</sup> Septembra beigās Samaras padome apsprieda un pieņēma Sarkanās gvardes statūtus, kurus bija uzrakstījis V. Kuibiševs. Tos galīgi apstiprināja oktobra sākumā sarkangvardu kopsapulcē. Oktobra revolūcijas priekšvakarā Samarā jau skaitījās ap 1000 sarkangvardu.<sup>9</sup>

Cauruļu rūpnīcā Sarkanās gvardes vienību organizēja J. Birns. Latviešu partijas rajona sarkangvardu vienības komandieris no 1. oktobra kļuva J. Mauriņš, kas tikko bija atbraucis no Voronžas.<sup>10</sup> 26.—27. oktobrī notika Samaras padomes paplašināta sēde, kurā apsprieda jautājumu par varu sakarā ar bruņotās sacelšanās uzvaru Petrogradā. Cauruļu un citu rūpnīcu strādnieku deputāti pieprasīja, lai visa vara pārietu padomes rokās. Šo boļševistisko rezolūciju atbalstīja 441 deputāts, pret to bija 140 meņševiku un eseru.<sup>11</sup> Sēdē tika ievēlēta KRK ar V. Kuibiševu priekšgalā. Pārvēlētajā Samaras padomē ietilpa vesela grupa latviešu strādnieku. Padomes izpildkomitejas prezidija loceklis bija P. Strupe.<sup>12</sup> Padomju varas uzvaru Samarā nostiprināja I Gubernas padomju kongress, kas notika 1917. gada 6.—11. decembrī.

<sup>8</sup> Приволжская Правда, 1917, № 105, 3 сентября.

<sup>9</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции. М., 1977, с. 335.

<sup>10</sup> МАСВА, 2169. f., 1. арг., 390. л., 5. лр.

<sup>11</sup> Победа Великой Октябрьской социалистической революции в Самарской губернии. Документы и материалы. Куйбышев, 1957, с. 166, 167.

<sup>12</sup> Попов Ф. Г. Летопись революционных событий в Самарской губернии (1902—1917), с. 581.

Samaras boļševiku balsts cīņā par padomju varu bija Sarkanā gvarde. Pilsētas KRK vadībā tā pārņēma savā apsardzībā svarīgākos objektus un lielākos uzņēmumus.

Jau 1917. gada novembrī Samaras Sarkanās gvardes galvenie spēki devās cīņā pret atamanu Dutovu, kas organizēja Orenburgā pretpadomju dumpi. 26. oktobrī atamans Dutovs paziņoja, ka visa vara Orenburgas guberņā pāriet kazaku karaspēka pavēlniecības rokās.<sup>13</sup> Pēc viņa pavēles guberņā sākās vietējo padomju padzišana. Uzsācis pretpadomju dumpi, atamans Dutovs rosīgi meklēja sakarus ar iekšējo un ārējo kontrrevolūciju.

KSDS(b)P CK un Tautas Komisāru Padome pēc V. I. Ļeņina priekšlikuma nekavējoties sāka organizēt cīņu pret Dutovu. 14. novembrī Orenburgā boļševiki nodibināja vietējās padomes KRK. Tomēr Dutovs padomi padzina, bet KRK locekļus apcietināja.<sup>14</sup> Vienlaikus baltkazaki sāka plašu uzbrukumu Dienvidurālos, kā arī Samaras un Saratovas virzienā. Viņiem izdevās sagrābt Troicku un Čelabinsku.

19. novembrī Dienvidurālu strādnieku delegācija ieradās Petrogradā un lūdza no Padomju valdības palīdzību. V. I. Ļeņins uzdeva N. Podvoiskim un V. Antonovam-Ovsejenko nekavējoties organizēt Sarkanā gvardi un revolucionāro karaspēku cīņai pret atamanu Dutovu.

1917. gada novembra beigās un decembra sākumā no Petrogradas un Dienvidurāliem izbrauca vairākas Sarkanās gvardes, jūrnieku un kareivju vienības. Sarkangvardu vienības nosūtīja arī Samaras, Aktjubinskas, Saratovas, Ufas, Jekaterinburgas, Buzulukas un citas padomes.

1917. gada novembrī—decembrī atamana Dutova rīcībā bija 8 tūkst. labi apbruņotu un apmācītu kazaku.<sup>15</sup> Pret tiem Čelabinskas—Troickas un Orenburgas virzienā tika koncentrēti 10—12 tūkst. sarkangvardu, jūrnieku un revolucionāro kareivju ar prāvu skaitu ložmetēju, 25 lielgabaliem, 6 bruņumašīnām un divām lidmašīnām.<sup>16</sup>

Padomju vara Čelabinskā uzvarēja 1917. gada 20. novembrī. Pilsētā nodibināja KRK, kurā no kareivjiem ietilpa V. Blihers.<sup>17</sup> Dutova baltkazaki un vietējā kontrrevolūcija atkāpās uz Troicku. Cīņa par šo Dienvidurālu pilsētu bija sīva. Beidzot 25. decembrī Troicku atbrīvoja Sarkanā gvarde kopā ar pienākušajiem Baltijas jūrniekiem un 17. Sibīrijas pulka vienību.<sup>18</sup>

Orenburgas virzienā dutoviešiem uzbruka Samaras, Saratovas, Buzulukas, Ufas un citu pilsētu sarkangvardu vienības. Samarā

<sup>13</sup> Гражданская война в Оренбуржье (1917—1919 гг.). Документы и материалы. Оренбург, 1958, с. 378.

<sup>14</sup> Попов Ф. Г. Дутовщина. Москва; Самара, 1934, с. 28; Уральский рабочий, 1917, 6 декабря.

<sup>15</sup> СВРАА, I. t., I. ap., 21. l., 156. lp.

<sup>16</sup> Конев А. Красная Гвардия на защите Октября. М., 1978, с. 98.

<sup>17</sup> Борьба за Советскую власть на Южном Урале (1917—1918 гг.). Сб. документов и материалов. Челябинск, 1957, с. 212, 438.

<sup>18</sup> Турпат, 439. lpp.

Sarkano gvardi cīņai pret Dutovu organizēja J. Mauriņš, J. Birns, N. Teplovs. Latviešu partijas rajons nosūtīja pret baltkazakiem sarkangvardu vienību — 300 cīnītāju Jēkaba Mauriņa vadībā.<sup>19</sup> Kopā ar vienību uz fronti izbrauca partijas rajona aktīvie darbinieki J. Bauers, Z. Bauers. Cīņā pret Dutovu devās arī Cauruļu rūpnīcas 300 sarkangvardu Johana Birna un Nikolaja Teplova vadībā, kā arī dzelzceļnieku vienība. Cauruļu rūpnīcas vienībā ietilpa vairāki desmiti latviešu strādnieku. Buzulukas padome nosūtīja uz fronti 300 sarkangvardu, bet Nikolajevas apriņķa padome — 500 sarkangvardu V. Čapajeva vadībā.

1917. gada 20. decembrī Padomju valdības komisārs P. Kobozevs nosūtīja dutoviešiem ultimātu ar prasību nolikt ieročus, bet atbildi nesaņēma.<sup>20</sup> Tad sākās padomju karaspēka ģenerālzbrukums Orenburgai. Sarkangvardu vienības virzījās gar dzelzceļa līniju. Baltkazaki izmisīgi pretojās pie katras stacijas, pēkšņi uzbrūkot sarkangvardiem no flangiem un aizmugures. Kaujās pret dutoviešiem īpaši izcēlās Samaras latviešu sarkangvardu vienība Jēkaba Mauriņa vadībā, kas virzījās uzbrucēju priekšējā kolonnā. Sarkangvardi parādīja teicamas kaujas spējas. Pašreizējīgi savu uzdevumu veica vienības sanitāres, kuru vidū bija Anna Matisone, Marta Gertnere.<sup>21</sup> Pēc Gamalejevkas stacijas ieņemšanas tur atstāja 8 latviešu sarkangvardus ar Z. Baueru priekšgalā. Pēkšņi stacijai uzbruka baltgvardi, bet viņus sagaidīja ar ložmetēju un šauteņu uguni. Cīņa turpinājās vairākas stundas, taču sarkangvardi noturējās stacijā.<sup>22</sup>

Tiešs uzbrukums Orenburgai sākās 1918. gada janvāra vidū. Šajā laikā pašā pilsētā boļševistiskā pagrīde sagatavoja strādnieku sacelšanos. Nikna kauja notika pie Sirtas stacijas, Orenburgas tuvumā. Dutovieši izrādīja sīkstus pretestību, bet neizturēja sarkangvardu spiedienu. 17. janvārī Kara komisariāta pilnvarotais N. Podvoiskis ziņoja uz Petrogradu, ka baltgvardi pie Sirtas stacijas sakauti un bēg uz Orenburgu, līdz kurai atlikuši 8 km.<sup>23</sup> 18. janvārī Sarkanā gvarde kopā ar pilsētas strādniekiem atbrīvoja Orenburgu.<sup>24</sup> Atamans Dutovs ar savu visai papluinīto karaspēku aizbēga uz Verhņeuralsku, no turienes — uz Turkestānas stepēm.

Samaras sarkangvardu vienības pēc Orenburgas atbrīvošanas atgriezās mājās. Latviešu sarkangvardu vienība J. Mauriņa vadībā tika saglabāta. Tā atradās gubernas padomes rīcībā un palīdzēja AK cīņties pret vietējo kontrrevolūciju, kas 1918. gada pavasarī atkal sāka rosīties. Maija beigās sākās čehoslovaku korpusa

<sup>19</sup> LKP CK PVI PA, 46. f., 1. apr., 54. l., 17. lp.; MACVA, 2169. f., 1. apr., 390. l., 5. lp.

<sup>20</sup> Гражданская война в Оренбуржье (1917—1919 гг.), с. 25, 26.

<sup>21</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 390. l., 5. lp.

<sup>22</sup> Были пламенных лет. Сб. воспоминаний. Куйбышев, 1963, с. 69.

<sup>23</sup> Директивы командования фронтов Красной Армии (1917—1922 гг.). Сб. документов. М., 1971, т. 1, с. 42, 43.

<sup>24</sup> Гражданская война в Оренбуржье (1917—1919 гг.), с. 33.

pretpadomju dumpis — un Samaras latviešu sarkangvardiem nācās doties smagās kaujās.

Vienā no lielākajām Pievolgas pilsētām Saratovā kara laikā evakuēto Rīgas strādnieku skaits nepārsniedza 450—500 cilvēku, kas bija atbraukuši ar fabriku «Titaniks» un rūpnīcas «Etna» drašu un naglu cehu. Vēlāk šis cehs izveidojās par patstāvīgu rūpnīcu. Latviešu bēgļu vilnis Saratovu faktiski nesasniedza. Tomēr jau 1916. gada februārī pilsētā izveidojās pirmais latviešu boļševiku pulciņš, kurā ietilpa J. Stipnieks, N. Krūmiņš, M. Oša, F. Treimanis-Radziņš un citi.<sup>25</sup> Šī gada rudenī nodibinājās arī otrs pulciņš J. Straumiša vadībā. Tajā darbojās A. Pāre, K. Eglītis, G. Mārtinsons. Abi pulciņi nodibināja sakarus ar vietējo KSDSP organizāciju un tika pārstāvēti tās komitejā.

Pēc Februāra revolūcijas latviešu boļševiki Saratovā izveidoja savu grupu, vēlāk sekciju. Oktobra sociālistiskās revolūcijas dienās KSDS(b)P latviešu sekcijā Saratovā bija 55—60 biedru. Kopā ar bezpartejiskajiem strādniekiem viņi aktīvi piedalījās cīņā par padomju varas nodibināšanu. Latviešu partijas sekcijas komitejas loceklis J. Stipnieks bija Saratovas KRK komisārs un 27. oktobrī vadīja sarkangvardu uzbrukumā telefona un telegrāfa stacijām.<sup>26</sup>

Padomju vara Saratovā galīgi nostiprinājās 1917. gada novembra beigās, kad sarkangvardi padzina Pilsētas domi un citas buržuāziskās organizācijas.<sup>27</sup> Sarkanā gvarde Saratovā nodibinājās augusta beigās. Oktobra revolūcijas priekšvakarā tās rindās jau bija 2600 cilvēku.<sup>28</sup>

Pēc padomju varas nostiprināšanās Saratovas Sarkanā gvarde piedalījās cīņās pret dutoviešiem Orenburgas gubernā. 1918. gada pavasarī Saratovā sāka formēt Sarkanās Armijas daļas. To kodolu veidoja sarkangvardi.

Aprīlī—maijā Saratovā ieradās daudz latviešu boļševiku un strādnieku no Ukrainas, kuru bija okupējis vācu karaspēks. No Jekaterinoslavas atbrauca latviešu sarkangvardu vienība. Pēc KK(b)P latviešu sekcijas priekšlikuma gubernas kara komisariāts izdeva pavēli šo sarkangvardu vienību pārformēt par Sarkanās Armijas pulku. Tajā brīvprātīgi iestājās vietējie latviešu strādnieki un iebraukušie strēlnieki.<sup>29</sup> Šo Sarkanās Armijas daļu nosauca par 10. Saratovas latviešu pulku. Maijā pulkā bija 320 durkļu un ložmetēju komanda. Gandrīz ceturtdaļa pulka strēlnieku bija partijas biedri. Par komandieri nozīmēja frontinieku Paulu Matisonu, bet par komisāru 1905.—1907. gada revolūcijas dalībnieku boļševiku Jāni Beiku.

<sup>25</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 29.

<sup>26</sup> 1917 год в Саратовской губернии. Сб. документов (февраль 1917—декабрь 1918 гг.). Саратов, 1957, с. 627.

<sup>27</sup> 1917 год в Саратовской губернии, с. 218, 219; Саратовский Совет рабочих депутатов (1917—1918). Сб. документов. М.; Л., 1931, с. 261.

<sup>28</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 337.

<sup>29</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 1. apr., 157. l., 182., 183. lp.

Drīz pēc nodibināšanas 10. Saratovas latviešu strēlnieku pulks izgāja kaujas kristības. 1918. gada maijā Saratovas padome deva rīkojumu nosūtīt cīņā pret dutoviešiem vienu no garnizona pulkiem. Tomēr naidīgo kontrrevolucionāru aģitācijas dēļ šī karaspēka daļa pavēli neizpildīja, pieprasot no padomes izmaksāt algu mēnesi uz priekšu un jaunu ekipējumu. Nepamatotā prasība netika izpildīta, un pulks 17. maijā sāka bruņotu uzbrukumu padomei, atklājot uz to lielgabalu uguni. Dumpinieki sagrāba viņa noliktavas, siroja un aplaupīja iedzīvotājus.<sup>30</sup> Dumpiniekiem bija ap 600 cilvēku, baterija un vairāki ložmetēji. Bez tam viņi mēģināja pārvilkt savā pusē arī citas garnizona karaspēka daļas.

Pretpadomju dumpi apspiest uzdeva 10. Saratovas latviešu pulkam, bet tā komandieris tika iecelts par Ārkārtējā štāba priekšnieku cīņā pret kontrrevolūciju. 18. maijā no rīta latviešu pulks sāka rikoties. Dumpinieki atteicās nolikt ieročus un atklāja uz strēlniekiem uguni. Pilsētas ielās iedegās kaujas. Saratovas padome aizsūtīja uz Maskavu, Penzu, Rtiščevu un citām pilsētām telegrammas ar lūgumu pēc palīdzības. No Maskavas uz Saratovu nekavējoties izbrauca 2. latviešu pulka bataljons — 307 strādnieki Alberta Šenberga vadībā ar 6 ložmetējiem. No Penzas uz Saratovu devās krievu, latviešu un čehoslovaku internacionālā vienība, bet no Rtiščevas — strādnieku vienība. 19. maijā 10. Saratovas latviešu pulks kopā ar dažām vietējām strādnieku vienībām likvidēja pretpadomju dumpi. No Maskavas atbraukušais 2. latviešu pulka bataljons piedalījās revolucionārās kārtības nostiprināšanā pilsētā, pēc tam devās atpakaļ uz Maskavu.<sup>31</sup> Atgriezās Penzā arī internacionālā vienība.

10. Saratovas latviešu pulks 1918. gada vasarā apspieda kulkaku dumpjus Saratovas un Tambovas guberņā. Oktobrī tas aizbrauca uz Dienvidu frontes Povorinas iecirkni. Šajā laikā pulkā bija 540 durkļu un 12 ložmetēji.<sup>32</sup>

Guberņas centrā Penzā kara laikā apmetās aptuveni 200 latviešu fabriku un rūpniecību strādnieku. Reģistrēto Latvijas bēgļu skaits sasniedza 1000. Sakarā ar spējīgu partijas darbinieku trūkumu latviešu strādnieki un bēgļi visai gausi iekļāvās sabiedriski politiskajā dzīvē. 1917. gada septembrī grupa latviešu strādnieku iestājās sarkangvardu vienībā Penzas I stacijā. Lielāks skaits latviešu strādnieku pieteicās Sarkanajā gvardē Cauruļu rūpniecā 1918. gada janvārī.

Padomju vara Penzā nostiprinājās 1917. gada decembrī, bet stāvoklis pilsētā un guberņā joprojām palika sarežģīts. Tādēļ pēc Breslas miera noslēgšanas no Maskavas Penzā ieradās latviešu boļševiku sekciju apvienotās komitejas saformēta vienība ar 180 sarkangvardiem un 6 ložmetējiem. Tās komandieris bija Jānis Gailītis.

<sup>30</sup> 1917 год в Саратовской губернии, с. 405.

<sup>31</sup> LKP CK PVI PA, 45. l., 1. apr., 157. l., 147. lp.

<sup>32</sup> Turpat, 2. apr., 127. l., 92. lp.

1. Maskavas latviešu sarkangvardu vienības ierašanās Penzā ienesa jaunas vēsmas politiskajā dzīvē. Gubernas padome sarosījās. Tika izdota pavēle par Pilsētas domes atlaišanu, un to nekavējoties palīdzēja īstenot latviešu sarkangvardi.<sup>33</sup> 1. Maskavas latviešu sarkangvardu vienība atbruņoja 2. Penzas bataljonu, kas bija pilnīgi demoralizējies. Tāpat tika atbruņotas arī dažas citas karaspēka daļas, kurās bija jūtama kontrrevolucionāru graujošā darbība.<sup>34</sup>

7. aprīlī pēc latviešu sarkangvardu ierosmes tika atklāts Internacionālais klubs, kur organizēja lekcijas un dažādus sarīkojumus.

1. Maskavas latviešu sarkangvardu vienībā bija ap 60 partijas biedru, kas aktīvi iekļāvās pilsētas KK(b)P organizācijas darbā. Penzā tika nodibināta KK(b)P latviešu sekcija, kas sākumā apvienoja 60 biedru, bet maija beigās — jau 90. Vēlāk, 1918. gada vasarā, daudzi tās locekļi brīvprātīgi iestājās Sarkanajā Armijā un devās uz fronti. Augustā Penzas partijas latviešu sekcijā palika 60 biedru.<sup>35</sup> Pēc 1. Maskavas latviešu sarkangvardu vienības ierašanās Penzā tās boļševiku organizācija sāka aktīvi darboties bēgļu vidū. Īpaša vēriba tika veltīta darbam vietējā Latviešu biedrībā, kas līdz šim bija buržuāzijas darboņu rokās.<sup>36</sup> Šīs biedrības valde tika pārvēlēta, un tās vadību pārņēma boļševiki. Maijā 1. Maskavas latviešu sarkangvardu vienība saņēma pavēli doties uz nelielu pilsētiņu Kuzņecku likvidēt pretpadomju dumpi, Jānis Gailītis norikoja uz turieni pusi no savas vienības — 100 sarkangvardu.<sup>37</sup> Viņiem pievienojās ap 100 čehoslovaku internacionālistu un 50 krievu sarkangvardu. Kopā operācijā piedalījās aptuveni 250 cilvēku ar dažiem ložmetējiem. Apvienotā Penzas vienība ieradās Kuzņeckā, kad dumpis jau bija apspiests ar vietējo un Sizraņas sarkangvardu spēkiem. Tomēr Penzas vienībai nācās palikt pilsētā divas nedēļas, lai palīdzētu ieviest tur revolucionāro kārtību. Tad pienāca pavēle atgriezties Penzā un steidzīgi doties palīgā Saratovas padomei. Turp jau 18. maijā bija izbraukusi 1. Maskavas latviešu sarkangvardu vienības daļa, kas atradās Penzā.<sup>38</sup> Penzas latviešu, čehoslovaku un krievu internacionālā vienība ilgi neuzkavējās Saratovā un devās atpakaļ. Tieši šajā laikā, maija pēdējās dienās, uzliesmoja čehoslovaku korpUSA pretpadomju dumpis.

28. maijā čehoslovaku korpUSA daļas uzsāka karadarbību pret padomju garnizonu Penzā. Dumpiniekiem bija ap 5 tūkst. labi apbruņotu un apmācītu leģionāru, pret kuriem stājās ap 2 tūkst. sarkanarmiešu un sarkangvardu, no tiem 700 internacionālās vienības cīnītāju.<sup>39</sup>

<sup>33</sup> Latvju strēlnieku vēsture. M., 1928, 1. sēj., 2. daļa, 547. lpp.

<sup>34</sup> Cīņa un Brīvais Strēlnieks, 1918, Nr. 30, 23. aprīlī.

<sup>35</sup> Krievijas Cīņa, 1918, 13. augustā.

<sup>36</sup> Cīņa un Brīvais Strēlnieks, 1918, Nr. 30, 23. aprīlī.

<sup>37</sup> Cīņa, 1919, Nr. 111, 4. augustā.

<sup>38</sup> Turpat, 1918, Nr. 111, 4. augustā.

<sup>39</sup> Интернационалисты в боях за власть Советов. М., 1965, с. 302; Симбирская губерния в 1918—1922 гг. Сб. воспоминаний. Ульяновск, 1958, с. 51.



1. Maskavas latviešu sarkangvardu vienība — ap 200 kaujinieku ar 6 ložmetējiem šajā laikā vēl bija Saratovā. Toties Penzas garnizonā ietilpa 6. latviešu pulka rota ar 82 strēlniekiem un 2 ložmetējiem, kas apsargāja padomi un kara noliktavas. Šīs rotas komandieris Stumburs un komisārs K. Britāns tika iecelti par Penzas padomju karaspēka vadītājiem cīņā pret dumpiniekiem.

Sarkanarmieši, sarkangvardu un internacionālistu vienības varonīgi turējās pretī čehoslovaku korpusa daļām. Niknas kaujas turpinājās divas dienas. Kaut arī no Kuzņeckas un Simbirskas pienāca vēl divas internacionālistu vienības, pretiniekam 30. maijā izdevās ieņemt Penzu.<sup>40</sup> Padomju karaspēks atkāpās. 31. maijā un 1. jūnijā čehoslovaku korpusa ešloni devās uz Kuzņecku un Sizraņu. Ielu cīņu laikā padomju karaspēka vienības cieta smagus zaudējumus. 1. čehoslovaku revolucionārais pulks vien zaudēja 128 cilvēkus.<sup>41</sup> Gūstā kritušos čehoslovaku internacionālistus leģionāri aizveda līdz Lipjagi stacijai Samaras guberņā un tur pēc spīdzināšanām 5. jūnijā pakāra.

Pēc čehoslovaku korpusa ešlonu aizbraukšanas Penzā atkal atjaunoja padomju varu. Pilsētā sāka formēt Penzas sarkanarmiešu pulku. Tā pirmā rota veidojās no 1. Maskavas latviešu sarkangvardu vienības, kas atgriezās no Saratovas.<sup>42</sup> Šajā rotā ietilpa 200 cīnītāju ar 6 ložmetējiem. Par Penzas pulka komandieri kļuva Jānis Gailītis. Pēc dažām dienām pulks devās uz Sizraņu, kur notika cīņa ar čehoslovaku korpusa daļām.

1918. gada vasarā Penzā vecais boļševiks Eišens Šmits-Kalniņš, kas atbrauca no Petrogradas, saformēja latviešu kavalērijas eskadronu no 150 cīnītājiem.<sup>43</sup> Eskadronā iestājās vietējie latviešu strādnieki un strēlnieki. Tā komandieris bija Teodors Ālents, bet komisārs — Eišens Šmits-Kalniņš. Vasarā Penzā organizēja arī guberņas VAK bataljonu no latviešu strēlniekiem un evakuētajiem strādniekiem Jāņa Laubes vadībā.<sup>44</sup> Kopā ar latviešu kavalērijas eskadronu tas 1918. gada rudenī apspieda kulaku dumpjus Penzas un Tambovas guberņā.

Evakuētie Rīgas strādnieki un Kurzemes bēgļi nokļuva līdz Dienvidurālu guberņas centram Orenburgai. Tur tika pārcelti divi Rīgas uzņēmumi — Rakstāmpapīra un Kalmaņa konservu fabrikas, kurās kopā bija ap 470 strādnieku. Pilsētā skaitījās arī 900 reģistrēto Latvijas bēgļu. 1917. gada vasarā Orenburgā nodibinājās latviešu boļševiku sekcija, kas Oktobra revolūcijas dienās apvienoja dažus desmitus partijas biedru.

<sup>40</sup> Симбирская губерния в 1918—1922 гг., с. 51; *Кржижжек*. Пенза. Славные боевые традиции чехословацких красноармейцев. Пенза, 1958, с. 190—212.

<sup>41</sup> Интернационалисты в боях за власть Советов, с. 302.

<sup>42</sup> Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. d., 546., 547. lpp.

<sup>43</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 709. l., 3. lp.; LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 127. l., 92. lp.

<sup>44</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 4. apr., 18. l., 12.—18. lp.

Padomju vara Orenburgā tika nodibināta tikai 1918. gada februārī pēc atamana Dutova karaspēka sagraušanas. Pirmās sarkangvardu vienības Orenburgā izveidoja 1917. gada novembrī galvenajās dzelzceļa darbnīcās, Rakstāmpapīra fabrikā un citos uzņēmumos. No 300 pilsētas sarkangvardiem aptuveni 50 bija latviešu strādnieki. Viens no aktīvākajiem Orenburgas Sarkanās gvardes dibinātājiem un vadītājiem bija Pēteris Oleanders. 1917. gada 12. decembrī pilsētas sarkangvardi palīdzēja izbēgt no cietuma 32 vietējiem boļševikiem.<sup>45</sup>

1918. gada februārī, kad Sarkanā gварde tuvojās Orenburgai, tās boļševistiskā pagrīde sagatavoja strādnieku bruņotu sacelšanos. Kopā ar Samaras, Buzulukas, Ufas un citu pilsētu Sarkanā gvardi sacēlušies strādnieki atbrīvoja Orenburgu.

Pēc Dutova karaspēka aizbēgšanas uz Verhņeuraļsku Orenburgā galīgi nostiprinājās padomju vara, kas balstījās uz vietējo Sarkanā gvardi.

Pirmā pasaules kara laikā guberņas centrā Ufā apmetās 500—600 latviešu strādnieku. Reģistrēto bēgļu skaits sasniedza 2150.<sup>46</sup> Evakuētie strādnieki un aptuveni 600 bēgļu iekārtojās Ufas uzņēmumos, visvairāk dzelzceļa darbnīcās un depo. Bez tam Ufas guberņā jau kopš pagājušā gadsimta 80. gadiem bija izveidojušās latviešu iecelotāju kolonijas Ufas, Sterlitamakas un citos apriņķos. Lielākās no tām atradās Svjatotroickas, Iglinas, Arhangleskas, Bakaldinas un vairākos citos pagastos. Pirms pasaules kara Baškīrijā atradās 5 tūkst. latviešu kolonistu, bet 1917. gadā — ap 7 tūkstošiem. 1918. gada maijā Arhangleskas pagastā no 17 092 iedzīvotājiem latviešu bija 2860.<sup>47</sup>

Izcelotāji no Latvijas saglabāja savas etniskās un kultūras tradīcijas. Lielākoties tie bija bezzemnieki un kalpi. Jaunajā dzīvesvietā 20—25 gadus vairums kolonistu nebija tikuši pie turības, neraugoties uz neatlaidību. Ufas guberņas zemnieku saimniecību statistika kara priekšvakarā un 1917. gadā dod pamatu secinājumam, ka lielākā daļa latviešu kolonistu bija sīkie un vidējie zemnieki.<sup>48</sup> Izcelotāju skaits no Latvijas pieauga pēc 1905.—1907. gada revolūcijas, jo daudz zemnieku bija spiesti pamest dzimteni politisku motīvu dēļ. Ufas guberņā latviešu kolonijās apmetās arī prāvs skaits Latvijas bēgļu, bet pēc Brestas miera 1918. gada pavasarī tur sabrauca ne mazums demobilizēto strēlnieku. Visumā latviešu kolonijas Baškīrijā bija labvēlīga vide revolucionārās kustības attīstībai.

<sup>45</sup> Гражданская война в Оренбуржье (1917—1919 гг.), с. 379.

<sup>46</sup> Zīpojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī.

<sup>47</sup> Октябрь в Башкирии (октябрь 1917—май 1918). Сб. документов и материалов. Уфа, 1979, с. 126.

<sup>48</sup> Крестьянское хозяйство Уфимской губернии. Подворная перепись 1912—1913 гг. Уфа, 1914, ч. 2, таблицы, с. 1800—1805; Обзор Уфимской губернии за 1914 г. Уфа, 1916, приложение № 1; Всероссийская сельскохозяйственная перепись 1917 г. по 52 губерниям и областям, вып. 1. М., 1921, т. 5, с. 18—81.

Ufā un vairākās Pieurālu pilsētās un strādnieku ciematos jau pirms Februāra revolūcijas atradās ievērojams skaits boļševiku. Pēc legalizācijas viņi izveidoja savas grupas un organizācijas. Ufā boļševiku organizāciju vadīja vecie partijas biedri A. Sviderskis, A. Cjurupa. Pilsētas padome tika ievēlēta 1917. gada 5. martā ar eseru un meņševiku pārsvaru, tomēr izpildkomitejas prezidijā iekļuva arī daži boļševiki.<sup>49</sup> Aprīlī—maijā padomes tika nodibinātas apriņķu pilsētās un strādnieku ciematos. Vairākas no tām no paša sākuma atradās boļševiku rokās.

Ufā sākumā pastāvēja apvienota KSDSP organizācija, kur liels pārsvars bija boļševikiem.<sup>50</sup> Augustā viņi organizatoriski norobežojās no meņševikiem.<sup>51</sup>

1917. gada 5. jūnijā notika Ufas latviešu boļševiku sapulce, kura nolēma nodibināt savu partijas grupu. Pagaidu komitejā ievēlēja A. Bromu (priekšsēdētājs), K. Andersonu (sekretārs) un F. Kārkliņu (kasieris).<sup>52</sup> Sākumā latviešu boļševiku grupā Ufā bija 17 cilvēku, bet vēlāk tā ievērojami izauga.

Oktobra revolūcijas priekšvakarā latviešu boļševiku grupas pastāvēja arī Sterlitamakas apriņķa Arhangeļskas pagastā.<sup>53</sup> Šajā grupā aktīvi darbojās Z. Lezbergs, U. Āboltiņš, J. Āboltiņš, J. Kalniņš, N. Zontmanis.

Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras latviešu boļševiku grupas nodibinājās Ufas apriņķa Svjatotroickas pagastā. Te darbojās padomes priekšsēdētājs J. Rehtšprehers, Plinte, Zāgers. Iglīnas pagastā partijas grupu vadīja padomes priekšsēdētājs K. Lubinš.

Pēc Oktobra revolūcijas boļševiku grupa izveidojās arī latviešu kolonijā Bakaldinā. 1918. gada aprīlī latviešu boļševiku organizācija Ufā apvienoja 55 biedrus, Arhangeļskas pagastā — 100, Baltijas pagastā — 37, Cvetajevas pagastā — 12.<sup>54</sup>

Padomju vara pagastos, kur bija latviešu kolonijas, galīgi nostiprinājās 1917. gada decembrī. Arhangeļskas pagastā padome tika izvēlēta 22. decembrī ar Kārli Ābolu priekšgalā. Viņš bija 1905.—1907. gada revolūcijas dalībnieks Latvijā, pēc revolūcijas aizbrauca uz Baškīriju. 1917. gadā Kārli Ābolu izvēlēja Ufas guberņas izpildkomitejā. Boļševiku partijā viņš iestājās 1918. gada sākumā.<sup>55</sup> Bakaldinas latviešu koloniju Arhangeļskas pagasta padomē pārstāvēja Pēteris Kohs un Nikolajs Palo.

<sup>49</sup> Аминев З. А. Октябрьская социалистическая революция и Гражданская война в Башкирии (1917—1919 гг.). Уфа, 1966, с. 45.

<sup>50</sup> Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Башкирии (февраль 1917—июнь 1918 гг.). Сб. документов и материалов. Уфа, 1957, с. 25—27.

<sup>51</sup> Башкирская организация ВКП(б) в ее съездах и конференциях. Уфа, 1933, с. 1.

<sup>52</sup> Вперед, 1917, 8 июня.

<sup>53</sup> За власть Советов. Уфа, 1961, с. 200, 207; Уральский рабочий, 1917, 7 ноября; Вперед, 1917, 22 ноября.

<sup>54</sup> Октябрь в Башкирии (октябрь 1917—май 1918), с. 113.

<sup>55</sup> Турпат, 350. лрр.

Arhangeļskas pagasta padome pārņēma savā pārziņā visas muižas, tika noteikta zemnieku saimniecības zemes platības norma, nodibinātas 20 lauksaimniecības kopdarba apvienības, 8 no tām 1918. gada pavasarī jau sāka darboties. Šajās apvienībās iestājās galvenokārt bezzemnieki un sīkzemnieki.

Sarkano gvardi Ufā sāka organizēt 1917. gada aprīlī. Sākumā nodibināja sarkangvaru vienību pie KSDSP pilsētas komitejas. To organizēja un vadīja brāļi Erazms, Ivans un Mihails Kadomcevi, Jānis Strazdiņš un citi. Septembrī sarkangvaru vienības saformēja Pilsētas rajonā, dzelzceļa darbnīcās, dzelzceļa depo un citur. Ufas apvienotajā Sarkanās gvardes vienībā Oktobra priekšvakarā bija 283 cīnītāji,<sup>56</sup> viņu vidū arī vairāki desmiti latviešu strādnieku, kurus organizēja F. Kārklīšs un J. Strazdiņš. 1918. gadā šī sarkangvaru grupa izveidoja patstāvīgu latviešu vienību, kurā ietilpa sarkangvardi arī no Arhangelas, Bakaldinas un citām kolonijām.

Pirmās apbruņotās latviešu zemnieku grupas izveidojās Arhangeļskas, Svjatotroickas un dažos citos pagastos. Oktobra revolūcijas dienās šo grupu uzdevums bija apsargāt pagastu padomes. Bet tad uzliesmoja Pilsoņu karš un vietējie boļševiki sāka dibināt lielākas bruņotas vienības. Pēc Arhangeļskas pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāja K. Ābola un 1905.—1907. gada revolūcijas dalībnieku Smita, Pēterona un Kličes ierosmes 1918. gada marta sākumā tika saformēta sarkangvaru vienība (51 cilvēks). Par komandieri izvirzīja frontinieku Z. Ramutu. Aprīlī vienībā jau bija 190 sarkangvaru, no tiem daudz partijas biedru.<sup>57</sup> Sajā pašā mēnesī lielākā daļa Arhangeļskas vienības sarkangvaru tika izsaukti uz Ufu. Tur viņiem pievienojās vietējie latviešu sarkangvardi un izveidojās Ufas apvienotā latviešu vienība.

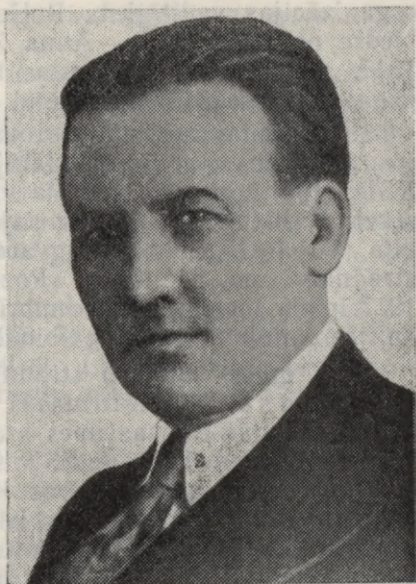
1918. gadā sarkangvaru vienība tika nodibināta Baltijas kolonijā Svjatotroickas pagastā. To organizēja KSDS(b)P Ufas kara komitejas loceklis A. Broms, pagasta padomes priekšsēdētājs J. Rehtšprehers, boļševiki R. Plinte, Zāgers. Vienībā bija pāri par 40 cīnītāju, no tiem vairāki boļševiki.<sup>58</sup> Sarkangvaru grupas radās arī citās latviešu kolonijās.

Padomju vara Ufā un lielākajā daļā rūpniecības pilsētu un strādnieku ciematu nodibinājās bez bruņotas cīņas. 26. oktobrī vakarā Ufā tika izveidota guberņas KRK no 5 boļševikiem un 2 kreisajiem eseriem. Par tās priekšsēdētāju kļuva A. Sviderskis. Viņš bija viens no boļševiku partijas veterāniem, V. I. Ļeņina līdzgaitnieks. 1906. gadā pēc V. I. Ļeņina priekšlikuma A. Sviderskis bija ieradies Rīgā un uzturējies sakarus starp LSD CK un V. I. Ļeņina vadīto boļševiku centru. Vienlaikus viņš rediģēja LSD CK izdevumu «Borba» un «Štik». 1907. gada sākumā A. Sviderskis tika apcieti-

<sup>56</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 330.

<sup>57</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks. M., 1935, 2. sēj., 340. lpp.

<sup>58</sup> Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Башкирии (февраль 1917—июнь 1918 гг.), с. 433, 434.



Jūlijs Vērzemnieks

nāts un notiesāts. 1917. gadā viņš vadīja Ufas boļševikus un uzturēja ciešus sakarus ar latviešu boļševiku sekciju. 28. oktobrī Ufā un visā gubernā tika pasludināts par Pagaidu valdības gāšanu un varas pāriešanu padomes rokās.<sup>59</sup> IV Gubernas padomju kongress, kas notika no 30. novembra līdz 4. decembrim Ufā, nostiprināja padomju varas uzvaru Baškīrijā.<sup>60</sup> Gubernas padomes izpildkomitejā līdz ar A. Sviderski darbojās arī A. Cjurupa, K. Ābols.

Uz Zlatoustu 1915. gada nogalē tika evakuēta Rīgas metālapstrādes rūpnīca «Rozenkranc» un tās 670 strādnieku ar ģimenēm. Bez tam tur apmetās 5—6 tūkst. Latvijas bēgļu.<sup>61</sup> No tiem apmēram 2500 cilvēku iekārtojās vietējās rūpniecības uzņēmumos. Evakuēto strādnieku un bēgļu vidū bija arī vairāki LSD biedri. Viens no viņiem — Jūlijs Vērzemnieks, partijas biedrs no 1912. gada — bija izsūtīts no Rīgas par revolucionāro darbību.<sup>62</sup> Zlatoustā viņš nonāca kā bēglis. Bet Rīgas policija drīz vien atsūtīja uz turieni ziņas par J. Vērzemnieka pagātni, un viņu atlaida no darba. Beidzot izdevās iekārtoties vietējā zemstē. Pēc Februāra revolūcijas J. Vērzemnieks kļuva par Zlatoustas KSDS(b)P organizācijas aktīvu darbinieku, viņu ievēlēja tās apvienotajā komitejā.<sup>63</sup>

1917. gada vasarā Zlatoustas boļševiki sarāva saites ar meņševikiem. J. Vērzemnieks kļuva par vienu no pilsētas KSDS(b)P

<sup>59</sup> Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Башкирии (февраль 1917—июнь 1918 гг.), с. 230.

<sup>60</sup> Turpat, 250., 251. lpp.

<sup>61</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 2, 14. janvārī.

<sup>62</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 93. l., 1.—5. lp.

<sup>63</sup> Turpat, 4., 5. lp.

organizācijas vadītājiem. Boļševiku organizācijā darbojās partijas biedre no 1905. gada Anna Zviukša un Pēteris Liepiņlauskis.<sup>64</sup> 1917. gada beigās Zlatoustas boļševiku komitejas loceklis bija arī Rīgas strādnieks Aizenštats.

1917. gada augustā Zlatoustas boļševiki sāka formēt Sarkano gvardi. Viens no tās dibinātājiem bija J. Vērzemnieks.<sup>65</sup> Pilsētas KSDS(b)P komiteja nosūtīja viņu uz Sarkano gvardi kā savu pārstāvi. Pirms Oktobra revolūcijas Zlatoustas sarkangvardu vienībā bija 150 cīnītāju.<sup>66</sup> Sarkangvardu vidū bija vairāki desmiti latviešu strādnieku no rūpnīcas «Rozenkranc» un citiem uzņēmumiem. 1917. gada novembrī—decembrī šī sarkangvardu vienība aktīvi piedalījās padomju varas nodibināšanā Zlatoustā.

Kara gados latviešu strādnieki nonāca arī nelielajā Urālu pilsētā Miasā. Vēl Katrinas II laikā 1773. gadā tur skaistā kalnu ielejā, straujās Miasas upes krastā, bija uzcelta liela čugunlietuves rūpnīca. Pēc dažiem gadu desmitiem tā pārtrauca ražošanu, bet rūpnīcas ēkās un noliktavās izvietojās daudz dažādu uzņēmumu. XIX gs. beigās caur Miasu izbūvēja Samaras—Čeļabinskas dzelzceļa līniju, kas stiepās tālāk uz Sibīriju. Līdz ar to mazā pilsēta atkal atdzīvojās. 1912. gadā bijušās Miasas čugunlietuves teritorijā darbojās 26 rūpniecības un 127 tirdzniecības uzņēmumi ar 16 100 strādniekiem. Fabriku ciematā atradās daudz ķieģeļu ēku, dažas baznīcas un skolas, bibliotēka, tautas nams, slimnīca utt. Kara laikā, 1915. gada beigās, Miasā iekārtojās Rīgas vīļu rūpnīca «Tomass Frosts» ar 390 strādniekiem un viņu ģimenēm. Angļu firma pacentās saglabāt savus strādniekus un tehniskos kadrus, lai jaunajā vietā ātri atjaunotu ražošanu. 1916. gadā rūpnīca «Tomass Frosts» saņēma jaunus korpusus un palielināja strādnieku skaitu. Darbā tika pieņemts daudz latviešu strādnieku no Zlatoustas. 1917. gada Oktobra revolūcijas priekšvakarā Miasā atradās vismaz 1800 latviešu, starp Viļu rūpnīcas strādniekiem bija vairāki partijas biedri, kas 1916. gada pavasarī organizēja uzņēmumā streiku. 1917. gada sākumā rūpnīcā «Tomass Frosts» Samaras boļševiks P. Zvejnieks nodibināja partijas šūniņu. Latviešu strādnieki Februāra revolūcijas dienās organizēja demonstrācijas un iesaistīja revolucionārajā kustībā arī citu uzņēmumu strādniekus. Pēc latviešu boļševiku ierosmes tika izvēlēta Miasas padome. Tās priekšsēdētājs bija A. Grigors.

21. aprīlī Miasā tika nodibināta boļševiku organizācija A. Kalniņa un O. Januša vadībā. Sākumā tā apvienoja 24 partijas biedrus, bet 1918. gada februārī — 120.<sup>67</sup> Šīs organizācijas vairākums bija latviešu strādnieki. 1917. gada oktobra beigās Miasas boļševiku va-

<sup>64</sup> МАСВА, 2169. ф., 1. ар., 93. л., 7. лр.

<sup>65</sup> Турпат.

<sup>66</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетарской революции, с. 330.

<sup>67</sup> Октябрь в Башкирии (октябрь 1917—май 1918), с. 87.

dībā sākās cīņa par padomju varu, kas vainagojās ar uzvaru novembrī.

Pēc pilsētas boļševiku komitejas ierosmes 1917. gada novembrī rūpnīcā «Tomass Frosts» nodibināja latviešu sarkangvardu vienību. 1918. gada februārī—martā Miasas Sarkanajā gvardē bija 140 cīnītāju.<sup>68</sup> Vienībā ietilpa 115 latviešu sarkangvardu, pārējie bija krievi, baškīri un citu tautību pārstāvji. Sarkanajā gvardē iestājās visi latviešu boļševiku sekcijas locekļi, kas spēja turēt rokās ieročus. Vienības komandieris bija A. Kalniņš, viņa vietnieks — O. Janušis.

Urālu rūpniecības pilsētā Čelābinskā 1915. gada beigās un 1916. gada sākumā apmetās 350—400 Rīgas strādnieku, kas ātri iekārtojās vietējos uzņēmumos. Reģistrēto Latvijas bēgļu skaits pilsētā sasniedza 1335.<sup>69</sup> Apmēram 350 bēgļu dabūja darbu Čelābinskas fabrikās un rūpnīcās.

Pirms Oktobra sociālistiskās revolūcijas Čelābinskas KSDS(b)P darbojās daži desmiti latviešu boļševiku. Sarkanā gvarde pilsētā sāka organizēties 1917. gada jūnija beigās. Jūlijā sarkangvardu vienības tika nodibinātas dzelzceļa darbnīcās, rūpnīcā «Stoll» un citos uzņēmumos, kur to rindās iestājās arī daudz latviešu strādnieku.

Padomju vara Čelābinskā nodibinājās oktobra beigās, bet pēc tam pilsētu sagrāba dutovieši, kas padzina padomi. 1917. gada decembrī padomju vara Čelābinskā tika atjaunota, sākās masveidīga Sarkanās gvardes formēšana. Decembrī tās rindās jau bija ap 1500 apbruņotu strādnieku.<sup>70</sup>

Pēc sakāves pie Orenburgas atamans Dutovs atkal sapulcēja savus spēkus un nostiprinājās Verhņeuraļskā. 1918. gada februāra otrajā pusē baltkazaki pārgāja uzbrukumā uz Troicku, bet panākumus neguva. Čelābinskas, Troickas, Zlatoustas, Ufas, Miasas, Bebežas un citu Dienvidurālu pilsētu sarkangvardu vienības aizšķērsoja dutoviešiem ceļu. Marta otrajā pusē padomju karaspēks pārgāja uzbrukumā. No Čelābinskas puses virzījās Sarkanās gvardes vienības V. Blihera vadībā.<sup>71</sup>

No rietumiem uz Verhņeuraļsku uzbruka Tirlānskas, Jurjužāņas un citu Urālu pilsētu rūpnīcu sarkangvardu vienības A. Čeverjova vadībā. Blakus virzījās M. Kadomceva Ufas apvienotā sarkangvardu vienība. Tās sastāvā bija Ufas latviešu vienība ar 170 sarkangvardiem — kājniekiem un 25 jātniekiem.<sup>72</sup> Dienvidurālu Sarkanā gvardi atbalstīja vairākas kaujas vienības no Permas, Petrogradas un citām pilsētām.

<sup>68</sup> Октябрь в Башкирии (Октябрь 1917—май 1918), с. 87.

<sup>69</sup> Цыпојумс, 1916, Nr. 2, 14. janvāri.

<sup>70</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 327.

<sup>71</sup> CVPAА, 1346. f., 1. apr., 630. l., 146. lp.

<sup>72</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 79. l., 1. lp.

1918. gada 3. aprīlī tika nodibināts padomju karaspēka Centrālais štābs cīņai pret Dutovu. Tajā darbojās 5 cilvēki V. Blihera vadībā, arī Sarkanās gvardes pārstāvis A. Jaunzems-Jansons.<sup>73</sup>

Centrālais štābs īsā laikā apvienoja padomju karaspēku un organizēja kopīgu uzbrukumu pretiniekam. Aprīļa vidū Dutova baltkazaki tika aplenkti un viņu stāvoklis kļuva bezcerīgs. Atamans pavēlēja kazakiem izklīst pa mājām, bet pats ar izlases virsnieku vienību izlauzās uz Orsku. 23. aprīlī viņu panāca V. Blihera apvienotā sarkangvardu vienība un sakāva. Daļa dutoviešu aizbēga uz Kirgīzijas stepēm.<sup>74</sup>

Pēc Dutova karaspēka sakāves Miasas un Ufas latviešu sarkangvardu vienības atgriezās savās pilsētās. Maijā Ufas apvienotā latviešu sarkangvardu vienība tika pārformēta par bataljonu, kurā ietilpa 266 cīņtāji.<sup>75</sup> 1. Ufas latviešu bataljona komandieris bija Berķis, bet viņa vietnieks J. Kalniņš.

Sakarā ar cīņu pret atamana Dutova baltkazakiem un kulaku pretpadomju dumpjiem Pievolgā un Urālos Sarkanā gvarde pastāvēja ilgāk nekā valsts centrālajos apgabalos. Un tieši sarkangvardiem šeit nācās pirmajiem uzsākt cīņu pret čehoslovaku korpusu, kas, Antantes izprovocēts, 1918. gada maija beigās sacēlās. Jau 1915. gadā čehoslovaku buržuāzija sāka formēt karaspēka daļas no čehu un slovaku karagūstekņiem, lai izmantotu tās Austrumu frontē pret Austroungāriju un Vāciju. Pēc Februāra revolūcijas tika izveidots čehoslovaku korpuss, kurā izdevās savervēt ap 50 tūkst. karagūstekņu, izmantojot viņu grūto stāvokli nometnēs. Korpusa karaspēka daļas dislocējās Kijevas rajonā. Līdz Oktobra revolūcijai tās vēl netika nosūtītas uz fronti, bet bija jau labi apbruņotas un kaujasspējīgas. Korpusa virsnieki pa lielākajai daļai naidīgi sagaidīja sociālistisko revolūciju Krievijā un centās atturēt kareivjus no sadarbības ar padomju varu. Tas kontrrevolucionāriem izdevās tikai daļēji. Tūkstošiem čehoslovaku kareivju un pat daudz virsnieku bija noskaņoti revolucionāri un pārgāja padomju varas pusē. Penzā un dažās citās pilsētās tika saformētas revolucionāras čehoslovaku daļas. Tūkstošiem leģionāru pameta korpusu un iesaistījās cīņā par padomju varu Krievijā.

Tomēr korpusa lielākā daļa joprojām vēl bija kontrrevolucionāro virsnieku ietekmē. Pēc Brestas miera čehoslovaku buržuāziskās organizācijas un korpusa virsnieki sāka vest sarunas ar Padomju valdību par leģionāru evakuāciju caur Arhangeļsku vai Vladivostoku uz Rietumeiropu, lai atkal ierautu tos imperiālistiskajā karā. Kareivjiem apgalvoja, ka tieši tādā veidā viņi ātrāk nokļūs mājās. Austriešu un vācu karaspēka iebrukuma laikā Ukrainā čehoslovaku korpusa daļas cīņā pret interventiem neielaidās un ešelonos devās caur Kursku, Povorinu, Rtiščevu, Penzu uz Pievolgu. Padomju valdība noraidīja priekšlikumu izlaist korpusa ešelonus caur Mas-

<sup>73</sup> CVPAA, 1346. f., 2. apr., 630. l., 59.—61. lp.

<sup>74</sup> Turpat, 139. lp.

<sup>75</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 340. lp.



kavu uz Arhangeļsku, jo nebija pārliecināta par tā leģionu lojalitāti. Tika panākta vienošanās, ka korpusa daļas brauks caur Samaru, Čeļabinsku un Transsibīrijas maģistrāli uz Vladivostoku. Aprīli un maija pirmajā pusē čehoslovaku korpusa ešloni jau atradās ceļā plašā posmā no Penzas līdz pat Vladivostokai. Šajā laikā Antantes pārstāvji Krievijā ar naudu un viltu uzkurināja pretpadomju noskaņas korpusa virsniekos. Leģionāriem apgalvoja, ka padomju vara grib tos atbrūņot un atkal sadzīt nometnēs. Šo provokāciju atviegloja kara lietu tautas komisāra Ļ. Trocka pavēle 1918. gada maijā par visu čehoslovaku korpusa ešlonu atbrūņošanu. Antantes aģenti un kontrrevolucionāri noskaņotie virsnieki veikli izmantoja šo būtībā pareizo, bet pārāk kategorisko pavēli un panāca, ka korpusa leģioni pieņēma lēmumu ieročus nenodot un ar spēku izlauzties uz Vladivostoku. Šāds lēmums tika pieņemts 25. maijā korpusa pārstāvju sanāksmē Čeļabinskā un izsludināts visās karaspēka daļās no Penzas līdz Vladivostokai. Tā sākās bīstama pretpadomju sacelšanās. Stāvokli sarežģīja tas apstāklis, ka korpusa ešloni atradās ļoti daudzās pilsētu stacijās, kur padomēm nebija pietiekošu spēku, lai atbrūņotu leģionārus. Sarkanā Armija tikko formējās, un tās jaundibinātās daļas koncentrējās lielākajās pilsētās vai gar demarkācijas līniju Rietumos un Ukrainas robežu. Pilsētās un stacijās no Penzas līdz Vladivostokai atradās samērā nelielas, vāji apbruņotas un apmācītas sarkangvardu vienības, kas nevarēja turēties preti čehoslovaku leģioniem. Sacelšanās sākumā korpusa vairāki ešloni atradās Penzas rajonā — ap 8 tūkst. leģionāru ar kapteini Čečeku priekšgalā, uz austrumiem no Čeļabinskas — arī tikpat lieli spēki ģenerāļa Voicehovska vadībā, Sibīrijas centrālajos rajonos — ap 4500 leģionāru pulkveža Gaidas vadībā un Vladivostokas rajonā — 12—14 tūkst. leģionāru ģenerāļa Diteriša vadībā. Korpusa ešloni virzījās vienkopus, un sacelšanās brīdī katrā lielā stacijā sabrauca 3—5 ešloni.

26. maijā čehoslovaki ieņēma Čeļabinsku, izmantojot lielo pārsvaru pār sarkangvardiem. 30. maijā Čečeka leģionāri pēc divu dienu sīvām kaujām piespieda sarkangvardus atstāt Penzu, pēc tam devās uz Kuzņecku un Sizraņu. Tur Volgas labajā krastā atradās neliela komunistiska vienība, kas 30. maijā mēģināja aizstāvēt Sizraņas staciju, bet bija spiesta atkāpties uz Volgas tilta pusi.

Samaras Kara revolucionārā komiteja, kuru atjaunoja maija beigās ar V. Kuibiševu priekšgalā, sāka steidzīgi organizēt Volgas tilta aizstāvēšanu. Turp tika nosūtīta 1. padomju pulka 9. latviešu rota ar 100 cīnītājiem un dažiem ložmetējiem Kārļa Ozoliņa vadībā. Šajā rotā ietilpa daļa sarkangvardu no Jekaterinoslavas latviešu vienības, kas maijā ieradās Samarā no Saratovas un tika iekļauta pulkā. Naktī uz 31. maiju latviešu rotai un Sizraņas sarkangvardiem pievienojās vēl dažas nelielas vienības. Tiltu aizstāvēja ap 360 cīnītāju ar dažiem ložmetējiem un vienu lielgabalu.<sup>76</sup> 31. maijā

<sup>76</sup> Были пламенных лет, с. 90—92.

dienas vidū čehoslovaki sāka uzbrukumu. Viņi virzījās uz priekšu dzelzceļa līnijas abās pusēs, bruņuvilciena, lielgabalu un ložmetēju uguns atbalstīti. Tilta aizstāvjiem jau pašā sākumā aplkusa vienīgais lielgabals. Tomēr sarkangvardi un sarkanarmieši turējās kā vīri. Īpaši varonīgi cīnījās latviešu rota, kas ar saviem ložmetējiem piespieda pretinieku ķēdes nogulties.<sup>77</sup> Zaudējuši daudz kritušo un ievainoto, tilta aizstāvji bija spiesti atkāpties. Līdz pēdējam brīdim cīnītājus sedza latviešu ložmetējnieki, tad zem pretinieka spēcīgas uguns skriešus devās pāri milzīgajam tiltam. Daudzi no vienības nesusniedza kreiso krastu. 31. maija vakarā čehoslovaki sagraba Volgas tiltu.

Sajā laikā Samaras KRK un revolucionārais kaujas štābs, kurā darbojās arī J. Mauriņš, J. Birns un citi latviešu boļševiki, steidzīgi organizēja pilsētas aizstāvēšanu. Uz Ufu, Simbirsku un citām pilsētām tika nosūtītas telegrammas ar lūgumu pēc palīdzības. Vienlaikus Samarā notika komunistu un strādnieku mobilizācija pilsētas aizstāvēšanai.

Ieņēmuši tiltu, legionāri 1. jūnijā sāka ar ešeloniem celties pāri Volgai un virzīties uz Samaru. Viņi sadūrās ar stipri cietušajām sarkangvardu vienībām, kas atkāpās pēc zaudētās kaujas pie tilta.

1. jūnija naktī pret čehoslovakiem devās 1. latviešu revolucionārā bataljona (bij. Aleksandrovskas vienības) 200 cīnītāju ar 4 ložmetējiem un 1 lielgabalu.<sup>78</sup> Tos vadīja bataljona komandieris F. Bērziņš. Latviešu sarkangvardiem pievienojās divas internacionālās vienības. Izkāpuši no ešeloniem mazajā Bezunčukas stacijā, latviešu sarkangvardi un internacionālistu vienība devās gar dzelzceļu uz rietumiem. Pie Mihailovskas ciemata viņi pēkšņi uzdūrās pretinieka avangardam.<sup>79</sup> Sākās kauja, kas turpinājās dažas stundas. Latviešu sarkangvardiem izgāja no ierindas ložmetējs un lielgabals, bet viens ložmetējs krita ienaidnieku rokās.<sup>80</sup> Bija daudz kritušo un ievainoto. Ievainoja arī bataljona komandieri F. Bērziņu, kuru aizvietoja Priedītis. Pēc niknas kaujas bataljons atkāpās uz Samaru kopā ar internacionālistu vienību, kas arī cieta smagus zaudējumus.

Jauns mēģinājums aizturēt čehoslovaku ešelonus notika jūnija sākumā pie Ļipjagu stacijas Samaras tuvumā. Tur tika izveidota M. Kadomceva padomju karaspēka grupa, kurā ietilpa pāri par 2 tūkst. sarkangvardu un internacionālistu. Viņu vidū bija Cauruļu rūpnīcas, tekstilstrādnieku un Samaras latviešu vienības, vairāki simti jūrnieku un internacionālistu. Tās rīcībā bija divas baterijas.

4. jūnijā Samarā ieradās Ufas latviešu bataljona divas rotas ar 120 cīnītājiem un dažiem ložmetējiem J. Kalniņa vadībā.<sup>81</sup> Stacijā viņus sagaidīja KRK locekļi ar V. Kuibiševu priekšgalā. Pēc īsa

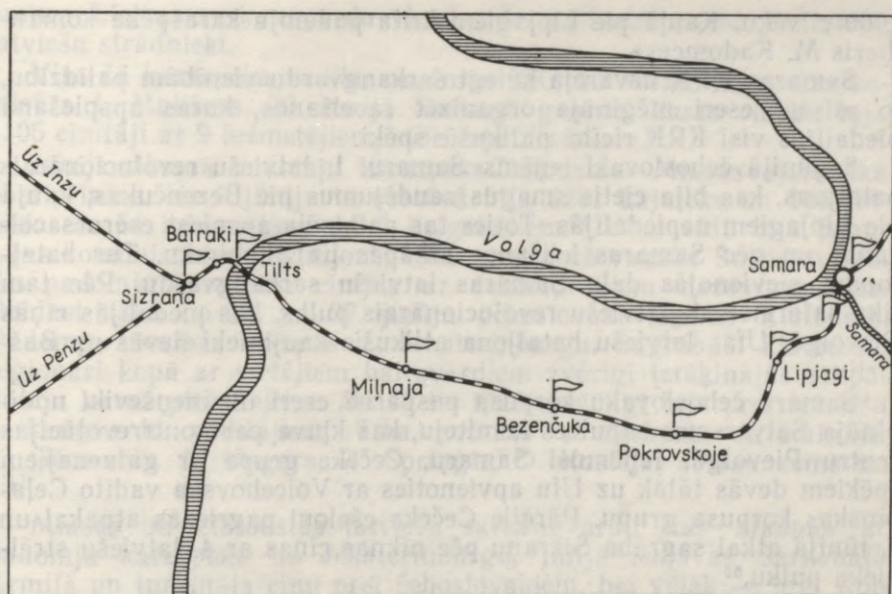
<sup>77</sup> Были пламенных лет, с. 91.

<sup>78</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks. M., 1934, 1. sēj., 223. lpp.

<sup>79</sup> Turpat.

<sup>80</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 3. apr., 89. l., 10. lp.; Latvju revolucionārais strēlnieks, 1. sēj., 223., 224. lpp.; 2. sēj., 338. lpp.

<sup>81</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 1 sēj., 224. lpp.



Latviešu sarkangvardu cīņas pret čehoslovakiem Sызрань—Самары rajonā 1918. gada jūnijā

apsveikuma sarkangvardi devās uz nozīmēto iecirkni padomju karaspēka labajā flangā.<sup>82</sup> Tur cīnijās arī Samaras latviešu sarkangvardu vienība un 1. padomju pulka 9. latviešu rota Kārļa Ozoliņa vadībā, kopā ap 370 cīnītāju.

Ufas rotas ieradās, kad kauja jau noritēja pilnā sparā. Čehoslovaki uzbruka plašā frontē, viņus atbalstīja spēcīga lielgabalu un ložmetēju uguns. Labajā spārnā un centrā gar dzelzceļu vairāki leģionāru uzbrukumi tika atvairīti. Bet kreisajā flangā ienaidnieks ielauzās starp sarkangvardu vienībām un piespieda tās atkāpties līdz Samaras (Tatjankas) upei. Līdz ar to sašķobījās sarkangvardu aizsardzība arī centrā. Ar lieliem zaudējumiem padomju vienības atkāpās pāri upei. Latviešu vienības kopā ar jūrniekiem palika upes krastā pēdējās.<sup>83</sup> Viņi turējās līdz galam, atvairot leģionāru ķēžu neatlaidīgos uzbrukumus. Beidzot, izšāvuši pēdējās patronas, latviešu sarkangvardi un jūrnieki metās upē, lai tiktu otrajā krastā. Ufas latviešu bataljona rotās no 120 sarkangvardiem bija palikuši tikai 18. No 12 partijas biedriem krita 10.<sup>84</sup>

K. Ozoliņa vadītajā Samaras latviešu vienībā bija izsisti no ierindas vairāk nekā 200 cīnītāju. Kopā padomju karaspēks zaudēja ap

<sup>82</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 340., 341. lpp.

<sup>83</sup> Турпат, 341. lpp.; Попов Ф. Г. Чехословацкий мятеж и самарская учредилка. Куйбышев, 1934, с. 76.

<sup>84</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 341. lpp.

1000 cilvēku. Kaujā pie Ļipjagiem krita padomju karaspēka komandieris M. Kadomcevs.

Samaras KRK nevarēja sniegt sarkangvardu vienībām palīdzību, jo pilsētā eseri mēģināja organizēt sacelšanos, kuras apspiešanā piedalījās visi KRK rīcībā palikušie spēki.

8. jūnijā čehoslovaki ieņēma Samaru. 1. latviešu revolucionārais bataljons, kas bija cietis smagus zaudējumus pie Bezenčukas, kaujā pie Ļipjagiem nepiedalījās. Toties tas palīdzēja apspiest eseru sacelšanos un pēc Samaras krišanas atkāpās uz Simbirsku. Tur bataljonam pievienojās daļa Samaras latviešu sarkangvardu. Pēc tam tika saformēts 1. latviešu revolucionārais pulks, kas piedalījās cīņās Pievolgā. Ufas latviešu bataljona atlikušie kaujinieki devās uz Baškīriju.

Samarā čehoslovaku korpusa paspārnē eseri un meņševiki nodibināja Satversmes sapulces komiteju, kas kļuva par kontrevolūcijas centru Pievolgā. Ieņēmusi Samaru, Čečeka grupa ar galvenajiem spēkiem devās tālāk uz Ufu apvienoties ar Voicehovska vadīto Čeļabinskas korpusa grupu. Pārējie Čečeka ešelsoni pagriezās atpakaļ un 7. jūnijā atkal sagrāba Sizraņu pēc niknas cīņas ar 4. latviešu strēlnieku pulku.<sup>85</sup>

Dienvidurālos viena no pirmajām kaujām ar čehoslovaku korpusa daļām notika 28. maijā Zlatoustā. Vietējā sarkangvardu vienībā bija 130 cīnītāju, to skaitā 56 latvieši, kas mēģināja atbruņot čehoslovaku ešelonu ar 700 leģionāriem. Sākās kauja, kas turpinājās gandrīz stundu. Čehoslovaki, neraugoties uz krietnu pārspēku, atkāpās uz rietumiem, zaudējot 80 kritušo un ievainoto. Zlatoustas sarkangvardiem krita 35 un tika ievainoti 50 cilvēki.<sup>86</sup> Viņu vidū bija daudz latviešu strādnieku. Šajā pašā dienā čehoslovaki ar lieliem spēkiem no Čeļabinskas devās uz Zlatoustu. Pie Miasas stacijas tos apturēja vietējā latviešu sarkangvardu vienība, kuras rindās bija ap 140 cīnītāju. Kauja iedegās pie Mohovajas kalna, kas staltī paceļas virs pilsētas. Latviešu sarkangvardi turējās varonīgi un atsita vairākus leģionāru uzbrukumus. Bet spēki bija pārāk nevienādi. Miasas sarkangvardu vienība zaudēja daudz kritušo. To vidū bija K. Leimanis, N. Žerbuns, A. Ozoliņš, A. Porosts, J. Gerke, J. Dalbiņš un citi rūpnīcas «Tomass Frosts» latviešu strādnieki. Pēc smagas cīņas sarkangvardiem nācās atkāpties uz Zlatoustu, kur Miasas latviešu vienība apvienojās ar vietējiem sarkangvardiem. 28. maijā čehoslovaku ešelsoni pienāca pie Zlatoustas stacijas. Leģionāri, izkāpuši no vagoniem, tūdēļ izvērsās ķēdēs un devās uzbrukumā. Pēc divu stundu kaujas stacija un pilsēta tika ieņemta. Zlatoustas un Miasas sarkangvardi atkāpās 15 km uz ziemeļrietumiem līdz Medvedovkas stacijai.

29. maijā viņiem palīgā sāka pienākt strādnieku vienības no Ufas, Jurjužāņas, Satkas, Kusas un citām vietām. No Jekaterinburgas at-

<sup>85</sup> Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. daļa, 510. lpp.

<sup>86</sup> Хрулев В. В. Чехословацкий мятеж и его ликвидация. М., 1940, с. 20, 21.



papildināšanai. Stābā palika tā vadītāji Šmits un Pētersons, kas sāka formēt jaunu sarkangvardu vienību.<sup>90</sup> Šajā laikā aprīņķī sacēlās kulaki. Arhangeļskas ciematā tie savā sapulcē nolēma atbrūņot sarkangvardus un likvidēt viņu štābu. Smitam, Pētersonam un vairākiem sarkangvardiem atņēma ieročus, bet viņi tomēr paspēja aizbēgt uz tuvāko mežu un izglābās. Pēc kāda laika viņi apvienojās ar Zilimas sarkangvardu vienību un kopējiem spēkiem ieņēma Arhangeļskas ciematu, padzenot no turienes kulaku bandu.<sup>91</sup> Pie pagasta nama tika sasaukta iedzīvotāju sapulce, kur komunisti aicināja zemniekus stāties Sarkanās gvardes vienībā. Dažu dienu laikā pieteicās vairāki simti latviešu komunistu. Viņu vidū bija brāļi Pauls, Ernests un Antons Zvirbuļi. No Vidzemes uz Arhangeļskas pagastu Zvirbuļu ģimene — tēvs, māte, 5 brāļi un 2 māsas — bija pārcēlusies kara laikā. Viņi te uzcēla māju, bet dzīvoja trūcīgi. 1918. gada pavasarī viņi iestājās zemnieku darba kooperatīvā, kuru organizēja izpildkomitejas priekšsēdētājs Kārlis Ābols. Taču drīz sākās čehoslovaku korpUSA pretpadomju sacelšanās un vietējo kulaku dumpis, un trīs vecākie brāļi brīvprātīgi pieteicās Sarkanajā gvardē, lai aizstāvētu padomju varu. Šādu pašu ceļu izvēlējās arī latviešu kolonists Eduards Freibergs un citi Arhangeļskas pagasta zemnieki.

Ufas latviešu bataljona sarkangvardi uzzināja par traģiskajiem notikumiem Svjatotroickā pirms izbraukuma uz fronti. Sākumā viņi gribēja doties uz Svjatotroicku, lai izrēķinātos ar kulakiem. Bet pavēle bija negrozāma: nekavējoties jāizbrauc uz Abduļinu un tālāk uz Kineļas staciju palīgā padomju karaspēkam, kas mēģināja aizturēt čehoslovaku ešelonus. Daļu Ufas latviešu bataljona sarkangvardu nosūtīja uz Buguļmu, kur tie piedalījās cīņās ar čehoslovakiem. Vēlāk viņi apvienojās ar 1. latviešu revolucionāro pulku Simbirskā.<sup>92</sup> Pārējie Ufas latviešu bataljona 200 kaujinieki cīnījās ar čehoslovakiem pie Kineļas stacijas.

Nikna kauja ar leģionāriem notika 22.—23. jūnijā pie Čišmas stacijas. Sarkanā gvarde V. Blohina vadībā tur atvairīja vairākus ienaidnieka uzbrukumus un noturējās gandrīz divas dienas. Ufas latviešu bataljons piedalījās visgrūtākajās kaujās, parādot izturību un varonību.<sup>93</sup>

Ufu Sarkanajai gvardei neizdevās noturēt, tā krita 5. jūlijā. Latviešu bataljons pēdējā brīdī aizbrauca ar kuģi pa Belajas upi uz Birsku un pēc tam uz Nikoloberjozovku, kur iekļāvās jaunformētajā V. Blohina vadītajā II Sarkanajā Armijā.

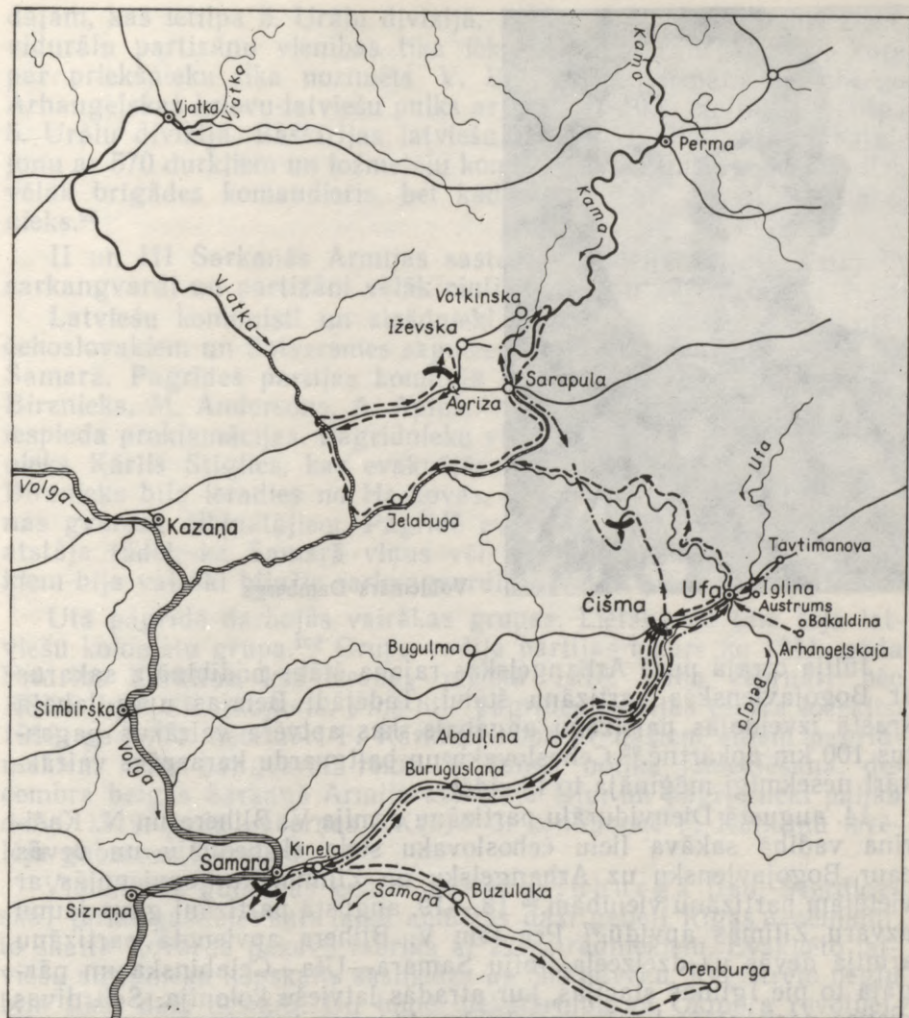
Pēc Ufas krišanas čehoslovaku korpUSA Čečeka grupa 8. jūlijā Miņjaras rajonā apvienojās ar Čeļabinskas grupu. Daudz Sarkanās gvardes vienību Baškīrijā nokļuva ienaidnieka aizmugurē. To vidū bija arī Arhangelas latviešu kolonijas sarkangvardi. Tie joprojām

<sup>90</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks, 2. sēj., 342. lpp.

<sup>91</sup> Turpat.

<sup>92</sup> Turpat.

<sup>93</sup> Turpat, 342., 343. lpp.



Ufas latviešu sarkangvardu un partizānu cīņu rajons Aizvolgā 1918. gada vasarā

atradās Arhangeļskas ciematā, kur tika izveidots rajona Sarkanās gvardes štābs. Tas apvienoja Arhangeļskas, Berjozovkas, Zilimas un dažas citas vienības. Par štāba priekšnieku kļuva Arhangeļskas latviešu sarkangvardu vienības komandieris Voldemārs Dambergs.

Apvienotajā Arhangeļskas—Zilimas sarkano partizānu vienībā bija 650 cīnītāju.<sup>94</sup> Tie veidoja trīs kājnieku rotas un trīs jātnieku eskadronus. Arhangeļskas latviešu kājnieku rotā bija 275 cilvēki.

<sup>94</sup> За власть Советов. Сб. воспоминаний. Уфа, 1961, с. 174, 175.



Voldemārs Dambergs

Jūlija otrajā pusē Arhangeļskas rajona štābs nodibināja sakarus ar Bogojavlenskās partizānu štābu. Tādējādi Belajas upes labajā krastā izveidojās partizānu apgabals, kas aptvēra vairākus pagastus 100 km apkārtnē.<sup>95</sup> Čehoslovaku un baltgvardu karaspēks vairākkārt nesekmīgi mēģināja to likvidēt.

14. augustā Dienvidurālu partizānu armija V. Blihera un N. Kaširina vadībā sakāva lielu čehoslovaku soda ekspedīciju un devās caur Bogojavlensku uz Arhangeļsku un Zilīmu, kur apvienojās ar vietējām partizānu vienībām.<sup>96</sup> 18.—19. augustā partizāni guva jaunu uzvaru Zilīmas apvidū.<sup>97</sup> Pēc tam V. Blihera apvienotā partizānu armija devās uz dzelzceļa līniju Samara—Ufa—Čelabinska un pārgāja to pie Iglinas stacijas, kur atradās latviešu kolonija. Šeit divas dienas norisinājās kauja ar čehoslovakiem un baltgvardiem, kuri atkal piedzīvoja sakāvi.<sup>98</sup> Iglinas partizānu rindās iestājās daudz jauno cīnītāju. Pēdējo reizi ienaidnieks mēģināja aizšķērsot ceļu V. Blihera partizānu armijai pie Krasnaja Gorkas, uz ziemeļiem no Ufas. Kauja turpinājās četras dienas un vainagojās ar partizānu uzvaru. Tika saņemti 300 gūstekņi, 4 lielgabali, 12 ložmetēji, 40 tūkst. patronu, 25 vagoni ar lādiņiem. 12. septembrī V. Blihera partizānu armija pie Birska apvienojās ar regulārajām Sarkanās Armijas

<sup>95</sup> Гражданская война в Башкирии. Сб. воспоминаний. Уфа, 1932, с. 122.

<sup>96</sup> На Южном Урале. Сб. воспоминаний. М., 1959, с. 127.

<sup>97</sup> Блюхер В. К. Статьи и речи. М., 1963, с. 55.

<sup>98</sup> Гражданская война на Южном Урале. Сб. документов и материалов. Челябинск, 1962, с. 139, 141, 152.



daļām, kas ietilpa 5. Urālu divīzijā. 1918. gada 21. septembrī Dienvidurālu partizānu vienības tika iekļautas 4. Urālu divīzijā, kurā par priekšnieku tika nozīmēts V. Blihers. Voldemāra Damberga Arhangeļskas krievu-latviešu pulks ar gandrīz 1000 cīnītājiem ietilpa 5. Urālu divīzijā. Baškīrijas latviešu kolonisti pulkā veidoja bataljonu ar 570 durkļiem un ložmetēju komandu. V. Dambergs bija pulka, vēlāk brigādes komandieris, bet kādu laiku arī divīzijas priekšnieks.<sup>99</sup>

II un III Sarkanās Armijas sastāvā Baškīrijas bijušie latviešu sarkangvardi un partizāni vēlāk cīnījās Pilsoņu kara frontēs.

Latviešu komunisti un strādnieki piedalījās pagrīdes cīņā pret čehoslovakiem un Satversmes sapulces komitejas izveidoto «valdību» Samarā. Pagrīdes partijas komitejā ietilpa P. Zvejnieks, J. Siliņš-Birznieks, M. Andersons, A. Apinis.<sup>100</sup> Tika ierīkota tipogrāfija, kur iespieda proklamācijas. Pagrīdnieku vidū aktīvi darbojās VEK strādnieks Kārlis Stiglics, kas evakuējās no Harkovas.<sup>101</sup> Arī J. Siliņš-Birznieks bija ieradies no Harkovas, kur viņš bija viens no Sarkanās gvardes dibinātājiem. Pagrīdē evakuētos Harkovas komunistus atstāja tādēļ, ka Samarā viņus vēl maz pazina. Starp pagrīdniekiem bija vairāki bijušie sarkangvardi.

Ufā pagrīdē darbojās vairākas grupas. Lielākā no tām bija latviešu kolonistu grupa.<sup>102</sup> Grupu vadīja partijas biedrs no 1911. gada Frīdrihs Kārklīšs, kas ieradās pilsētā 1918. gada februārī pēc KSDS(b)P CK rīkojuma. Viņš bija pagrīdes partijas centra loceklis. 1918. gada 11. decembrī F. Kārklīšs kopā ar dažiem citiem pagrīdniekiem krita baltgvardu rokās.<sup>103</sup> Kamēr notika izmeklēšana, decembra beigās Sarkanā Armija atbrīvoja Ufu, un pagrīdnieki palika dzīvi. 1919. gadā gubernas KK(b)P 3. konferencē F. Kārklīņu ievēlēja gubernas komitejā.

Vidusurālu gubernas centrā Jekaterinburgā (tad. Sverdlovska) pirmā pasaules kara laikā apmetās daži nelieli Rīgas uzņēmumi, to skaitā Kovarda pakavu fabrika ar 220 strādniekiem. Evakuēto latviešu strādnieku kopskaits sasniedza ap 500 cilvēku. Reģistrēto bēgļu bija tikai daži desmiti. Un tomēr Jekaterinburga Oktobra revolūcijas laikā bija svarīgs latviešu boļševiku darbības centrs Urālos.

1917. gada pavasarī tur izveidojās latviešu boļševiku sekcija. Augustā Jekaterinburgā tika nodibināta KSDS(b)P Urālu latviešu sekcijas komiteja, kur ietilpa P. Zariņš, A. Spunde un I. Ejubs. Tā apvienoja Jekaterinburgas, Lisjvas, Verhņaja Turas, Miasas, Permas, Iževskas, Ufas, Arhangeļskas, Orenburgas un citas latviešu boļševiku sekcijas.

<sup>99</sup> Гражданская война в Башкирии, с. 115.

<sup>100</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 97.

<sup>101</sup> МАСВА, 2164. f., 1. arg., 608. l., 1.—6. lp.

<sup>102</sup> Башкирская организация РКП(б) в ее съездах и конференциях (1917—1922 гг.). Уфа, 1933, с. 20; Уральский рабочий, 1933, 17 июня.

<sup>103</sup> За власть Советов, с. 295.



Baškīrijas latviešu koloniju sarkangvardu līdzdalība V. Blihera Dienvidurālu partizānu armijas reidā 1918. gada jūlijā—septembrī

Ar Urālu KSDS(b)P latviešu centru bija saistītas Sibīrijas latviešu sekcijas.

Liels skaits Latvijas evakuēto strādnieku un bēgļu kara laikā nokļuva līdz Lisjvai. Jau 1785. g. tur tika nodibināta čugunlietuves un dzelzsapstrādes rūpnīca. XX. gs. Lisvjas rūpnīca jau bija dažādu uzņēmumu komplekss. 1916. gadā tur darbojās Mehāniskā, Metalurģiskā un Artilērijas rūpnīca, kur tika nodarbināti vairāk nekā

10 tūkst. strādnieku, to skaitā 620 karagūstekņu.<sup>104</sup> Sakarā ar darba-spēka trūkumu 1917. gadā tur nodarbināja jau ap 2 tūkst. gūstekņu. Kara laikā uz Lisjvu no Rīgas atbrauca ap 900 kvalificētu strādnieku, kuri iekārtojās lielākajās rūpniecās. 1916. gadā pilsētā tika atjaunota nelegāla boļševiku organizācija sakarā ar dažu pieredzējušu partijas darbinieku — A. Kuzmina, P. Studitova-Parfjonova, J. Strautmaņa, A. Jaunzema-Jansona, F. Apogas atbraukšanu.<sup>105</sup>

1917. gada 2. martā vakarā notika boļševiku sapulce, kas apsprieda revolucionāros notikumus Petrogradā. Bija nolemts atbrūņot policiju un nodibināt strādnieku deputātu padomi. Naktī uz 3. martu boļševiki veica aģitāciju rūpnīcu cehos, bet J. Strautmanis, A. Jaunzems-Jansons, Ernests Apoga, A. Burmeisters un vairāki citi atbrūņoja vietējo policiju.<sup>106</sup> Nākamajā dienā atbrūņoja arī žandarmus, kas brauca caur Lisjvas staciju. Viņu ieročus izmantoja strādnieku un miliču apbrūņošanai. Sākumā milicijā bija 11 cilvēku, bet marta vidū jau 200.<sup>107</sup> Par Lisjvas strādnieku milicijas priekšnieku kļuva Jānis Strautmanis. 3. rajona vienību vadīja A. Baldiņš.<sup>108</sup>

3. un 4. martā pilsētā notika padomes vēlēšanas. No 9 izpildkomitejas locekļiem 6 bija boļševiki, viņu vidū — J. Strautmanis. Lisjvas KSDS(b)P komitejā ietilpa A. Kuzmins, A. Jaunzems-Jansons. Komiteju vadīja A. Kuzmins. 1917. gada aprīlī pilsētā bija 525 boļševiki, bet oktobrī — jau 1900.<sup>109</sup> Aprīlī tika nodibināta latviešu boļševiku sekcija, kas oktobrī apvienoja 76 partijas biedrus.

Boļševiku vadībā 1917. gada pavasarī pilsētā organizēja arodbiedrības, lielākā no tām — metālistu savienība, kuru vadīja A. Žuks (Žukas), Dilbergs, Eihvalts.<sup>110</sup> Par priekšsēdētāju ievēlēja boļševiku A. Žuku.

Oktobra revolūcijas priekšvakarā Lisjvā tika organizēta Sociālistiskā jaunatnes savienība. 15. oktobrī organizācijas dibināšanas sapulcē tajā iestājās 20 jauniešu. Birojā ievēlēja Kristapu Strautmani. Novembrī savienībā bija jau 40 biedru, gandrīz puse no viņiem — latvieši.

1917. gada augustā Lisjvā sākās Sarkanās gvardes formēšana. Tās pamatus lika strādnieku milicija. Sākumā Sarkanā gvardi dibināja pie pilsētas boļševiku komitejas.<sup>111</sup> 15. oktobrī Lisjvas padome nolēma, ka Sarkanā gvarde darbosies tās vadībā. Oktobrī tika izveidots tās Centrālais štābs. No Permas izdevās saņemt 100 šauteņu un patronas.

<sup>104</sup> Рычкова Г. П. Лысьва. Пермь, 1963, с. 108.

<sup>105</sup> Турпат, 113.—115. лрр.

<sup>106</sup> Турпат, 123. лрр.

<sup>107</sup> Пермская жизнь, 1917, № 380, 22 марта.

<sup>108</sup> Рычкова Г. П. Лысьва, с. 183.

<sup>109</sup> Турпат, 183.—185. лрр.

<sup>110</sup> Рабочий класс Урала в годы войны и революций. Свердловск, 1927, т. 3, с. 439.

<sup>111</sup> Борьба за победу Великой Октябрьской социалистической революции в Пермской губернии. Документы и материалы. Пермь, 1957, с. 395.

27. oktobrī Lisjvas padome pieņēma lēmumu par varas pārņemšanu savās rokās, apsveica Padomju valdību un izteica gatavību aizsargāt revolūciju ar ieročiem rokās.<sup>112</sup>

Tūlīt pēc padomju varas nodibināšanas Lisjvā boļševiki lielu vērību veltīja Sarkanās gvardes organizācijai. Šo darbu vadīja J. Strautmanis, P. Bataševs, A. Jaunzems-Jansons, J. Mellups, A. Baldiņš un citi. Ipaši jāatzīmē strādnieku Apogu — tēva un divu dēlu — ieguldījums šajā jomā. Tēvs Fricis Apoga bija LSD biedrs no 1905. gada, Lisjvas rūpnīcā strādāja kopš 1916. gada sākuma, kur kļuva par vienu no boļševiku organizācijas dibinātājiem un vadītājiem. Viņa dēls Fricis Apoga beidza karaskolu un cīnījās frontē, pēc 1917. gada Februāra revolūcijas iestājās boļševiku partijā. Jaunākais dēls Ernests strādāja Lisjvas rūpnīcā, partijas rindās arī iestājās 1917. gada pavasarī. E. Apoga tika ievēlēts Lisjvas padomē un fabriku komiteju centrālajā valdē. Viņš bija Oktobra revolūcijas aktīvs dalībnieks, bet vēlāk kļuva par Sarkanās Armijas ievērojamu komandieri.

Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras Lisjvā no Petrogradas ieradās Aleksandrs Trukšins. Viņš bija liepājnieks, dažus gadus braucis uz kuģiem. Boļševiku partijā A. Trukšins iestājās, kalpodams Baltijas flotē, 1917. gadā bija bruņotās sacelšanās dalībnieks Petrogradā, tad tika nosūtīts partijas darbā uz Lisjvu, kur kļuva par Sarkanās gvardes vadītāju. Vēlāk viņš darbojās revolucionārajā tribunālā, Pilsoņu kara laikā bija pulka komandieris Dienvidu frontē, pēc tam strādāja partijas un saimnieciskajā darbā.

Pateicoties Lisjvas boļševiku aktīvai darbībai, pilsētā 1918. gada janvārī Sarkanajā gvardē bija jau 500 cīnītāju.<sup>113</sup> No Iževskas rūpnīcas tika saņemti 500 šauteņu un 5 tūkst. patronu. Ieroči pienāca arī no Petrogradas. Līdz 1917. gada decembra beigām Lisjvas Sarkanā garde palīdzēja nodibināt un nostiprināt padomju varu vairākās Vidusurālu strādnieku pilsētiņās.

1918. gada 26. janvārī no Lisjvas uz Soļikamsku un Čerdiņu devās I. Solareva sarkangvardu vienība, lai palīdzētu Ziemeļurālos nostiprināt padomju varu. Vienībā bija vairāk nekā 130 krievu un latviešu brīvprātīgo.<sup>114</sup> Kopā ar vienību uz ziemeļiem izbrauca revolucionārā tribunāla pilnvarotais A. Trukšins, brāļi Fricis un Ernests Apogas un citi. Līdz Soļikamskai ekspedīcija brauca ar vilcienu. Tur Lisjvas sarkangvardi padzina apriņķa valdi un visu varu nodeva vietējai padomei.

Februārī sarkangvardu vienība ragavās devās uz Čerdiņu. Tās ierašanās nelielajā ziemeļu pilsētiņā pārsteidza vietējos kulakus un tirgoņus, kas šajā tālajā novadā dzīvoja vēl pēc vecajiem likumiem. Čerdiņā Lisjvas krievu un latviešu sarkangvardi savaldīja vietējo

<sup>112</sup> Большевики Урала в борьбе за победу Октябрьской социалистической революции, с. 222, 223.

<sup>113</sup> Исторический архив, 1958, № 3, с. 29, 30.

<sup>114</sup> Уральский рабочий, 1918, № 24, 15 февраля.

kontrrevolūciju, nostiprināja padomi un devās atpakaļ, atstājot pilsētīnā nelielu partijas grupu.

Aprīņķa Arkārtējās komisijas vadību pārņēma A. Trukšins, bet kara komisariāta militārais vadītājs kļuva Fricis Apoga, kas organizēja un komandēja Čerdiņas Sarkano gvardi. Aprīņķa kara komisārs bija Ernests Apoga, viņu ievēlēja arī par Čerdiņas KK(b)P komitejas priekšsēdētāju.<sup>115</sup> Šī Lisjvas latviešu boļševiku grupa vadīja padomju varas nodibināšanu un nostiprināšanu Čerdiņā un visā plašajā novadā.

1918. gada pavasarī Čerdiņā atkal galvu sāka celt kontrrevolūcija — kulaki, tirgoņi, labējie eseri. Aprīņķa padomes pārvēlēšanu laikā labējie eseri guva pārsvaru. Komunisti nolēma uz laiku izstāties no izpildkomitejas un organizēja KRK, kas izsludināja pilsētā un aprīņķī kara stāvokli.<sup>116</sup>

Cīņu pret kontrrevolūciju vadīja A. Trukšins, Ernests un Fricis Apogas, A. Ričkovs. Vietēja avīze «Izvestija Čerdinsko-Pečorskogo kraja» tajās dienās rakstīja: «Brāļi Apogas — latvieši parādīja mežainajam novadam, kā vajag izpildīt savu pienākumu padomju varas priekšā un strādāt tautas brīves labā. Viņi ir kā drošsirdīgi bruņinieki, kas apsargā novadu. Draugos ar ienaidniekiem tie nebūs nekad, melnajiem vilkačiem dzīvie nepadosies.»<sup>117</sup>

Brāļi Apogas un A. Trukšins 1918. gada jūnija sākumā ierosināja Permas un Jekaterinburgas VĀK organizēt speciālu ekspedīciju uz Pečoras novadu, lai likvidētu tur kulaku bandas. Lisjvas krievu un latviešu sarkangvardu vienība, kas nostiprināja padomju varu Solikamskā un Čerdiņā, atgriezās atpakaļ savā pilsētā. Pēc īsas atpūtas šī vienība tika papildināta ar jauniem cīnītājiem un nosūtīta uz Permu. Tur nācās palīdzēt gubernas VĀK atbrūņot vietējos anarhistus.

1918. gada februāra pēdējās dienās Lisjvas vienībā bija ap 170 sarkangvardu, no tiem puse — latviešu strādnieki. Vienība tika iekļauta I. Permas apvienotajā pulkā kā atsevišķa rota. Par pulka komandieri kļuva I. Solarevs. Martā pulks tika nosūtīts cīnīties ar Dutovu.<sup>118</sup> Aprīlī pulks atgriezās Permā, kur tika pārformēts par 8. Urālu pulku, kas atkal devās cīņā pret dutoviešiem.

1918. gada janvārī Lisjvā tika nodibināta cita sarkangvardu vienība, kas sastāvēja no 270 cilvēkiem.<sup>119</sup> Viņu vidū bija arī 110 latviešu strādnieku. Vienības komandieris bija Konstantīns Āziņš. Marta beigās šī vienība ieradās Permā, kur tika papildināta ar vietējiem latviešu un krievu strādniekiem un pārformēta par bataljonu. Maija beigās Konstantīna Āziņa bataljons devās uz Dienvidurāliem un piedalījās cīņās pret čehoslovakiem pie Zlatoustas. Kādā kaujā K. Āziņu

<sup>115</sup> Капцугович И. С. Прикамье в огне Гражданской войны. Пермь, 1969, с. 8.

<sup>116</sup> Турпат, 13. лрр.

<sup>117</sup> Турпат.

<sup>118</sup> Рычкова Г. П. Лысьва, с. 199.

<sup>119</sup> Турпат, 200. лрр.

ievainoja. Nācās ārstēties Permas hospitālī. Pēc tam Konstantīns Ažiņš atgriezās Lisjvā, iestājās tikko saformētajā 1. Lisjvas strādnieku pulkā un uzņēmās komandēt 3. rotu, kurā vairākums — ap 80 cīnītāju — bija latviešu strādnieki.

1. Lisjvas strādnieku pulks 1918. gada vasarā un rudenī cīnījās III Sarkanās Armijas rindās. Pārējās divas Lisjvas sarkangvardu vienības pēc cīņām pret dutoviešiem piedalījās kaujās ar čehoslovaku korpusa karaspēku Dienvidurālos, pēc tam iekļāvās III Sarkanās Armijas sastāvā.

Permā 1916. gada sākumā ieradās viens no Rīgas rūpnīcas «Salamandra» cehiem, kas kļuva par patstāvīgu uzņēmumu.<sup>120</sup> Daudz Rīgas strādnieku iekārtojās arī citās pilsētas rūpnīcās un fabrikās. Latviešu strādnieku kopskaits Permā sasniedza ap 1000 cilvēku.<sup>121</sup> Bez tam pilsētā bija reģistrēts 800 bēgļu.<sup>122</sup> Evakuēto strādnieku un bēgļu vidū bija arī vairāki LSD biedri, kas iesaistījās revolucionārajā kustībā. 1917. gadā pilsētas boļševiku organizāciju vadīja vecs partijas biedrs A. Spunde.<sup>123</sup> Oktobra dienās viņš bija II Viskrievijas Padomju kongresa delegāts, kur pārstāvēja kopā ar citiem boļševikiem Permas guberņas strādniekus un KSDS(b)P biedrus. 1918. gadā A. Spunde kļuva par KK(b)P Urālu apgabala komitejas locekli. Saglabājušies dokumenti par viņa saraksti ar V. I. Ļeņinu.<sup>124</sup>

1917. gada vasarā Permā nodibinājās boļševiku latviešu sekcija. Sākumā tā apvienoja dažus desmitus partijas biedru, bet pēc Oktobra revolūcijas tās rindas ātri pieauga. 1918. gada augustā Permas KK(b)P organizācijas latviešu sekcijā bija 124 partijas biedri.<sup>125</sup>

Sarkanā gvarde Permā sāka veidoties Oktobra revolūcijas priekšvakarā. Tās rindās pirmajā laikā bija 800 cīnītāju, bet 1917. gada decembrī — 1500.<sup>126</sup> 1918. gada sākumā pilsētā nodibināja latviešu sarkangvardu vienību, kurā bija 60—70 cīnītāju. Tā tika nodota guberņas VĀK rīcībā.

Cīņa par padomju varu Permā ietilga, jo kontrrevolūcija izrādīja niknu pretestību. Stipras pozīcijas šeit bija eseriem un meņševikiem, kā arī kadetiem un garīdzniecībai. Tika izveidota kontrrevolucionārā Guberņas pārvaldes padome, kas pretojās padomju varas nodibināšanai.<sup>127</sup>

1917. gada 16.—27. decembrī Permas guberņas I padomju kongresā boļševiki beidzot guva uzvaru. Labējie eseri un meņševiki, palikuši mazākumā, atstāja kongresa sēdi. Kongress tika pasludināts par augstāko varas orgānu guberņā, tā delegāti nosūtīja apsvei-

<sup>120</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 21, 26. maijā.

<sup>121</sup> Turpat.

<sup>122</sup> Turpat.

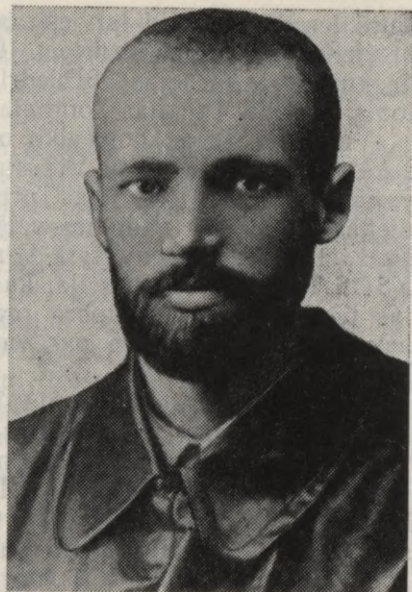
<sup>123</sup> Рычкова Г. П. Лысьва, с. 143.

<sup>124</sup> Исторический архив, 1961, № 2, с. 196.

<sup>125</sup> Раевский В. Р. Латышская секция РКП(б), с. 82.

<sup>126</sup> Цыпкин Г. А., Цыпкина Р. Г. Красная Гвардия — ударная сила пролетариата в Октябрьской революции, с. 327.

<sup>127</sup> Борьба за победу Великой Октябрьской социалистической революции в Пермской губернии. Сб. документов и материалов. Пермь, 1957, с. 515—517.



Aleksandrs Spunde

kumus VCIK un Tautas Komisāru Padomei. Izpildkomitejā no 15 locekļiem 11 bija boļševiki un 4 — kreisie eseri. Kонтрреволюcionārā Gubernas pārvaldes padome tika likvidēta. Tomēr контрреволюcija vēl mēģināja atgūt savas pozīcijas. 1918. gada februārī garīdzniecība izprovocēja pilsētā bruņotu sacelšanos pret padomju varu, taču Sarkanā gvarde to ātri apspieda. Šajā operācijā piedalījās arī Lisjvas sarkangvardu latviešu un krievu vienības.

Sakarā ar pārtikas stāvokļa pasliktināšanos 1918. gada maija sākumā Permā atkal nobrieda контрреволюcionāru sazvērētība, bet gubernas VĀK savlaicīgi apcietināja tās vadītājus. Kratīšanu laikā tika atņemts daudz ieroču.<sup>128</sup> Šajā operācijā pret контрреволюciju aktīva bija latviešu čekistu un Permas latviešu sarkangvardu vienības līdzdalība.

Evakuētie Latvijas strādnieki un bēgļi gāja pirmajās rindās cīņā par padomju varu nelielā Urālu pilsētā Verhņaja Turā. Tā sāka veidoties ap čugunlietuves un lādiņu rūpnīcu, kas celta pagājušā gadsimta vidū. 1911. gadā šīs rūpnīcas ciematā bija 6135 iedzīvotāji, no tiem 474 raktuvju strādnieki, 2 tūkst. metalurģu, 1200 metālistu.

Kāra laikā Verhņaja Turas rūpnīca ievērojami paplašināja ražošanu un pārdzīvoja darba roku trūkumu. 1915. gada nogalē un 1916. gada sākumā rūpnīcā sāka strādāt vairāk nekā 750 Rīgas metalurģu un metālistu. Pilsētīnā tika reģistrēti 900 bēgļi.<sup>129</sup> Apmēram 300 cilvēku no tiem arī iekārtojās darbā rūpnīcā. Verhņaja

<sup>128</sup> Известия Пермского окрисполкома, 1918, № 151, 21 мая.

<sup>129</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī.

Turā ieradās vairāki latviešu boļševiki, kas ātri nodibināja sakarus ar vietējiem partijas biedriem. 1916. gadā Verhņaja Turas KSDS(b)P organizācijā darbojās 35 biedri, to vidū I. Ejubs, J. Graudiņš, Balodis, Mekšis. Partijas komitejas priekšsēdētājs bija I. Ejubs.<sup>130</sup>

Verhņaja Turas boļševiku organizācija bija saistīta ar Lisjvas, Jekaterinburgas un citu Vidusurālu KSDS(b)P organizācijām. Latviešu strādnieki Verhņaja Turā aktīvi cīnījās Februāra revolūcijas dienās, piedalījās padomes vēlēšanās un fabrikas komitejas dibināšanā. 1917. gada pavasarī Verhņaja Turas rūpnīcā tika izveidota KSDS(b)P latviešu sekcija, kas jūlija sākumā apvienoja 130 partijas biedru.<sup>131</sup> Līdz Oktobra revolūcijai Latviešu sekcija palielināja savas rindas un kļuva par vietējās boļševiku organizācijas aktīvu kodolu.

Sarkanā gvarde Verhņaja Turas rūpnīcā izveidojās 1917. gada septembra beigās, tajā iestājās daudz latviešu strādnieku. Padomju vara šajā strādnieku pilsētā nodibinājās tūlīt pēc bruņotās sacelšanās uzvaras Petrogradā. Tomēr vairākos tuvākajos pagastos kontrrevolūcija nikni pretojās. Cīņai pret to tika saformēta speciāla sarkangvardu vienība Hermaņa Rotenberga vadībā. Tā sastāvēja no 160—170 cīnītājiem, tajā ietilpa pāri par 100 latviešu strādnieku, galvenokārt partijas biedru. Šī sarkangvardu vienība palīdzēja nostiprināties padomju varai vairākos apkārtējos pagastos, piedalījās kulaku dumpju apspiešanā 1918. gada pavasarī un vasarā. 1918. gada jūlijā tā devās uz fronti Jekaterinburgas virzienā.

\*  
\* \*

Pirmā pasaules kara laikā Pievolgā un Urālos atradās ap 11 tūkst. latviešu strādnieku ar ģimenēm un 21 tūkst. reģistrēto bēgļu. Viņi strādāja galvenokārt vietējos uzņēmumos vai dažās no Rīgas evakuētās rūpnīcās un fabrikās Samarā, Saratovā, Orenburgā, Ufā, Zlatoustā, Miasā, Čeļabinskā, Jekaterinburgā, Lisjvā, Permā, Verhņaja Turā un citās pilsētās un strādnieku ciematos. Latviešu rūpniecības strādnieku kopskaits un īpatsvars bija visai liels Samarā, Zlatoustā, Miasā, Permā un Verhņaja Turā. Evakuēto Latvijas strādnieku un bēgļu vidū bija daudz partijas biedru, kas stājās sakaros ar vietējām boļševiku organizācijām un iesaistīja kopējā revolūcionārajā kustībā latviešu strādniekus un bēgļus. Latviešu boļševiku darbībai īpaši nozīmīga loma bija KSDS(b)P organizācijās Samarā, Saratovā, Miasā, Jekaterinburgā, Lisjvā, Verhņaja Turā, Permā. Tieši šajās pilsētās Latvijas strādnieki visaktīvāk piedalījās Sarkanās gvardes cīņā par padomju varu.

Pievolgas un Urālu pilsētās latviešu strādnieki nodibināja savas sarkangvardu vienības, kas cīnījās kopā ar krievu, baškīru, tatāru un

<sup>130</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 34.

<sup>131</sup> Proletariāta Cīņa, 1917, 15. jūlijā.



citu tautu strādnieku vienībām. Baškīrijā latviešu kolonijās tika nodibinātas arī vairākas zemnieku sarkangvardu vienības. Vislielākā no tām bija Arhangeļskas ciematā, kas kļuva par latviešu sarkangvardu bāzi visā Baškīrijā.

Pievolgā un Urālos Sarkanajā gvardē iestājās vairāk nekā 2 tūkst. latviešu strādnieku. Latviešu sarkangvardi atradās pirmajās rindās cīņā par padomju varu vairākās Pievolgas un Urālu pilsētās. Īpaši svarīga nozīme viņiem bija kaujās pret čehoslovaku korpusu un kulaku dumpju apspiešanā 1918. gada maijā un jūnijā, kad Sarkanajai gvardei nācās stāties pretī labi apbruņotam un kaujās pieredzējušam pretiniekam. Šajās grūtajās kaujās latviešu sarkangvardi cieta smagus zaudējumus, bet godam izpildīja savu revolucionāro uzdevumu, parādīja izturību, drosmi un nelokāmu uzticību padomju varai. Lielākā daļa latviešu sarkangvardu arī no šīm pilsētām 1918. gada vasarā un rudenī iestājās Sarkanajā Armijā un cīnījās frontē pret čehoslovakiem un Kolčaka baltgvardiem.

**LATVIEŠU SARKANGVARDI  
CĪŅĀ PAR PADOMJU VARU  
VALSTS ZIEMEĻOS,  
SIBĪRIJĀ  
UN TĀLAJOS AUSTRUMOS**

Pirmā pasaules kara laikā Latvijas strādnieku un bēgļu straume nonāca arī līdz Krievijas ziemeļiem. Gubernas centrā Vologdā latviešu strādnieku skaits nepārsniedza 120—140 cilvēku. Arī reģistrēto bēgļu skaits bija tikai 428.<sup>1</sup> Tātad pilsētā apmetās kopumā 550—570 latviešu. Visi darbspējīgie strādnieki un bēgļi iekārtojās dažādos vietējos uzņēmumos, galvenokārt dzelzceļa darbnīcās. Kaut latviešu strādnieki un bēgļi turējās vienkopus, to īpatsvars sabiedriskajā un politiskajā dzīvē līdz Oktobra revolūcijai bija samērā neliels. Vologda šajā laikā piederēja pie tipiskām Ziemeļkrievijas provinces pilsētām, kur valdīja tirgoņi, gubernas ierēdņi, sīkpilsoņi un garīdznieki. Pilsētas proletariāts bija sadrumstalots un vāji organizēts. Visvairāk apzinīgo strādnieku bija dzelzceļa darbnīcās.

---

<sup>1</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 46, 17. novembrī.

Pēc Februāra revolūcijas Vologdas padomi pilnīgi pārņēma eseri un meņševiki. Vietējie boļševiki darbojās apvienotajā KSDSP organizācijā līdz pat 1917. gada 10. decembrim.<sup>2</sup> Dzelzceļa darbnīcās pastāvēja neliela latviešu boļševiku grupa, kas vērsās pret sadarbību ar meņševikiem. 1. novembrī dzelzceļa darbnīcu strādnieku kopsapulce pieņēma rezolūciju, ka politiskajai varai valstī jāpāriet padomes rokās. Tika pieņemts lēmums noorganizēt dzelzceļa darbnīcu un mezgla, telefona, telegrāfa un citu svarīgu objektu apsardzību.<sup>3</sup> Bija izveidota Sarkanās gvardes vienība, kurā iestājās arī daudz latviešu strādnieku. 21. novembrī dzelzceļa darbnīcu boļševiki paziņoja, ka viņi norobežojas no meņševikiem un aicina izveidot KSDS(b)P patstāvīgu organizāciju. Pēc dažām dienām, 25. novembrī, notika Vologdas boļševiku kopsapulce, kas apsprieda jautājumu par KSDS(b)P organizācijas dibināšanu. Decembra pirmajā pusē boļševiki nostiprināja savas pozīcijas pilsētas Strādnieku un kareivju padomē. 12. decembrī tās izpildkomiteja pieņēma lēmumu pārņemt visu varu pilsētā un gubernā. 18. decembrī boļševiki 1. gubernas KSDSP apvienotās organizācijas konferencē galīgi sarāva organizatoriskās saites ar meņševikiem un bundistiem.<sup>4</sup> Tika izvēlēta pilsētas un gubernas boļševiku komiteja, kas pārņēma arī avīzes «Iskra» redakciju. Sākās cīņa par padomju varas nostiprināšanu.

Vologdas gubernā Totjmas apriņķa nelielā rūpniecības pilsētiņā Suhonā kara laikā ieradās ap 600 latviešu strādnieku, kas iekārtojās fabrikā «Sokol» un dažos citos uzņēmumos. Tur apmetās arī 569 bēgļi.<sup>5</sup> Drīz vien visi darbaspējīgie no tiem iekārtojās Suhonas uzņēmumos. Latviešu strādnieku un bēgļu vidū bija vairāki LSD biedri — K. Lencmanis, R. Auzēns, N. Laivings, A. Gricmanis, J. Kronbergs un vairāki citi, kas jau 1916. gadā uzsāka revolūcionāro darbību.<sup>6</sup>

Pēc Februāra revolūcijas latviešu boļševiki izveidoja savu grupu, vēlāk sekciju, kas sadarbojās ar Suhonas KSDS(b)P organizāciju.

Oktobra revolūcijas dienās latviešu sekcijā bija apvienoti vairāki desmiti partijas biedru. Pēc sekcijas ierosmes fabrikas «Sokol» latviešu strādnieki nodibināja Sarkanās gvardes vienību, kurā bija 65 cīnītāji.

26. oktobrī Suhonas boļševiki organizēja plašu strādnieku sapulci sakarā ar Pagaidu valdības gāšanu un bruņotās sacelšanās uzvaru Petrogradā. Sapulces dalībnieki sūtīja delegāciju uz Vologdu, lai paziņotu vietējai padomei, ka Suhonas strādnieki pilnīgi atbalsta

<sup>2</sup> Борьба за власть Советов в Вологодской губернии (1917—1919 гг.). Сб. документов. Вологда, 1957, с. 86—88.

<sup>3</sup> Хроника революционных событий в Вологодской губернии (1917—1919 гг.). Вологда, 1957, с. 22.

<sup>4</sup> Борьба за власть Советов в Вологодской губернии (1917—1919 гг.), с. 84—88.

<sup>5</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 46, 17. novembrī.

<sup>6</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б). Рига, 1976, с. 75.

padomju varu.<sup>7</sup> Oktobra beigās Suhonas Strādnieku deputātu padome pieņēma lēmumu par varas pārņemšanu savās rokās.

Fabrikas «Sokol» latviešu sarkangvardu vienība novembrī tika izsaukta uz Vologdu, lai palīdzētu vietējiem strādniekiem un boļševikiem nodibināt padomju varu.<sup>8</sup> Decembrī šī latviešu vienība atbalstīja Čerepovecas strādniekus cīņā par padomju varu.<sup>9</sup> 1918. gada janvārī Suhonas latviešu sarkangvardi izpildīja guberņas VĀK uzdevumus cīņā pret kontrrevolūciju.

27. februārī no Petrogradas uz Vologdu izbrauca Antantes valstu diplomātiskās misijas, kur tām Padomju valdība bija noteikusi atrašanās vietu. Līdz ar to guberņas VĀK radās jauni uzdevumi, jo Anglijas, Francijas un citu valstu diplomāti sāka Vologdā pretpadomju darbību. Aktivizējās arī vietējā kontrrevolūcija. Kopš šī brīža Suhonas latviešu sarkangvardu vienība gandrīz pastāvīgi atradās guberņas centrā padomes rīcībā. Kopā ar Vologdas dzelzceļa darbinīcu sarkangvardiem tā uzturēja pilsētā revolucionāro kārtību.

1918. gada marta sākumā Vologdā ieradās 250 latviešu strēlnieku, kas dažādu iemeslu dēļ bija nošķirušies no saviem pulkiem, atkāpjoties no Latvijas. Viņi apvienojās kopīgā vienībā un pārgāja padomes rīcībā. Līdz ar to padomes bruņotais spēks krietni pieauga.

Aprīlī latviešu strēlnieki kopā ar Vologdas un Suhonas sarkangvardiem VĀK vadībā atbruņoja vietējos anarhistus, kas mēģināja izrādīt bruņotu pretestību. Jūnijā pēc Vologdas kara komisariāta rīkojuma latviešu strēlnieku vienību pārformēja par bataljonu.<sup>10</sup> 5. jūlijā pilsētā no Bologojes ieradās 8. latviešu pulks ar 282 strēlniekiem un 4 ložmetējiem.<sup>11</sup> Šajā pulkā tika iekļauts vietējais latviešu bataljons ar 237 strēlniekiem un 10 ložmetējiem. Pulkā izveidoja jātnieku komandu un saformēja bateriju.

13. jūlijā šī pulka 1. bataljons ar ložmetējiem un bateriju Jāņa Pētersona vadībā devās uz Jaroslavlju cīņā pret kontrrevolūciju.<sup>12</sup> Vēl pirms tam uz turieni bija aizbraukusi Vologdas komunistiskā vienība, kurā ietilpa liela grupa partijas biedru, dzelzceļa darbinīcu un Suhonas sarkangvardi.

8. latviešu pulka bataljons un Vologdas komunistiskā vienība izcēlās Jaroslavljas kontrrevolūcijas sagrāvē.<sup>13</sup> Pēc šo karaspēku daļu atgriešanās Vologdā tur sāka formēt 1. Vologdas sociālistisko pulku, kurā iestājās vairāki desmiti latviešu sarkangvardu no dzelzceļa darbinīcām un Suhonas. Augustā šis pulks devās uz Austrumu fronti. 8. latviešu strēlnieku pulks palika Vologdā līdz septembrim, pildot garnizona dienesta pienākumus. Tā rindas arvien pieauga uz vie-

<sup>7</sup> Хроника революционных событий в Вологодской губернии (1917—1919 гг.), с. 21, 22.

<sup>8</sup> Отопков А. Октябрьская революция и Гражданская война на Севере. М., 1934, с. 60.

<sup>9</sup> Turpat.

<sup>10</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 158. l., 154. lp.

<sup>11</sup> Turpat, 247. lp.; CVPAA, 1574. f., 1. apr., 27. l., 296., 328. lp.

<sup>12</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 250. l., 1. lp.

<sup>13</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks. M., 1934, 1. sēj., 127. lpp.

tējo un Suhonas latviešu strādnieku rēķina. Septembrī, izbraucot uz Dienvidu fronti, 8. latviešu pulkā bija 650 durkļu, jātnieku izlūku komanda, ložmetēju komanda un baterija, pavisam kopā 800 strādnieku.<sup>14</sup> Pulka komandieris bija Jēkabs Šteins, bet komisārs — Jānis Tūters.

Ļoti daudz Latvijas strādnieku un bēgļu saradās lielajā Ziemeļkrievijas ostas pilsētā Arhangeļskā. Šajā laikā Arhangeļskas un Murmanskas ostu nozīme ievērojami pieauga, jo Baltijas un Melnās jūras ostas tika bloķētas. 1915. gadā sākās Arhangeļskas ostas paplašināšana. Caur to notika intensīva satiksme ar Angliju, tāpēc radās liels ostnieku, kuģu remontnieku un celtnieku trūkums. Sakarā ar to, ka Rīgas, Liepājas un Ventspils ostas strādnieki jau 1914. gada rudenī palika bez darba, tika ievadītas sarunas ar Arhangeļskas ostas administrāciju un privātām firmām par viņu izmantošanu.

1915. gada maijā uz Arhangeļsku devās pirmie 200 Rīgas ostnieki, bet augustā tur jau bija ieradies ap 2 tūkst. Rīgas, Liepājas un Ventspils ostu strādnieku. Lielā daļa no viņiem atbrauca ar ģimenēm. 1915. gada nogalē uz Arhangeļsku no Rīgas pārcēlās kokrūpnieka Šāliša fabrika ar 340 strādniekiem. Daļa latviešu ostas strādnieku 1915. gada beigās līdz ar navigācijas izbeigšanos aizbrauca no Arhangeļskas. Galvenā masa tomēr palika uz pastāvīgu dzīvi. 1916. gada decembrī Arhangeļskā dzīvoja ap 2 tūkst. Latvijas strādnieku. Pilsētā bija arī 2194 reģistrētie bēgļi.<sup>15</sup>

Ostu strādnieku pārceļšanās laikā 1915. gada pavasarī un vasarā LSD CK nosūtīja uz Arhangeļsku F. Griķi, J. Timmi, E. Lepsi un citus pieredzējušus biedrus. Viņiem tika uzdots izveidot tur ostnieku partijas organizāciju un nodibināt pastāvīgus sakarus ar LSD Ārzemju biroju.

1915. gadā Arhangeļskā sāka darboties O. Vaļūša (F. Ambulta) un E. Steltes grupa, kurā ietilpa rīdzinieki J. Krilis, E. Vaļūša-Kunstvīra, J. Ezeriņš, A. Matsons, M. Novovs.<sup>16</sup>

Bez tam Arhangeļskas rajonā darbojās tā sauktā Pečoras krievu partijas grupa. Šīs abas grupas 1916. gada sākumā nodibināja KSDSP Arhangeļskas organizāciju. To nosauca par KSDSP Ziemeļu latviešu grupu. Sakariem ar ārzemēm Ņujorkā tika organizēts Tehniskās palīdzības birojs, kuru vadīja no Arhangeļskas uz turieni emigrējušie F. Griķis, J. Kupcis un Miķelsons. Caur šo biroju tika organizēta partijas literatūras piegāde Arhangeļskā. 1917. gada martā Arhangeļskā pirmajā KSDSP komitejā ietilpa J. Timma, E. Ģermanis-Šteinerts, M. Novovs, J. Kļava, O. Vaļūšis un A. Blūms.<sup>17</sup> Marta beigās tika atjaunota Transporta strādnieku

<sup>14</sup> LKP CK PVI PA, 45. f., 2. apr., 250. l., 2. lp.

<sup>15</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 50, 15. decembrī.

<sup>16</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 23.

<sup>17</sup> Борьба за установление и упрочение Советской власти на Севере. Сб. документов и материалов. Архангельск, 1959, с. 25.

savienība, kuru vadīja M. Novovs, J. Timma, O. Vaļušis, K. Tesņanovs. Kārlis Tesņanovs kļuva par šīs arodbiedrības priekšsēdētāju. Cēlies no Latgales kalpu ģimenes, K. Tesņanovs partijā iestājās 1917. gada martā un drīz vien kļuva par vienu no Arhangeļskas ostinieku organizatoriem. 12. aprīlī tika nodibināta pilsētas latviešu boļševiku sekcija ar E. Ģērmani-Šteinertu priekšgalā. Aprīļa beigās sekcijā bija 75 partijas biedri.<sup>18</sup>

Pēc Februāra revolūcijas Arhangeļskā pastāvēja apvienotā KSDSP organizācija. 4. aprīlī latviešu sekcija izstājās no šīs organizācijas un pārtrauca sakarus ar meņševikiem.<sup>19</sup>

Šim piemēram sekoja arī citi pilsētas boļševiki. 1917. gada jūnijā Arhangeļskā izveidojās patstāvīga boļševiku organizācija, KSDS(b)P VI kongresā to pārstāvēja partijas biedrs no 1915. gada Arvīds Pelše.<sup>20</sup>

Cīņa par padomju varu Arhangeļskā bija ilgstoša, jo meņševikiem un eseriem bija visai spēcīga ietekme uz vietējiem ostiniekiem un citiem iedzīvotāju slāņiem. 26. oktobrī padomes paplašinātā sēdē tika apspriests jautājums par bruņoto sacelšanos Petrogradā. Boļševiki pieprasīja visu varu nodot padomei. Eseri un meņševiki, izmantojot pārsvaru, panāca koalīcijas KRK nodibināšanu.

28. oktobrī arodbiedrību un rūpniecības strādnieku plaša sapulce ar balsu vairākumu atbalstīja padomju varas uzvaru Petrogradā.<sup>21</sup> 17. novembrī Arhangeļskas padomes izpildkomiteja pieņēma lēmumu par varas pārņemšanu savās rokās.<sup>22</sup> 24. novembrī pilsētas KRK tika reorganizēta, un tajā pastiprinājās boļševiku ietekme. Tomēr tur vēl palika arī meņševiki un eseri, kas bremzēja padomju varas nostiprināšanu Arhangeļskā un guberņā.<sup>23</sup> Tika saglabāta Pilsētas dome.

8. decembrī padome pieņēma lēmumu par buržuāzisko avīžu «Arhangeļsk» un «Severnoje utro» slēgšanu. Sākās Sarkanās gvardes dibināšana, jo pilsētā pastāvēja tikai nelielas sarkangvardu vienības ostā. Šo darbu vadīja K. Tesņanovs, J. Timme, M. Novovs, E. Ģērmanis-Šteinerts un citi. Decembra beigās Sarkanās gvardes rindās Arhangeļskā bija jau vairāk nekā 300 apbruņotu strādnieku, no tiem 220 latviešu ostinieku. Tomēr šis bruņotais spēks nebija pietiekams, lai sekmīgi cīnītos pret kontrrevolūciju, kas turpināja aktīvu pretpadomju darbību. Ipaši sarežģīts stāvoklis izveidojās vairākos guberņas apriņķos, kur tirgotāji, kulaki un garīdzniecība atklāti uzstājās pret padomju varu. Kontrrevolūcijas pretpadomju

<sup>18</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 46.

<sup>19</sup> Борьба за установление и упрочнение Советской власти на Севере, с. 36.

<sup>20</sup> Аксенов А. Н. Установление Советской власти в Архангельской губернии. Архангельск, 1956, с. 25.

<sup>21</sup> Борьба за установление и упрочнение Советской власти. Хроника событий, 26 октября 1917 г.—10 января 1918 г., с. 36.

<sup>22</sup> Известия Архангельского Совета рабочих и солдатских депутатов, 1917, № 151, 1 декабря.

<sup>23</sup> Большевицские военно-революционные комитеты. М., 1956, с. 447, 448.

darbība Arhangeļskā pastiprinājās 1918. gada martā, kad Antante Murmanskā izcēla savu desantu. Antantes plānos bija paredzēta arī Arhangeļskas ieņemšana un plaša intervencija valsts ziemeļos. Arhangeļskas padomes rīcībā esošā Sarkanā gvarde nevarēja novērst šos reālos draudus.

Tāpēc no Petrogradas Arhangeļskā ieradās ostas evakuācijas Ārkārtējā komisija, kuru pavadīja latviešu strēlnieku rota — 140 cilvēku ar divām bruņumašīnām un dažiem ložmetējiem. Rotas komandieris bija Svelpis. Šī kareivju vienība uzņēmās ostas, pilsētas padomes, dažu gubernas iestāžu un artilērijas noliktavu apsardzi.<sup>24</sup>

Maija beigās Arhangeļskā ieradās Valsts komisija M. Kedrova vadībā, kas pētīja padomju varas stāvokli valsts ziemeļos. Šo komisiju apsargāja 33 latviešu strēlnieki, kurus Arhangeļskā apvienoja ar vietējo latviešu rotu. Vēlāk tā kļuva par ložmetēju komandu, kurā bija 225 strēlnieki, 27 ložmetēji, 2 bruņumašīnas.<sup>25</sup> Šajā komandā ietilpa daudz Arhangeļskas latviešu sarkangvardu. Tā kļuva par pilsētas garnizona kodolu, kurā bija ap 800 cīnītāju. Jūlijā Arhangeļskas pilsētas KK(b)P komiteja saformēja īpašu uzdevumu vienību no komunistiem un jūrniekiem. Tās vadību uzņēmās Valsts komisijas loceklis Mihails Kedrovs un Aleksandrs Eiduks. Vienībā pieteicās ap 50 partijas organizācijas latviešu sekcijas biedru.

1918. gada jūlijā Arhangeļskas ostas evakuācija bija visumā pabeigta. Bet šajā laikā Antante jau bija sagatavojusi desantu, lai sagrābtu svarīgo ostas pilsētu. Arhangeļskā bija sabraucis daudz virsnieku un citu kontrrevolucionāru. Bez tam tur atradās ap 200 serbu un čehoslovaku karagūstekņu, kas bija naidīgi noskaņoti pret padomju varu.

2. jūlijā latviešu strēlnieki atbruņoja karagūstekņus.<sup>26</sup> Kontrrevolucionārā pagrīde organizēja latviešu strēlnieku rotas komandiera Svelpja nogalināšanu. Pēc viņa bojāejas par latviešu strēlnieku vienības komandieri kļuva Miķelis Dravnieks.<sup>27</sup>

Latviešu strēlnieki Arhangeļskā bija vietējās padomes balsts. Viņi apsargāja tās ēku, ostu, svarīgākos pilsētas objektus. Strēlnieku rindas tika papildinātas ar latviešu strādniekiem. 17. jūnijā KK(b)P latviešu sekcija pieņēma lēmumu saformēt īsā laikā pulku no strādniekiem un sarkangvardiem. Latviešu pulka kodolam vajadzēja būt strēlnieku vienībai. Tomēr šo plānu neizdevās realizēt, jo 1. augustā Antantes karakuģi uzbruka Arhangeļskai. Vispirms viņi iznīcināja krasta aizsardzības smago bateriju.<sup>28</sup>

Padome deva rīkojumu evakuēt iestādes pa upi uz Kotlasas pusi. Pilsētas aizsardzību uzņēmās Ziemeļu kara apgabala štābs ar bijušo pulkvedi Potapovu priekšgalā. Bet viņš izrādījās nodevējs.

<sup>24</sup> CVPAA, 1574. f., 1. apr., 39. l., 94., 95. lp.

<sup>25</sup> Turpat; LKP CK PVI PA, 46. f., 1. apr., 72. l., 106. lp.

<sup>26</sup> CVPAA, 1574. f., 1. apr., 39. l., 94., 95. lp.

<sup>27</sup> Latvju strēlnieku vēsture. M., 1928, 1. sēj., 2. daļa, 441. lpp.

<sup>28</sup> Turpat.

Lai vājinātu Arhangeļskas aizsardzību, Potapovs pavēlēja latviešu strēlnieku vienībai atstāt pilsētas centru un pārcelties uz Severnaja Dvīnas kreiso krastu. Strēlnieki šo pavēli izpildīja, nenojaušot nodevību. Tikko viņi atstāja pilsētas centru, kontrevolucionārā pagrīde sāka darboties. Pilsētā uzliesmoja pretpadomju dumpis ar pulkvedi Potapovu un Antantes aģentu Čaplinu (Tomsonu) priekšgalā.

Tas atvieglāja Antantes desanta spēkiem 2. augustā ieņemt pilsētu. Latviešu strēlnieku vienība (225 cīnītāji un 6 ložmetēji), uzzinājusi par pilsētas krišanu, devās atpakaļ un apvienojās ar jūrniekiem, kurus vadīja A. Eiduks.<sup>29</sup> 3. augustā strēlnieki kopā ar jūrnieku vienību un dažām sarkanarmiešu apakšvienībām ieņēma Isakogorku netālu no Arhangeļskas. Tomēr šo apdzīvoto vietu nācās atstāt, jo Antantes karakuģi atklāja spēcīgu lielgabalu uguni.

4. augustā latviešu vienība sniedza palīdzību Petrogradas bataljonam, kas cieta neveiksmi pie Oņegas. Tad strēlnieki atgriezās pie Vologdas—Arhangeļskas dzelzceļa un ieņēma pozīcijas Obozerskas stacijā. Tur latviešu vienība kopā ar jūrniekiem un sarkanarmiešu apakšnodaļām atsita pirmo Antantes desanta uzbrukumu gar dzelzceļa līniju uz Pļeseckas staciju un Vologdas pusi.<sup>30</sup>

Sajās pozīcijās latviešu vienība palika līdz 14. augustam, kad tika pārsviesta uz Jemcas staciju, kur atradās Arhangeļskas rajona padomju karaspēka štābs. Jemcas rajonā tika apturēts interventu mēģinājums izvērst uzbrukumu gar dzelzceļa līniju. Kāujas turpinājās septembrī un oktobrī. Cita interventu kolonna virzījās gar Severnaja Dvīnas upi uz Kotlasu un Šenkursku. Šeit Antantes karaspēkam izdevās pavirzīties uz priekšu apmēram 300 km, līdz beidzot to izdevās apturēt. Kotlasas virzienā cīnījās latviešu ložmetēju komanda (81 strēlnieks ar 6 ložmetējiem) Zvirbuļa vadībā.<sup>31</sup> Latviešu strēlnieku vienības cīnījās Ziemeļu frontē līdz 1918. gada novembrim, kad pienāca Sarkanās Armijas virspavēlnieka J. Vācieša rīkojums nosūtīt tās uz Latviešu strēlnieku divīziju.<sup>32</sup>

Pēc Arhangeļskas krišanas interventu rokās tur izveidojās komunistiskā pagrīde Kārļa Tesņanova vadībā. Pagrīdnieku vidū bija F. Antiņš, J. Rozenbergs, R. Turko, A. Indriksons, A. Matsons.<sup>33</sup> 1919. gadā liela daļa pagrīdnieku tika apcietināta un 1. maijā nošauta. Krita arī viņu vadītājs Kārlis Tesņanovs, kura vārdā vēlāk nosaukta viena no Arhangeļskas ielām.

Vja t k a s guberņas centrā kara laikā ieradās ap 250—300 latviešu strādnieku. Reģistrēto bēgļu skaits bija 456.<sup>34</sup> Līdz 1918. gada pavasarim viņu līdzdalība vietējā politiskajā dzīvē neizcēlās ar īpašu

<sup>29</sup> CVPAA, 1574. f., 1. apr., 39. l., 94., 95. lp.

<sup>30</sup> Turpat; Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. daļa, 443. lpp.

<sup>31</sup> Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. daļa, 444. lpp.; CVPAA, 1574. f., 1. apr., 39. l., 361. lp.

<sup>32</sup> CVPAA, 1574. f., 1. apr., 39. l., 361. lp.

<sup>33</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 94, 95.

<sup>34</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 46, 17. novembrī.



rosību. Pastāvēja latviešu biedrība, kas 1917. gada vasarā pārgāja boļševiku rokās. 1918. gada martā un aprīlī Vjatkā ieradās vairāki simti latviešu strādnieku un demobilizēto strēlnieku, kuru vidū bija vairāki partijas biedri. Līdz tam pastāvošā latviešu boļševiku grupa 7. jūlijā tika pārveidota par sekciju.<sup>35</sup> Tās organizators bija Volde-mārs Āziņš, kas februāra beigās cīnījās pret vācu uzbrucējiem pie Narvas un pēc Brestas miera nokļuva Vjatkā. Tur 1918. gada vasarā viņš saformēja latviešu komunistu un strādnieku vienību, kura sastāvēja no 150 cilvēkiem.<sup>36</sup> Tā kļuva par Vjatkas bataljona kodolu. Jūlijā V. Āziņš ar šo bataljonu devās uz fronti Kamas upes lejas-tēcē. Viņa vadībā tika apvienotas vairākas Urālu strādnieku ciematu sarkangvardu vienības. Vienu no tām veidoja Vjatkas guberņas No-linskas apriņķa latviešu strādnieki un bēgļi.<sup>37</sup> V. Āziņa rīcībā nonāca arī Ufas latviešu bataljons ar 300 strādniekiem, kas atbrauca līdz Vjatskije Poļaniem ar kuģi.<sup>38</sup> Septembrī tika saformēta 2. apvie-notā divīzija Voldemāra Āziņa vadībā. Decembrī to pārveidoja par 28. divīziju. Sākumā tās rindās bija pāri par 550 latviešu strādnieku un strēlnieku. Decembrī lielākā daļa no viņiem tika nosūtīta uz Lat-viešu strēlnieku divīziju.

Uz Sibīrijas pilsētām Latvijas rūpniecības uzņēmumi netika eva-kuēti. Bet jau pirms pirmā pasaules kara tur atradās daudz latviešu strādnieku, galvenokārt celtnieku un dzelzceļa darbnīcu strādnieku. Kara laikā to skaits ievērojami pieauga. 1916. gadā Jeņisejas guberņā oficiāli reģistrēto Latvijas bēgļu skaits sasniedza 1025, 625 no tiem iekārtotās rūpniecības uzņēmumos pilsētās,<sup>39</sup> pārējie devās uz lau-kiem, galvenokārt uz latviešu kolonijām.

Omskā 1916. gada jūnijā dzelzceļa darbnīcās un dažos citos uzņēmumos bija nodarbināti 600 Latvijas bēgļu, 270 saņēma pa-balstu, bet 400 aizbrauca uz citām pilsētām un latviešu kolonijām.<sup>40</sup> Omskā tika reģistrēts pavisam 1510 latviešu bēgļu, Krasnojarskā — 986, Tomskā — 249, Novonikolajevskā — 200, Irkutskā — 149, Tjumeņā — 250, Kurgānā — 100, Kamenkā — 159, Taiminskā — 117, Ujarā — 100, Kļukvennā — 97, Barnaulā — 62, Zamanas latviešu kolonijās — 130 utt.<sup>41</sup> Tātad šajās Sibīrijas pilsētās Ok-tobra revolūcijas laikā atradās vismaz 3 tūkst. latviešu strādnieku, kas tika nodarbināti dzelzceļa darbnīcās un depo, kā arī dažādos uzņēmumos. Visvairāk latviešu strādnieku bija Omskas un Krasno-jarskas dzelzceļa darbnīcās.

<sup>35</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 83.

<sup>36</sup> Кондратьев Н. Начдив Железной Азии.

<sup>37</sup> Октябрь и Гражданская война в Вятской губернии. Вятка, 1927, с. 128.

<sup>38</sup> Latvju revolucionārais strēlnieks. M., 1935, 2. sēj., 343. lpp.

<sup>39</sup> Ziņojums, 1916, Nr. 31, 8. septembrī.

<sup>40</sup> Turpat, Nr. 23, 9. jūnijā.

<sup>41</sup> Turpat. Nr. 25, 23. jūnijā; Nr. 29, 25. jūlijā; Nr. 30, 30. jūlijā; Nr. 50, 15. decembrī; 1917, Nr. 60, 23. februārī.

Vēl līdz pirmajam pasaules karam Sibīrijā atradās liels skaits LSD biedru. Parasti politiskie trimdinieki centās nodibināt partijas grupas. Liela partijas grupa izveidojās Molčanovā un Maikovā Tomskas guberņā. Ar laiku tā kļuva par organizāciju ar 150 biedriem, no tiem 100 latviešu. Viņi izvēlēja savu biroju ar priekšsēdētāju K. Saulīti un sekretāru K. Ansonu.<sup>42</sup> Šajā organizācijā darbojās ievērojamie boļševiku partijas darbinieki — J. K. Daniševskis, A. Dubelšteins, E. Ozols, R. Dreimanis.<sup>43</sup> Kara laikā Molčanovas—Maikovas partijas organizācijas sastāvs allaž mainījās. Pēc Februāra revolūcijas tā pārtrauca savu darbību, jo lielākā daļa biedru aizbrauca uz valsts centriem — Petrogradu, Maskavu, arī uz Latviju. Tomēr vairāki latviešu boļševiki palika Sibīrijā, kur turpināja revolucionāro darbību. To vidū bija K. Ansons, A. Dubelšteins, R. Dreimanis.<sup>44</sup>

Jau 1910. gadā Omskā bija izveidojusies latviešu sociāldemokrātu grupa K. Karlsona vadībā. Tajā ietilpa V. Lauris, J. Kārklīšs, A. un M. Neibuti, M. Karlsons (Pole).<sup>45</sup> Omskas latviešu partijas grupa sāka dibināt sakarus ar latviešu kolonijām laukos. Kara laikā tā pārtrauca darbību, bet 1916. gadā atkal atjaunoja savu pulciņu K. Karlsona vadībā.

Imperiālistiskā kara gados latviešu sociāldemokrātu grupa izveidojās Novonikolajevskā. Tajā darbojās V. Vitoliņš, Ā. Kleperis, J. Ģēbergs, L. Grāvleja-Vitoliņš, J. Auliciems.<sup>46</sup> Šī grupa balstījās uz latviešu strādniekiem, kas tika nodarbināti dzelzceļa darbnīcās. Tā nodibināja sakarus arī ar latviešu kolonistiem.

1916. gadā latviešu sociāldemokrātu grupa izveidojās arī Krasnojarskā, tajā ietilpa F. Leimanis, A. Kasparsons-Jansone, V. Leimanis, M. Apine, A. Kasparsons, V. Miške, A. Hūns, R. Pētersons.<sup>47</sup>

Viena no lielākajām latviešu sociāldemokrātu organizācijām bija nodibināta Irkutskā, kur atradās daudz politisko trimdinieku. 1916. gadā tās rindās bija 35 biedri, to skaitā Jēkabs Jansons, Jānis Ūzis, Kārlis Nekunde, Kārlis Šķilters.<sup>48</sup> Šo grupu organizēja un vadīja Jēkabs Jansons, kurš 1915. gadā no Verhoļenskas apriņķa Manzurkas ciema atbrauca uz Irkutsku. Latviešu boļševiku grupai bija sava pagrīdes tipogrāfija. Vairāki LSD biedri darbojās

<sup>42</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 560. l., 4., 5. lp.; Они сражались за власть Советов. Новосибирск, 1970, с. 6—8.

<sup>43</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 158. l., 1.—5. lp.; 175. l., 1.—4. lp.

<sup>44</sup> Turpat.

<sup>45</sup> *Beika A.* Latvijas boļševiku piedalīšanās cīņā par Oktobra uzvaru Sibīrijā. — Grām.: Latvijas Komunistiskās partijas stratēģijas un taktikas problēmas. 1917. gada oktobris. R., 1977, 71., 72. lp.

<sup>46</sup> *Beika A.* Latvijas boļševiku piedalīšanās cīņā par Oktobra uzvaru Sibīrijā. — Grām.: Latvijas Komunistiskās partijas stratēģijas un taktikas problēmas. 1917. gada oktobris. R., 1977, 72. lpp.

<sup>47</sup> Из истории Красноярской партийной организации. Красноярск, 1968, с. 59.

<sup>48</sup> MACVA, 2169. f., 1. apr., 741. l., 1.—2. lp.; 334. l., 1.—10. lp.



Jānis Ķuzis

kopš 1916. gada Tomskā, viņu vidū K. Ansons, J. Vītols, Z. Grīnbergs.

Latviešu bolševiku grupa, politiskie trimdinieki un izsūtītie, kā arī bēgļi aktīvi piedalījās Februāra revolūcijā Sibīrijā. Politiskajā dzīvē sāka iekļauties arī kolonisti.

Pirmajās nedēļās pēc Februāra revolūcijas politiskie trimdinieki pa lielākajai daļai aizbrauca uz Latviju vai valsts lielākajām pilsētām. Daudzi no viņiem pārcēlās no provinces ciematiem un sādžām uz Sibīrijas lielākajiem centriem, lai aktīvāk iesaistītos revolucionārajā kustībā. Līdz Oktobra revolūcijai latviešu bolševiku sekcijas pastāvēja Omskā, Krasnojarskā, Novonikolajevskā, Irkutskā.<sup>49</sup> Šīs sekcijas mantoja partijas rajonu tiesības, un to priekšsēdētāji ietilpa KSDS(b)P komitejās. 1907. gadā Omskā pilsētas bolševiku komitejas loceklis bija J. Mekšis un P. Sarķis-Zariņš, Novonikolajevskā — A. Kleperis un V. Vītoliņš, Tomskā — K. Ansons un J. Vītols, Taišetā — A. Ķepulis un V. Tijs, Ačinskā — Grīva, Irkutskā — J. Jansons, Bijskā — Mihelsons. Pēc Oktobra revolūcijas latviešu sekcijas tika nodibinātas Taigā, Barnaulā, Minusinskā, Bijskā, Jeņiseiskā un citur.<sup>50</sup> Pilsētu partijas organizācijas latviešu sekcijas izveidoja bolševiku grupas un šūniņas Tasejevā, Ujarā, Kļukvennajā, Lejasbulankā un citās vietās.

Līdz 1918. gada sākumam Sibīrijas latviešu KSDS(b)P sekci-

<sup>49</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 80.

<sup>50</sup> LKP CK PVI PA, 240. f., 3. apr., 10. l., 3., 9., 14. lp.

jas un grupas bija saistītas ar Urālu boļševiku komiteju, kas atradās Jekaterinburgā. Šajā komitejā ietilpa A. Spunde, P. Sarkis-Zariņš, I. Ejubs. P. Sarkis-Zariņš pārstāvēja Sibīrijas partijas organizācijas. 1918. gada 6.—7. janvārī Omskā tika izvēlēts Rietumsibīrijas latviešu sekciju un grupu centrs, kas vadīja partijas organizācijas no Urāliem līdz Baikālam. Šā centra priekšsēdētājs bija J. Apinis, locekļi — K. Karlsons, E. Dzenis, M. Karlsons un O. Pliče.<sup>51</sup> 1918. gada pavasarī šis centrs tika pārvēlēts, tajā darbojās J. Apinis, K. Karlsons, V. Cunčiņš, V. Strazdiņš un T. Dombrovskis.<sup>52</sup>

Latviešu strādnieki Sibīrijas pilsētās bija ievēlēti vairākās padomēs. Pēc vēsturnieka A. Beikas aprēķiniem 1917. gadā vairāk nekā 34 pilsētās un lielos ciematos latviešu boļševiki kļuva par deputātiem: Omskā — Jānis Kalniņš, Jūlijs Kalniņš, O. Pliče, Krasnojarskā — V. Leimanis, E. Šulcs, Taišetā — A. Ķepulis un V. Tijs, Novonikolajevskā — V. Vitoliņš, J. Gebergs, A. Deklauss, Tomskā — A. Dubelšteins, K. Saulītis, J. Vitols, K. Ezermans, M. Vintens, Irkutskā — J. Jansons, F. un K. Nekundes, J. Ķuzis, Tasejevā — K. Kauliņš un J. Treimanis.

Sibīrijas pilsētās laikā starp 1917. gada februāri un oktobri padomes pa lielākajai daļai bija eseru un meņševiku rokās. Tomēr atsevišķās pilsētās, kā, piemēram, Krasnojarskā, Tomskā, Ačinskā, boļševikiem padomēs bija pārsvars.

Sibīrijā lielākā daļa partijas organizāciju sākumā bija apvienotas, kas traucēja boļševikiem veikt aģitācijas darbu masās.

Krasnojarskā un Novonikolajevskā partijas latviešu sekcijas aktīvi uzstājās pret apvienotajām organizācijām. Maijā to piemēram sekoja arī Omskas KSDS(b)P latviešu sekcija, pēc tam arī citas. Idejiskā un organizatoriskā norobežošanās no meņševikiem pastiprināja boļševiku ietekmi masās.

Padomju varas nodibināšana Sibīrijas pilsētās un apriņķos notika asā politiskā cīņā. 27. oktobrī Krasnojarskas padome pieņēma lēmumu atbalstīt bruņoto sacelšanos Petrogradā, organizēt dežūras telegrāfā un informēt strādniekus un kareivjus par sociālistiskās revolūcijas norisi valstī.<sup>53</sup> Šajā pašā dienā Krasnojarskas padome nolēma pārņemt varu savās rokās.<sup>54</sup> 27. oktobrī par padomju varu nobalsoja guberņas padome. Pilsētas un guberņas padomē darbojās Ernests Šulcs, kas vēlāk kļuva par «Raboče-krestjanskaja gazeta» redaktoru.

31. oktobrī Minusinskas padome ar balsu vairākumu pieņēma lē-

<sup>51</sup> Sociāldemokrāts, 1918, 26. janvārī.

<sup>52</sup> LKP CK PVI PA, 36. f., 4. arh., 32. l., 126. lp.

<sup>53</sup> За власть Советов. Сб. документов о борьбе за власть Советов в Енисейской губернии. Красноярск, 1957, с. 201—202.

<sup>54</sup> Красноярский рабочий, 1917, № 183, 31 октября.

mumu par varas pārņemšanu savās rokās.<sup>55</sup> Par padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju tika izvirzīts partijas biedrs no 1902. gada J. Gavenis.

7. novembrī Steпноjbadžejas pagasta zemnieki pēc boļševiku N. Kļaviņa, K. Gārstiņa, V. Rutkovska priekšlikuma nolēma atbalstīt padomju varu.

Novembra sākumā par padomju varu balsoja Kļukvennajas un Ujaras padomes. Kļukvennajas stacijā latviešu boļševiku organizācija tika nodibināta jau Oktobra revolūcijas priekšvakarā. Novembrī Kļukvennajā un Ujarā latviešu boļševiki un bēgļi saformēja sarkanwardu vienību no 25—30 cilvēkiem. Novembrī padomju vara tika pasludināta Kurganā, Išimā, Kanskā, Sudženskā, Ceremhovā un daudzās citās pilsētās un miestos.

Saspīlēts stāvoklis izveidojās Irkutskā. 11. oktobrī tur sasauca Austrumsibīrijas II padomju kongresu, kurā labējie eseri un meņševiki bija pārsvarā. Boļševiki — J. Jansons, A. Ansons, A. Okulovs un citi atmaskoja to sadarbošanos ar buržuāziju. 15. oktobrī boļševiki atstāja kongresu, bet nākamajā dienā tika atklāts Sibīrijas I padomju kongress. No 184 delegātiem vairākums bija boļševiki un kreisie eseri.<sup>56</sup>

23. oktobrī šis kongress izvēlēja Sibīrijas padomes Centrālo izpildkomiteju no 13 locekļiem. Par tās priekšsēdētāju kļuva boļševiks B. Šumjackis, par viņa vietnieku (priekšsēdētāja biedru) R. Eidemanis, locekļu vidū bija J. Jansons, S. Lazo, A. Okulovs.<sup>57</sup> Roberts Eidemanis šajā laikā bija Kanskas apvienotās padomes priekšsēdētāja vietnieks. Pēc partijas piederības viņš oficiāli vēl skaitījās eseris maksimālists, bet būtībā jau kopš 1917. gada marta visos jautājumos atbalstīja boļševikus.

Sibīrijas padomes izpildkomiteja pēc pirmajām ziņām par bruņotās sacelšanās uzvaru Petrogradā nosūtīja apsveikumu Tautas Komisāru Padomei un paziņoja par varas pāriešanu Sibīrijas padomes rokās.<sup>58</sup> Tomēr Irkutskas padome, kuru vadīja eseri un meņševiki, neizpildīja šo lēmumu. 15. novembrī Irkutskas padome tika pārvēlēta un boļševiki guva ievērojamu pārsvaru. Par tās izpildkomitejas priekšsēdētāju kļuva Jēkabs Jansons.<sup>59</sup> Viņš vadīja arī pagaidu KRK, kas 20. novembrī pasludināja pilsētā un guberņā padomju varu.<sup>60</sup>

24. novembrī Irkutskas KRK pēc J. Jansona rīkojuma apcietināja vairākus kontrrevolucionārus, kas gatavoja sacelšanos. Tomēr

<sup>55</sup> Известия Енисейского губернского народного комиссариата. Красноярск, 1917, № 9, 16 ноября.

<sup>56</sup> Ансонс А. Октябрь в Восточной Сибири. — Сибирские огни, 1924, № 4, с. 114.

<sup>57</sup> Сибирь, 1917, 25 октября.

<sup>58</sup> Триумфальное шествие Советской власти. Документы и материалы. М., 1963, ч. 2, с. 191.

<sup>59</sup> Агалков В. Г. Подвиг Центросибири. Иркутск, 1968, с. 46.

<sup>60</sup> Борьба за власть Советов в Иркутской губернии (октябрь 1917—июль 1918 гг.). Сб. документов. Иркутск, 1957, с. 108—111.

pēc dažām dienām tos atbrīvoja, bet 8. decembrī Irkutskā sākās pretpadomju dumpis. Sarkanā gvarde pilsētā vēl tikko formējās un bija slikti apbruņota un apmācīta. Tās sastāvā bija latviešu vienība, kuru nodibināja vietējā KSDS(b)P latviešu sekcija. Aktīvi tās organizēšanā piedalījās Nekundu ģimene — brāļi Kārlis, Pauls, Fricis un Jānis, kā arī māsa Milda. Sarkangvardu vidū bija sekcijas darbinieki J. Ķuzis, E. Markavs, A. Pārups, K. Lācis.<sup>61</sup>

Latviešu sarkangvardu vienība apsargāja padomi un tās KRK. Revolucionārais garnizons bija novājināts vēl pirms revolūcijas, kad sacēlās pret Pagaidu valdību. Šo stāvokli izmantoja kontrrevolūcija, kuras rīcībā bija junkuri un kazaki. Baltgvardi, sākuši sacelšanos, ieņēma pilsētas centru un aplenca tā saukto Balto namu (bij. ģenerālgubernatora pils), kur atradās Sibīrijas izpildkomiteja, KRK un Sarkanās gvardes štābs. Šo namu apsargāja latviešu un citu vienību sarkangvardi un grupa kareivju. Dažiem Irkutskas boļševiku vadītājiem izdevās pēdējā brīdī izkļūt no Baltā nama un sākt pulcināt sociālistiskās revolūcijas spēkus cīņai pret dumpiniekiem. B. Šumjackis un P. Postiševs Sibīrijas izpildkomitejas vārdā griezās pie Krasnojarskas, Ceremhovas, Kanskas, Ačinskas, Omskas, Kurganas un citu pilsētu padomēm ar aicinājumu sniegt palīdzību cīņā pret kontrrevolucionāriem. Jau pēc dažām dienām sāka pienākt sarkangvardu un kareivju vienības. No Kanskas uz Irkutsku atbrauca apvienots bataljons (400 kareivju) štāba kapteiņa T. Stremberga un Sibīrijas padomes izpildkomitejas priekšsēdētāja R. Eideņa vadībā. Bataljons izkāpa no ešelona Inokentijas stacijā (7 km no Irkutskas) un devās uz pilsētu. Kanskiešu ierašanos un viņu līdzdalību ielu cīņās aprakstījis Roberts Eidemanis savās atmiņās.<sup>62</sup> Cīņa pret junkuriem un kazakiem Irkutskā turpinājās 9 dienas un beidzās ar kontrrevolūcijas sakāvi. Pilsēta baltgvardu sacelšanās laikā bija stipri cietusi. Sarkangvardu un revolucionāro kareivju vidū bija daudz kritušo un ievainoto.

Latviešu sarkangvardi piedalījās Baltā nama varonīgajā aizstāvēšanā. Vairākas sarkangvardes — Milda Nekunde, Milda Garais un citas ielu cīņas laikā pildīja izlūka pienākumus, piegādāja aplenktajiem biedriem pārtiku un medikamentus.

Tomskas padome pārņēma varu savās rokās 1917. gada novembrī, bet eseri un meņševiki visādi bremzēja padomes darbību. Galīgi padomju vara šajā guberņas centrā nostiprinājās decembra sākumā.<sup>63</sup> Novonikolajevskā Strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padome pārņēma varu 13. decembrī.<sup>64</sup> Omskā padomju vara nodibinājās

<sup>61</sup> МАСВА, 2169. ф., 1. арг., 334. л., 1.—10. лр.; 381. л., 1.—5. лр.

<sup>62</sup> Эйдман Р. Декабрьские дни в Иркутске (Воспоминания участников). — Война и революция, 1927, № 10, 11, с. 83, 84.

<sup>63</sup> Знамя революции, 1917, № 154, 6 декабря.

<sup>64</sup> Турпат, № 167, 22 декабря.

1917. gada novembrī. Kontrrevolūcija vēl mēģināja organizēt sacelšanos, ko sarkangvardi un revolucionārie kareivji apspieda. Omskas Sarkanajā gvardē ietilpa daudz latviešu strādnieku.<sup>65</sup> Kontrrevolūcijas sacelšanās laikā Sarkanajā gvardē iestājās visa latviešu boļševiku sekcija.

Krasnojarskā viens no Sarkanās gvardes dibinātājiem un vadītājiem bija A. Hūns, Kameņā pie Obas — E. Miezītis, Kokčetavē — J. Polis, Tasejevā — J. Treimanis un J. Kalniņš, Kanskā — R. Eide-manis, Tarā — J. Kiršteins, Bijskā — Mihelsons, Išimā — I. Šusters. Šajās pilsētās bija izveidotas latviešu sarkangvaru grupas vai nelielas vienības, kas aktīvi cīnījās par padomju varu.

1918. gada 16. februārī Irkutskā sākās Sibīrijas II padomju kongress, kas izskatīja jautājumu par padomju varas nostiprināšanu. Tika nolemts turpināt Sarkanās gvardes nostiprināšanu un sākt Sarkanās Armijas formēšanu.

1918. gada pavasarī guberņas un apriņķu padomes lielu vērību veltīja lauku Sarkanās gvardes dibināšanai. Sarkangvaru vienības 1918. gada jūnijā pastāvēja latviešu kolonijās Kļukvennajā, Ujarā, Steпноbadžejā, Lejasbulankā un citās vietās.

Ciņa pret čehoslovaku korpusu Sibīrijā sākās jau 25. maijā, kad leģionāri sagrāba Mariinskas pilsētu un nošāva gandrīz visus padomes darbiniekus.

26. maijā čehoslovaki ar vietējo eseru un meņševiku palīdzību ieņēma Novonikolajevsku, 29. maijā — Kansku, 31. maijā — Petro-pavlovsku, Tomsku un Taigas staciju. Vietējā Sarkanā gварde varo-nīgi aizstāvējās, bet bija spiesta atkāpties.

Jūnija sākumā Krasnojarska tika atgriezta no pārējiem Sibīrijas centriem rietumos un austrumos. Sarkanā gварde cīnījās pret čeho-slovakiem Mariinskas un Kļukvennajas virzienā. Tās rindās bija Krasnojarskas dzelzceļa darbnīcu un depo, upju kuģu piestātņu un kokapstrādes fabriku strādnieki, viņu vidū arī daudz latviešu. Kras-nojarskas KK(b)P latviešu sekcija nosūtīja uz fronti sarkangvaru vienību (32 cīnītājus).<sup>66</sup> Pilsētas Sarkanās gvardes vadītāju vidū bija A. Augustinovičs, A. Hūns.<sup>67</sup>

Mariinskas virzienā cīnījās sarkangvaru vienības T. Markovska vadībā. Uz Kļukvennaju devās J. Dubrovinska un E. Šreibera vie-nības, kā arī Kanskas sarkangvardi. Kļukvennajas—Ujaras—Irbejas rajonā izveidojās trīs zemnieku sarkangvaru vienības.<sup>68</sup> Lielāko no

<sup>65</sup> МАСВА, 2169. f., 1. apr., 491. l., 1.—7. lp.

<sup>66</sup> Познанский В. С. Очерки истории вооруженной борьбы Совета Сибири с контрреволюцией в 1917—1918 гг. Новосибирск, 1977, с. 102.

<sup>67</sup> Логвинов В. К. В борьбе с колчаковщиной. Очерки о Красноярском большевистском подполье и партизанском движении в Енисейской губернии 1918—1920 гг. Красноярск, 1980, с. 11.

<sup>68</sup> Журов Ю. В. Енисейское крестьянство в годы Гражданской войны. Красноярск, 1972, с. 75, 76.

tām — 300—350 latviešu kolonistu — vadīja Kalniņš. Pie Ribnijas ciemata latviešu sarkangvardi atvairīja piecus kazaku un kulaku vienību uzbrukumus, kas centās izlauzties līdz Kļukvennajai.<sup>69</sup> 18. jūnijā Krasnojarska krita. Kalniņa latviešu sarkangvardu vienība izklīda pa tuvākajām sādžām. Ieroči tika paslēpti, kas labi noderēja vēlāk, 1919. gadā, kad sākās plaša partizānu kustība Steponbadžijas apvidū. Latviešu zemnieki boļševiku vadībā atkal ķērās pie ieročiem un izveidoja partizānu vienību, kas sastāvēja no 350 cīnītājiem.

Omskā cīņa pret čehoslovakiem sākās 25. maijā. Pirmajā kaujā abas puses zaudēja ap 100 kritušo un ievainoto.<sup>70</sup> 26. maijā Omskā izveidoja Rietumsibīrijas kara operatīvo štābu A. Neibuta, A. Okulova, R. Eidemaņa, V. Kosireva un A. Karlova vadībā.<sup>71</sup> Pēc dažām dienām tajā iesaistīja arī A. Slihteru un G. Usijeviču. Štābs enerģiski sāka organizēt sarkangvardu vienības, kas nekavējoties devās uz rietumiem — uz Tatjanovkas staciju un uz austrumiem — Novonikolajevskas virzienā. Viens no Omskas Sarkanās gvardes vadītājiem bija LSD biedrs no 1905. gada Andrejs Zvezdovs. Pilsētu devās aizstāvēt gandrīz visi Omskas latviešu boļševiki un simtiem strādnieku.

27. jūnijā čehoslovaki ielauzās pilsētā. Daudz latviešu sarkangvardu krita, aizstāvot Omsku, arī pilsētas padomes deputāti brāļi Jānis un Jūlijs Kalniņi.

Sarkanā gварde un padomju aktīvs devās ar kuģiem pa Obas upi līdz Tarai un tālāk uz Toboļsku.

14. jūnijā tika izveidota Ziemeļurālu frontes pavēlniecība ar Reinholdu Bērziņu priekšgalā. Robertu Eidemani iecēla par Tjumeņas—Išimas virziena karaspēka komandieri. Viņu rīcībā pārgāja Omskas un Tjumeņas strādnieku vienības, daži simti ungāru internacionālistu vienības kaujinieku, ap 100 latviešu strēlnieku un citi.

Cīņas gaitā pret čehoslovakiem tos pārformēja par Sarkanās Armijas daļām.

Irkutsku čehoslovakiem izdevās ieņemt 1918. gada jūlijā. Pilsētu varonīgi aizstāvēja Sarkanā gварde. Līdz pēdējam brīdim cīnijās latviešu komunistu vienība, kas atkāpās no pilsētas uz Verhoļenskas apriņķi. 1919. gada janvārī bijušie latviešu sarkangvardi Kārlis, Fricis, Pauls, Jānis un Milda Nekundes, Jānis Ūzītis un citi organizēja tur partizānu vienību.<sup>72</sup> Latviešu komunisti aktīvi piedalījās pagrīdes un partizānu cīņās pret čehoslovakiem un kolčakiešiem.

1918. gada 17. decembrī tika nodibināts КК(б)Р СК Сибīrijas birojs Arnolda Neibuta vadībā.<sup>73</sup> Birojs vienmēr atradās frontes tu-

<sup>69</sup> Красноярский рабочий, 1923, 7 ноября.

<sup>70</sup> СВРАА, 1. f., 2. ар., 29. л., 12. лр.

<sup>71</sup> Директивы командования фронтов Красной Армии (1917—1922). М., 1971, т. 1, с. 774.

<sup>72</sup> МАСВА, 2169. f., 1. ар., 334. л., 1.—10. лр.

<sup>73</sup> Из истории Гражданской войны в СССР. Сб. документов и материалов. М., 1960, т. 1, с. 445.



vumā, bet lielākā daļa tā locekļu strādāja pagrīdē Kolčaka aizmugurē. A. Neibuts atradās Omskā. Pilsētas KK(b)P komitejas loceklis bija Vilis Čunčiņš. Omskā izveidojās 6 pagrīdes rajoni, viens no tiem — latviešu rajons ar 35 biedriem. Pagrīdnieku vidū bija E. Kazaks, A. Vītolds, R. Ozoliņš, E. Miežītis, K. Laroze, J. Zēns, A. Vītola, A. Dermāne, J. Auce, E. Odiņa, M. Neibute un daudzi citi.<sup>74</sup> Tika iekārtota pagrīdes tipogrāfija, kas drukāja skrejlapas un avīzi «Pravda komuņista».

1919. gada februārī vairāki pagrīdnieki tika apcietināti. Baltgvardu rokās krita A. Neibuts, V. Čunčiņš, A. Vītola, R. Ozoliņš, E. Kazaks, E. Miežītis, A. Vītolds un citi.<sup>75</sup> Kolčakieši piesprieda viņiem nāves sodu. Vasarā pilsētas pagrīdes KK(b)P komitejas vadību uzņēmas K. Karlsons.

Krasnojarskas komunistiskajā pagrīdē darbojās Reinholds Pētersons, Ernests Šulcs, Andrejs Hūns, Vilis Leimanis, Marija Spunde, Francis Leimanis un citi.

Pagrīdes organizācijas biedri, kas uzturēja sakarus ar apriņķiem, bija Oto Andersons, Edvards Plūme, Zoržs Strautiņš (Danke). Kolčakiešiem izdevās daudzus no Krasnojarskas pagrīdniekiem apcietināt un nošaut. Kritušo cīnītāju vidū bija Ernests Šulcs, Jānis Stenslavs, Ludvigs Zellis, Reinholds Pētersons.<sup>76</sup> Reinholds Pētersons 1917. gadā bija Omskas Valsts bankas komisārs. Pēc pilsētas krišanas viņš aizgāja pagrīdē. Vēlāk R. Pētersonu aizsūtīja uz Krasnojarsku, lai nostiprinātu KK(b)P pilsētas komiteju. 10. novembrī viņš tika apcietināts konspiratīvajā dzīvoklī Krasnojarskas partijas komitejas sēdes laikā. R. Pētersons mēģināja bēgt, bet kāda no lodēm panāca drošsirdīgo pagrīdnieku.<sup>77</sup>

Tomskā KK(b)P pagrīdes komiteju vadīja K. Ilmers, aktīvo partijas darbinieku vidū bija J. Briedis, A. Dubelšteins. Irkutskā komunistiskajā pagrīdē darbojās A. Grēviņš, V. Bisenieks, M. Zeite, A. Pārups.<sup>78</sup>

Liela latviešu komunistu grupa cīnījās pagrīdē Vladivostokā. Tajā ietilpa tādi pieredzējuši partijas darbinieki kā M. Delvigs, A. Eglītis, A. Rozens-Paspārne, A. Kalniņš, K. Kīdals.<sup>79</sup> No Tomskas atbrauca 1905.—1907. gada revolūcijas dalībnieks A. Dubelšteins. Latviešu boļševiki veica aģitācijas darbu kolčakiešu un interventu kareivju vidū.

Latviešu komunistiem pagrīdniekiem bija ievērojama loma partizānu kustības organizēšanā Sibīrijā. Viens no lielākajiem partizānu kustības rajoniem izveidojās Jeņisejas guberņas dienvidos

<sup>74</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 98, 99.

<sup>75</sup> Турпат, 99. lpp.

<sup>76</sup> Мученики Сибирской коммуны. Сборник. М., 1931, с. 10—25.

<sup>77</sup> Логвинов В. К. В борьбе с колчаковщиной, с. 47, 53.

<sup>78</sup> Раевский В. Р. Латышские секции РКП(б), с. 99.

<sup>79</sup> Турпат, 103. lpp.

Manas upes kreisajā krastā ar centru Stepnojbadžejā. Šajā apvidū, sākot ar 1905. gadu, nodibinājās vairākas latviešu kolonijas. 1918. gadā Stepnojbadžejas pagastā bija 32 apdzīvotās vietas ar 4 tūkst. zemnieku. Pēc sociālā sastāva puse no viņiem bija kalpi un sikzemnieki.<sup>80</sup> 1917. gadā Aizmanas zemnieki atbalstīja boļševikus. Pēc padomju varas atkāpšanās 1918. gada jūnijā viņi neatzina eseru un meņševiku «valdību» Omskā, slēpa sarkangvardus un pilsētas strādniekus un atteicās maksāt nodokļus. 1918. gada otrajā pusē vairākās vietās izveidojās pagrīdes partijas grupas. Stepnojbadžejā darbojās komunisti Nikolajs Kļaviņš, Baltijas jūrnieks Dmitrijs Ščerbakovs, Ziemas pils ieņemšanas dalībnieks Eduards Goršteins, tipogrāfijas strādnieki Francis Grabovskis un Vikentijs Rutkovskis, Kārlis Gārstiņš, Jānis Pauls, Edvards Plūme.<sup>81</sup>

1918. gadā Aizmanas rajonā darbojās 20 partijas grupu ar 250 biedriem.<sup>82</sup> Komunisti rosīgi gatavoja bruņoto sacelšanos. 1918. gada novembra beigās Stepnojbadžejā pagrīdnieki atbruņoja Omskas «valdības» miličus, kas ieradās apcietināt vietējos komunistus. Ar to arī sākās bruņotā sacelšanās. Pagrīdnieki sasauca zemnieku sapulci un izveidoja revolucionāro komiteju V. Rutkovska vadībā. Tā nekavējoties ķērās pie partizānu vienības formēšanas. Par partizānu komandieri kļuva vietējais agronomis Aleksandrs Kravčenko. Drīz notika pirmās sadursmes ar soda ekspedīcijām, kas beidzās ar partizānu uzvaru. Partizānu rindas strauji auga. Vienībā brīvprātīgi pieteicās arī latviešu zemnieki no apkārtējām sādžām.

1919. gada janvārī un februārī Stepnojbadžejas partizānu vienība izcīnīja vairākas sekmīgas kaujas ar soda ekspedīcijām.

1. martā Umbežas ciematā notika zemnieku un partizānu kongress, kas nolēma pasludināt Aizmanas apvidu par Stepnojbadžejas Padomju Republiku. Partizānu vienības bija paredzēts pārformēt armijā ar trim pulkiem (Manas, Kaņskas un Talas). Manas pulka 3. rotu veidoja 300 latviešu partizānu, viņu vidū — Nikolajs Kļaviņš, Eduards Goršteins, Kārlis Gārstiņš, Jānis Pauls, Edvards Plūme, Pēteris Irbe, Rūdolfs Mūris, Kārlis Bukāns, Zvirbulis, Ābeliņš, Vītiņš un daudzi citi.

1919. gada janvārī un februārī partizānu novads izveidojās arī Ačinskas apriņķa ziemeļu daļā un aptvēra Kontorinas, Oļhovajas, Lapšinas, Timošovkas, Krasnovkas, Kurbatovas un Žuravļovas ciematu.<sup>83</sup> Partizānu kustību šeit vadīja bijušais štāba kapteinis Pēteris Ščetinkins, bet viņa palīgs politiskajos jautājumos bija Jevstafijs Marutko, kuru uz laukiem atsūtīja Krasnojarskas pagrīde. Partizānos iestājās vietējie nabadzīgie zemnieki, galvenokārt ieceļotāji.

<sup>80</sup> Логвинов В. К. В борьбе с колчаковщиной, с. 98.

<sup>81</sup> Турпат, 99., 100. лрр.

<sup>82</sup> Турпат, 100. лрр.

<sup>83</sup> Шетинкин П. Е. Борьба с колчаковщиной. Очерк партизанской борьбы на Минусинском фронте. Новосибирск, 1929, с. 21.

Ipaši daudz partizānu nāca no Novonovoselovas pagasta, kur atradās latviešu kolonistu sādžas.

1919. gada 24. janvārī Ačinskas apriņķa milicijas priekšnieks ziņoja Jeņisejas guberņas pārvaldniekam: «Ščetinkina banda kļūst arvien spēcīgāka, paplašinot savu darbību uz ziemeļiem Novonovoselovas pagastā, kuru apdzīvo latvieši, un tur tai būs labvēlīga augsne vēl plašākai organizācijai.»<sup>84</sup>

1919. gada februārī P. Ščetinkina partizānu vienībā bija 200 cilvēku, martā — jau 450. Latviešu zemnieki veidoja apakšvienību ar 100 cīnītājiem.<sup>85</sup> Kolčakieši sūtīja pret P. Ščetinkina partizāniem Ačinskas apriņķa ziemeļu daļā vairākas soda ekspedīcijas, taču panākumus neguva. Tieši otrādi, partizāni vēl pastiprināja uzbrukumus pretinieka garnizoniem. Februāra vidū tika organizēts veiksmīgs uzbrukums kazaku vienībai Iginkas ciemā 7 km no Ačinskas. Partizāni saņēma lielu labības krājumu un sadalīja to starp nabadzīgajiem zemniekiem. Tika sasaukts zemnieku kongress, kurā piedalījās delegāti no 9 pagastiem. Kongress izvēlēja partizānu novada izpildkomiteju. Tajā no partizāniem ietilpa P. Ščetinkins un vēl divi biedri, pārējie bija zemnieki no pagastiem. Kongress pieņēma lēmumu aizliegt izvest pārtiku uz pilsētu spekulācijas nolūkos, noteikt cietas cenas uz pārtiku un algu kalpiem, gādāt par zemnieku kultūras līmeņa celšanu. Izpildkomiteja noteica progresīvo nodokli kulakiem, izveidoja labības krājumu, lai palīdzētu nabadzīgajiem zemniekiem un apgādātu partizānus ar pārtiku.<sup>86</sup>

1919. gada marta sākumā kolčakieši organizēja plašu uzbrukumu partizānu novadam no vairākām pusēm. Soda ekspedīcijās piedalījās 2700 kareivju un kazaku ar ložmetējiem.<sup>87</sup> 8. martā P. Ščetinkins sasauca Krasnovkā apspriedi, kurā nolēma izlauzties no baltgvardu ielenkuma. Kopā ar partizāniem ceļā devās daudz zemnieku bēgļu. Partizānu un bēgļu kolonna virzījās caur Nagornaju, Žuravļovu, Sļepcovku un tālāk uz dzelzceļa pusi. Pa ceļam tika izdarīts veiksmīgs uzbrukums Korobeinikovas ciemam, kur atradās 200 kolčakiešu. Pretinieks tika sakauts. Partizāni saņēma 60 gūstekņus un ieguva 30 tūkst. patronu. Tad partizāni pierunāja bēgļus atgriezties atpakaļ savās sādžās. Latviešu apakšvienība palika Novonovoselovas pagasta mežos, bet pārējie 350 partizāni devās tālāk.<sup>88</sup> Dzelzceļa līniju partizāni pārgāja pie Krasnorečenskas. Sākumā P. Ščetinkins plānoja apvienoties ar Perevalovskas partizānu vienību, bet tā jau bija sakauta. Tad viņš nolēma doties uz Stepnojbadžeju. Partizāniem pa pēdām sekoja kapteiņa Soņnikova soda ekspedīcija. Pie Janovas ciemata notika nikna kauja ar baltgvardiem, kas atkāpās ar lieliem

<sup>84</sup> Шчетинкин П. Е. Борьба с колчаковщиной. Очерк партизанской борьбы на Минусинском фронте. Новосибирск, 1929, с. 86.

<sup>85</sup> Turpat, 28. lpp.

<sup>86</sup> Turpat, 24. lpp.

<sup>87</sup> Turpat, 25. lpp.

<sup>88</sup> Turpat, 27., 28. lpp.

zaudējumiem. Aiz Pokrovskajas P. Ščetinkina vienība caur taigu nonāca līdz Karačinskas raktuvēm un no turienes aizsūtīja slēptāju grupu uz Stepnojbadžeju. 4. aprīlī pēc piecu dienu smaga pārgājiena P. Ščetinkina vienība apvienojās ar A. Kravčenko partizāniem.

4. aprīlī P. Ščetinkina partizāni nolēma savu vienību pārveidot par Ziemeļlačinskas pulku. No 7. aprīļa līdz 13. maijam Stepnojbadžejas partizānu republikas frontē bija relatīvi mierīgi. Partizānu armijas apakšvienības organizēja dažus uzbrukumus dzelzceļa līnijai, nolaida no sliedēm pretinieka bruņuvilcienu Semjonovas stacijā, ieguva ap 2 tūkst. pudu labības un divus vagonus ar sviestu.

25. aprīlī Veršinoribnajas ciematā notika partizānu republikas I padomju kongress, kas pieņēma svarīgus lēmumus zemnieku dzīves pārkārtošanai.<sup>89</sup> Vienlaikus tika organizēta darbnīca patronu izgatavošanai, iekārtots hospitālis, turpināta intensīva partizānu apmācība. 13. maijā kolčakieši ar spēcīgām čehoslovaku un itāļu daļām sāka plašu uzbrukumu Stepnojbadžejas partizānu republikai no dažādām pusēm. Pēc sīvām kaujām partizānu pulki atkāpās aiz Manas upes. 9. jūnijā Manas pulka 3. latviešu rota tika nosūtīta uz Kravčenko sādžu, kur bija sagaidāma pretinieka pārcelšanās pāri upei. Kad partizāni ieradās norādītajā vietā, itāļu apakšvienība jau bija nokļuvusi Manas kreisajā krastā. 3. latviešu rota devās uzbrukumā un aiztrieca pretinieku atpakaļ. Itāļi zaudēja daudz kritušo. Partizāni ieguva arī 2 ložmetējus un lielu skaitu šauteņu un patronu. Šīs trofejas labi noderēja vēlāk. 10. jūnijā pretinieks atvilka dažus lielgabalus un sāka apšaudīt 3. latviešu rotu. Tika saņemtas ziņas, ka partizāni pie Narvas ciemata atkāpjas, bet Savicka rotas nokļuvušas aplenkumā Manas labajā krastā un ar grūtībām izlauzušās. Ziemeļlačinskas pulks Starodubceva vadībā arī atkāpās. Šādos apstākļos partizānu vadība nolēma atstāt Stepnojbadžeju un 12. jūnijā sākt organizēti atkāpties uz Žaimu. Tur sanāca 1150 apbruņotu un 200 neapbruņotu partizānu.<sup>90</sup> A. Kravčenko atkal tika apstiprināts par armijas komandieri, bet P. Ščetinkins — par viņa vietnieku.

15. jūnijā partizānu armija atstāja Žaimu. Sākās reids uz Minusinsku. Atkāpjoties tikai neliela daļa partizānu izklīda pa attālākajām sādžām. Sagrābuši Stepnojbadžeju, kolčakieši sāka nežēlīgi izrēķināties ar partizānu ģimenēm. Daudz zemnieku sētu tika nodezināts.

A. Kravčenko un P. Ščetinkina partizānu armija turpināja savu grūto reidu caur Minusinskas apriņķi uz Urjanhajas novadu (tag. Tuvas APSR). Pa ceļam tai pievienojās Manas, vēlāk Ziemeļlačinskas pulki. 20. jūlijā pēc vairākām kaujām un grūtiem pārgājieniem par-

<sup>89</sup> Логвинов В. К. В борьбе с колчаковщиной, с. 148—154.

<sup>90</sup> Щетинкин П. А. Борьба с колчаковщиной, с. 57.

tizāni sasniedza Belocarsku (tag. Kizila). Augusta sākumā partizāni pilnīgi sakāva kolčakiešu soda ekspedīciju. Tā zaudēja 500 kritušo. 283 baltgvardi tika saņemti gūstā. Starp trofejām bija 2 lielgabali, 13 ložmetēji, 700 lādiņu, 2 tūkst. šauteņu, 500 tūkst. patronu.<sup>91</sup>

Septembrī A. Kravčenko un P. Ščetinkina partizānu armija devās atpakaļ uz Minusinsku. Pa ceļam vēl vairākkārt tika sakauti kolčakieši.

13. septembrī partizāni iegāja Minusinskā. Sākās masveidīgs brīvprātīgo pieplūdums. Partizāniem pievienojās tūkstošiem zemnieku. Turpinot uzbrukumu, partizānu armija atbrīvoja Abakanu. Novembra beigās tās rindās jau bija 18 tūkst. partizānu.<sup>92</sup> Kolčakieši atkāpās visā frontē gandrīz bez cīņas.

22. decembrī Ižuras rajonā partizāni satikās ar V armijas daļām. 1919. gada janvārī pēc partizānu armijas kongresa Krasnojarskā A. Kravčenko un P. Ščetinkina partizānu pulki tika pārformēti 1. Jeņisejas strēlnieku divīzijā. Komandējošais sastāvs palika iepriekšējais. Latviešu partizānu rota iekļāvās 30. divīzijas 262. pulkā. Šī divīzija Alberta Lapiņa vadībā turpināja uzbrukumu Irkutskai, graužot Kolčaka armijas demoralizējušās daļas.

Daudz latviešu kolonistu un bēgļu iestājās arī Kanskas apriņķa Šitkinas rajona partizānu armijas rindās.

1919. gada februārī sāka veidoties Šitkinas, Šelajevas, Nevonas un Kontoras pagastu partizānu vienības. Līdz martam tās izcīnīja vairākas kaujas ar baltgvardiem un apvienoja jau 1500 partizānu.<sup>93</sup> Bruņotās sacelšanās sagatavošanā Šitkinā piedalījās 1905.—1907. gada revolūcijas cīnītāji Latvijā un politiskie trimdinieki Ansis Ķepulis un Vilhelms Tijs. 1917.—1918. gadā viņi vadīja Taišatas boļševikus. Pēc padomju varas atkāpšanās 1918. gada jūnijā viņi aizgāja pagrīdē un pārcēlās uz Šitkinu, kur decembrī nodibināja pagrīdes organizāciju, kas 1919. gada februārī vadīja sacelšanos. Līdz ar Šitkinas partizānu frontes izveidošanos Ansis Ķepulis kļuva par Galvenā kara revolucionārā štāba locekli, strādāja aģitācijas daļā, vadīja izmeklēšanas komisiju un lauka kara tiesu.<sup>94</sup> Viņu ievēlēja arī Šitkinas Zemnieku, strādnieku un partizānu padomē, kura darbojās kolčakiešu aizmugurē.

Par Šitkinas frontes komandiera vietnieku kļuva Lāčiņš.<sup>95</sup> 1. partizānu vienības jātnieku komandieri bija A. Sukis un Siliņš, bet Angaras operatīvo vienību vadīja Jānis Pepulis.<sup>96</sup> 2. partizānu vienības izlūku komandas priekšnieks bija Bērtiņš, Kučerovas atsevišķā partizānu bataljona komandieris — Miķelis Freimanis.<sup>97</sup>

<sup>91</sup> Шетинкин П. А. Борьба с колчаковщиной, с. 49.

<sup>92</sup> Турпат, 60. лрр.

<sup>93</sup> Криволицкий П. Д. Шиткинские партизаны. Москва; Иркутск, 1934, с. 18.

<sup>94</sup> Революционный подвиг Сибиряков, с. 153—155.

<sup>95</sup> Криволицкий П. Д. Шиткинские партизаны, с. 145.

<sup>96</sup> Турпат, 18., 19., 177. лрр.

<sup>97</sup> Турпат, 179. лрр.

1919. gada pavasarī un vasarā Sitkinas frontes partizāni sakāva vairākas soda ekspedīcijas un noturēja atbrīvoto rajonu. Rudenī Sitkinas, Kučerovas, Apanas, Asanas, Tasejevas un Angaras partizānu vienībās bija pāri par 3 tūkst. cīnītāju, viņu vidū ap 350 latviešu. 1919. gada 22. decembrī Sitkinas frontes partizānu kongresā Ansis Ķepulis un Bērtiņš ierosināja latviešu partizānus apvienot atsevišķā nodaļā vai rotā, lai izveidotu īpaši disciplinētu un kaujasspējīgu vienību. Deleģātu vairākums tomēr uzskatīja, ka latviešu partizāniem lietderīgāk būtu palikt savās līdzšinējās vienībās, kur viņiem ir pelnīta autoritāte.<sup>98</sup> 1920. gada janvārī Sitkinas frontes partizānu vienības tika pārformētas armijā, kura sekmīgi cīnījās Kolčaka aizmugurē un veicināja baltgvardu armijas sagrāvi.

\* \*  
\*

Latviešu rūpniecības strādnieki un bēgļi deva ievērojamu ieguldījumu cīņā par padomju varu arī valsts ziemeļos, Sibīrijā un Tāļajos Austrumos. Krievijas ziemeļos visvairāk latviešu strādnieku apmetās Arhangeļskā. Tie bija galvenokārt Rīgas, Liepājas un Ventspils ostas strādnieki, kas jau kopš 1905.—1907. gada revolūcijas izcēlās ar savu šķirisko saliedētību un kaujinieciskumu. Tur nonāca arī daudz izcilu latviešu boļševiku, kas vadīja ostas strādnieku cīņu par padomju varu. Latviešu ostinieku sarkangvardi bija Arhangeļskas padomes balsts cīņā pret kontrrevolūciju. Bargajā 1918. gadā Arhangeļskas latviešu sarkangvardi un strēlnieki pirmie stājās pretī Antantes desantam. Paliekošu ieguldījumu sociālistiskajā revolūcijā deva Suhonas latviešu strādnieki un Latvijas bēgļi Vjatkas guberņā.

Sibīrijā cīņā par padomju varu piedalījās bijušie latviešu politiskie trimdinieki un izsūtītie, bēgļi un kolonisti. Seit īpaši jāatzīmē Latvijas boļševiku nozīme partijas organizācijas darbībā Omskā, Krasnojarskā, Nikolajevskā, Tomskā, Irkutskā, kā arī Sarkanās gvardes izveidošanā. Sibīrijā Sarkanā gварde pastāvēja līdz pat čehoslovaku dumpim un uzņēmās visgrūtākās cīņas pret kontrrevolūciju 1918. gada pavasarī un vasarā. Latviešu boļševikiem bija nozīmīga loma komunistiskās pagrīdes izveidošanā un tās varonīgajā cīņā pret čehoslovakiem, Omskas eseru un meņševiku «valdību» un kolčakiešiem. Īpaši jāatzīmē latviešu partizāni Steпноjbadžejā, Ziemeļaciņskā, Sitkinā, Tasejevā, Verhoļenskā, kas atstāja neizdzēšamas pēdas Sibīrijas revolucionārajā vēsturē. Liels ir latviešu boļševiku ieguldījums arī cīņā par padomju varu Tāļajos Austrumos, it īpaši Vladivostokā.

<sup>98</sup> *Криволицкий П. Д. Шиткинские партизаны, с. 199.*

## NOSĻĒGUMS

Sarkanā gvarde bija sociālistiskās revolūcijas bruņotais spēks, ko dibinājuši V. I. Ļeņina vadītā Komunistiskā partija. Tā bija proletariāta revolucionārās pašdarbības iemiejums. Kopā ar vecās armijas revolucionārajiem kareivjiem Sarkanā gvarde gāza buržuāzisko Pagaidu valdību, nodrošināja padomju varas nodibināšanu un aizstāvēšanu tās pirmajos pastāvēšanas mēnešos.

Sarkanajā gvardē apvienojās Krievijas daudznāciju proletariāta visrevolucionārākie spēki. Tās pamats bija Petrogradas, Maskavas, Centrālā ekonomiskā rajona pilsētu, neokupētās Latvijas un Igaunijas, valsts dienvidu, Pievolgas, Urālu fabriku un rūpnīcu strādnieki.

Pirmā pasaules kara laikā uz Iekškrēviju evakuējās vairāk nekā 100 tūkst. Latvijas fabriku un rūpnīcu strādnieku, kas visai kompaktās masās izvietojās valsts lielākajās rūpniecības pilsētās. Līdz ar to vietējais proletariāts tika papildināts ar apzinīgu, organizētu un saliedētu strādnieku šķiras spēku, kas izcēlās ar augstām kaujas spējām un internacionālismu. Uz Iekškrēviju pārcēlās arī vairāki simti partijas biedru, kas gandrīz visi bija boļševiki. Viņiem bija svarīga loma boļševiku organizācijas nostiprināšanā, tās revolucionārajā darbībā. Latviešu boļševiki pulcināja zem Ļeņina karogiem absolūto vairākumu evakuēto strādnieku un iesaistīja revolucionārajā kustībā simtiem tūkstošu bēgļu. Latvijas evakuētie strādnieki un bēgļi savu partijas organizāciju vadībā aktīvi piedalījās Sarkanās gvardes izveidošanā Petrogradā, Maskavā, Piemaskavas pilsētās, Tverā, Nižņijnovgorodā, Kostromā, Rževā, Tulā, Vitebskā, Brjanskā, Harkovā, Aleksandrovskā, Donbasa pilsētās, Samarā, Ufā, Miasā, Lisjvā, Permā, Arhangeļskā un vairākās Sibīrijas pilsētās.

Plecu pie pleca ar krievu, ukraiņu, baltkrievu, tatāru, baškīru, igauņu un citu tautu sarkangvardiem viņi piedalījās sociālistiskajā revolūcijā un varonīgi aizstāvēja tās iekarojumus.

1917.—1918. gadā Sarkanās gvardes rindās bija 8—9 tūkst. latviešu evakuēto strādnieku un bēgļu. Vidēji katrs divpadsmitais eva-

kuētais latviešu strādnieks iestājās Sarkanajā gvardē. Rīgas fabrikās un rūpnīcās, kas pārcēlās ar visiem strādniekiem uz Maskavu un Piemaskavas pilsētām, Kostromu, Tveru, Nižņijnovgorodu, Harkovu, Jekaterinoslavu, Aleksandrovsku, Samaru, Miasu un citām pilsētām, šis procents bija ievērojami lielāks. Parasti trešā daļa latviešu Sarkanās gvardes vienību sastāvēja no partijas biedriem, vairākas sarkangvardu vienības, kurās nodibināja KSDS(b)P latviešu sekcijas, gandrīz pilnīgi sastāvēja no boļševikiem.

Bez latviešu sarkangvardiem valsts iekšienē 1917. gada beigās un 1918. gada sākumā par padomju varu cīnījās ap 8 tūkst. latviešu strēlnieku.

1918. gada februāra beigās tiem pievienojās vēl aptuveni 11 tūkst. strēlnieku, kas atkāpās ar cīņām no Latvijas uz Iekšķrieviju. Latvijas neokupētajā teritorijā Sarkanā gvarde tika saformēta pēc Oktobra revolūcijas uzvaras galvenokārt no bezzemniekiem un apvienoja apmēram 3 tūkst. cīnītāju. Arī šeit sarkangvardiem bija svarīga loma padomju varas nostiprināšanā un cīņā pret vācu imperiālistu karaspēku 1918. gada februārī. Latviešu sarkangvardu lielākā daļa ietilpa jaunformētajā Sarkanajā Armijā. Liels skaits latviešu iestājās VĀK rindās. Sankangvardu vienības ievērojami papildināja Latviešu strēlnieku divīziju, kas tika saformēta 1918. gada aprīlī Sarkanās Armijas sastāvā.

Latviešu sarkangvardu un strēlnieku aktīvā līdzdalība cīņā par padomju varu Iekšķrievijā bija Latvijas proletariāta revolucionāro un internacionālistisko tradīciju tālāka attīstība.

Daudz latviešu sarkangvardu kļuva par ievērojamiem Sarkanās Armijas komandieriem un politdarbiniekiem. Viņu vidū bija Jānis Pieče, Reinholds Bērziņš, Alberts Lapiņš, Roberts Eidemanis, Jēkabs Alksnis, Voldemārs Āziņš, Oskars Kalniņš, Ernests Apoga, Jānis Kulpe, Voldemārs Dambergs, Bernhards Ēvalds, Zanis Zonbergs, Konstantīns Neimanis, Jānis Gailītis, Kārlis Nekunde, Heinrihs Zvejnieks, Kārlis Ratnieks un daudzi citi.

Vairāki latviešu sarkangvardu komandieri krita Oktobra sociālistiskās revolūcijas laikā un Pilsoņu kara frontēs. Viņu vidū bija Frīdrihs Bunduriņš, Oto Vērzemnieks, Jūlijs Kviesis, Oskars Kalniņš, Arnolds Neibuts, Heinrihs Zvejnieks, Voldemārs Āziņš, Frīcis Apoga, Jānis Nekunde, Kārlis Tesņanovs un citi.

Latvijas strādnieku un bēgļu līdzdalība Sarkanās gvardes cīņu gaitās bija svarīgs posms tās revolucionārajā vēsturē. Oktobra revolūcijas sarkangvardu slaveno stafeti pārņēma 1940.—1941. gada Latvijas strādnieku gvardi, kam bija liela nozīme padomju varas galīgā uzvarā.



## PERSONU RĀDITĀJS

- Äbele E. 80  
Äbelis 207  
Äbelis Jānis (1885—1937) 170, 174  
Äbeltiņš 260  
Äbolaņa Minna 207, 208  
Äboliņš Ernests 189  
Äboliņš J. 189  
Äboliņš Teodors 207, 208  
Äbols Emīls (1892—1937) 148, 149  
Äbols Kārlis (1882—1936) 221—223, 232  
Äbols Kārlis (1889—1936) 10, 112, 129, 133, 140  
Äboltiņš J. 221  
Äboltiņš Kārlis 158, 161  
Äboltiņš U. 221  
Äboltiņš Voldemārs 80  
Abramovs Aleksejs 131, 134, 209  
Agalkovs V. 255  
Aizenštats 224  
Aksjonovs A. 248  
Aleksandrovičs Vladimirs 128, 137  
Aleksandrovs I. 14  
Aleksejevs M. 187  
Alksniņš 111, 112  
Alksnis Jānis (1895—1943) 84—86, 96  
Alksnis Jēkabs (1897—1937) 96, 169, 267  
Allens Nikolajs (1892—1919) 77  
Alss Jānis (1900—1920) 195  
Alss Jānis (1870—1929) 195  
Alss Jēkabs 195  
Alsiņš A. 178  
Amiņevs Zija 15, 221, 231  
Amoliņš Mārtiņš 38, 41, 44  
Andersons Augusts (1896—1938) 65  
Andersons Augusts 143  
Andersons K. 221  
Andersons M. 235  
Andersons Oto 259  
Andrejevs N. 173  
Andrejevs Timofejs 148  
Aniševs A. 231  
Ansons Aleksandrs (1890—1938) 255  
Ansons Kārlis (1887—1966) 252, 253  
Ansons Z. 145  
Antiņš Fricis 250  
Antonovs 169  
Antonovs-Ovsejenko Vladimirs (1884—1940) 51, 52, 55, 56, 61, 64, 204, 214  
Apine E. 211  
Apine M. 252  
Apinis A. 211, 235  
Apinis Jānis (1887—1937) 254  
Aploks Juris (1891—1938) 89  
Apoga Ernests (1898—1937) 237—239, 267  
Apoga Fricis 237, 238, 267  
Apoga Fricis (dēls) 238, 239  
Apsītis 157  
Apšeniece Anna 133  
Apšenieks E. 110  
Arosevs Aleksandrs (1890—1938) 123  
Auce J. 259  
Augulis Jēkabs 81  
Augustinovičs A. 257  
Auliciems J. 252  
Auzēns R. 245  
Auziņa (Taiga) Amālija (1890—1943) 42, 49—51, 57  
Auziņš Voldemārs 40, 51  
Avens Pēteris 86, 87  
Avotiņš Pēteris (1872—1919) 189  
Āziņš Konstantīns 239, 240  
Āziņš Voldemārs (Vladimirs) (1895—1920) 12, 251, 266  
Bahmanis Kristaps 16, 17  
Bajārs Pēteris 79

- Baklajevs Georgs 147  
 Baldiņš A. 237, 238  
 Balodis 242  
 Balodis Aleksandrs 12, 200  
 Balodis Emīls 205, 206  
 Balodis Jānis 166, 167, 169, 175  
 Banks Isidors 148  
 Banks Solomons 148  
 Baranovskis T. 49  
 Barbars Jānis (1894—1937) 39, 44, 45, 56, 59, 60, 64, 68  
 Barbars Jānis 195—197  
 Bārda Pēteris (1887—1938) 85, 86, 89, 90, 92  
 Bārenis Evalds (1890—1938) 104—106, 174  
 Bataševs P. 238  
 Batiševs Ivans 129  
 Bauers Jēkabs (1886—1958) 211, 212, 215  
 Bauers Zanis 211, 215  
 Baumanis 206  
 Baumanis Kārlis (1892—1938) 207  
 Baumanis Kārlis 42  
 Baums Leonīds 16, 190  
 Bauze Roberts (1895—1937) 14, 133, 212  
 Beika Aivars 16, 252, 254  
 Beika Jānis 216  
 Bekmanis 199  
 Belavins 149  
 Bēms E. 178  
 Bērce Paulīne 133  
 Bergmanis Teodors (1886—1933) 127, 133, 141—143, 175  
 Bergs Arveds 28  
 Bergs Eižens (1892—1918) 60, 61, 131  
 Bergis P. 82  
 Bergis Sīmanis (1887—1943) 150  
 Berklāvs Eduards (1877—1918) 116, 127, 175  
 Berķis 226  
 Bērtiņš J. 263, 264  
 Bērziņš 97  
 Bērziņš-Jandalovs Eduards 50, 53, 56, 61  
 Bērziņš Fricis 12, 196—199, 201, 228  
 Bērziņš Jānis (Kuzis Pēteris) 40—42, 44, 49, 51, 108  
 Bērziņš Oskars (1894—1938) 120—125, 133  
 Bērziņš Pēteris 112, 113  
 Bērziņš Reinholds (1888—1939) 105, 138, 139, 168, 258, 266  
 Bērziņš Rūdolfs (Hermanis) (1891—1938) 39  
 Bērziņš Valdis (dz. 1935) 138  
 Bērziņš (Ziemelis) Jānis (1881—1939) 57  
 Bērzups A. 48  
 Bičerahovs L. 188  
 Biģe Ernests 102, 103  
 Birns Johans (1891—1942) 212, 213, 215, 228  
 Bironis Anatolijs (dz. 1929) 6  
 Birze Pēteris 112, 129, 133, 140, 175  
 Birzgalis Pēteris (1874—1957) 80  
 Birziņš J. 78  
 Bisenieks V. 259  
 Bite 129, 133  
 Bite A. 97—99, 106  
 Biters K. 145  
 Blihers Vasilijš (1889—1938) 214, 225, 226, 234, 235  
 Blohins V. 232  
 Blūms Andrejs 247  
 Bokijs Gļebs (1879—1937) 51  
 Bole A. 185  
 Bončs-Brujevičs Vladimirs (1873—1955) 62  
 Bondarevs T. 190  
 Boreiko Anna 148  
 Bormane Paulīna 202, 203  
 Borovskis 112  
 Brants A. 185  
 Brenči (tēvs un dēls) 162  
 Briedis Fridrihs 152, 153  
 Briedis J. 259  
 Britāns K. 219  
 Brīvmanis Zanis 202  
 Broide M. 151  
 Broide S. 151  
 Broms Augusts (1895—1918) 221, 222, 231  
 Brucers 112  
 Brums A. 76  
 Bruņinieks Pēteris (1897—1918) 67  
 Bubnovs Andrejs (1883—1940) 51, 55, 212  
 Budjanskis 189  
 Budzinskis Staņislavs (1894—1937) 120  
 Bufetovs N. 195, 196  
 Bukāns Kārlis 260  
 Bukas A. 178  
 Bunduriņš Fridrihs (1896—1918) 164, 165, 175, 179, 266  
 Bundža J. 179  
 Bungšs Jānis (1880—1967) 141, 142, 175  
 Buņķis Jānis 170  
 Burdena H. 14, 133  
 Burmeisters Ansis 237  
 Burovs M. 165  
 Burovs P. 142  
 Buse Kristaps (1891—1937) 157, 159, 160, 162, 175  
 Bušs 162  
 Bušs K. 192  
 Cālītis Nikolajs (1891—1924) 79  
 Cālītis R. 203

- Ceimers Ernests 79  
 Celmiņš Pēteris (1891—1939) 14, 108, 133  
 Ceplis Alvilis (1897—1937) 82  
 Ciniņš Mārtiņš (1890—1938) 38, 39, 44, 68  
 Cipkina Raisa (dz. 1923) 13, 110, 111, 113, 114, 118, 143, 164, 165, 167, 173, 213, 216, 222, 224, 225, 240  
 Cipkins Genadijs (dz. 1921) 13, 110, 111, 113, 114, 118, 121, 143, 164, 165, 167, 173, 213, 216, 222, 224, 225, 240  
 Cjrupa Aleksandrs (1870—1928) 221, 223  
 Cubrevičs 158, 161  
 Čakste Antons 82  
 Čakste Jānis (1859—1927) 28  
 Čapajevs Vasilijis 215  
 Čaplins (Tomsons) 250  
 Čečeks Stefans 227, 230, 232  
 Čemeris V. 33  
 Čerepanovs A. 66, 67, 86  
 Čerņecovs 185, 186  
 Čeverjovs Aleksejs 225  
 Čižovs Nikolajs 141, 142  
 Čudnovskis Grigorijs (1890—1918) 55, 56  
 Čugurins Ivans (1883—1947) 38  
 Čunčiņš Vilis (1882—1919) 97, 99, 102, 106, 254, 259  
  
 Dalbiņš Jēkabs 230  
 Damberts Voldemārs (1899—1965) 233—235, 266  
 Dambekalns Jānis 71  
 Daniševskis Jūlijs Kārlis (1884—1939) 109, 253  
 Daube Voldemārs 174  
 Dauge Pauls (1869—1946) 14, 133  
 Daumanis Ansis (1885—1920) 65, 67  
 Davidovskis J. 133  
 Deklauss A. 254  
 Dekters Eduards (1899—1921) 81  
 Delviņš Miķelis 259  
 Denikins Antons (1872—1947) 169, 189  
 Dermane A. 259  
 Devingtels Zanis (1889—1937) 118, 134  
 Dibenko Pāvels (1889—1938) 60, 66, 67  
 Dievkociņš S. 199  
 Dilbergs 237  
 Dille Ārturs (1896—1918) 79, 88  
 Diķis 192  
 Dīriķis Kristaps (1882—1957) 97—99, 102, 106, 166  
 Diterihs Mihails (1874—1937) 227  
 Dobriņins Pēteris 116  
 Dombrovskis Teodors 254  
 Dorošenko Vasilijis (dz. 1921) 6  
 Dovbors-Musņickis Juzefs (1867—1937) 100, 105, 139  
 Draudiņš Mārtiņš 209  
  
 Dravnieks Miķelis 249  
 Dreibants Georgs Jānis (1899—1973) 162  
 Dreijers 112  
 Dreimanis Rūdolfs (1887—1938) 252  
 Dribins Leo (dz. 1931) 15, 31, 36, 40, 41, 45, 46, 50, 54, 56, 65, 67  
 Drīzulis Aleksandrs (dz. 1920) 101  
 Drīzulis Arvīds (1890—1940) 97—99, 101—103, 106  
 Dubelšteins Arvīds (1889—1921) 252, 254, 259  
 Dubrovinskis Jakovs (1882—1918) 257  
 Dumpis Maksis (1893—1938) 89  
 Duncis Antons 190—192  
 Dunkens J. 51  
 Dunts K. 192  
 Dutovs Aleksandrs (1879—1921) 214, 215, 220, 225, 226, 239  
 Dzenis Eduards 254  
 Dzenis Osvalds (1896—1942) 44, 52, 58, 60  
 Dzeržinskis Felikss (1877—1926) 51, 140  
  
 Eferts (Klusais) Ernests (1889—1927) 108  
 Eglītis Alfrēds (Karlsons Kārlis) (1887—1939) 259  
 Eglītis Jānis 52  
 Eglītis K. 216  
 Eglītis Rūdolfs (1881—1954) 37, 42, 48  
 Eidemanis Roberts (1895—1937) 255—259, 266  
 Eiduks Aleksandrs 249, 250  
 Eihenbergis 188  
 Eihmanis Jānis 114, 175  
 Eihvalts 237  
 Eismonts 189  
 Eitenbergs 149  
 Eizenšmits (Mākonis) Ernests (1890—1943) 37, 38, 40—42, 44, 46  
 Ejubs I. 235, 242, 254  
 Ekšteins Ēvalds (1885—1958) 118, 134  
 Elerts F. 64, 67  
 Elsis Jānis 171  
 Elsniņš S. 149  
 Endrupis Rūdolfs (1872—1942) 109  
 Endziņš 114  
 Engelss Frīdrihs (1820—1895) 8  
 Eniņš (Kadiķis) Jēkabs (1891—1925) 38  
 Ēnis Voldemārs 134  
 Ērglis 112  
 Ēvalds Bernhards 141—143, 175, 266  
 Ezājs O. 163  
 Ezeriņš J. 247  
 Ezermans K. 254  
 Ezers A. 84

- Fasočs E. 91, 92, 94  
 Feldmanis Ernests 81  
 Fofanova Margarita (1883—1976) 53  
 Fokins Ignats 166, 167, 169  
 Folkmanis Kārlis (1889—1933) 46, 52, 55, 56, 59, 68, 155  
 Forstmanis Kristaps 165  
 Francis Roberts 71  
 Freibergs Eduards 232  
 Freibergs Jānis (1884—1939) 12, 206, 207  
 Freimanis J. 150  
 Freimanis Miķelis 263  
 Frīdenbergs 207
- Gaida 227  
 Gailis Kārlis (1888—1960) 76, 77  
 Gailītis Jānis 190  
 Gailītis Jānis (1894—1938) 140, 168, 217—219, 266  
 Gamarņiks Jānis (1894—1937) 208  
 Ganguss Jānis 179, 184, 185  
 Garais Milda (1897—1943) 256  
 Garancis J. 185  
 Garklāvs Kārlis 196  
 Ģarstiņš Kārlis 255, 260  
 Gavenis Juris 255  
 Gerke Jānis 230  
 Gertnere Marta (1895—1918) 215  
 Gipiuss Eduards 116  
 Goba Jēkabs 71, 102  
 Godļevskis 66  
 Goldmanis Jānis (1875—1955) 28  
 Golosovs K. 141  
 Gončarenko N. 202, 203  
 Gopers Kārlis 151  
 Gorbunovs F. 150  
 Gordijenko I. 44  
 Goršteins Eduards 260  
 Grabovskis Francis 260  
 Gracinskis V. 148  
 Grants 112  
 Grants Jānis 206  
 Grase Anna 206  
 Graudiņš J. 242  
 Grāvleja-Vitoliņš L. 252  
 Grēviņš A. 259  
 Gricmanis A. 245  
 Grietze R. 196  
 Grigors (Kangars) Aleksandrs 224  
 Griķis F. 247  
 Grims 112  
 Grinbergs Jānis (1882—1922) 173  
 Grinbergs Z. 253  
 Grinfelds 192  
 Grinvalds Zanis 193  
 Grīsiņš Jānis 113  
 Grīslis 114  
 Grīva 253  
 Grosmane Paulīne 133
- Grūbe Miķelis (1892—1937) 157, 159—161, 175  
 Grunte Aleksandrs 107, 108, 110, 120, 124  
 Grunte Jānis (1892—1950) 13, 108, 144, 145, 175  
 Gubanovs V. 170  
 Gulbis 65  
 Gulbis Jānis 82  
 Gulbis Rūdolfs 108
- Gēbergs J. 252, 254  
 Ģermanis 195  
 Ģermanis V. 231  
 Ģermanis-Steinerts Ernests (1893—1937) 247, 248  
 Ģipslis Jānis (1885—1918) 38, 40, 42, 51
- Havrins N. 131  
 Heilis Andrejs (1892—1938) 138  
 Herca 129, 133  
 Hercbergs Kārlis 68  
 Hofmanis 192  
 Hruļevs V. 230  
 Hūns Andrejs (1872—1956) 252, 257, 259
- Ieviņš (Evin) Jānis 137, 139  
 Ilmers Kārlis (1891—1919) 259  
 Ilvess 112  
 Imaks S. 82  
 Indriksons A. 250  
 Irbe Pēteris 260  
 Irklis P. 150
- Janovs A. 44  
 Janovskis Aleksandrs 65, 67  
 Jansons 161  
 Jansons Jēkabs (1886—1938) 252—255  
 Janušis O. 224, 225  
 Jaroslavskis Jemeljans (1878—1943) 122, 123  
 Jaunsleinis Hermanis 54, 56  
 Jaunzems J. 231  
 Jaunzems-Jansons A. 226, 237, 238  
 Jegorovs Pāvils 138  
 Jēkabsons 200  
 Jeremejevs Konstantins (1874—1931) 55  
 Jerikalovs E. 50  
 Josts Alberts 51  
 Judiņš Jānis (1894—1918) 89  
 Jurgaitis Eduards 59  
 Jureņevs Konstantins (1888—1938) 43  
 Jurevics Eduards (1888—1938) 113, 116, 120, 133, 175  
 Jurgens 162  
 Kadeks Kārlis 150

- Kadomcevs Erazms 222  
 Kadomcevs Ivans 222  
 Kadomcevs Mihails 222, 225, 228, 230  
 Kaktiņš Arturs 41, 46  
 Kaktiņš A. 195  
 Kakurins Nikolajs 121, 131  
 Kaliksons Arnolds (1891—1919) 204  
 Kālis 188  
 Kalniņš 65  
 Kalniņš 134  
 Kalniņš 258  
 Kalniņš A. 224, 225, 231  
 Kalniņš A. 259  
 Kalniņš E. 196  
 Kalniņš Jānis 221, 226, 228  
 Kalniņš Jānis 254, 257, 259  
 Kalniņš Jūlijs 254, 259  
 Kalniņš J. 82  
 Kalniņš Oskars (Uģis) (1895—1920)  
 120, 128, 131—133, 140, 168, 175, 267  
 Kaļedins Aleksejs (1861—1918) 63, 64,  
 89, 135—138, 147, 150, 155, 167, 182—  
 185, 187  
 Kambergs Jānis 154, 156  
 Kameņevs Sergejs (1881—1936) 103  
 Kaminskis G. 164  
 Kanbergs Arturs 161, 163  
 Kanbergs R. 163  
 Kangisērs Jānis 81  
 Kapčugovičs I. 239  
 Kārklīņš Frīdrihs 221, 222, 235  
 Kārklīņš F. 187  
 Kārklīņš J. 211  
 Kārklīņš J. 252  
 Kārklīņš Oto (1883—1939) 71, 76  
 Kārklīņš Rūdolfs 157, 159—161, 175  
 Kārklīņš Vilhelms 174  
 Karro Mārtiņš (1892—1938) 65  
 Karlovs A. 258  
 Karlsona (Dombrovska, Pole) Maija  
 (1892—1938) 252, 254  
 Karlsons (Mihelsons) Kārlis (1887—  
 1919) 252, 254  
 Karpovs V. 151, 152  
 Kasparsone-Jansone Anna (1887—1938)  
 252  
 Kasparsons Alfreds (Sproģis Augusts)  
 (1887—1975) 252  
 Kaširins N. (1888—1938) 234  
 Kauliņš Kārlis (1891—1968) 152  
 Kauliņš K. 254  
 Kauls A. 165, 175  
 Kaupiņš H. 86  
 Kaupmanis K. 185  
 Kazainis 112  
 Kazaks E. 259  
 Kazaks Kārlis 166, 167, 175  
 Kedrovs Mihails (1878—1941) 249  
 Kerenskis Aleksandrs (1878—1941) 53,  
 54, 57, 58, 60, 61, 63, 68, 130, 149  
 Kīdāls Kārlis 259  
 Kīns Pauls 179  
 Kirhenšteins Rūdolfs (1891—1938) 68  
 Kirkižs Kārlis 178  
 Kiršteins Antons 112  
 Kiršteins J. 257  
 Klēbans Pēteris 143  
 Kleimanis 188  
 Klēms 112  
 Kleperis Ādolfs (1895—1918) 252, 253  
 Kliče 222  
 Klocks Vilhelms 108, 110, 111  
 Klucis Jānis (1879—1933) 80  
 Kļava J. 247  
 Kļaviņš Jūlijs (1899—1942) 65, 78  
 Kļaviņš Nikolajs 255, 260  
 Kļavs-Kļaviņš Augusts (1893—1937) 66,  
 67  
 Kņauķe 189  
 Kņohs 198, 199  
 Kņope Jānis (1885—1968) 80  
 Kņoriņš Vilhelms (1870—1938) 104, 106,  
 173  
 Kobozevs Pjotrs (1878—1941) 215  
 Kohs Kārlis 12, 112, 114, 133, 175  
 Kolčaks Aleksandrs (1873—1920) 243,  
 263, 264  
 Kondratjevs Nikolajs 251  
 Koņevs A. 214  
 Konrats Staņislavs 192  
 Kopiņš 111  
 Koptevs M. 154, 155  
 Korņilovs Lavrs (1870—1918) 44—47,  
 49, 91, 117, 159, 187, 190  
 Kosirevs V. 258  
 Košleja O. 231  
 Kozaks Jānis (1887—1938) 76, 137—139  
 Krasnovs Pjotrs (1869—1947) 57, 58,  
 60, 61, 63, 68, 130  
 Krastiņš Arkādījs 113  
 Krastiņš Romāns 48, 52, 56, 63  
 Krastkalns Andrejs (1868—1939) 72  
 Krauze S. 49  
 Kravčenko Aleksandrs 260, 262, 263  
 Kreicbergs 208  
 Kreiss J. 145  
 Krillis Janis 247  
 Kriļenko Nikolajs (1885—1940) 51, 63,  
 100, 101  
 Krimelis 199  
 Krivoluckis P. 263, 264  
 Kronbergs Jānis (1877—1937) 245  
 Kronbergs Nikolajs 48  
 Krons Arnolds 96  
 Krons Viktors 81  
 Krontāls J. 145  
 Krūmiņa Hermīne (1888—1942) 124  
 Krūmiņš 97  
 Krūmiņš 167, 175  
 Krūmiņš Haralds (1894—1938) 108, 115,  
 133

- Krūmiņš Jānis (1894—1938) 76, 77  
 Krūmiņš N. 216  
 Krumovics Rūdolfs (1888—1938) 47, 50,  
 53, 56, 60, 68  
 Kuibiševs Valerians (1888—1935) 212,  
 213, 227, 228  
 Kukainis Aleksandrs 80  
 Kūlpe Jānis (1888—1938) 153—156, 266  
 Kūmpe A. 145  
 Kūmpe M. 145  
 Kūmpe P. 145  
 Kupcis J. 247  
 Kurlovs P. 25  
 Kuzmins A. 237  
 Kviesis A. 175  
 Kviesis Jūlijs (1896—1918) 112, 116,  
 129, 132, 133, 137, 175, 266  
 Kēpulis (Ciedrs) Ansis (1889—1968)  
 253, 263, 264  
 Kīmelis Mārtiņš (1887—1938) 11, 114,  
 131, 133, 138—140, 175  
 Kīmenis Pēteris (1894—1961) 37, 38,  
 44  
 Kūzis Jānis (1883—1938) 17, 252, 254,  
 256, 258  
 Lācis 157  
 Lācis Alfrēds 40, 54, 56, 59, 61, 68  
 Lācis K. 256  
 Lācis Mārtiņš (Sudrabs Jānis) (1888—  
 1938) 37, 38, 42, 44, 49, 51, 57, 108  
 Lāčiņš 263  
 Laivings N. 245  
 Landers Kārlis (1883—1937) 104—106  
 Lapiņš Alberts (1899—1937) 128, 137,  
 139, 263, 266  
 Lapiņš V. 187  
 Lapsa Heinrihs 153  
 Laroze Jānis (1895—1938) 79  
 Laroze Kristīne 259  
 Lasis Johans (1894—1937) 118, 119,  
 133, 134  
 Latveri (brāļi) 162  
 Laube Jānis 68, 219  
 Laukmanis Dāvids 105, 106  
 Lauris Vilis (1871—1921) 252  
 Lauris Jānis (Zanis) 103  
 Lazdiņš Andrejs 207  
 Lazimirs Pāvels (1891—1920) 51  
 Lazo Sergejs (1894—1920) 255  
 Legzdiņš Roberts (1887—1951) 48, 51,  
 53, 56, 63  
 Leihtendorfs 125  
 Leimanis Francis 252, 259  
 Leimanis Kārlis 230  
 Leimanis Vilis (1885—1920) 252, 254,  
 259  
 Leitīšs Jānis (1894—1938) 76, 90  
 Lencmanis Jānis (1881—1939) 109, 151,  
 152  
 Lencmanis Kārlis (1878—1937) 245  
 Lēpe Jānis 108, 110  
 Lepickis Oskars 113, 120, 126, 133  
 Lepiks Aleksandrs 207  
 Lepiks I. 195, 197, 199  
 Lepiks Miķelis 207  
 Lēpe E. 247  
 Lēpe Jānis (1889—1929) 38, 39, 42, 46,  
 51  
 Lezbergs Z. 221  
 Liberts 192  
 Līdaks Andrejs (1880—1942) 11, 113,  
 114, 116, 120, 128, 133, 140, 175  
 Līdaks Oto (1891—1936) 77  
 Līdaks Oto 51  
 Līde Adolfs (1896—1941) 80, 81  
 Liepiņa Ella Marta (Jegorova Jevge-  
 nija) (1892—1938) 42, 44, 45, 51, 53,  
 108  
 Liepiņlauskis Pēteris (1885—1918) 224  
 Liepiņš Andrejs (1896—1938) 96  
 Liepiņš Kārlis 81  
 Līkums Voldemārs 81  
 Linde Jānis (Ivans) 42  
 Liniņš M. 162  
 Lintiņš Kārlis 173  
 Lizdiņš Georgs (1864—1937) 42, 47, 53,  
 56  
 Logunova T. 13, 116  
 Logvinovs V. 257, 259, 260, 262  
 Loze P. 178  
 Lozovskis 111, 112  
 Lubiņš K. 221  
 Lūks K. 212  
 Lunačarskis Anatolijs (1875—1933) 56  
 Lūsis Pēteris 82  
 Leņins Vladimirs Iljičs (1870—1924) 2,  
 5, 8, 9, 11, 21, 35, 36, 53—59, 61, 63,  
 70, 109, 110, 117, 130, 131, 135, 139,  
 155, 163, 167, 188, 189, 203, 214, 222,  
 240, 266  
 Lūļaks Nikolajs 147  
 Lūļis Adolfs 178, 179  
 Mačs Vilhelms 110, 180, 181, 203  
 Maizītis Pēteris 206  
 Mājnieks V. 199  
 Makejevs P. 16  
 Mališevs I. 231  
 Malova E. 195  
 Maļenkovs Jemeljans 110  
 Mangulis Gustavs 87, 95  
 Marauskis V. 206  
 Markavs Ernests 256  
 Markovskis T. 257  
 Markss Kārlis (1818—1883) 8  
 Markuss (Censle) Fricis (1890—1938)  
 91, 92  
 Martinaitis 114  
 Martinsons G. 216

- Martinsons Jēkabs (1896—1918) 189  
 Martinsons Kārlis (1896—1971) 11  
 Martinsons P. 204  
 Martinsons R. 145  
 Marutko Jevstafijs 262  
 Matisone Anna 211, 215  
 Matisons Pauls 216  
 Matsons A. 247, 250  
 Mauriņš Jēkabs (1874—1942) 170, 175, 213, 215, 228  
 Medne Eduards (1882—1938) 202, 203  
 Mednis 120  
 Meksīšs Jānis 242, 253  
 Melbārds Jānis 81  
 Melis 112  
 Mellups Jānis 238  
 Mežiņš Juris (1886—1937) 86, 89, 94  
 Mežlauks Jānis (tēvs) 183  
 Mežlauks Jānis (1891—1938) 182, 183  
 Mežlauks Kornēlijs 183  
 Mežlauks Valentīns 183  
 Mežlauks Valērijs (1893—1938) 182, 183  
 Mieriņš Georgs (1890—1938) 96  
 Miezis 141  
 Miezis Augusts (1895—1938) 58  
 Miezītis E. 257, 259  
 Mihelovičs T. 197  
 Mihelsons 114  
 Mihelsons 253, 257  
 Mihelsons Kārlis (1885—1937) 44, 56, 59, 60, 63, 187  
 Mihelsons Nikolajs 196  
 Miķelsons 199  
 Miķelsons 247  
 Mincis Izaks (dz. 1896) 13, 38  
 Mistris (Vorobjova) Marija 16  
 Miške J. 178  
 Miške Voldemārs (Vladimirs) (1895—1972) 252  
 Mitrofanovs A. 212  
 Mītus Jūlijs 13, 188  
 Mokrousovs A. 186, 196, 197  
 Moskvins I. 51  
 Mozelis 143  
 Muceniēks 44  
 Muceniēks 129  
 Muceniēks Jānis (1892—1942) 157, 158  
 Muceniēks Kārlis 178, 203  
 Muntiners V. 163  
 Muralovs Nikolajs (1877—1937) 120, 136  
 Mūris Rūdolfs 260  
  
 Nacarenuss S. (1883—1938) 155  
 Nahimsons Semjons (1885—1918) 89, 92, 93, 95, 136, 151  
 Naumovs 66  
 Nazarovs P. 16, 211  
 Neibute Marta (1890—1938) 252, 259  
 Neibuts Arnolds (1889—1919) 66, 252, 258, 259, 266  
 Neilands R. 196  
 Neimanis J. 187  
 Neimanis Konstantīns (1897—1937) 266  
 Nekunde Fricis (1899—1938) 254, 256, 258  
 Nekunde Jānis (1900—1923) 256, 258, 266  
 Nekunde (Baikalovs) Kārlis (1886—1950) 252, 254, 256, 258, 266  
 Nekunde Milda 256, 258  
 Nekunde Pauls (1894—1937) 256, 258 204  
 Niedrītis Aleksandrs (1888—1938) 202—204  
 Nikolajs II (1868—1918) 40  
 Nogins Viktors (1878—1924) 117  
 Novikovs 66  
 Novovs Mihails (1879—1959) 247, 248  
 Ņetjosins Jurijs (dz. 1928) 15, 25, 26, 30  
  
 Obmārtiņš 134  
 Odiņa Emma (1889—1974) 259  
 Okulovs Aleksejs (1880—1939) 255, 258  
 Olavs Vilis 28  
 Oleanders Pēteris 220  
 Orleāns G. 13  
 Osītis V. 199  
 Ostroumovs Georgs (1864—1924) 157, 158  
 Oša Marija (1890—1966) 133, 216  
 Otopkovs A. 246  
 Ozoliņš Aleksandrs 65  
 Ozoliņš Augusts 230  
 Ozoliņš A. 65  
 Ozoliņš Eduards (1891—1967) 79  
 Ozoliņš E. 145  
 Ozoliņš Kārlis (1889—1959) 190, 227, 229  
 Ozoliņš R. 259  
 Ozols E. 252  
 Ozols Fricis 205  
 Ozols Kārlis (1888—1948) 76, 78  
 Ozols T. 91, 92, 94  
 Ozols V. 179, 184  
  
 Padžus 199  
 Paegle Jānis (1890—1919) 178  
 Paegle 97  
 Pakalnitis 110  
 Palo Nikolajs 221  
 Panovs N. 211  
 Pantīņš M. 149—151  
 Pāre Augusts 108, 110, 216  
 Parskis Dmitrijs (1874—1921) 66  
 Pārups A. 256, 259  
 Pasters Alfrede (1894—1938) 177—179, 181  
 Pauls Jānis 260

- Pavārs Pēteris 185  
 Pehlivanovs G. 82  
 Peļše Arvids (1899—1983) 248  
 Pepulis Jānis 263  
 Perhurovs A. 151, 152  
 Pētersons 134  
 Pētersons 222, 232  
 Pētersons Alberts (1875—1941) 86, 87,  
 89, 90, 92, 94  
 Pētersons Jānis 61, 62, 246  
 Pētersons J. 187  
 Pētersons Kārlis (1877—1926) 37, 57,  
 66  
 Pētersons Reinholds 252, 259  
 Peterss Jēkabs (1886—1938) 10, 57  
 Peļjura Simons (1877—1926) 138  
 Petrenko 201  
 Petrovs G. 110, 184, 186  
 Pieče Jānis (1881—1942) 11, 110, 111,  
 116—118, 120, 122—124, 127, 129—  
 131, 133—140, 175, 266  
 Pinne Kārlis 178, 179  
 Pirtnieks 143  
 Pjatakovs L. 208  
 Plaksis 192  
 Plarkšs Jēkabs 80  
 Plātors Jānis 147  
 Platovs V. 146  
 Plīče Osvalds 254  
 Plinte Roberts (1898—1918) 221, 222,  
 231  
 Plucis 157  
 Plūme Edvards 259, 260  
 Pļavnieks 89  
 Podnieks Alfreds (1889—1936) 162  
 Podvoiskis Nikolajs (1880—1948) 51,  
 55, 214, 215  
 Poga 196  
 Poko Silvestrs 178  
 Polis Jānis 257  
 Popovs F. 211, 213, 214, 229  
 Porosts A. 230  
 Postiševs Pāvels (1887—1939) 256  
 Potapovs 249, 250  
 Poznanskis V. 257  
 Priede O. 66  
 Priedītis (Jonas) Eduards 189  
 Priedītis 228  
 Priedkalns Andrejs (1873—1923) 72  
 Prokudins D. 164  
 Puciņš R. 190  
 Puisis 114  
 Puksis K. 211  
 Puķe Jānis 208  
 Puķjānis V. 203  
 Pūpols Eduards (1897—1938) 192, 193  
 Puvācietis 149  
 Rahja Eino (1885—1936) 54  
 Račevskis Vitolds (dz. 1929) 15, 110,  
 178, 179, 189, 203, 205, 211, 216, 235,  
 240, 242, 245, 247, 248, 251, 253, 259  
 Ramuts Zanis 222  
 Ratnieks Kārlis (1894—1982) 15, 118,  
 266  
 Raumens 114  
 Rehtsprehers Jānis 221, 222, 231  
 Rēders Ādolfs 103  
 Reinsons Zanis 141, 143, 175  
 Ričkova Gaļina 15, 237, 239, 240  
 Ričkova A. 239  
 Riekstiņš Jānis (1893—1938) 65, 78  
 Rieksts Mārtiņš 97  
 Rikveilis Valdis 82  
 Riņķis 195  
 Ritlers Staņislavs (1886—1918) 199  
 Rjabcevs K. 121, 123, 124, 132, 133  
 Rjatspejs Kārlis 148  
 Romanovs Ivans (1881—1919) 161  
 Romanovskis A. 196  
 Ronis Jānis (1878—1930) 146, 147, 175  
 Rotenbergs Hermanis 242  
 Rozenbergs Jānis 250  
 Rozens-Paspārne A. 259  
 Rozentāls Kārlis 110  
 Roziņš (Āzis) Fricis (1870—1919) 76  
 Roziņš K. 211  
 Rozītis 207  
 Rubene Emma 163  
 Rudņevs Nikolajs 184  
 Rudņevs V. 121, 132  
 Rudzis 48  
 Rudzutaks Jānis (1887—1938) 110, 120  
 Ruhimovičs Moisejs (1889—1938) 181,  
 182  
 Rūtiņa 185  
 Rutkovskis Vikentijs 255, 260  
 Rutmanis Jānis 79  
  
 Sabļins Jurijs (1897—1937) 155, 184,  
 186  
 Sadovskis Andrejs (1880—1927) 51  
 Saksakovskis Juzefs 179, 187  
 Saliņš Jānis (1896—1944) 80  
 Salna (Zviedris) Rūdofis (1892—1938)  
 40, 41  
 Sapunovs Jevgenijs 124  
 Sarkis-Zariņš Pēteris Jūlijs (1891—  
 1940) 253  
 Saulītis Krišjānis (1889—1938) 252, 254  
 Saulīts 112, 134  
 Savčenko Vasilijs (dz. 1923) 177  
 Savickis 262  
 Savinkovs Boriss (1879—1925) 150, 152,  
 153, 172  
 Seduks Teodors 113, 175  
 Sergejevs Fjodors (Artjoms) (1883—  
 1921) 182  
 Sībonds I. 187  
 Sidorovs A. 26  
 Sieks Mārtiņš 38  
 Siksna 88



- Silarājs Fricis (1880—1947) 77  
 Siliņš 263  
 Siliņš K. 145  
 Siliņš Reinis 143  
 Siliņš-Birznieks Jānis 12, 178—181, 184, 235  
 Silkalns Voldemārs (1895—1961) 64, 67  
 Silmanovičs A. 46, 52  
 Simanovskis G. 155  
 Simsons Ansis (1864—1918) 80, 88  
 Siverss Rūdolfs (1892—1918) 184, 186  
 Skrams Jānis (Zanis) (1884—1937) 116, 118, 120, 133, 175  
 Skripņiks Nikolajs (1872—1933) 51  
 Skromanis 149  
 Skubiņš Kārlis 81  
 Skubiņš Voldemārs 28  
 Skurbe 112  
 Smilga Jānis (1898—1918) 209  
 Smiltnieks Zanis 179  
 Solarevs I. 238, 239  
 Solonko Pāvels 99  
 Soms (J. Rutkis, Kaufmanis) Kārlis (1894—1937) 203  
 Soņņikovs 261  
 Spalva Alfrede (1895—1984) 71, 80  
 Spēks Jēkabs 38  
 Sprinģis R. 231  
 Sprinģis 112  
 Sprostiņa 129, 133  
 Sprūdis Rihards (1892—1921) 79  
 Spunde Aleksandrs (1892—1962) 235, 240, 254  
 Spunde Marija 259  
 Stankevičs Aleksandrs 153  
 Starcevs V. 13, 42, 43  
 Starodubcevs 262  
 Stelte (Ziemeļis) Ernests (1888—1924) 247  
 Stenslavs Jānis 259  
 Stīga Oskars (1894—1938) 84  
 Stiglics Kārlis (1875—1940) 178, 187, 235  
 Stīpnieks J. 216  
 Straumītis Jānis (1890—1974) 15, 108, 118, 134, 216  
 Strautiņš (Danke) Zoržs 259  
 Strautmanis Jānis 237, 238  
 Strautmanis Kristaps 237  
 Strautnieks Krišjānis 206  
 Strauts Gustavs 81  
 Strazdiņš Jānis 222  
 Strazdiņš V. 254  
 Strembergs T. 256  
 Strupe Pēteris (1889—1937) 211—213  
 Stucis 167, 168  
 Stučka Pēteris (1865—1932) 41, 42, 51, 57  
 Studitovs-Parfjonovs P. 237  
 Stumbiņa Ērika (dz. 1927) 115, 139  
 Stumbiņš Jānis (1898—1972) 115, 116, 139  
 Stumburs 219  
 Sušņikovs 162  
 Svēlis 249  
 Sverdlovs Jakovs (1885—1919) 51  
 Svešņikovs Nikolajs 38  
 Svēte Jānis 206  
 Sviderskis Aleksejs (1878—1933) 221—223  
 Sviris (Blumfelds) Pēteris (1891—1937) 11, 108  
 Ščerbakovs Dmitrijs 260  
 Ščetinkins Pēteris (1885—1927) 260—264  
 Senbergs Alberts 217  
 Septes (trīs brāji) 162  
 Šķilters Kārlis 32, 33, 252  
 Slihters Aleksandrs 258  
 Smidelijs Oskars 143, 175  
 Smits Pēteris 115, 175  
 Smits 112  
 Smits 222, 232  
 Smits-Kalniņš Eižens (1887—1938) 49, 54, 59, 61, 62, 219  
 Sreibers Eduards 257  
 Stammers Jēkabs (1894—1977) 80  
 Stāls P. 187  
 Steinharts Vilis (1888—1944) 84  
 Steins Jēkabs 247  
 Sternbergs Pauls (1886—1920) 110, 116, 120  
 Stromberga (Ābola) Zelma (1894—1963) 14, 159  
 Strombergs Roberts (1895—1920) 157, 159—162, 175  
 Sukis A. 263  
 Sulcs Ernests (1883—1919) 254, 259  
 Sumjackis Boriss 255, 256  
 Susters I. 257  
 Talents Teodors 219  
 Taube Jānis 178  
 Teplovs Nikolajs 215  
 Tesjanovs Kārlis 248, 250, 266  
 Tihomirovs Pēteris 14, 111, 112, 125  
 Tijs Vilhelms 253, 263  
 Tīlāns Jānis 158  
 Tilibs 112  
 Tiltiņš Alfrede 171  
 Timma Jēkabs (1894—1922) 247, 248  
 Timme 113  
 Tinisons J. 65  
 Tinters A. 196  
 Tipners I. 65, 66  
 Tomanis Bruno 16  
 Trams 169  
 Treija Zanis 12  
 Treilons Miķelis 81

- Treimanis J. 254, 257  
 Treimanis V. 187  
 Treimanis-Radziņš F. 216  
 Trēziņš K. 211  
 Trockis (Bronšteins) Ļevs (1879—1940) 54, 83, 227  
 Trukāns Hermanis 13, 120, 121, 163—165  
 Trukšins Aleksandrs 238, 239  
 Trusovs A. 211  
 Tuhačevskis Mihails (1893—1937) 168  
 Turko R. 250  
 Tūters Jānis 247
- Ulpe O. 145  
 Ungurs A. 231  
 Upmalis Kārlis 65  
 Urbacāns Jānis 202, 203  
 Urbanovičs 148  
 Urbāns 192  
 Urickis Moisejs (1873—1918) 51  
 Usiņevičs Grigorijš (1890—1918) 258
- Vācietis Jukums (1873—1938) 101, 102, 139, 171, 250  
 Valdemārs Krišjānis (1825—1891) 33  
 Valdmanis R. 141, 142  
 Vaļuša-Kunstvīra Emīlija (1892—1921) 247  
 Vaļušis Osips (Ambults Fricis) (1881—1933) 247, 248  
 Vanags Jānis 81  
 Vanags Voldemārs (1895—1940) 127, 133  
 Vareikis Jons (1894—1939) 141  
 Varenceva O. 110  
 Vedernikovs Aleksejs 116, 120, 134—136  
 Veinberga 129, 133  
 Veiss 97  
 Verhovskis 158  
 Verners A. 192  
 Vērzemnieks Jūlijs (1893—1938) 223, 224  
 Vērzemnieks Oto (1893—1917) 10, 11, 114, 118, 128, 131, 133, 134, 175, 267  
 Vestfāls E. 189  
 Vēvere Olga (1897—1917) 133, 134  
 Vēveris Hermanis 42, 47, 53, 56  
 Vēveris Jānis 146, 175  
 Vēveris M. 211, 212  
 Vidze Alfrēds 98, 102, 103  
 Vīgante (Bārdiņa) Anna (1895—1977) 17, 65, 78  
 Vīgants Jēkabs 65, 78, 79, 85  
 Vikmanis Pēteris (1840—1958) 146, 147, 175  
 Vikmanis Roberts (1887—1938) 112, 125, 133, 146, 175  
 Viksne Pauls (1894—1938) 76, 86, 87  
 Viksniņš S. 211, 212
- Vikstremš Aleksandrs 205—207  
 Vilks Berta (1890—1918) 231  
 Vilks Hermanis (1892—1938) 37, 41, 42, 146  
 Vilks Jānis (1893—1983) 73, 74  
 Vilnis J. 110  
 Vilsons Eduards (1891—1919) 41, 49, 208  
 Vimba Arnolds (1897—1940) 114  
 Vindedzis Jānis (1876—1938) 157  
 Vinters Jānis (1900—1919) 79  
 Vintēns M. 254  
 Vinters Fricis 185  
 Virbulis Arturs (1885—1939) 65  
 Vismanis A. 195  
 Višņakovs N. 147, 148  
 Vite Zanis 108, 110, 179, 180  
 Vitiņš 260  
 Vītola Antonija 259  
 Vītolds A. 259  
 Vītoliņš Pēteris (1892—1942) 171, 172, 175  
 Vītoliņš Vilis 252—254  
 Vītols A. 14, 156  
 Vītols G. 145  
 Vītols J. 253  
 Voicehovskis M. 49  
 Voinovičs 207  
 Voldiņš 148
- Zāgers Voldemārs (1900—1918) 221, 222, 231  
 Zaķis Jānis (1893—1919) 150  
 Zālītis Jānis 28  
 Zālītis 112  
 Zaļmeža Jānis 48  
 Zaļubovskis Ā. 26  
 Zandreiters (Vārpa) Eduards (1885—1940) 14, 76, 108, 109, 133  
 Zariņš A. 158, 161  
 Zariņš Jānis (1886—1965) 9, 10, 14, 110, 118, 126, 133, 134, 175  
 Zariņš Jānis 192  
 Zariņš K. 187  
 Zariņš P. 235  
 Zauermaņi (brāļi) 112  
 Zeite M. 259  
 Zellis Ludvigs 259  
 Zeltiņš H. 48  
 Zeltiņš Vilis 192  
 Zemgalis Jēkabs (1884—1957) 145  
 Zemītis Frīdrihs (1868—1938) 205, 206  
 Zēns J. 259  
 Zerkevičs K. 145  
 Zīdermane M. 189  
 Zīdermanis Z. 189  
 Ziediņš Kārlis (1885—1919) 52, 60, 206  
 Ziemeļe Johana 124  
 Ziemeļis Roberts 190, 191  
 Zīle Jēkabs (1885—1940) 81, 82, 103

- Zimins N. 116  
 Zirnis Alīda 79  
 Zirnis Jānis (1884—1938) 77, 79  
 Zirnis Marta 79  
 Zizbergs Teodors 196  
 Zonbergs Zanis 187, 266  
 Zontmanis N. 221  
 Zuņķis Ādolfs 192  
 Zupe 147  
 Zuss Oto 81  
 Zvejnieks Heinrihs (1897—1919) 266  
 Zvejnieks Jānis (1885—1917) 134  
 Zvejnieks Pēteris 211, 212, 224, 235  
 Zvezdovs Andrejs (1883—1931) 258  
 Zvirbulis 250  
 Zvirbulis 260  
 Zvirbulis Antons 232  
 Zvirbulis Ernests 232  
 Zvirbulis Pauls 232  
 Zvirgzdiņš Eduards (1884—1925) 146  
 Zvirgzdiņš Eduards (1892—1969) 10,  
 59  
 Zviukša Anna 224  
 Zērbuns Nikolajs 230, 231  
 Zērbuns V. 231  
 Zuks (Zukas) Aleksandrs 237  
 Zumburs Pēteris (1897—1920) 42, 46,  
 49  
 Zurovs J. 257

## SATURS

Priekšvārds . . . . .	5
Literatūras un avotu apraksts . . . . .	8
Pirmā nodaļa	
<i>PIRMĀ PASAULES KARA POSTOSĀS SEKAS LATVIJĀ . . . . .</i>	<i>21</i>
Otrā nodaļa	
<i>LATVIESU STRĀDNIEKI SARKANĀS GVARDES RINDĀS</i>	
<i>PETROGRADĀ . . . . .</i>	<i>35</i>
Trešā nodaļa	
<i>LATVIESU SARKANGVARDU CIŅA PAR PADOMJU VARU</i>	
<i>LATVIJĀ UN BALTKRIEVIJĀ . . . . .</i>	<i>69</i>
Ceturtnā nodaļa	
<i>LATVIESU SARKANGVARDU LIDZDALĪBA BRUŅOTĀS</i>	
<i>SACELSANĀS KAUJĀS MASKAVĀ UN CENTRĀLKRIEVIJAS</i>	
<i>PILSETĀS . . . . .</i>	<i>107</i>
Piektā nodaļa	
<i>LATVIESU STRĀDNIEKI SARKANĀS GVARDES RINDĀS</i>	
<i>DIENVIDU RŪPNIECĪBAS RAJONOS . . . . .</i>	<i>176</i>
Sestā nodaļa	
<i>LATVIESU SARKANGVARDI PIEVOLGĀ UN URĀLOS . . . . .</i>	<i>210</i>
Septītā nodaļa	
<i>LATVIESU SARKANGVARDI CIŅĀ PAR PADOMJU VARU</i>	
<i>VALSTS ZIEMEĻOS, SIBIRIJĀ UN TĀLAJOS AUSTRUMOS . . . . .</i>	<i>244</i>
Noslēgums . . . . .	266
Personu rādītājs . . . . .	267

Аусеклис Индрикович Спреслис  
ЛАТЫШСКИЕ КРАСНОГВАРДЕЙЦЫ  
В БОРЬБЕ ЗА СОВЕТСКУЮ  
ВЛАСТЬ  
В 1917—1918 ГГ.

(Академия наук ЛатвССР. Институт истории)  
Издательство «Зинатне» Рига 1987  
На латышском языке

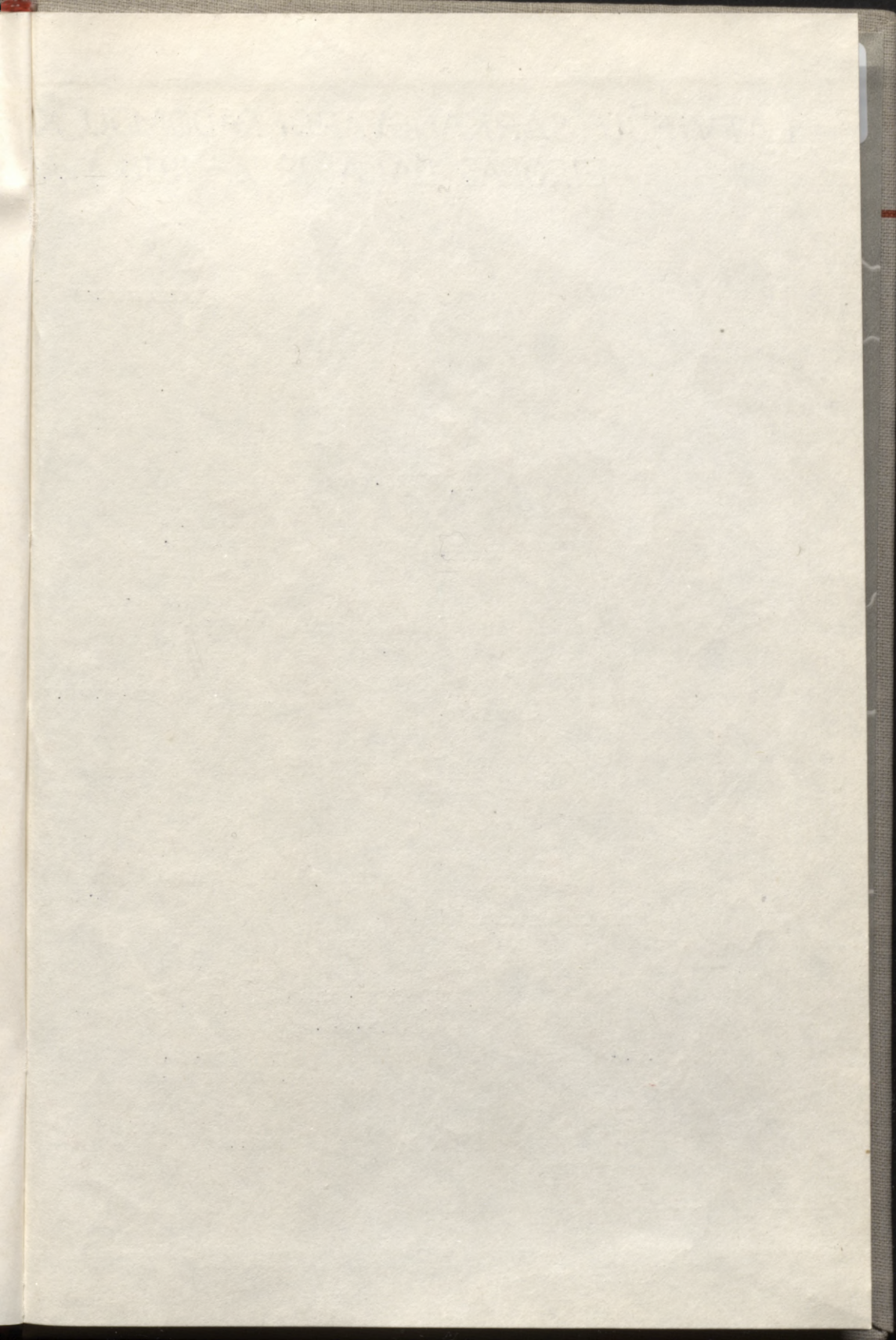
Auseklis Spreslis  
LATVIEŠU SARKANGVARDI  
CĪŅĀ PAR PADOMJU VARU  
1917.—1918. GADĀ

Redaktore B. ALKSNE  
Mākslinieks G. KRUTOJS  
Mākslinieciskā redaktore I. JEGERE  
Tehniskā redaktore G. SĻEPKOVA  
Korektore B. VĀRPA

ИБ № 2583

Nodota salikšanai 29.10.86. Parakstīta iespiešanai 27.04.87. JT 08192. Formāts 60×90/16. Tipogr. papīrs Nr. 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 17,63 fiz. iespiedl.; 17,63 uzsk. iespiedl.; 26,26 uzsk. krāsu nov.; 20,65 izdevn. l. Metiens 3000 eks. Pasūt. Nr. 103171. Maksā 1 r. 90 k. Izdevniecība «Zinātne» 226530 PDP Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas Rīgas Paraugtipogrāfijā, 226004 Rīgā, Vienības gatvē 11.





# LATVIEŠU SARKANGVARDI PADOMJU KRIEVIJAS EIROPAS DAĻĀ 1917. - 1918. gadā

LATVIJAS NACIŅĀLĀ BIBLIOTĒKA  
0308054802




## LATVIEŠU SARKANGVARDI SIBĪRIJĀ 1918. gadā





1 r. 90 k.

---



**LATVIEŠU  
SARKANGVARDI  
CĪŅĀ  
PAR PADOMJU VARU  
1917.-1918. GADĀ**

**A. Spreslis**